

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
MİLLİ AVİASİYA AKADEMİYASI

Əlövsət Allahverdiyev

BEYNƏLXALQ HÜQUQDA
İNSANLIQ ƏLEYHİNƏ
CİNAYƏTLƏR

DƏRS VƏSAİTİ

Milli Aviasiya Akademiyası Elmi-Metodiki Şurasının 2017-ci il 07 iyun tarixli, 10/17 sayılı qərarına əsasən, ali məktəblər üçün dərs vəsaiti kimi nəşri tövsiyə olunmuşdur.

“Elm və təhsil”
Bakı - 2017

Аловсат Аллахвердиев

**ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ
ЧЕЛОВЕЧНОСТИ
В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ**

УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ

Баку - 2017

Alovsat Allahverdiyev

**CRIMES AGAINST HUMANITY
IN INTERNATIONAL LAW
TEXTBOOK**

Baku - 2017

Elmi redaktor: **L. H. Hüseynov**
Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Məsul redaktor: **Ə. İ. Əliyev**
*Bakı Dövlət Universitetinin
Hüquq fakültəsinin dekani,
hüquq üzrə elmlər doktoru*

Redaktor: **K.S. Kərimli**

Rəyçilər: **R. F. Məmmədov**
*Bakı Dövlət Universitetinin
“Beynəlxalq ümumi hüquq”
kafedrasının müdiri, hüquq
üzrə elmlər doktoru, professor*

İ. O. Quliyev
*Milli Aviasiya Akademiyası
“Hüquqşünaslıq” kafedrasının
müdiri, hüquq üzrə elmlər doktoru,
professor*

R. K. Məmmədov
*Bakı Dövlət Universitetinin
“Beynəlxalq ümumi hüquq”
kafedrasının dosenti*

Ə. V. Allahverdiyev. Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər. Dərs vəsaiti. Bakı. “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 376 s.

Dərs vəsaitində Azərbaycan hüquq ədəbiyyatında ilk dəfə olaraq Beynəlxalq hüquq fənninə daxil olan və tədris olunan insanlıq əleyhinə cinayətlərin mahiyyəti, xüsusiyyətləri, tərkib elementləri və növləri ətraflı şərh edilir. Eyni zamanda, beynəlxalq hüquq normalarının Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə implementasiyasının ümumi məsələləri izah olunur.

Dərs vəsaiti ali məktəb tələbələri, hüquqşünaslar, beynəlxalq hüquq və cinayət hüququ elmi sahələrində çalışan mütəxəssislər, hərbi tədris müəssisələrində təhsil alan hərbi qulluqçular, habelə praktiki fəaliyyət göstərən mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978-9952-8176-4-5

© **Ə. V. Allahverdiyev, 2017**

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

The essence, features, elements and types of crimes against humanity, included and taught within the framework of the subject of International Law, are described in detail in the textbook for the first time in the legal literature of Azerbaijan. At the same time, general issues of implementation of the international legal norms in the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan are explained.

The textbook is intended for students, lawyers, specialists working in the field of international law and criminal law, military personnel being trained in military educational institutions, as well as for practitioners.

В учебном пособии впервые в правовой литературе Азербайджана подробно изложены сущность, особенности, составные элементы и виды преступлений против человечности, включенные и преподаваемые в рамках предмета Международного права. В то же время, пояснены общие вопросы имплементации международных правовых норм в Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики.

Учебное пособие предусмотрено для студентов, юристов, специалистов, работающих в области международного права и уголовного права, военнослужащих, проходящих подготовку в военных учебных заведениях, также для специалистов, осуществляющих практическую деятельность.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	12
------------	----

I Fəsil. Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlərin anlayışı və tərkibi

1. 1. "İnsanlıq əleyhinə cinayətlər" anlayışının meydana gəlməsi və inkişafı	29
1. 2. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib elementləri	47
1. 3. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin digər oxşar beynəlxalq cinayətlərdən fərqli xüsusiyyətləri.....	70

II Fəsil. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin növləri

2. 1. İnsanların həyat və sağlamlığı əleyhinə cinayətlər	134
2. 1. 1. <i>Adamöldürmə</i>	134
2. 1. 2. <i>Əhalini məhv etmə</i>	138
2. 1. 3. <i>İşgəncə</i>	143
2. 1. 4. <i>Qəsdən güclü iztirablara səbəb olma və ya ağır bədən xəsarətləri, yaxud fiziki və ya psixi sağlamlığa ciddi ziyan vurmaqdan ibarət olan digər analoji xarakterli qeyri-insani hərəkətlər</i>	152
2. 2. İnsanların azadlığı əleyhinə cinayətlər	154
2. 2. 1. Kəlləlik və ya kəllə vəziyyətinə salma	154
2. 2. 2. Adamların məcburi yoxa çıxarılması	163
2. 2. 3. Deportasiya	166
2. 2. 4. Beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrum etmə	178

2. 3. İnsanların ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ ilə bağlı cinayətlər	180
2.3.1. Aparteid	180
2.3.2. Siyasi, irqi, etnik və ya dini motivlərə görə təqibətmə	185
2.4. İnsanların cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayətlər	191
2.4.1. Zorlama	191
2.4.2. Məcburi hamiləlik	194
2.4.3. Məcburi sterilizasiya	196
2.4.4. Cinsi zorakılıq	197
2.4.5. Fahişəliyə məcburetmə	198

III Fəsil. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan beynəlxalq hüquq normalarının Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə implementasiyası

3. 1. Beynəlxalq hüquq normalarının Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə implementasiyasının ümumi məsələləri.....	211
3.2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan müddəaları və beynəlxalq hüquq: müqayisəli təhlil	220
Əlavə: Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin tərkibi, strukturu və yurisdiksiyası.....	248
Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutu.....	262
Ədəbiyyat	386

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВВЕДЕНИЕ17

**Раздел I. Понятие и состав преступлений против
человечности в международном праве**

1.1. Возникновение и развитие понятия «Преступлений против человечности»	29
1.2. Составные элементы преступлений против человечности	47
1.3. Отличительные особенности преступлений против человечности от других подобных международных преступлений	70

Раздел II. Виды преступлений против человечности

2.1. Преступления против жизни и здоровья людей ...134

2.1.1. Убийство	134
2.1.2. Истребление населения	138
2.1.3. Пытка	143
2.1.4. Другие бесчеловечные деяния аналогичного характера, заключающиеся в умышленном причинении сильных страданий или серьёзных телесных повреждений или серьёзного ущерба психическому или физическому здоровью	152

2.2. Преступления против свободы людей154

2.2.1. Порабощение или доведение до состояния раба	154
2.2.2. Насильственное исчезновение людей	163
2.2.3. Депортация	166
2.2.4. Лишение физической свободы в нарушение основополагающих норм международного права	178

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2.3. Преступления, связанные с правом людей не подвергаться дискриминации	180
2.3.1 Апартеид	180
2.3.2.Преследование по политическим, расовым, национальным, этническим или религиозным мотивам..	185
2.4.Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы	191
2.4.1. Изнасилование.....	191
2.4.2. Принудительная беременность	194
2.4.3. Принудительная стерилизация	196
2.4.4. Сексуальное насилие	197
2.4.5.Принуждение к проституции	198

Раздел III. Имплементация международных правовых норм, предусматривающих ответственность за преступления против человечности, в Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики

3.1. Общие вопросы имплементации международных правовых норм в Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики	211
3.2.Положения Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики, предусматривающие ответственность за преступления против человечности, и международное право: сравнительный анализ	220
Приложение: Состав, структура и юрисдикция Международного Уголовного Суда	248
Римский Статут Международного Уголовного Суда	262
Литература	386

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION..... 23

**Chapter I. Concept and components of crimes against
humanity in international law**

1.1. The emergence and development of the concept of '
Crimes against humanity'29
1.2. Component elements of the crimes against humanity ...47
1.3. Distinctive features of crimes against humanity from
other similar international crimes70

Chapter II. Types of crimes against humanity

2.1. Crimes against life and health of people.....134
2.1.1. Murder134
2.1.2. Extermination138
2.1.3. Torture143
2.1.4. Other inhuman acts of a similar nature, consisting
in the deliberate infliction of severe suffering or serious
bodily harm or serious damage to mental or physical
health.....152
2.2. Crimes against the freedom of people.....154
2.2.1. Enslavement or bringing to the state of a slave154
2.2.2. Forced disappearances163
2.2.3. Deportation166
2.2.4. Deprivation of physical freedom in violation of the
fundamental norms of international law 178

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2.3. Crimes related to the right of people not to be exposed to discrimination	180
2.3.1. Apartheid	180
2.3.2. Persecution on political, racial, national, ethnic or religious grounds.....	185
2.4. Crimes against sexual inviolability and sexual freedom	191
2.4.1. Rape	191
2.4.2. Forced pregnancy	194
2.4.3. Forced sterilization.....	196
2.4.4. Sexual violence	197
2.4.5. Forced to prostitution	198

Chapter III. The implementation of the international legal norms providing for responsibility for crimes against humanity, in the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan

3.1. General issues of the implementation of the international legal norms in the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan	211
3.2. The provisions of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan providing for responsibility for crimes against humanity, and international law: comparative analysis..	201
Appendix: The components, structure and jurisdiction of the International Criminal Court.....	220
The Rome Statute of the International Criminal Court.....	248
Bibliography	386

GİRİŞ

Beynəlxalq hüquq ayrı-ayrı dövlətlərin milli hüquq sistemlərindən fərqli olan və onlardan asılı olmayaraq mövcud fəaliyyət göstərən hüquq normaları sistemidir. Beynəlxalq hüquq məhz dövlətlər arasındakı müxtəlif xarakterli münasibətləri hüquqi formaya salmaq üçün dövlətlərin qarşılıqlı razılığı əsasında yaradılmış və beynəlxalq hüquq normaları formasında dövlətlərarası münasibətlər sisteminin, demək olar ki, hər bir aspektini əhatə edir. Bu normalar beynəlxalq hüququn müxtəlif institutları çərçivəsində sistemləşdirilmiş formada həyata keçirilir. Bu institutlardan biri kimi, Beynəlxalq cinayət hüququna diqqət yetirmək maraqlı olardı. Məlumdur ki, Beynəlxalq cinayət hüququ fiziki şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətini müəyyən etməklə, dövlətlərin qanuni maraq və mənafeələrini qoruyur. Beynəlxalq hüququn bu institutu özündə yalnız beynəlxalq cinayət hüquq normalarını ehtiva edir.

Beynəlxalq cinayət hüququ beynəlxalq cinayətlərin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizənin gücləndirilməsində mühüm rola malikdir. Beynəlxalq cinayət hüququ çərçivəsində beynəlxalq cinayətlərə qarşı ciddi mübarizə aparılsa da, sivilizasiyaların inkişafı, dövlətlərarası münasibətlərin və informasiya mübadiləsinin genişlənməsi ilə paralel olaraq müxtəlif növ beynəlxalq cinayətlərin də dairəsi genişlənməmiş və dövlətlərin maraq və mənafeələrinə zərər vurmaqla müasir dünyada real təhlükəyə çevrilmişdir. Xarakterinə, təhlükəlilik dərəcəsinə və doğurduğu neqativ nəticələrə görə bir və ya bir neçə dövlətin deyil, bütün bəşəriyyətin həyati maraqlarına toxunan əməllərin qarşısını almaq və bu əməl-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lərlə səmərəli mübarizənin aparılmasını təmin etmək üçün milli hüquq sistemləri kifayət etmir. Bu kimi əməllərin tərkib elementləri beynəlxalq ümumi hüquqla müəyyən olunur və həmin əməlləri törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətinin həyata keçirilməsi üçün müvafiq mexanizmlər yaradılır. Müasir dövrdə bu istiqamətdə mühüm irəliləyiş olmuşdur. Yuqoslaviya və Ruanda ad hoc¹ beynəlxalq cinayət tribunalları, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM), eləcə də ayrı-ayrı ölkələrdə (Kambocada, Syerre – Leonədə, Kosovoda, Livanda və s.) “qarışıq” və ya “beynəlmilləşdirilmiş” tribunallar, yəni tərkibində beynəlxalq hakimlər və (və ya) prokurorlar olan məhkəmə orqanları təsis edilmiş və fəaliyyətə başlamışdır. Bu məhkəmə və ya tribunalların hər birinin predmet yurisdiksiyasına ən ağır beynəlxalq cinayətlər – genosid, insanlıq əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətləri aid edilmişdir. Bunların hər üçü müstəqil tərkibli beynəlxalq cinayətlərdir. Genosid və müharibə cinayətləri insanlıq əleyhinə cinayətlərdən fərqli olaraq müxtəlif zamanlarda tədqiq olunmuş və bununla bağlı mühüm nəticələr əldə olunmuşdur. Bunlara nisbətən, insanlıq əleyhinə cinayətlər daha az tədqiq olunduğundan onun tədqiqi günümüz üçün olduqca aktualdır.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Beynəlxalq cinayətlərin bu növü:

- olduqca geniş tərkibə malikdir;
- həm dinc dövrdə, həm də silahlı münaqişə zamanı törədilə bilər;
- əvvəllər universal müqavilə əsasına malik olmamış,

¹ad hoc-konkret tarixi şəraitdə və konkret məkanda baş vermiş hadisələri araşdırmaq və ağır cinayət törətmiş şəxsləri mühakimə etmək məqsədilə yaradılmış beynəlxalq cinayət tribunali

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

əsas etibarilə, beynəlxalq adət hüququna və ya beynəlxalq tribunalların nizamnamə və hökmlərinə söykənirdi¹;

- çox az hallarda milli mühakimə icraatının predmeti olmuşdur;
- bəzən bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərlə (crimes against mankind) eyniləşdirilir (məsələn, 2001-ci ildə dəyişiklik edilənə qədər Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində insanlıq əleyhinə cinayətlər “bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər” kimi ifadə olunmuşdu); digər tərəfdən insanlıq əleyhinə cinayətlər müəyyən dərəcədə oxşar tərkibə malik olan genosid və müharibə cinayətlərindən fərqləndirilməlidir. Yeri gəlmişkən, Nürnberq prosesinin özündə də genosid insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif olunmuşdu²

Göründüyü kimi, müasir dövr üçün insanlıq əleyhinə cinayətlərin tədqiqi çox zəruri və aktualdır. Əvvəllər bu cinayətlərə qarşı mübarizə beynəlxalq hüquqla müəyyən olunaraq ümumi şəkildə aparılırdısa, sonralar müasir beynəlxalq hüququn ayrıca bir institutu kimi formalaşmış beynəlxalq cinayət hüququ çərçivəsində beynəlxalq cinayətlərə qarşı mübarizə gücləndirilirdi. Müasir dövrdə müharibə cinayətləri, genosid və insanlıq əleyhinə cinayətlər beynəlxalq cinayətlərin bir növü kimi ümumi şəkildə beynəlxalq ümumi hüquq proqramı kursunda tədris olunur. Bunu müasir beynəlxalq hüququn bir uğuru kimi də dəyərləndirmək olar.

“İnsanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışı II Dünya müharibəsindən sonra Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində öz əksini tapmışdır. Nizamnamənin 6-cı

¹Hüseynov L. H. *Beynəlxalq hüquq. Bakı Hüquq ədəbiyyatı, 2000*

²Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М.: Юридическая литература, 1961, Т. IV

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

maddəsinə görə, insanlıq əleyhinə cinayətlərə müharibəyə qədər və ya müharibə dövründə mülki əhaliyə qarşı törədilmiş adamöldürmə, əhalini məhv etmə, kölə vəziyyətinə salma, deportasiya, zorlama, işgəncələr, siyasi, irqi və ya dini səbəblərə görə təqibəmələr aiddir.

“İnsanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışı beynəlxalq cinayət hüququnun intensiv inkişafı ilə xeyli genişlənməmişdir. 2002-ci il iyulun 1-də qüvvəyə minmiş BCM-nin Statutunda (7-ci maddə) insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunan 15 cinayət əməli göstərilmişdir. Bu cinayətlər olduqca müxtəlifdir, onların obyektiv tərəfi adamöldürmə aktından tutmuş cinsi toxunulmazlıq əleyhinə olan əməlləri əhatə edir. Bu müxtəlifliyi ortaqların məxrəcə gətirən başlıca meyar həmin əməllərin sistemativ və ya geniş miqyasda törədilməsi və mülki əhaliyə qarşı yönəlməsidir. Beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış bu meyar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində də öz əksini tapmışdır: Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 105-ci maddəsinə əlavə olunmuş qeyddə göstərilir ki, bu fəslin 105-113-cü maddələrində nəzərdə tutulan istər sülh, istərsə də müharibə zamanı hər hansı mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və ya sistemativ hücumların tərkib hissəsi olaraq qəsdən törədilmiş əməllər insanlıq əleyhinə cinayətlər hesab olunur.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə aid normalar həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə kifayət qədər təfsir və tətbiq edilməmişdir. Doğrudur, Yuqoslaviya Beynəlxalq Cinayət Tribunalı (YBCT) və Ruanda Beynəlxalq Cinayət Tribunalının (RBCT) təcrübəsi bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, bununla belə, onların presedent hüququ insanlıq əleyhinə cinayətlərin hamısını əhatə etmir. “Qarıışıq” və ya “beynəlmiləlləşdirilmiş” tribunalların da bu sahədə töhfəsi

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hələ ki, nəzərəcarpacaq səviyyədə deyil. Ayrı-ayrı ölkələrin məhkəmələrində nadir hallarda insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bağlı işlərə baxılsa da, Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri tərəfindən, hələ bu günə qədər Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri (105-113-cü maddələr) bir dəfə də olsun tətbiq edilməmişdir. Bu baxımdan insanlıq əleyhinə cinayətlərin ayrı-ayrı növlərinin tərkib elementlərinin müvafiq beynəlxalq hüquq normalarına və presedent hüququna əsaslanmaqla ətraflı şərh edilməsi Azərbaycan Respublikasının hüquq mühafizə orqanları və məhkəmələri üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Digər tərəfdən göstərilən normalarla Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq müddələrinin müqayisəli təhlili ölkə qanunvericisi üçün olduqca vacibdir. Şübhə yoxdur ki, bu istiqamətdə aparılan araşdırmalar elmi-nəzəri baxımdan da əhəmiyyətli sayıla bilər.

Введение

Преступления против человечности имеют независимый состав, как отдельный вид международной преступности. Отношение к сущности и составным элементам преступлений против человечности различно. Во многих случаях преступления против человечности отождествляются с действиями, предусмотренными национальным уголовным законодательством (например, преступления против личности). В то время как объектом преступлений против личности является отдельные лица или несколько лиц, в качестве же объекта преступлений против человечности выступают широкая масса людей, то есть мирное гражданское население. Наряду с этим, преступления против личности могут быть совершены без какого-либо государственного плана или политики, не предусматривая определенные методы и ресурсы, а для совершения преступлений против человечности обязательно наличие государственного плана и политики и использование каких-либо методов и ресурсов. Для квалификации деяния, как преступление против человечности требуются два важных условия:

Во-первых, действие должно совершаться в рамках систематической или крупномасштабной атаки;

Во-вторых, действие должно совершаться в форме государственного или правительственного плана или политики.

Следовательно, можно сделать вывод, что преступления против личности, предусмотренные во внутрен-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

нем законодательстве государств, ни в коем случае не могут рассматриваться как преступления против человечности.

В определенных случаях не отличают составные элементы преступлений против человечности и преступлений геноцида и военных преступлений. Однако, если между ними и существует некоторое сходство, каждый из них является международным преступлением с отдельным составом. Геноциды и военные преступления изучались в разные времена, в отличие от преступлений против человечности, и в связи с ними были достигнуты значительные результаты. По сравнению с ними преступления против человечности были изучены гораздо меньше, и сегодня его исследование является очень актуальным.

Преступления против человечности имеют ряд особенностей. Этот тип международного преступления:

- имеет довольно широкий состав;
- может быть совершен как в мирный период, так и во время вооруженных конфликтов;
- раньше не имел универсальной контрактной основы, и в основном опиралось на нормы обычного международного права или на уставы и постановления международных трибуналов;
- очень редко был предметом национальных судебных преследований;
- иногда отождествляется с преступлениями против человечества (например, до внесения поправок в 2001 году, в Уголовном кодексе Азербайджана преступления против человечности назывались «преступлениями против человечества»); с другой стороны, преступле-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ния против человечности следует отличать от геноцида и военных преступлений, с которыми они имеют, в определенной степени, схожий состав. Кстати, сам Нюрнбергский процесс характеризовался как преступления против человечества.

После Второй мировой войны определение «преступления против человечности» нашло свое отражение в статье 6 Устава Нюрнбергского трибунала. Согласно статье 6 Устава, к преступлениям против человечности относятся убийство, истребление населения, порабощение, депортация, изнасилование, пытки, преследования по политическим, расовым или религиозным мотивам, совершенные против гражданского населения до наступления войны или во время войны. Впоследствии преступления против человечности получили широкое отражение в уставе международных уголовных трибуналов по Югославии и Руанде, которые были созданы в специальной форме. В Римском статуте постоянно действующего Международного Уголовного Суда, круг преступлений против человечности был расширен в более широком составе, охватывая 15 уголовных преступлений. Соответственно, государства также отражали нормы, относящиеся к преступлениям против человечности, в своем национальном законодательстве, и усиливали борьбу с ними.

До принятия Статута Международного Уголовного Суда многочисленные акты, образующие состав преступлений против человечности, не были сформулированы с конкретными именами, и выражались терминами «другие бесчеловечные действия». Как отмечалось выше, общепризнанный состав преступлений против

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

человечности был впервые опубликован в Статуте МУС. Согласно Статуту, ряд отдельных деяний, иногда сильно отличающихся друг от друга с объективной точки зрения, классифицируются под названием «преступления против человечности».

Для целей настоящего Статута «преступление против человечности» означает любое из следующих деяний, когда они совершаются в рамках широкомасштабного или систематического нападения на любых гражданских лиц, и если такое нападение совершается сознательно:

- a) убийство;
- b) истребление;
- c) порабощение;
- d) депортация или насильственное перемещение населения;
- e) заключение в тюрьму или другое жестокое лишение физической свободы в нарушение основополагающих норм международного права;
- f) пытки;
- g) изнасилование, обращение в сексуальное рабство, принуждение к проституции, принудительная беременность, принудительная стерилизация или любые другие формы сексуального насилия сопоставимой тяжести;
- h) преследование любой идентифицируемой группы или общности по политическим, расовым, национальным, этническим, культурным, религиозным, гендерным, как это определяется в пункте 3, или другим мотивам, которые повсеместно признаны недопустимыми;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

мыми согласно международному праву, в связи с любыми деяниями, указанными в данном пункте, или любыми преступлениями, подпадающими под юрисдикцию Суда;

i) насильственное исчезновение людей;

j) преступление апартеида;

k) другие бесчеловечные деяния аналогичного характера, заключающиеся в умышленном причинении сильных страданий или серьезных телесных повреждений или серьезного ущерба психическому или физическому здоровью.

2. Для целей пункта 1:

a) «нападение на любых гражданских лиц» означает линию поведения, включающую многократное совершение актов, указанных в пункте 1, против любых гражданских лиц, предпринимаемых в целях проведения политики государства или организации, направленной на совершение такого нападения, или в целях содействия такой политике;

b) «истребление» включает умышленное создание условий жизни, в частности лишение доступа к продуктам питания и лекарствам, рассчитанных на то, чтобы уничтожить часть населения;

c) «порабощение» означает осуществление любого или всех правомочий, связанных с правом собственности в отношении личности, и включает в себя осуществление таких правомочий в ходе торговли людьми, и в частности женщинами и детьми;

d) «депортация или насильственное перемещение населения» означает насильственное перемещение лиц, подвергшихся выселению или иным принудитель-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ным действиям, из района, в котором они законно пребывают, в отсутствие оснований, допускаемых международным правом;

е) «пытка» означает умышленное причинение сильной боли или страданий, будь то физических или психических, лицу, находящемуся под стражей или под контролем обвиняемого; но пытками не считается боль или страдания, которые возникают лишь в результате законных санкций, неотделимы от этих санкций или вызываются ими случайно;

ф) «принудительная беременность» означает незаконное лишение свободы какой-либо женщины, которая стала беременной в принудительном порядке, с целью изменения этнического состава какого-либо населения или совершения иных серьезных нарушений международного права. Это определение ни в коем случае не истолковывается как затрагивающее национальное законодательство, касающееся беременности;

г) «преследование» означает умышленное и серьезное лишение основных прав вопреки международному праву по признаку принадлежности к той или иной группе или иной общности;

h) «преступление апартеида» означает бесчеловечные действия, аналогичные по своему характеру тем, которые указаны в пункте 1, совершаемые в контексте институционализированного режима систематического угнетения и господства одной расовой группы над другой расовой группой или группами и совершаемые с целью сохранения такого режима;

і) «насильственное исчезновение людей» означает арест, задержание или похищение людей государством

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

или политической организацией или с их разрешения, при их поддержке или с их согласия, при последующем отказе признать такое лишение свободы или сообщить о судьбе или местонахождении этих людей с целью лишения их защиты со стороны закона в течение длительного периода времени.

3. Для целей настоящего Статута понимается, что термин «гендерный» в контексте общества относится к обоим полам, мужскому и женскому. Термин «гендерный» не имеет какого-либо иного значения, отличного от вышеупомянутого.

Introduction

Crimes against humanity have an independent structure as a separate type of international crime. The attitudes to the essence and the component elements of crimes against humanity are different. In many cases, crimes against humanity are identified with actions under national criminal law (for example, crimes against the person). While the object of crimes against the individual is a certain person or several persons, the object of crimes against humanity is a broad mass of people, that is, a civilian population. Alongside with it, crimes against the person can be committed without any state plan or policy, without providing for certain methods and resources, but for committing crimes against humanity, there must be a state plan and policy and the use of any

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

methods and resources. To qualify an act as a crime against humanity, two important conditions are required:

First, the action must be committed as a part of a systematic or widespread attack;

Secondly, the action must be committed in the form of a state or government plan or policy.

Consequently, it can be concluded that crimes against the person provided for in the domestic legislation of states can in no way be considered crimes against humanity.

In certain cases, the component elements of crimes against humanity and crimes of genocide and war crimes are not distinguished. However, if there is some similarity between them, each of them is an international crime with a certain structure. The genocides and war crimes have been studied at different times, unlike crimes against humanity, and significant results have been achieved in connection with them. Compared with them, crimes against humanity were studied much less, and today his research is very relevant.

Crimes against humanity have a number of characteristics. This type of international crime:

- has a fairly wide composition;
- can be done both in the peace period and during armed conflicts;
- previously did not have a universal contractual basis, and basically relied on the norms of customary international law or on the statutes and regulations of the international tribunals;
- has very rarely been a subject of the national prosecutions;
- sometimes is identified with crimes against mankind

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

(for example, before the amendments were introduced in 2001, crimes against humanity in the Criminal Code of Azerbaijan were called “crimes against mankind”); on the other hand, crimes against humanity should be distinguished from genocide and war crimes, with which they have, to some extent, the similar components. By the way, the Nuremberg trial itself was characterized as a crime against mankind.

After the World War II, the definition of “crimes against humanity” was reflected in the Article 6 of the Charter of the Nuremberg Tribunal. According to the Article 6 of the Charter, crimes against humanity include murder, extermination, enslavement, deportation, rape, torture, persecution for political, racial or religious reasons committed against the civilians before the outbreak of war or during the war. Subsequently, crimes against humanity were widely specified in the statute of the international criminal tribunals for Yugoslavia and Rwanda, which were created in *ad hoc* form. In the Rome Statute of the permanent International Criminal Court, the scope of crimes against humanity was expanded in a wider format, covering 15 criminal offenses. Accordingly, the states have also expressed the norms relating to crimes against humanity in their national legislation and intensified their struggle against them.

Before the adoption of the Statute of the International Criminal Court, the numerous acts constituting crimes against humanity were not formulated with specific names, and were expressed in terms of “other inhuman acts”. As noted above, the generally recognized components of crimes against humanity were first published in the Statute of the

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ICC. According to the Statute, a number of certain acts, sometimes very different from an objective point of view, are classified under the name ‘crimes against humanity’.

For the purpose of this Statute, “crime against humanity” means any of the following acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack:

- (a) Murder;
- (b) Extermination;
- (c) Enslavement;
- (d) Deportation or forcible transfer of population;
- (e) Imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law;
- (f) Torture;
- (g) Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity;
- (h) Persecution against any identifiable group or collectivity on political, racial, national, ethnic, cultural, religious, gender as defined in paragraph 3, or other grounds that are universally recognized as impermissible under international law, in connection with any act referred to in this paragraph or any crime within the jurisdiction of the Court;
- (i) Enforced disappearance of persons;
- (j) The crime of apartheid;
- (k) Other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering, or serious injury to body or to mental or physical health.

2. For the purpose of paragraph 1:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

(a) “Attack directed against any civilian population” means a course of conduct involving the multiple commission of acts referred to in paragraph 1 against any civilian population, pursuant to or in furtherance of a State or organizational policy to commit such attack;

(b) “Extermination” includes the intentional infliction of conditions of life, inter alia the deprivation of access to food and medicine, calculated to bring about the destruction of part of a population;

(c) “Enslavement” means the exercise of any or all of the powers attaching to the right of ownership over a person and includes the exercise of such power in the course of trafficking in persons, in particular women and children;

(d) “Deportation or forcible transfer of population” means forced displacement of the persons concerned by expulsion or other coercive acts from the area in which they are lawfully present, without grounds permitted under international law;

(e) “Torture” means the intentional infliction of severe pain or suffering, whether physical or mental, upon a person in the custody or under the control of the accused; except that torture shall not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to, lawful sanctions;

(f) “Forced pregnancy” means the unlawful confinement of a woman forcibly made pregnant, with the intent of affecting the ethnic composition of any population or carrying out other grave violations of international law. This definition shall not in any way be interpreted as affecting national laws relating to pregnancy;

(g) “Persecution” means the intentional and severe deprivation of fundamental rights contrary to international

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

law by reason of the identity of the group or collectivity;

(h) “The crime of apartheid” means inhumane acts of a character similar to those referred to in paragraph 1, committed in the context of an institutionalized regime of systematic oppression and domination by one racial group over any other racial group or groups and committed with the intention of maintaining that regime;

(i) “Enforced disappearance of persons” means the arrest, detention or abduction of persons by, or with the authorization, support or acquiescence of, a State or a political organization, followed by a refusal to acknowledge that deprivation of freedom or to give information on the fate or whereabouts of those persons, with the intention of removing them from the protection of the law for a prolonged period of time.

3. For the purpose of this Statute, it is understood that the term “gender” refers to the two sexes, male and female, within the context of society. The term “gender” does not indicate any meaning different from the above.

I FƏSİL

BEYNƏLXALQ HÜQUQDA İNSANLIQ ƏLEYHİNƏ CİNAYƏTLƏRİN ANLAYIŞI VƏ TƏRKİBİ

“İnsanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışının meydana gəlməsi və inkişafı

Mürəkkəb qlobal problemlərlə xarakterizə olunan dünyada II Dünya müharibəsindən əvvəl və ya sonrakı dövrlərdə həm silahlı münaqişələr artmış, həm də iqtisadi böhranlar baş vermişdir. Bununla da bəşəriyyət ciddi təhlükələrlə (müharibə cinayətləri, genosid cinayəti, insanlıq əleyhinə cinayətlər və s.) üz-üzə qalmışdır. Sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş cinayətlər, beynəlxalq hüquq normalarına zidd azadlıqdan məhrumetmə, narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, insan alveri terror kimi beynəlxalq cinayətlər bu gün dünya dövlətlərinin stabilliyinə qarşı yönəlmiş və cinayətkarlığın səviyyəsini müəyyən edən əsas göstəriciyə çevrilmişdir.

XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində bir daha təsdiq olundu ki, beynəlxalq hüququn rolu olmadan ümumiyyətlə, beynəlxalq münasibətlərin normal tənzimlənməsi dövlətlər arasında istər siyasi, istərsə də hüquqi münasibətlərin qorunub saxlanması qeyri-mümkündür. Məhz bu cür ciddi təhlükələrə qarşı mübarizə öz ifadəsini dövlətlər üçün əhəmiyyətli olan beynəlxalq hüquqi sənədlərdə tapmışdır. Bu həm də özünü dövlətlərin cinayətkarlıqla mübarizədə əmək-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

daşlığı, qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik, məhkəmə təhqiqatının aşkarlığı, məhkəmələrin müstəqilliyi və qərəzsizliyi, təqsirsizlik prezumpsiyası, işgəncələrin qadağan edilməsi, ölüm cəzasının ləğv edilməsi və ya məhdudlaşdırılması, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə humanist rəftarın təmin olunması formasında göstərmişdir. Müxtəlif cür beynəlxalq cinayətlərin – köləlik, qul alveri, saxta pul hazırlama, dəniz quldurluğu, terrorçuluq, qadın və uşaq alveri, narkotik maddələr və pornoqrafik məhsulların qanunsuz yayılmasının və s. cinayətkar əməllərin cəzalandırılması üçün qəbul edilmiş beynəlxalq konvensiyaların böyük əhəmiyyəti oldu. 1927-ci ildə keçirilmiş Cinayət qanunvericiliyinin vahid şəkllə salınması üzrə beynəlxalq konfrans (Varşava) göstərilən əməlləri beynəlxalq xarakterli cinayətlər kimi sistemləşdirdi.¹

Dövlətlərin daxili hüquq qaydasını cinayətkar əməllərdən qorumaq məqsədi daşıyan milli cinayət hüququndan fərqli olan beynəlxalq cinayət hüququ bu hüququn müxtəlif sahələrini yuxarıda göstərilən cinayətlərdən mühafizə etmək məqsədi daşıyır. Ümumən, bu cinayətlərin beynəlxalq xarakterli olması, onun bir dövlətin yurisdiksiyası daxilində olmaması deməkdir.

Tanınmış beynəlxalq hüquq mütəxəssisləri İ. İ. Lukaşuk və A. B. Naumov beynəlxalq cinayətləri sülh əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətlər hesab etməklə beynəlxalq hüquq qaydalarına qəsd edən cinayətlər adlandırırırlar.² Bu bölgünü məqsədəuyğun hesab etmək olar. Ona görə ki, bu beynəlxalq cinayətlərin hər biri müstəqil tərkib elementlərinə malikdir.

¹Блищенко И. П., Фисенко И. В. *Международный Уголовный Суд. / Предисловие проф. В. П. Лозбякова. М., Закон и право, ЮНИТИ, 1998*

²Лукашук И. И., Наумов А. В. *Международное уголовное право. Учебник. М.: Спарк, 1999*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Beynəlxalq təhlükəlilik dərəcəsindən, cinayətkar qəsdin obyektindən və digər əlamətlərdən asılı olaraq, beynəlxalq cinayətlər aşağıdakı əsas qruplara bölünür¹:

1. Sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər (təcavüz, genosid, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) heyətinə qarşı cinayətlər, terrorizm, müharibə cinayətləri və s.)

2. Dövlətin iqtisadi və sosial inkişafına zərər yetirən cinayətlər (saxta pul və qiymətli kağızların hazırlanması, qanunsuz gəlirlərin leqallaşdırılması, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi, qaçaqmalçılıq və s.)

3. İnsanlıq əleyhinə cinayətlər (adamöldürmə, əhalini məhv etmə, deportasiya, ayrı-seçkilik, köləlik, qul alveri, qadın və uşaq alveri, fahişəliyin üçüncü şəxslər tərəfindən istismarı, işgəncələr, insan hüquqlarının sistematik və kütləvi şəkildə pozulması və s).

4. Açıq dəniz və kontinental şelf rejiminə qarşı yönəlmiş cinayətlər (dəniz gəmiçiliyinin təhlükəsizliyi əleyhinə yönəlmiş qeyri-qanuni aktlar, dənizdə kömək göstərməmək, kontinental şelf üzərində yerləşən stasionar platformaların təhlükəsizliyi əleyhinə yönəlmiş qeyri-qanuni aktlar, dənizin zərərli maddələrlə çirkləndirilməsi və s.)

5. Hava nəqliyyatının təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş cinayətlər və s.

Bu cinayətlərin hər biri müasir dövr üçün çox aktualdır, amma yuxarıda qeyd olunduğu kimi insanlıq əleyhinə cinayətlər indiyə qədər tədqiqat predmeti olmadığı üçün onun mahiyyətini və tərkib elementlərini izah olunması çox əhəmiyyətlidir. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin mahiyyətini izah etməzdən öncə “insanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışı-

¹ *Международное публичное право. Учебник, 2-е изд., перераб. и доп.: Под К. А. Бекяшева, М. : ТК ВЕЛБИ, Проспект, 2003*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nın meydana gəlmə tarixinə diqqət yetirmək lazımdır. Beynəlxalq hüquqi sənədlərə əsasən, “insanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışı II Dünya müharibəsindən sonra meydana gəlmişdir, lakin bu o demək deyil ki, II Dünya müharibəsinə qədər insanlıq əleyhinə cinayətlər baş verməmişdir.¹ Məsələn, II Dünya müharibəsindən xeyli əvvəl, 1919-cu ildə Paris Sülh Konfransına Müharibə müəlliflərinin məsuliyyəti üzrə Komissiya tərəfindən “Cəzaların yerinə yetirilməsi”nə dair hesabat təqdim olunmuşdu. Həmin hesabatda adamöldürmə, əhalini məhv etmə, sistemli terrorçuluq, mülki şəxslərə qarşı işgəncə və digər qeyri-insani hərəkətlərin törədilməsi ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmışdı. Bundan başqa, 1918-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi sistemli cinayət əməlləri nəticəsində minlərlə azərbaycanlı siyasi rəhbərlikdə olan ermənilər tərəfindən deportasiyaya, işgəncələrə məruz qalmış, qadınlar, uşaqlar və qocalarla amansız rəftar olunmuş, kütləvi qırğınlar baş vermiş və yüzdən çox kənd viran edilmişdi.² Təbii ki, bu faktlar içərisində insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan əməllər mövcud olmuşdur.

II Dünya müharibəsindən sonra müasir beynəlxalq hüququn inkişafı nəticəsində bu cür cinayət əməllərinin adları konkret olaraq sistemləşdirildi və onlar insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi təqdim olundu. Demək olar ki, bu sahədə ilk addım tanınmış avropalı hüquqşünasların fikirlərini qeyri-rəsmi olaraq özündə əks etdirən Beynəlxalq London Assambleyası (BLA) tərəfindən atıldı³.

BLA fəaliyyətə 1941-ci ilin payızında alman faşistlərinin törətdikləri cinayətlərə qarşı iş aparmaqla başlamış

¹Bassiouni M. *Cherif. Crimes against humanity- Dordrecht /Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

²Məmmədov X., Məmmədov N. *Türkiyədə və Azərbaycanda erməni millətçilərinin cinayətləri. Bakı: Elm, 2006*

³www.en.wikipedia.org/wiki/Crime_against_humanity

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və I Dünya müharibəsinin dəhşətli əməllərinə istinad etmişdi. Lakin I Dünya müharibəsindəki hərbi cinayətkarların cəzalandırılması üçün aparılan mübarizə tamamilə boş çıxmışdı. Assambleyanın təqdim etdiyi təklif və tövsiyələrdə göstərilirdi ki, tək müharibənin gündəlik qanunlarının pozulmasına deyil, həmçinin müharibə zamanı daxili qanunvericiliklə cəzalandırılmamış cinayətkarın törətmiş olduğu digər ağır cinayətlərə də diqqət yetirilməlidir.

BLA-nın təkliflərindən sonra 1945-ci ildə BMT yanında Müharibə cinayətləri üzrə Komissiya insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə cəzaların labüdlüyünü önə çəkdi¹. Komissiyanın sənədlərində qeyd olunurdu ki, beynəlxalq hüquqda nəinki müharibə zamanı, həmçinin dinc şəraitdə də törədilmiş insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə ayrı-ayrı fərdlərə sanksiya verilə bilər. Bundan başqa, Komissiya təklif edirdi ki, Antanta tərəfindən vuruşan hərbiçilərə qarşı, torpaqları zəbt olunmuş ölkələrin mülki əhalisinə qarşı cinayət törədənələr cəzalandırılsın. Doğrudur, bu sənədlərdə insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan əməllər göstərilirdi, sadəcə, onlar insanlıq əleyhinə cinayətlər adlanmırdı. İlk dəfə “insanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışı Nürnberq Beynəlxalq hərbi Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində öz əksini tapmış və onun tərkibini yaradan əməllər konkret göstərilmişdi. Nizamnaməyə görə Tribunalın yurisdiksiyasına aşağıdakı beynəlxalq cinayətlər aid edilmişdi²:

- *sülh əleyhinə cinayətlər* – təcavüzkar müharibənin və ya beynəlxalq müqavilə, saziş və etimadnamələri pozmaqla müharibənin planlaşdırılması, hazırlanması, başlanması və ya yuxarıda sadalanan fəaliyyə-

¹www.en.wikipedia.org/wiki/Crime_against_humanity

²Bassiouni M. Cherif. *International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes* // *Law & Contemp. Prob.*, 1996,

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

tin hər hansı birinin həyata keçirilməsinə yönəlmiş ümumi planda və qəsdlərdə iştirak etmək;

- *müharibə cinayətləri* – müharibə qanun və ya adətlərini pozmaq, bu pozuntularla işğal olunmuş ərazinin mülki əhalisini öldürmək, işgəncə vermək, qula çevirmək və ya başqa məqsədlə aparmaq, hərbi əsirlər və ya dənizdə olan şəxsləri öldürmək və ya onlara işgəncələr vermək, girovları öldürmək, ictimai və ya şəxsi əmlakı talamaq, şəhər və kəndləri mənasız dağıtmaq, hərbi zərurətlə əlaqədar olmayan talançılıq və başqa cinayətlər;
- *insanlıq əleyhinə cinayətlər* – müharibəyə qədər və ya müharibə zamanı adamöldürmə, işgəncə vermə, kölə vəziyyətinə salma, deportasiya və digər qeyri-insani hərəkətlər və ya siyasi, irqi və ya dini motivlərə əsasən, mülki əhalini təqib etmə

Tribunal Nizamnaməsinə əsasən, insanlıq əleyhinə cinayət törətdiyinə görə vəzifəsindən və rəsmi mövqeyindən asılı olmayaraq, heç kəs toxunulmazlıq hüququndan yararlan bilməz. Müttəhimin hökumət və ya rəisin əmrinə əsasən fəaliyyət göstərməsi də məsuliyyətdən azad edən hal kimi nəzərdə tutulmur. Burada əsas məqsəd ümumilikdə insanlığı inkar edən və ona düşmən kəsilən faşizmin öncüllərini mühakimə etmək idi. Bu dövrdə insanlarla qəddar davranma, insan ləyaqətinin təhqir olunması və alçaldılması, mülki əhalinin deportasiyası və işgəncələrə məruz qalması qeyri-insani hərəkətlərin göstəricisi idi. Tribunalın araşdırdığı işlərdən də məlum olur ki, əksər avropalı yəhudilər faşizmin nəzarətində olmuş və demək olar ki, onlar bir insan kimi öz hüquqlarından məhrum olunmuşdular. Milyonlarla Avropa əhalisi məcburi əməyə cəlb edilərək Almaniyaya aparılmış-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dı. Əhalini müti vəziyyətdə saxlamaq üçün satqıncılığa, kütləvi qırğınların təşkilinə geniş meydan verilmişdi. Fransada Oradur, Çexoslavakiyada Liditse, Belorusiyada Xatın kəndlərinin əhalisi tamamilə məhv edilmişdi¹.

1942-ci il yanvarın 20-də Avropada bütün yəhudilərin məhv edilməsi planı təsdiq edilmişdi². Bunun üçün iri ölüm düşərgələri təşkil olunmuşdu. Bu düşərgədə onlar qaz kəmərlərinə salınıb boğulur və yandırılırdı. Altı milyona yaxın yəhudi bu siyasətin qurbanı olmuşdu.

SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin 25 noyabr 1941-ci il və 27 aprel 1942-ci il tarixli notalarında, sonra isə 14 oktyabr 1942-ci il tarixli “Avropanın işğal edilmiş ölkələrində faşizmin və onlarla əlbir olanların törətdikləri cinayət əməllərinə görə məsuliyyəti haqqında Sovet hökumətinin müraciəti”ndə hərbi cinayətkarların cəzalandırılması məqsədilə xüsusi beynəlxalq tribunalın yaradılması fikirləri öz əksini tapmışdı. Burada əhalinin məhv edilməsi, kütləvi edamı və ya məhv edilməsində təqsirli olan alman zabit və əsgərlərinin dairəsi müəyyənləşdirilmişdi. Nürnberq Tribunalı məhz bu şəxslərin cəzalandırılması məqsədilə yaradılmışdı. Tribunal 12 nəfəri ölüm cəzasına, 7 nəfəri azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmiş, 3 nəfərə isə bəraət vermişdi.

II Dünya müharibəsi təşkilatçılarının və hərbi cinayətkarların cəzalandırılması ideyası təkcə Nürnberq Tribunalının Nizamnaməsi ilə məhdudlaşmadı, əksinə, bu bir çox beynəlxalq hüquqi sənədlərdə daha da genişləndi. 1945-ci ildə SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya və Fransa Almaniyanın və onun müttəfiqlərinin əsas hərbi cinayətkarları üzərində mü-

¹Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М., “Юридическая литература”, 1961, Т. V

²Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М.: Юридическая литература, 1961, Т. VII

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hakimə üçün beynəlxalq ədalət mühakiməsini həyata keçirən və habelə beynəlxalq hərbi tribunalların nizamnamələrini özündə əks etdirən müqavilə imzaladılar. Uzaq Şərq üçün Beynəlxalq hərbi tribunal (Tokio Tribunalı) SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Çin, Avstraliya, Kanada, Yeni Zelandiya, Niderland, Hindistan və Filippin hökumətlərinin iştirakı ilə 1946-cı ildə imzalanmış müqavilə əsasında təsis olundu¹. Tokio Tribunalı demək olar ki, Nürnberq Tribunalının eyni idi, başlıca fərq şəxslərə görə yurisdiksiyada idi (yapon militaristlərinin cəzalandırılması). Birmənalı olaraq qeyd edilməlidir ki, II Dünya müharibəsindən sonra yaradılmış hər iki tribunal beynəlxalq hüququn inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Belə ki, müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətlər törətmiş şəxslərin tarixdə ilk dəfə olaraq beynəlxalq məhkəmə orqanı tərəfindən mühakimə olunması və cəzalandırılması həm beynəlxalq hüququn inkişafına təkan verdi, həm də fərdi beynəlxalq hüququn subyektivi səviyyəsinə qaldırdı. Bununla yanaşı o da qeyd olunmalıdır ki, Nürnberq prosesi zamanı insanlıq əleyhinə cinayətlərlə digər oxşar beynəlxalq cinayətlər arasında fərqli cəhətlər ayırd edilməmişdi. Belə ki, Tribunalın apardığı prosesləri özündə əks etdirən sənədlərdə insanlıq əleyhinə cinayətlərə oxşar olan digər beynəlxalq cinayətlər də (genosid, müharibə cinayətləri) insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi göstərilmişdi². Halbuki, II Dünya müharibəsində baş vermiş bu cinayətlər daha çox müharibə cinayətlərinə uyğundur. Ona görə ki, bu-

¹*Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, Geneva, 25 January 2005*

²*Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М., "Юридическая литература", 1961, Т. V; Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8-и томах. Том I, М.: Юридическая литература, 1987*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

rada söhbət Beynəlxalq humanitar hüquq (BHH) normalarının pozulmasından gedir, eyni zamanda baş vermiş cinayət əməlləri münaqişə tərəfi olan düşmən tərəfindən törədildiyi üçün bu, müharibə cinayəti hesab olunmalıdır (məsələn, hərbiçilər tərəfindən mülki əhalinin zorakılığa məruz qalması, onlara işgəncələrin verilməsi, hərbi əsirlərin öldürülməsi).

Daha sonra Nürnberq prosesində müəyyən olunmuşdu ki, 6 milyona yaxın yəhudi soyqırımı məruz qalaraq kütləvi şəkildə öldürülmüşdür. Burada cinayətin xüsusilə bir etnik qrup kimi yəhudilərə qarşı yönəldiyi və yəhudiləri tamamilə və ya qismən məhv etmək niyyətilə törədildiyi üçün bu, insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi deyil, genosid cinayəti kimi təsvif olunmalıdır. Yəni yəhudilərin bu cür qırğına məruz qalması hər hansı planın və ya niyyətin olmasını təsdiq edir, təbii ki, bu, hansısa təsadüflə və ya sadəcə silahlı münaqişənin baş verməsi ilə izah oluna bilməz. Bu əməllər, Nürnberq prosesi zamanı insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir, səbəb isə həmin dövrdə genosid cinayətinin tərkib elementlərinin müəyyən olunmaması idi. Genosid cinayətinin tərkibi “Genosid cinayətinin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında” 1948-ci ildə qəbul olunmuş Konvensiya ilə müəyyən olundu ki, bu da sonradan yəhudilərə qarşı baş vermiş əməlin genosid kimi xarakterizə olunmasına kömək etdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Nürnberq prosesi insan hüquqlarının beynəlxalq səviyyədə inkişafına mühüm töhfə hesab edilir. Tribunal nizamnaməsində insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərifinin verilməsi və nizamnaməyə müvafiq olaraq belə cinayətlərin törədilməsinə əksər müttəhimlərin və cinayətin törədilməsinə şərait yaradanların məsuliyyətə cəlb olunması beynəlxalq hüququn inkişafı üçün çox əhəmiyyətli idi.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Tribunalın yanaşmasına görə, insanlıq əleyhinə cinayətlər törədən şəxslərin xeyrinə yalnız iki halda bəraətverici əsaslar ola bilər: ya bu şəxs törətdiyi əməlin qeyri-qanuniliyini dərk etməmişdi, ya da onun özünü və ya ailəsini öldürməklə hədələmişdilər. Ona görə də onun bu işə razılaşmaqdan başqa əlacı qalmamış və bu əməli törətməyə məcbur olmuşdu.

Nürnberqdə mühakimə olunan nasist liderlər əmr və göstərişləri verən yüksək vəzifəli idilər.

Nürnberq prosesinin böyük nailiyyəti dördüncü maddə idi. Burada insanlıq əleyhinə cinayət barbarlıq miqyasında törədilmiş cinayət kimi göstərilirdi. Bunun görünməmiş cinayət olduğunu hətta bu əməllərin müəllifləri də konsentrasiya düşərgələrinə aid olan kadrları görərkən dərk etdilər: “nəslini kəsmə, kölə etmə, deportasiya və digər qeyri-insani əməllər... heç bir cinayətlə bağlı olmayan siyasi, irqi və ya dini mənsubiyyətə görə təqiblər” Nizamnamədəki bu sözlərlə o dəhşətləri ifadə etmək mümkün deyil. Bu cinayətlər düşmənlərə qarşı yox, mülki alman əhalisinə-psevdo-insanlar hesab edilən yəhudilərə, qaraçılara, homoseksuallara, fiziki imkanları məhdud olanlara qarşı yönəlmişdi. Başqa sözlə, bu cinayətlərin törədilməsinin **səbəbi müharibədən doğan kəskin zərurət deyil, nasist liderlərin qatı və radikal irqçiliyi idi və bu da sülh və təhlükəsizlik üçün olduqca qorxulu idi.**

Beynəlxalq hüquqda ayrı-ayrı şəxslərin beynəlxalq cinayətlərə görə məsuliyyət məsələləri bir dövlət üçün deyil, ümumilikdə bütün dövlətlər üçün maraqlı və əhəmiyyətlidir: bunlara dünyanın sadəcə hər hansı bir ərazisində müəyyən bir zamanda baş verən cinayətlər kimi baxmaq olmaz, çünki onlar hər kəs üçün təhlükəli idi. Məhz belə həlledici sə-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

bəbə görə bu cinayətlər almanlara qarşı yox, ümumiyyətlə insanlıq əleyhinə idi. Təkcə bu presedentə görə Nürnberq Tribunalının hökmü özünün suveren toxunulmazlığı dağıtmaq potensialı ilə sivil bəşəriyyət naminə böyük hüquqi bir addım idi.

Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsinin c) bəndinə əsasən, insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi müəyyən olunan əməllərin hər hansı biri Tribunalın yurisdiksiyası daxilində istənilən bir cinayətin icrasında və ya bu cinayətlə əlaqədar olaraq da törədilə bilərdi. Burada, istənilən cinayət təqibi zamanı üzərində Tribunalın yurisdiksiyasına aid olan digər cinayətlərlə, daha dəqiq desək, müharibə cinayətləri ilə yaxud təcavüz cinayəti ilə bağlılığın sübuta yetirilməsi vacib idi. Tribunal özü müharibə alovlanmamışdan əvvəl Almaniya yəhudilərinin təqiblərə məruz qaldığına görə mütəhəmmətlərə hökm çıxarmaqdan imtina edərək bu yanaşmanı qəbul etdi. Müttəfiq ölkələr isə Nürnberqdən sonra, Tokio məhkəməsində insanlıq əleyhinə cinayətlərə dair ittihamlarını silahlı münaqişələrlə açıq-aydın əlaqələndirməyə çalışdılar. Buna əsasən, demək olar ki, belə əlaqəni sübuta yetirmək tələbi, cinayətin tərkib hissəsi, Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsi və məhkəmə hökmü tərəfindən müəyyən edildiyi zaman mövcud olmuşdur. Hərçənd, belə məhdudiyət təşkil etməyən Beynəlxalq Hüquq Komissiyası tərəfindən sazişlərin və cinayət məəcəllələri layihələrinin ictimailəşdirilməsindən on illərlə vaxt keçdikdən sonra cinayətin bu tərkib hissəsi artıq ənənəvi beynəlxalq hüquq olaraq mövcud deyildi. RBCT və BCM-nin müddəaları belə süni əlaqələndirmə tələblərini istisna edir və YBCT-nin Tadiçlə bağlı çıxarılan qərarından sonra əminliklə söyləmək olar ki, cinayətin bir elementi kimi bu tələb öz qüvvəsini itirmişdir. Buna görə də

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

insanlıq əleyhinə cinayətlər heç bir beynəlxalq münaqişədən asılı olmayaraq sülh şəraitində də törədilə bilər.

II Dünya müharibəsindən sonra qəbul olunmuş digər beynəlxalq sənədlər Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsindən fərqli olaraq insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bağlı bir çox məsələlərə aydınlıq gətirdi. Belə ki, 1946-cı il Birgə Nəzarət Şurasının (BNŞ) 10 nömrəli Qanununda və Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məcəlləsi layihəsində (1954-cü il) insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibi ilə bağlı müəyyən yeniliklər üzə çıxdı.

Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məcəlləsi layihəsində insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bağlı fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuş, mövcud normaya görə insanlıq əleyhinə cinayət törətmiş istənilən şəxs məsuliyyət daşıyır və mütləq cəzalandırılmalıdır. Bundan başqa, Layihədə fərdlərin və dövlətin məsuliyyətinə fərq qoyulur. Belə ki, bu və ya digər şəxs insanlıq əleyhinə cinayətləri yalnız fərd kimi deyil, həm də dövlət mənafeyi naminə dövlət adından törədə bilər. Bu baxımdan, fərdi cəzalandıran zaman heç də dövlətin məsuliyyət məsələsi aradan qalxmır. Layihənin bir xüsusiyyəti də ondadır ki, o, ilk növbədə beynəlxalq birliyin diqqətini sülh və insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif edilən ağır cinayətlərə yönəltdir. Layihəyə görə, sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlərə insan cəmiyyətinin əsaslarını təhlükə altına alan cinayətlər aid edilmişdir. Layihənin 18-ci maddəsində də bir daha təsdiq olunur ki, sisteməlik və ya geniş miqyasda törədilən, hökumət və ya istənilən təşkilat, yaxud qrup tərəfindən həvəsləndirilən və ya istiqamətləndirilən adamöldürmə, əhalini məhv etmə, işgəncə, köləlik, deportasiya və digər qeyri-insani əməllər, in-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sanlıq əleyhinə cinayətlər hesab olunur. Layihənin 2-ci maddəsinin 11-ci bəndinə əsasən¹:

- insanlıq əleyhinə cinayətlər istər sülh, istərsə də müharibə şəraitində baş verə bilər;
- insanlıq əleyhinə cinayətlər dövlətin öz mülki əhəlinə qarşı törədilə bilər;
- başqa beynəlxalq sənədlərdə “təqibetmə”, əsasən, siyasi, dini, etnik və ya milli motivlərə görə olduğu halda, Layihə bura “mədəni” motivi də əlavə etdi, bununla da, insanlıq əleyhinə cinayətlərin bir növü kimi, təqibetmənin milli, dini, etnik, siyasi və mədəni motivlərə görə törədilməsi müəyyənləşdi. Layihənin göstərilən müddəası ilə Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsinin c) bəndi arasında ki fərq aydın şəkildə özünü biruzə verir.

Əvvəla, Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinə görə, insanlıq əleyhinə cinayətlər sülh və ya müharibə şəraitində baş verir, Layihəyə görə isə bu cinayətin müharibə şəraitində baş verməsi zəruri deyildir.

İkincisi, Layihənin 2-ci maddəsinin 1-ci bəndində sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlərin fərdi məsuliyyət doğurması məsələsi önə çəkilir. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin mahiyyəti və tərkib elementlərinin izahı üçün beynəlxalq cinayət tribunallarının fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirmək və müqayisəli təhlilə üstünlük vermək lazımdır. Beynəlxalq hüququn sonrakı inkişaf dövründə (xüsusən, YBC və RBC ad hoc tribunallarının Nizamnamələrində və BCM-nin Statutunda) insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib elementləri daha da dəqiqləşdirildi. İnsanlıq əleyhinə cinayətlər yenidən 1993-cü ildə yaradılmış YBCT Nizamnaməsinin

¹*Bassiouni M. Cherif. International Criminal Law: A Draft International Criminal Code, 1980*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

5-ci maddəsində öz əksini tapdı¹. Keçmiş Yuqoslaviya hadisələri zamanı insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsində təqsirli bilinən şəxslər həmin maddəyə görə (5-ci maddə) məsuliyyətə cəlb olundular. Yuxarıda Nürnberq Tribunalının fəaliyyətinin geniş təhlil olunmasına baxmayaraq, əlavə olaraq qeyd olunmalıdır ki, Nürnberqdə heç bir apellyasiya sistemi mövcud deyildi. Qanunvericilikdə mövcud olan bu boşluğu aradan qaldırmaq məqsədilə YBCT apellyasiya hüququnu verməklə və beş hakimdən ibarət apellyasiya palatasını ya müdafiə tərəfinin, ya da ittiham tərəfinin icra edə bildiyi faktla təmin etməklə insan hüquqları sahəsində daha bir tərəqqiyə imza atmışdır.

Təhlükəsizlik Şurası, BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə əsasən, özünün 808 və 827 sayılı qətnamələri ilə 1993-cü ildə yekdilliklə ilk həqiqi beynəlxalq cinayət tribunalının YBCT-nin əsasını qoydu. Nürnberq dörd qalib ölkənin təsis etdiyi tribunal olduğu halda YBCT Təhlükəsizlik Şurası yanında ikinci dərəcəli orqan idi və onunla bütün ölkələr əməkdaşlıq etməyə borclu idi, lakin aradakı fərq tezliklə görünməz oldu. Nürnberq müttəhimləri müttəfiq ordularının işğalı altında qısa bir zamanda həbs olunmaqla onların əksəriyyəti on iki ay ərzində inkar olunmaz sənədli sübutlarla ittiham edildi. Şiddətlə davam edən müharibə ocağından xeyli uzaqlarda olan YBCT isə həddən artıq ləng olmaqla əsəbləri tarıma çəkirdi: ilk müttəhim Dusko Tadiç 1995-ci ilin aprelində öz məhkəməsinə gəlmədiyinə görə proses 1996-cı ilin mayına qədər gecikdirildi. Serblər Bosniya müsəlmanlarına qarşı insanlıq əleyhinə cinayətlər törətdikləri zamanda, daha dəqiqi, 1995-ci ilin iyulunda 7.000 srebrenitsalı müsəlman kişi və oğlan uşaqlarını qətlə yetirdiyi bir vaxtda hüquq müdafiə-

¹Akhavan P. *Reconciling Crimes against Humanity with the Laws of War*. In: *Journal of international criminal justice*, 2008, vol. 6

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

çiləri hələ ilkin istintaq hərəkətləri barədə mübahisə aparırdılar. Tadiçin ayrı-ayrılıqda on bir növ insanlıq əleyhinə cinayətə görə ittiham edilməsi ilə bağlı qərar 1997-ci il mayın 7-nə qədər verilmədi, apellyasiyası isə 1999-cu ilin aprelinə qədər başlanmadı. İyirmi il həbs cəzasına məhkum edilmiş Tadiç və onun ardınca müttəhimlər kürsüsünə çıxarılmış bir neçə başqa bosniya əsilli serb liderinin taleyi, onlara qarşı ittihamların irəli sürüldüyü illərdə Kosovoda törədilən vəhşiliklərin qarşısını ala bilmədi. Problemin kökündə YBCT ilə əməkdaşlıq etməyə dair Srebrenitsa hadisələrindən sonra yazılmış Deyton Sülh Sazişlərinə daxil edilmiş öhdəliklər dururdu. 1996-cı ilin yayında geniş surətdə sitat gətirilən NATO sözcüsünün ismarıcı əsl siyasət oldu: “Karadziçi həbs etmək üçün bircə NATO əsgərinin belə qanının tökülməsinə lüzum yoxdur.” NATO-nun 60 minlik icraçı qüvvələrinin vəzifəsi “öz vəzifələrini yerinə yetirdikləri müddətdə yaxaladıqları və barələrində iddia qaldırılmış şəxsləri saxlamaq”-dan ibarət idi. Deytondan bir neçə il sonra NATO komandirləri belə qarşılaşmaları sıfıra endirə biləcəyini vurğuladı.

Nəhayət, insanlıq əleyhinə cinayətlər özünün tam geniş və dəqiq ifadəsini BCM-nin Roma Statutunda tapdı.¹ Məhkəmənin yurisdiksiyası yalnız fiziki şəxslərə şamil olunur, belə ki, dövlətlər və korporasiyalar kimi hüquqi şəxslər üzərində yurisdiksiyası yoxdur. O cümlədən, Roma Statutu qüvvəyə minməmişdən əvvəl törədilmiş hər hansı cinayətlə bağlı yurisdiksiya həyata keçirə bilməz, buna görə də yalnız 1 iyul 2002-ci ilə qədər törədilmiş olduğu iddia olunan beynəlxalq cinayətlərə baxa bilər. Bu tarixdən sonra Statutu təsdiqləyən dövlət Məhkəmənin yurisdiksiyasına yalnız Statutun həmin dövətdə qüvvəyə minəcəyi tarixdən başlayaraq

¹Блищенко И.П., Фисенко И.В. *Международный Уголовный Суд. /Предисловие проф. В. П. Лозбякова. М., Закониправо, ЮНИТИ, 1998*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

tabe olacaq. BCM-nin Statutuna qədər insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan bir çox əməllər konkret adları ilə göstərilirdi, onlar “digər qeyri-insani hərəkətlər” anlayışı ilə ifadə olunurdu. Məhz bu cinayətlərin hamılıqla qəbul edilən tərkibi ilk dəfə BCM-nin Statutunda verildi. Statuta görə, bəzən obyektiv cəhətdən bir-birindən xeyli fərqlənən tam bir sıra ayrı-ayrı əməllər “insanlıq əleyhinə cinayətlər” adı altında birləşdirilir. Statutunun 7-ci maddəsində deyilir:

“Bu Statutun məqsədlərinə görə, hər hansı mülki şəxsə qarşı qəsdən aşağıda göstərilmiş əməllərdən hər hansı birinin genişmiqyaslı və sistematik formada baş verməsi insanlıq əleyhinə cinayətlər hesab olunur”:

a) **“adamöldürmə”**– dövlətin və ya təşkilatın hər hansı mülki şəxsə qarşı hücumun törədilməsinə yönəlmiş siyasətinin həyata keçirilməsi və ya bu cür siyasətə kömək məqsədilə hər hansı mülki şəxsə tətbiq olunan əməllərin çoxlu sayda törədilməsi ilə əlaqədar davamlı davranışını bildirir;

b) **“əhalini məhv etmə”** – qəsdən əhalinin müəyyən hissəsini məhv etməyə yönəlmiş həyat şəraitinin yaradılması, xüsusən ərzaq məhsulları və dərman əldə etməkdən məhrum etməni əhatə edir;

c) **“kölə vəziyyətinə salma”**– insanlara münasibətdə hər hansı səlahiyyətin və ya mülkiyyət hüququ ilə bağlı bütün səlahiyyətlərin həyata keçirilməsini, o cümlədən bu səlahiyyətlərin insan alveri, xüsusən, qadın və uşaq alveri zamanı həyata keçirilməsini əhatə edir;

d) **“deportasiya, yaxud əhalinin yerinin məcburi dəyişdirilməsi”**– köçürmə, yaxud digər məcburi tədbirlərin obyektə olan şəxslərin qanuni yaşadıqları ərazidən beynəlxalq hüquqla qəbul olunan əsaslar olmadan zorla köçürülməsini ifadə edir;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

e) **“işgəncə”**– həbsdə, yaxud ittihamçının nəzarəti altında olan şəxsə qəsdən fiziki, yaxud psixi iztirab, yaxud güclü ağrı verməyi əhatə edir, lakin, yalnız qanuni sanksiya nəticəsində meydana çıxan, bu sanksiyalardan ayrılmaz olan, yaxud təsadüfən meydana gələn iztirab və ağrılar işgəncə hesab edilmir;

f) **“beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrum etmə”** – dövlət siyasəti və ya planı formasında genişmiqyaslı və sistematik hücumun bir hissəsi kimi, şəxslərin beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd azadlıqdan məhrum edilməsini ifadə edir.

g) **“zorlama, fahişəliyə məcburetmə, cinsi zorakılıq, məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya”** – zorlama milli, siyasi, etnik, irqi və ya dini səbəblərə görə mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi baş verdiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur, hər hansı əhalinin etnik tərkibinin dəyişdirilməsi, yaxud beynəlxalq hüququn digər ciddi pozuntularını törətmək məqsədilə məcburi qaydada hamilə olmuş hər hansı qadının qeyri-qanuni azadlıqdan məhrum edilməsini ifadə edir. Bu anlayış heç bir halda milli qanunvericiliyə zidd təfsir olunmamalıdır;

h) **“təqib”**– hər hansı qrupa və birliyə mənsubiyyət əlamətinə görə beynəlxalq hüquqa zidd olaraq əsas hüquqlardan qəsdən və ciddi məhrumetməni ifadə edir.

i) **“aparteid cinayəti”**– bir irqi qrupun digər irqi qrup, yaxud qruplar üzərində ağalığı və sistematik zülm rejiminin institutlaşdırılması kontekstində və bu cür rejimi saxlamaq məqsədilə törədilmiş qeyri-insani hərəkətləri ifadə edir;

j) **“adamların məcburi yoxa çıxarılması”**– adamları uzun müddət ərzində qanuni müdafiədən məhrum etmək

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məqsədilə sonradan bu cür azadlıqdan məhrumetməni etiraf etməkdən, yaxud bu adamların taleyi və olduqları yer haqqında məlumat verməkdən boyun qaçırmaqla dövlət, yaxud siyasi təşkilat tərəfindən və ya onların icazəsi və yardımı, ya da razılığı ilə həbs edilməsini, həbsdə saxlanmasını, yaxud oğurlanmasını ifadə edir”

k) *“əqli, psixi və ya fiziki ağrılara səbəb olan digər oxşar xarakterli qeyri-insani hərəkətlər”*

Tövsiyəçi əlamət kimi göstərilir ki, bu əməllər hər hansı mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və ya sistematik hücum çərçivəsində törədilən əməllərdir.

BCM-nin Hazırlıq Komissiyasının hesabatına görə, insanlıq əleyhinə cinayətlərin araşdırılması üçün subyektin cinayəti törətdiyi məkan mövcud olmalıdır. Belə ki, vətəndaşlara qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücum çərçivəsində törədilmiş əməlin konkret məkanı olmalı və onun haqqında məlumat olmalıdır. Eyni zamanda o da qeyd olunmalıdır ki, cinayəti törədən şəxs cinayətin törədilməsinə dəstək verən dövlətin plan və ya siyasətinin xırda detallarından tam xəbərdar olmaya bilər. Təbii ki, cinayətkarın belə xırda detallardan xəbərdar olmaması onun məsuliyyətdən yayınmasına səbəb ola bilməz. Odur ki:

Birincisi, Statuta görə insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradan əməl əvvəlcədən planlaşdırılmalı və sistemli şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu cür əməllərin yerinə yetirilməsi onların dəfələrlə törədilməsinə gətirib çıxara bilər. Bu tələb, ümumi plan və dövlət siyasəti çərçivəsində yerinə yetirilmiş əməllərin təsadüfi hesab olunması fikrini alt-üst edir, yəni əvvəlcədən planlaşdırılmış hər hansı bir əməl təsadüfi sayıla bilməz. Qeyd olunmalıdır ki, Nürnberq prosesində bu

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cür əməllər siyasi terror və “əksər hallarda təşkilati və sistematik” formada törədilmiş əməl kimi göstərilir¹.

İkincisi, qeyri-insani əməl geniş miqyasda törədilməlidir, həmçinin bu əməlin törədilməsi şəxsin öz təşəbbüsü ilə həyata keçirilməlidir, yəni bir növ bu, şəxs tərəfindən arzu edilməlidir. Məhz bu tələb Nürnberq prosesində nəzərə alınmamışdı. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək yerinə düşər ki, Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəli layihəsinin birinci oxunuşunda “kütləvi” terminindən istifadə olunmuşdu. Bu terminin istifadə olunmasında əsas məqsəd cinayətin qurbanlarını göstərmək idi. Lakin Layihənin yeni redaktəsində (1996-cı il) bu söz “genişmiqyaslı” termini ilə əvəz olundu ki, bu da çoxsaylı qurbanları ümumi şəkildə ifadə edir². Bunun nəticəsi kimi qeyd olunmalıdır ki, göstərilmiş elementlərin baş vermiş hər hansı cinayət əməlinə mövcudluğu, onun insanlıq əleyhinə cinayət kimi təvsiif olunmasını zəruri edir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib elementləri

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin mahiyyətinə və tərkib elementlərinə münasibət müxtəlifdir. Bir çox hallarda insanlıq əleyhinə cinayətlərlə dövlətlərin milli cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan əməllər eyniləşdirilir (məsələn, şəxsiyyət əleyhinə cinayətlər). Şəxsiyyət əleyhinə cinayətlərin obyektini ayrı-ayrı fərdlər və ya bir neçə şəxs təşkil etdiyi halda, insanlıq əleyhinə cinayətlərin obyektini geniş

¹Bassiouni M. Cherif. *International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes* // *Law & Contemp. Prob.* 1996, Vol. 25

²Akhavan P. *The Origin and Evolution of Crimes against Humanity*. In: *Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden*, 2003

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Əhali kütləsi, yəni dinc mülki əhali təşkil edir. Bununla yanaşı, hər hansı dövlət planı və ya siyasətinin olmadığı, metod və resurslar nəzərdə tutulmadığı halda şəxsiyyət əleyhinə cinayətlər törədilə bilər, insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsi üçün isə dövlət planı və siyasətinin olması, hər hansı metodlar və resurslardan istifadə olunması vacibdir. Deməli, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, dövlətlərin daxili qanunvericiliyində nəzərdə tutulan şəxsiyyət əleyhinə cinayətlər heç bir halda insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi qəbul oluna bilməz.

Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsində göstərilir ki, insanlıq əleyhinə cinayətlər sülh və müharibə şəraitində baş verə bilər¹. Sülh və müharibə şəraitində insanlıq əleyhinə cinayətlər o zaman törədilə bilər ki²:

- hakimiyyət orqanında çalışan vəzifəli şəxs hakim mövqedə dayanaraq genişmiqyaslı və sistemətik hücumun bir hissəsi kimi mülki əhaliyə qarşı adamöldürmə, məhvetmə, işgəncə və digər qeyri-insani hərəkətlərin həyata keçirilməsini əmr edir, bütün bunların sonunda belə bir təsəvvür yaranır ki, guya həmin vəzifəli şəxsin baş vermiş cinayət əməlindən xəbəri yoxdur. Bir sözlə, o, cinayət əməlinin çox rahat formada həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Məsələn, keçmiş Yuqoslaviya hadisələri zamanı Bosniyanın daxili işlər naziri olmuş Miko Stanisik öz vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edərək insanlıq əleyhinə cinayətlərin baş verməsinə şərait yaratmışdı. Bu səbəbdən də o, YBCT Nizam-

¹www.wiki.lawguru.com/index.php/Crime_against_humanity;
Bassiouni M. Cherif. A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal, 1987

²www.wiki.lawguru.com/index.php/Crime_against_humanity;
www.albd.org/convention/paper_kmsobhan.htm

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

naməsinin 18-ci maddəsinə əsasən ittiham olunaraq, Nizamnamənin 7-ci maddəsinə əsasən, fərdi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşdu. İttiham aktına görə, o, cinayəti birbaşa törətməmiş, cinayətin törədilməsinə və həyata keçirilməsinə şərait yaratmışdır. Belə ki, Miko Stanisik vəzifə səlahiyyətlərindən istifadə edərək Daxili İşlər Nazirliyinin vəzifəli şəxsləri ilə bir yerdə 1992-ci ilin aprel ayından 1992-ci il dekabrın 31-dək insanlıq əleyhinə cinayətlərin baş verməsində iştirak etmiş və bu cinayətlərin qarşısının alınması üçün heç bir tədbir görməmişdi. Miko Stanisik bildirdi ki, Daxili İşlər Nazirliyinin nəzdində xüsusi saxlama kameraları və işgəncə vermək üçün lazımi avadanlıqlar var və bunlar dustaqlara qarşı işgəncə verməkdə istifadə olunur. O, bunu bildiyi halda işgəncə verənləri cəzalandırmamış və bu barədə hər hansı bir tədbir görməmişdi. Əksinə, o, Daxili İşlər Nazirliyinin rəhbəri olduğundan istifadə edərək polis qüvvələrinin insanlıq əleyhinə cinayətlərdə iştirakına rəhbərlik və nəzarət etmişdi. Onun rəhbərliyi altında serb qüvvələri Krajina Muxtar Vilayətində Bosniya müsəlmanlarını və xorvatları təqibə məruz qoyaraq aşağıda göstərilən əməlləri törətmişlər: Bosniya müsəlmanlarına və Bosniya xorvatlarına hücum edərək öldürmə, həbs düşərgələrinin yerinin dəyişdirilməsi nəticəsində insanların öldürülməsi, şəhərlərə və kəndlərə hücum zamanı insanlarla amansız davranma, mülki əhalini deportasiya etmə, cinsi zorakılıqlar, özbaşına həbslər və s. Göstərilənlərlə yanaşı, 1 aprel 1992-ci ildən 31 dekabr 1992-ci ilə qədər Miko Stanisik və onun tərəfdarları adamöldürmə, kütləvi qırğın, deportasiya, işgəncələr

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və digər qeyri-insani əməllər törətmişdilər. 01 iyun 1992-ci ildə isə Velagi qəsəbəsində, 10 iyul 1992-ci ildə Biljani qəsəbəsində mülki əhaliyə hücum etmiş və bir çoxlarını öldürmüş, qalan hissəsini isə deportasiya etmişdilər;

- cinayəti törədən şəxs əmri icra edir və mülki əhalinin müəyyən hissəsinə qarşı adamöldürmə, məhvetmə, işgəncə və digər qeyri-insani hərəkətlərin sistemətik şəkildə icra olunması siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak edir;
- yuxarı hərbi və ya siyasi mövqedə olan şəxs bilərəkdən mülki əhaliyə qarşı sistemətik şəkildə adamöldürmə, məhvetmə, işgəncə, köləlik və digər qeyri-insani hərəkətlərin həyata keçirilməsini başqalarına əmr edir və yaxud özü bunu icra edir;
- icraçı hər hansı mənəvi seçim və imkanı olmayan əhalinin yerdə qalan hissəsinə qarşı sistemətik və ya genişmiqyaslı formada baş verən adamöldürmə, məhvetmə, işgəncə və digər qeyri-insani hərəkətlərin nəticələrini dərk edərək bilərəkdən həyata keçirir.

Göstərilən elementləri YBCT özündə ehtiva edən cinayət hadisələri ilə əlaqədar çoxlu sayda hökmlər çıxarmışdır. Onlardan biri kimi Milmor Stakiç işini göstərmək olar¹. Stakiç Bosniya və Herseqovinanın şimal-qərbində Prijedor bələdiyyəsi Milli Müdafiə Şurası fəvqəladə hallar qərargahının başçısı olub. Onun əsas vəzifəsi etnik təmizləmə və deportasiya siyasəti olub, yəni Bosniya müsəlmanlarının və xorvatların məcburi köçürülməsi onun qarşısında qoyulmuş əsas məsələlərdən biri idi. Məhz bu əməllərinə görə Milmor Stakiç 23 mart 2001-ci ildə ittiham olunmuş və həmin tarix-

¹www.un.org/icty/

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dən mühakimə olunmaq üçün YBCT-yə verilmişdi. Tribunal öz Nizamnaməsinin müvafiq müddəalarına əsaslanaraq onu məsuliyyətə cəlb etmiş və aşağıdakıları müəyyən etmişdir¹:

- Milmor Stakic qeyri-serb mülki əhalisinin təxminən 20.000 nəfərinin deportasiyasını planlaşdırıb və icrasına əmr verib;
- o, işgəncələrin verilməsi üçün müəyyən yerlərin təşkili və hazırlanmasına göstəriş verib;
- işgəncələrə məruz qalanlar onun göstərişinə əsasən silahın qundağı ilə dəmir zəncirlərlə və kabellərlə vəhşicəsinə döyülmüşlər;
- adamöldürmə və məhvetmə cinayətləri Stakicin əməllərində insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib hissəsi kimi tövsif olunub;
- Stakiçin əsas planı Prijedorun serblərin nəzarəti altında olan hissəsində serbləri birləşdirmək, nəyin bahasına olursa-olsun serb qüvvələrini bu ərazidə yerləşdirmək idi. Təbii ki, bu planın həyata keçirilməsi genişmiqyaslı formada insan tələfatı ilə nəticələnmişdi;
- o, təkcə Prijedor bələdiyyəsində 1500 nəfərin öldürülməsində təqsirli bilinirdi; bu insanlardan 120 nəfəri, 5 avqust 1992-ci ildə Keraterm düşərgəsində öldürülmüş, 200 nəfərə qədər insan isə 21 avqust 1992-ci ildə işgəncələr verilərək, öldürülmüşdür.

Tribunal əməlin sistemli şəkildə çoxlu sayda insanlara qarşı baş verməsini sübuta yetirərək Milmor Stakici 31 iyul 2003-cü ildə 40 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına layiq görmüşdü.

Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsinə və BCM-nin Statutuna müvafiq olaraq

¹www.un.org/icty/

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Əməlin insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunması üçün iki ümumi şərt tələb olunur:

- əməl sistemativ və genişmiqyaslı formada törədilməlidir;
- əməl hökumət və ya istənilən təşkilat, yaxud qrup tərəfindən həvəsləndirilməli və ya istiqamətləndirilməlidir¹.

Bu iki şərt onu deməyə əsas verir ki, fərd təkbaşına insanlıq əleyhinə cinayət törədə bilməz.

“Genişmiqyaslı və sistemli” terminlərinin də iki aydın məqsədi vardır:

- plan və ya siyasətin xarici təsirdən asılı olmadan geniş miqyasda həyata keçirilməsi;
- bu siyasətin əsas elementlərini özündə əks etdirməklə xarici müdaxilənin təsiri formasında həyata keçirilməsi.

Buradan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, “genişmiqyaslı, yaxud sistemativ əməl” yalnız təqibetmənin baş vermə qaydasını deyil, eyni zamanda işin icrasının bütün təbiətini səciyyələndirir və bu yolla əsas cinayəti əks etdirir.

Genişmiqyaslı hərəkət dedikdə, törədilmiş hərəkətlərin miqyası və qurbanların sayı nəzərdə tutulur.

Əvvəla, hücumun genişmiqyaslı və ya sistemli şəkildə törədilməklə insanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə olunması üçün ilkin olaraq hücumun obyektinə olan mülki əhali və ona qarşı istifadə olunan metod, resurs və hücumun nəticəsi aydınlaşdırılmalıdır.

¹*International Crimes, peace and human rights: the role of the International Criminal Court /Dinah Shelton, editor and contributor, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000;*

Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2011;
www.guidedones.com/metapage/women/crimewom10.htm

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

İkincisi, mülki əhaliyə qarşı yönəldilmiş hücumun nəticəsi, qurbanların sayı, əməlin təbiəti, rəsmilərin, hakimiyyət orqanlarının iştirakı olmalıdır.

Ümumiyyətlə, hücumun genişmiqyaslı olmasını müəyyən edən hallara aşağıdakılar daxildir¹:

- müəyyən mülki əhaliyə qarşı yönəldilmiş siyasi məqsəd;
- bu siyasətin həyata keçirilməsi üçün paralel institutların yaradılması;
- yüksək səviyyəli siyasi və hərbi rəsmi dairələrin cəlb edilməsi;
- güclü maliyyə, hərbi və digər resurslardan istifadə edilməsi ilə müəyyən mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı təkrar edilmiş eyni formada davamlı əməl.

Genişmiqyaslı hərəkətləri ifadə edən əlamətlər Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsində əks olunmamışdı, lakin törədilmiş qeyri-insani əməlləri insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif edərkən Tribunal qeyd etmişdi ki, terror siyasəti şübhəsiz geniş miqyasda həyata keçirilirdi². Bundan fərqli olaraq oxşar cinayətlərin müntəzəm şəkildə bilərəkdən təkrarlanması sistemliliyi ifadə edir. Belə bir plan və ya siyasətin həyata keçirilməsi qeyri-insani əməllərin mütəmadi və ya daim törədilməsi üçün zəmin ola bilər. Bu tələb də Nürnberq Tribunalının Nizamnaməsində nəzərdə tutulmamışdı, lakin Tribunal öz hökmündə xüsusi vurğulamışdı ki, törədilmiş qeyri-insani əməllər terror siyasətinin ayrılmaz hissəsidir və bir çox hallarda mütəşəkkil və sistemlik xarakter daşıyır³.

¹ Bassiouni M. *Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application* Oct 30, 2014

² *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М.: Юридическая литература, 1961, VII*

³ *Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8-и томах. Том I, М.: Юридическая литература, 1987*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Sistemlilik özündə bir neçə əlamətləri ehtiva edir¹:

- hər hansı siyasi məqsəd və planı özündə əks etdirməklə müəyyən icmanın, toplumun məhvinə, təqibinə və yaxud zəiflədilməsinə yönəldilmiş konkret hərəkət və ya ideologiyanın olması;
- bir qrup mülki şəxslərə qarşı genişmiqyaslı cinayət əməlinin törədilməsi, təkrar edilməsi və yaxud bir-birinə bağlı qeyri-insani hərəkətlərin davamlılığı;
- əhəmiyyətli ictimai və yaxud xüsusi resursların hazırlanması və yaxud onlardan hərbi və ya başqa məqsədlər üçün istifadə olunması;
- planın hazırlanmasında, təşkilində və həyata keçirilməsində yüksək səviyyəli siyasi və yaxud hərbi rəsmi dairələrin cəlb edilməsi

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər genişmiqyaslı və sistemliyi özündə əks etdirməklə, əsasən, üç formanı özündə birləşdirir²:

Birinci formaya görə insanlıq əleyhinə cinayətlər dövlət siyasəti nəticəsində müəyyən insan qrupları əleyhinə genişmiqyaslı təqib olunma baş verdiyi zaman beynəlxalq cinayətlər kateqoriyasına aid olur.

İkinci forma birinciyə əlavə olaraq, qeyri-dövlət subyektlərinin idarəçilik qabiliyyətini özündə cəmləşdirir və habelə dövlət ərazisi və əhalisi üzərində nəzarəti gerçəkləşdirir, eyni zamanda “dövlət siyasətinin” analoqu olan bir siyasəti həyata keçirir.

Üçüncü forma ikincinin daha genişlənmiş forması olaraq, istər dövlət subyektlərinin, istərsə də qeyri-dövlət sub-

¹Bassiouni M. Cherif. *Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2011

²Bassiouni M. Cherif. *Crimes against Humanity*. - Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yektlərinin mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş plan və siyasətinin genişmiqyaslı və sistemli olmasını tələb edir.

Beləliklə, istər dövlət idarəçiliyində çalışan vəzifəli şəxslərin həyata keçirdiyi dövlət siyasətinin, istərsə də dövlət idarəçiliyində iştirak etməyən, lakin dövlət siyasətinin analoqu olan bir siyasətin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı xarakterik cəhətlər mövcuddur:

- cəmiyyətdə mövcud olan müəyyən bir qrup şəxsin təqib olunması, onlara qarşı yönəldilmiş ayrı-seçkilik halları ilə xarakterizə olunan təqibətmə motivi ilə əsaslandırılmış hərəkətlər;
- insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan əməllərin hər hansı dövlətin qanunları ilə cinayət sayılması;
- xidməti vəzifəsini yerinə yetirərkən vəzifəli şəxs tərəfindən insanlıq əleyhinə cinayətin törədilməsi, yaxud bu cinayətin törədilməsinə başqalarını təhrikətmə və bütün hallarda dövlətin qanunları arxasında gizlənərək cinayətlərin baş verməsinə şərait yaratma və bu kimi hallara göz yumma;
- baş vermiş insanlıq əleyhinə cinayətlərin silahlı münaqişələrlə hər hansı bağlılığının olub-olmamasının müəyyən edilməsi.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində göstərilmiş elementlərlə bərabər, özündə dövlət fəaliyyəti və ya siyasəti formasında dinc mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və ya sistemlik təqib olunmanı əks etdirir. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə aid olan əməllər sırasında 1990-cı il yanvar ayının 20-də Bakıda baş verən qanlı cinayət hadisəsini də misal göstərmək olar. Bu əməl yuxarıda göstərilən elementləri özündə əks etdir-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məklə insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradır. 1990-cı il yanvarın 19-20-də Bakı şəhərində baş vermiş hadisələrin ilkin təhqiqi haqqında Azərbaycan SSR Ali Soveti istintaq komissiyası 11 fevral 1990-cı il bəyanatında göstərilir ki, 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakı şəhərində dinc əhalinin kütləvi qırğınına səbəb olan, amansızlığına görə dəhşətli cinayət hadisəsi baş vermişdir. Bu, Azərbaycanın bütün çoxmillətli xalqını dərinədən sarsıtmışdır. İttifaq hakimiyyət orqanları ölkənin qanunlarını və beynəlxalq hüquq normalarını nəzərə almadan, Azərbaycan SSR-nin suveren hüquqlarına məhəl qoymadan, SSRİ-nin yaradılması haqqında müqavilənin şərtlərini, SSRİ Konstitusiyasını və Azərbaycan SSR Konstitusiyasını kobudcasına pozaraq, Respublikanın ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının razılığı olmadan və fəvqəladə vəziyyəti tənzimləyən qanunvericilik aktı olmadan Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına qeyri-qanuni surətdə qoşunlar yeritmiş və onun paytaxtı Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət elan etmişlər. Şəhər sakinləri fəvqəladə vəziyyət tətbiq ediləcəyi haqqında xəbərdar edilmiş, yalnız bu hadisədən 7 saat sonra hərbi komendantın elanı verilmişdir. Əməliyyatda SSRİ-nin quru, hərbi dəniz, hərbi hava və hərbi desant qoşunlarının iri hissələri, həmçinin SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin və Daxili İşlər Nazirliyinin xüsusi təyinatlı qoşunları iştirak etmişlər. Qeyd olunan hərbi hissələrin və birləşmələrin şəhərə yeridilməsi hərbi qulluqçuların humanizmə zidd, qəddar hərəkətləri ilə müşayiət edilmişdir. Gözə dəyənlərin hamısı həyatdan məhrum edilmişdir, yaşayış evləri və tibb müəssisələri atəşə tutulmuş, təcili yardım maşınları, yoldan keçib gedən və yol kənarında dayanan maşınlar tanklar tərəfindən əzilmiş, ya-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ralılar qətlə yetirilmiş, yerlərdə təcili yardım göstərən tibb işçiləri gülləbaran edilmişlər¹.

İlkin məlumatlara görə bu günə qədər dinc əhəlinin 168 nəfəri ölmüş, 715 nəfəri yaralanmış və bədən xəsarəti almışdır, 400 nəfərdən çox adamın taleyi barədə məlumat yoxdur. Onların arasında qadınlar, qocalar və uşaqlar, azərbaycanlılar, ruslar, tatarlar və yəhudilər vardır. Çoxlarını ölüm mənzillərdə, küçə qapılarında, avtobuslarda və iş yerlərində haqlamışdır. Hərbi qulluqçulardan 28 nəfəri ölmüş, 80 nəfəri yaralanmışdır ki, onların çoxu komandanlığın razılaşdırılmamış hərəkətləri nəticəsində öz yoldaşları tərəfindən hücum məruz qalmışdır.

1990-cı il yanvarın 20-də və sonrakı günlərdə Sovet Ordusu tərəfindən dinc mülki əhəliyə qarşı törədilmiş əməllərin insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif edilməsi və bütün təqsirkar şəxslərin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq müddəaları əsasında məsuliyyətə cəlb olunması üçün kifayət qədər əsaslar var. İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, Bakıda dinc əhəliyə qarşı yönəlmiş cinayət hadisəsi dövlət planı və ya siyasətinin tərkib hissəsi idi, bu təsadüf ola bilməzdi, ikincisi, bu siyasət dinc mülki əhəliyə qarşı yönəlmişdir (dinc mülki əhəli tabe olduğu hökumətin, siyasi rəhbərliyin ona qarşı silah işlədəcəyini, qırğına məruz qoyacağına heç ağına gətirmirdi), üçüncüsü, bu cinayət hadisəsi genişmiqyaslı hücumun tərkib hissəsi olaraq baş vermişdir.

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq qeyd olunmalıdır ki, Sovet Ordusu tərəfindən Bakıda dinc əhəliyə qarşı törədil-

¹[//files.preslib.az/projects/aggression/m3_az.pdf](http://files.preslib.az/projects/aggression/m3_az.pdf);
[az.wikisource.org/wiki/1990-c%C4%B1_il_yanvar%C4%B1n_20-d%C9%99_Bak%C4%B1da_t%C3%B6r%C9%99dilm%C5%9F_faci%C9%99li_hadis%C9%99l%C9%99r_haqq%C4%B1nda_Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Milli_M%C9%99clisinin_q%C9%99rar%C4%B1_\(1994\)](http://az.wikisource.org/wiki/1990-c%C4%B1_il_yanvar%C4%B1n_20-d%C9%99_Bak%C4%B1da_t%C3%B6r%C9%99dilm%C5%9F_faci%C9%99li_hadis%C9%99l%C9%99r_haqq%C4%B1nda_Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Milli_M%C9%99clisinin_q%C9%99rar%C4%B1_(1994))

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

miş əməl insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif edilməli və bütün təqsirli şəxslər Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq müddəaları əsasında məsuliyyətə cəlb olunmalıdır. “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 15-ci maddəsinin 2-ci bəndində də göstərilir ki, hazırkı maddənin heç bir müddəası, törədildiyi anda beynəlxalq hüquq tərəfindən qəbul edilən ümumi hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq cinayət əməli sayılan istənilən hərəkətə və xəyata görə istənilən şəxsin məhkəməyə verilməsinə və cəzalandırılmasına əngəl törətmir. Eyni zamanda “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində göstərilir ki, bu maddə törədildiyi zaman sivil ölkələrin tanıdığı əsas hüquq prinsiplərinə müvafiq olaraq cinayət hesab edilən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizlik törətməyə görə istənilən şəxsin mühakimə edilməsinə və ya cəzalandırılmasına mane olmur. Bunlardan başqa ölkəmizdə, “Beynəlxalq cinayətlərə görə ağırlaşdırıcı hallar üzrə cinayət hüquq normalarının geriyə şamil olunması haqqında” 2006-cı il Konstitusiyaya Qanunu qəbul olunmuşdur. Bu Konstitusiyaya Qanunu da cinayət hüquq normalarının geriyə şamil olunmasına kifayət qədər əsas yaradır. Bütün hallarda 20 yanvar hadisələrinə görə təqsirli bilinən şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə görə məsuliyyətə cəlb olunması üçün kifayət qədər əsaslar var (Bunula yanaşı, Azərbaycan Respublikası CM-nin 12. 3-cü maddəsində göstərilir ki, sülh və insanlıq əleyhinə cinayətləri... Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn digər cinayətləri törətmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, cinayətlərin törədil-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məsi yerindən asılı olmayaraq bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır).

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi bütün hallarda beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə qəsd edir. Dövlətin cinayət siyasətini planlaşdırması və həyata keçirməsi beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi birbaşa və ya dolaylı yolla qorxu altına alır, beynəlxalq səviyyədə sülhə və təhlükəsizliyə qəsd olunur. Baş vermiş cinayət əməli təbii ki, dövlət siyasəti və ya planı formasında həyata keçirilir, yəni bu əməl birmənalı şəkildə dövlət dəstəyi ilə törədilir, lakin planın dövlətə aid olduğu açıq formada bilinmir, məxfi saxlanılır.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi nəticəsində aşağıdakı məsələlər ortaya çıxır:

- hər hansı dövlətin beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərə riayət etməməsi beynəlxalq birliyin maraqlarına ziddir və bu məsuliyyətə səbəb olur;
- beynəlxalq birlik tərəfindən tanınmayan hər hansı dövlət hakimiyyətinin planlaşdırdığı sülh və bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərin, yaxud insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsi təkcə bir dövlətin deyil, müxtəlif dövlətlərin ərazisini və vətəndaşlarını əhatə edir, yəni cinayətin qurbanı həm də başqa dövlətlərin vətəndaşları olur;
- belə bir siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində beynəlxalq səviyyədə müdafiə olunan maraqlara qəsd olunduğundan beynəlxalq cinayət məsuliyyəti yaranır, bu da öz növbəsində “dövlət fəaliyyəti və ya siyasəti”nin görünə bilməyən tərəfidir. “Dövlət fəaliyyəti və ya siyasəti” dedikdə dövlət hakimiyyəti və resurslarının ya hamısından, ya da bir hissəsin-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dən istifadə etməklə ictimai, ya da qanuni hakimiyyət adı altında öz siyasətinin və ya cinayəti törədə biləcək digər şəxsdən istifadə etməklə bu siyasətin həyata keçirilməsi başa düşülür. Belə siyasət və ya hərəkət totalitar hökuməti idarə edən bir neçə fərd, kiçik qruplar və ya kollektiv qruplar tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Dövlət subyektləri üçün “dövlət siyasəti və fəaliyyəti” elementinin xarakteristikası və qeyri-dövlət subyektinin “siyasəti” aşağıdakılardır¹:

- dövlət siyasəti və ya dövlət fəaliyyəti cəmiyyət daxilində ayrı-ayrı qrupların təqib olunması və ayrı-seçkilik hallarının baş verməsi;
- dövlətin daxili hüququna görə cinayət hesab olunan əməllərin sonradan dövlətin öz siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilməsi;
- spesifik cinayətlərin dövlət orqanında çalışan vəzifəli şəxslər və ya fəaliyyətdə olan dövlət agentlərinin rəsmi fəaliyyəti çərçivəsində qəsdən törədilməsi;
- qırğının genişmiqyaslı və sistematik formada həyata keçirilməsi

Göstərilənlərə əsasən:

- əməl insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaratmaqla dövlət fəaliyyəti və ya siyasətinin olmasını tələb etməli;
- dövlət fəaliyyəti və ya siyasətinin hansı səviyyədə həyata keçirilmə planı müəyyənləşməli;
- əməlin törədilməsini planlaşdıran iştirakçıların dairəsi və dərəcəsi müəyyənləşməli və ən nəhayət, bu siyasət-

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity - Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

tin həyata keçirilməsində müəyyən şəxslərdən və dövlət resurslarından istifadə olunmalıdır.

Dövlət fəaliyyəti və ya siyasəti dövlət başçısının qərarı ilə müəyyənləşir. Təbii ki, bunun icrası ilə məşğul olan şəxslər dövlət orqanında çalışan vəzifəli şəxslərdir ki, onlar da cinayətin törədilməsində dövlət təsisat və resurslarından maneəsiz istifadə edə bilərlər. Yəni bir növ bu şəxslər qeyri-qanuni vasitələrə əl ataraq öz cinayətkar əməllərinin pərdələnməsi üçün lazımi tədbirlər görmək imkanına malik olan şəxslərdir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər törədən və törədilməsinə şərait yaradan belə şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması prioritet məsələlərdən biridir. Bu cinayətə görə şübhəli bilinən şəxs hər hansı ölkənin ərazisində olarsa, şəxs həmin ölkə tərəfindən qeyd-şərtsiz mühakimə olunmalıdır. Daha doğrusu, insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə şübhəli bilinən şəxs hər hansı dövlətin ərazisində aşkar olunarsa həmin dövlət istintaq aparmalı və əsaslı sübutlar əldə olunduğu təqdirdə o, həbs edilməli, yaxud ekstradisiya olunmalı və ya cəzalandırılmalıdır. Dövlət bu prosesi yerinə yetirmədiyi halda beynəlxalq səviyyədə üzərinə götürdüyü öhdəliyi pozmuş olur.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə görə şübhəli bilinən şəxslərin mühakimə və ekstradisiyası ilə bağlı dövlətlərin öhdəlikləri aşağıdakılardır¹:

- insanlıq əleyhinə cinayətlərin qarşısını almaq üçün dövlətlər bir-birilə qarşılıqlı və çəxtərəfli əsasda əməkdaşlıq etməli və bu məqsədlə həm daxildə, həm də beynəlxalq səviyyədə lazımi tədbirlər həyata keçirməlidirlər;

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application, Oct 30, 2014*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- belə cinayətlərin törədilməsində təqsirli bilinən şəxslərin saxlanması, həbs olunmasında və mühakimə olunmasında dövlətlər bir-birinə kömək etməlidirlər;
- insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə təqsirli bilinən şəxslərin təqsiri sübuta yetirilərsə onlar mühakimə olunaraq cəzalandırılırlar (cinayət törətdikləri ölkədə). Bu məsələdə dövlətlər həmin şəxslərin ekstradisiyası ilə bağlı əməkdaşlıq etməli və həmin cinayətlərin araşdırılması üçün məlumatların toplanmasında və mübadiləsində birgə fəaliyyətə üstünlük verməlidirlər.

İlk dəfə olaraq İsveç məhkəməsi 1993-cü ildə Bosniya və Hersoqovinada törədilmiş insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə hökm çıxardı. Həmin hökm müasir İsveç təcrübəsində bu qəbildən olan ilk presedentdir. İttiham olunan Ceki Arklöv aralarında həm hərbi əsirlərin, həm də dinc sakinlərin olduğu 11 Bosniya müsəlmanına qarşı xorvat qoşunlarında müzdlü qismində xidmət edərək zor tətbiq etməyə görə təqsirli bilinmişdir. 1999-cu ildə İsveç polisinin iki zabitanı qətlə yetirdiyinə görə müttəhim artıq ömürlük cəza çəkdiyindən məhkəmə Arklöva məhbusluq müddəti təyin etməmişdir. Müzdlunun cinayətləri sırasında etnik təmizləmə, soyğunçuluq, eləcə də beynəlxalq hüquq normalarının qadağan etdiyi insanları özbaşına tutub saxlama göstərilir. 1995-ci ildə Sarayevoda Ali məhkəməsi Arklövu müharibə cinayətlərinə görə ittiham etsə də 1996-cı ildə o, məhbusların mübadiləsi proqramı çərçivəsində İsveçə göndərilmişdir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə ciddi təhlükə yaratdığı üçün bununla bağlı universal yurisdiksiya məsələsi dəfələrlə müzakirə olunmuşdu.

Keçmiş Yuqoslaviya hadisələri zamanı insan hüquqlarının vəziyyətini araşdırmaq üçün təyin olunmuş Ekspertlər Komissiyası 1994-cü ildə bəyan etdi ki, insanlıq əleyhinə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cinayətlər üzrə universal yurisdiksiya beynəlxalq hüququn tərkib hissəsidir. YBCT-nin Yuxarı Palatası qeyd etmişdir ki, beynəlxalq adət hüququna görə, hər hansı bir dövlət insanlıq əleyhinə cinayət üzrə universal yurisdiksiya həyata keçirə bilər. Təbii ki, bu, dövlətlər tərəfindən təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirilmiş və onlar tərəfindən universal yurisdiksiya prinsipi qəbul olunmuşdur. Məntiqi baxımdan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, universal yurisdiksiya prinsipi, əsasən, beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə qəsd edən beynəlxalq cinayətlərə şamil olunduğundan dövlətlər hər zaman beynəlxalq sabitliyin qorunması naminə buna dəstək verməlidirlər.

Maraq doğuran məsələlərdən biri, insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə müddətin keçməsi və məsuliyyət məsələlərinin müəyyən olunmasıdır. Məlumdur ki, bütün ölkələrin cinayət qanunvericiliyinə görə cinayətin törədildiyi gündən hesablanan müddət keçmişdirsə, onu törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz. İttiham hökmü də müəyyən müddətə icra edilməmişsə icrası dayandırılır. Müasir beynəlxalq hüquq norması isə bunun əksi olan bir prinsiplə çıxış edir. Belə ki, insanlıq əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətlərinə onların törədildiyi vaxtdan asılı olmayaraq heç bir müddətin keçməsi tətbiq edilmir. II Dünya müharibəsindən sonra bir sıra dövlətlər tərəfindən adi norma kimi tətbiq edilmiş bu norma, sülh əleyhinə cinayətlərə və insanlıq əleyhinə cinayətlərə müddətin keçməsinin şamil edilməməsi haqqında 1968-ci il tarixli Konvensiya ilə müqavilə qaydasında müəyyənləşdirilmişdir¹. Göründüyü kimi, dövlətlər müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətləri bey-

¹ *Права человека. Сборник международных договоров. Том 1 (часть вторая), Универсальные договоры, ООН, Нью-Йорк и Женева, 2002*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nəlxalq birlik üçün son dərəcə təhlükəli hesab etdiyinə görə həmin cinayətlərdə təqsirli bilinən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsində və cəzalandırılmasında müddətin keçməsinin tətbiq olunmamasını vacib hesab etmişdir. Bunu onunla izah etmək olar ki, əvvəla, Konvensiyada belə cinayətlərə görə məhkəmə təqibinə və cəzalandırmaya dair heç bir beynəlxalq hüquqi aktda müddətin keçməsi barədə göstəriş yoxdur, ikincisi, bu cinayətlərin təhlükəliliyi, ağırlığı nəzərə alınır, üçüncüsü, dövlətin daxilində törədilən adi cinayətlər barəsində müddətin keçməsinə dair hüquq normalarının müharibə cinayətlərinə və insanlıq əleyhinə cinayətlərə şamil edilməsi belə cinayətlər üçün məsuliyyət daşıyan şəxslərin məhkəmə təqibinə və cəzalandırılmasına mane olur. Xüsusilə, qeyd olunmalıdır ki, Konvensiyanın müddəaları hər hansı müharibə cinayətlərinin və insanlıq əleyhinə cinayətlərin təkəcə icraçılarına deyil, onun ideya və planlarını hazırlayanlara, başqa şəxslərin belə cinayətlərin törədilməsinə bilavasitə təhrik edən və ya törədilməsinə cəhddə iştirak edən dövlət hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələrinə də şamil olunur. Məlumdur ki, belə cinayətlər dövlət siyasəti və ya hərəkəti formasında planlaşdırılır və həyata keçirilir.

Nəhayət, yuxarıda göstərilən prinsip BCM tərəfindən qəbul edildi və hətta inkişaf etdirildi. Belə ki, BCM-nin Statutuna qədər yalnız müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə müddətin keçməsinin tətbiq olunması şamil edilirdi. Statutun qəbulundan sonra bu cinayətlərin dairəsi bir qədər genişlənməmiş və bura genosid və təcavüz cinayətləri də aid edilmişdi. Ümumilikdə isə Statut tərəfindən müharibə cinayətlərinə, insanlıq əleyhinə cinayətlərə, genosid və təcavüz cinayətlərinə görə müddətin keçməsinin tətbiq olunmaması prinsipi bəyan edildi. Bu da təbii ki, dövlətlər tərəfindən qeyd-şərtsiz qəbul edildi. Məsələn, Azər-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

baycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi həm müharibə cinayəti və insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə müddətin keçməsinin tətbiq edilməməsi haqqında 1968-ci il Konvensiyasının, həm də BCM-nin Statutunun tələblərini yetərinə nəzərə almışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75.5-ci maddəsində göstərilir ki, bu məcəllənin xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə və müharibə cinayətləri törətmiş şəxslərə bu maddənin müddəaları tətbiq olunmur.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət məsələsində hökmü veriləcək müttəhimin qeyri-insani ideologiya haqqında məlumatlılığı və bunu həyata keçirmək arzusunun olduğu sübut edilməlidir. Bu halda onun törətdiyi əməlin adı cinayət əməlindən fərqi və mahiyyətini düzgün qiymətləndirmək mümkündür. Beynəlxalq cinayət tribunallarının hökmlərindən alınmış nəticələr də bunları təsdiq etmiş olur. Məsələn, YBCT-nin Tadiçlə bağlı işində Tribunal müəyyən etdi ki, Tadiç öncədən irqçilik barədə məlumatlı olmuşdur. Onun qatı millətçilik siyasəti sübut olunmuş və bunlar Tadiçin məsuliyyətə cəlb olunması üçün dəlil kimi qiymətləndirilmişdir. Tadiçin məsuliyyəti üçün ortada başqa sübutlar da var idi. Tadiç Omarska düşərgəsində hər hansı vəzifəyə təyin edilməmişdi, o əsirlərə işgəncə vermək üçün hərdənbir düşərgəyə girişinə icazə verilən yerli qatil idi. O, yaşadığı kənddə dinc müsəlman əhalisini evdən bayıra səsləyərək qadınları, uşaqları və qocaları zorla oğlan və kişilərdən ayıraraq müxtəlif düşərgələrə çatdırmaqla etnik təmizləmə aparanda müəyyən qruplarla əlbir idi. Bu əməllər, Tadiçin rəğbət bəslədiyi və özünü fərd olaraq həsr etmiş olduğu irqi ayrı-seçkilik siyasi kursunun həyata keçirilməsində dinc sakinlərə qarşı geniş

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

miqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olaraq silahlı münaqişə zamanı baş vermişdi. Məhkəmə belə davranışın, qısaca olaraq “təqib” kimi təsvir edilən, yəni qurbanlar onları təqib edənlərlə eyni deyil, başqa etnik qrupa mənsub olduqlarına görə işgəncələrə məruz qalmaları onlara əzab verilməsi, divan tutulması, sıxışdırılması və ayır-seçkiliyə məruz qoyulması mənasını verən insanlıq əleyhinə cinayətlərə gətirib çıxardığını müəyyən etdi. Belə cinayətlə bağlı yüksək statuslu rəsmilər ittiham olunmuş və bununla bağlı Nürnberq prosesindən və Müttəfiqlərin hərbi tribunallarından kifayət qədər presedentlər mövcuddur. Məsələn, nasist hakimlər nasist siyasətini davam etdirmək üçün qanunu sistematik olaraq yəhudilərin və polyakların əleyhinə yönəldərək ondan qəddarcasına istifadə etdiklərinə görə cəzaya məhkum edilmişdilər. Nürnberq prosesində azğın anti-semitist təbliğatçı Yulius Strayxer yəhudilərə qarşı qırğınların həyata keçirilməsinə gətirib çıxaran insanlıq əleyhinə cinayətləri törətməkdə təqsirli bilindi: bu cinayətləri onun rəsmi və yarı-rəsmi nəşrlərə redaktorluq etmək yolu ilə törətdiyi qənaətinə gəlini. Mahiyyət etibarilə, cinayəti törədənlərin fərd baxımından məsuliyyət dərəcələri müxtəlif ola bilər, növləri isə eynidir, yəni onların hamısı günahkardır. Məhz Tadiç də belə cinayətkarlardan idi. Tadiçə nə qədər ağır cəza verilsə idi, bütün hallarda ədalət prinsipi gözlənilməli idi. Məhkəmənin Tadiç barədə qərarında on səkkiz ayın içində Kozaradakı kafenin müxtəlif millətlərin qaynayıb-qarıxdığı məkandan millətlərin irqçi siyasətinin baş alıb getdiyi şəər yuvasına necə çevrildiyindən bəhs olunur. Baş verən bu dəyişikliyə görə kim cavabdeh olmalıdır? Bir fərd kimi Tadiç həbsə düşmək üçün yetərincə məsuliyyət daşıyır, lakin onun şüuruna təsir edərək zəhərləmiş kəslər, keçmiş Yuqoslaviyadakı genosidin

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

“əqli-mənəvi müəllifləri” beynəlxalq hüququn təsir dairəsindən kənarda azadlıqda gəzirdilər. Məsələnin görünməyən və təəssüf doğuran tərəfi də məhz bu idi.

YBCT-dan sonra RBCT insanlıq əleyhinə cinayətlərin araşdırılması və təqsirkarların cəzalandırılması ilə bağlı əhəmiyyətli addım atdı. Akayesu işi üzrə çıxardığı hökmdə tribunal insanlıq əleyhinə cinayətlərin əsas etibarilə 4 elementdən ibarət olduğu göstərmişdi:

- əməl təbii və xarakterik xüsusiyyətlərinə görə qeyri-insani olmaqla insanlara böyük əziyyət və ya ciddi bədən xəsarəti yetirmə və habelə əqli və fiziki sağlamlığına ciddi xəsarət yetirməni əhatə etməlidir;
- əməl genişmiqyaslı və ya sistematik hücumun bir hissəsi kimi baş verməlidir;
- əməl mülki əhaliyə qarşı yönəlməlidir;
- əməl milli, dini, siyasi, etnik və ya digər səbəblər kimi ayrı-seçkilik formasında baş verməlidir

Göründüyü kimi, Tribunal Ruandada baş vermiş genosid cinayətinə görə yaradılmasına və genosidlə bağlı çoxlu sayda hökm çıxarmasına baxmayaraq insanlıq əleyhinə cinayətlərə də xüsusi diqqət yetirmişdi. YBCT və RBCT-nin yaranması və inkişafını bir növ Nürnberq prosesinə qayıdış kimi və ya onun davamı kimi dəyərləndirmək olar və insanlıq əleyhinə cinayətlərə yeni baxış kimi qəbul etmək olar.

Danılmaz faktdır ki, insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bağlı bəzi məsələlər YBCT və RBCT Nizamnamələrinin qəbulu zamanı aydınlaşdı. Hər iki tribunal Yuqoslaviya və Ruandada baş vermiş insanlıq əleyhinə cinayətlərin və digər beynəlxalq cinayətlərin baş vermə səbəblərini araşdırmış və təqsirkar şəxsləri məsuliyyətə cəlb etmişdir. Hər iki tribunalın yaradılmasında o qədər də böyük zaman fərqi olmamasına

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

baxmayaraq, insanlıq əleyhinə cinayətlərin izahında onlar fərqli mövqedən çıxış etmişlər. Belə ki, YBCT Nizamnaməsinin 5-ci maddəsində göstərilir ki, Tribunal beynəlxalq və ya qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə zamanı mülki əhaliyə qarşı baş vermiş adamöldürmə, əhalini məhv etmə, kölə vəziyyətinə salma, deportasiya, özbaşına həbs etmə, işgəncə, zorlama, siyasi, dini, irqi və ya digər səbəblərə görə təqib etmə cinayətlərinin baş verdiyi zaman məsuliyyət məsələlərini həll edir. Bu maddədən göründüyü kimi silahlı münaqişə ilə insanlıq əleyhinə cinayətlər arasında hər hansı birləşdirici elementin (beynəlxalq və ya qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə) mövcudluğu iddia olunur. YBCT Nizamnaməsinin 5-ci maddəsi ilə Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsi arasında müəyyən yaxınlıq var. Belə ki, Nürnberq Tribunalının Nizamnaməsi də YBCT Nizamnaməsi kimi insanlıq əleyhinə cinayətlərin silahlı münaqişələrlə bağlı olmasını göstərir.

YBCT insanlıq əleyhinə cinayətlərlə silahlı münaqişələrin bağlılığına dair 7 may 1997-ci ildə Tadiç işinə aid qərarında aşağıdakıları müəyyən etdi¹:

- silahlı münaqişənin mövcudluğu;
- insanlıq əleyhinə cinayətlərlə silahlı münaqişələr arasında hər hansı bir bağlılığın olması;
- dinc mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş əməlin genişmiqyaslı və ya sistematik olması;
- əməlin, dövlət siyasətinin nəticəsi olaraq irqi ayrışdırıcı formasında baş verməsi;
- bütün bu göstərilənlərin əsasında qanunazidd məqsədin mövcud olması, hansı ki, bu məqsəd özü də bey-

¹*The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nəlxalq birləşmə marağı və mənafeələrinə qəsd edir və beynəlxalq məsuliyyət yaradır.

Tədiq işi ilə əlaqədar Tribunalın apardığı araşdırmalardan bir daha məlum oldu ki, insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan əməllər dövlətlərin milli qanunvericiliyinə görə cinayət sayılıb-sayılmamasından asılı olmayaraq Tribunalın yurisdiksiyasına aiddir və silahlı münaqişələrlə hər hansı bağlılığı tələb edir. Tədiqin məsuliyyətə cəlb olunması beynəlxalq cinayət hüququ üçün töhfə idi, eyni zamanda beynəlxalq cinayət tribunallarının müəyyən nöqsan və çatışmazlıqlarını aşkara çıxardı.

RBCT Nizamnaməsinin 3-cü maddəsində isə göstərilir ki, tribunal milli, siyasi, etnik, irqi və ya dini səbəblərə görə mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və sistemik hücumun tərkib hissəsi kimi törədilən adamöldürmə, əhaliyə məhvetmə, kölə vəziyyətinə salma, deportasiya, özbaşına həbs etmə, işgəncə, zorlama cinayətlərinə görə məsuliyyət məsələlərini həll edir¹. Göründüyü kimi, RBCT Nizamnaməsi YBCT Nizamnaməsindən fərqli olaraq insanlıq əleyhinə cinayətlərlə silahlı münaqişələr arasında hər hansı bağlılığı tələb etmir. YBCT Nizamnaməsində insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib elementi kimi onun sistemliliyi və genişmiqyaslılığı göstərilir. RBCT Nizamnaməsində isə əksinə göstərilir.

Bütün bunlara baxmayaraq, insanlıq əleyhinə cinayətlərin silahlı münaqişələrlə bağlı olması iddiasını doğru hesab etmək olmaz. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin baş verməsi üçün silahlı münaqişə şəraitinin olması vacib deyil.

¹*The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000*

**İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin digər oxşar
beynəlxalq cinayətlərdən fərqli xüsusiyyətləri**

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər, genosid və müharibə cinayətlərini oxşar əlamətlərinə görə bəzən bir-birindən fərqləndirmək çətin olur. Bu cinayətlər arasında müəyyən qədər oxşarlıq olsa da, onlar tərkib elementlərinə görə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər BCM Statutunun ayrı-ayrı maddələrində də göstərilmişdir. Genosid cinayəti (maddə 6), insanlıq əleyhinə cinayətlər (maddə 7), müharibə cinayətləri (maddə 8).

Əvvəlki fəsildə qeyd olunmuşdu ki, insanlıq əleyhinə cinayətlər həm sülh, həm də müharibə şəraitində törədilə bilər. İlk növbədə belə bir sual meydana çıxır ki, insanlıq əleyhinə cinayətlər müharibə şəraitində baş verirsə o zaman müharibə cinayətlərindən o, hansı cəhətlərinə görə fərqlənir? Məsələn, işgəncə, deportasiya, köləlik, zorlama həm insanlıq əleyhinə cinayətdir, həm də müharibə cinayəti. Əgər söhbət düşmənlər tərəfin mülki əhaliyə hücumundan gedirsə, bu, BHH normalarının pozulması kimi qiymətləndirilir və müharibə cinayətlərinin tərkibini yaratmış olur. Bundan başqa, əməlin insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif olunması üçün kütləvilik əlaməti göstərilərsə, təbii ki, yenə də bu, insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi qəbul edilməyəcək, ona görə ki, müharibə cinayətlərində də kütləvilik əlaməti mövcuddur. Belə olan təqdirdə, bəs müharibə dövründə baş vermiş əməllər hansı halda insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif olunur?

Ümumiyyətlə, insanlıq əleyhinə cinayətlərin obyektiv cəhəti olduqca genişdir və buraya müxtəlif xarakterli əməllər daxildir. Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsinin 20-ci maddəsinə görə, törə-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dilən cinayət əməlinin insanlıq əleyhinə cinayət kimi nəzərdən keçirilməsi üçün onun sistematik və ya genişmiqyaslı formada törədilməsi zəruridir. Yuxarıda da göstərilmişdi ki, hər hansı bir əməlin insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunması üçün əməl:

- sistematik və ya geniş miqyasda törədilməli;
- hökumət və ya istənilən, yaxud qrup tərəfindən həvəsləndirilməli və istiqamətləndirilməlidir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərdən fərqli olan müharibə cinayətləri, əsasən, BHH normalarının, eyni zamanda Müharibə qurbanlarının müdafiəsinə dair 1949-cu il Cenevrə Konvensiyaları və həmin Konvensiyalara 1977-ci il tarixli Əlavə Protokolların ciddi pozuntularıdır. Müharibə cinayətləri beynəlxalq cinayətlərin müstəqil növü olub müharibə adət və qanunlarının bütün ciddi pozuntularını, ən başlıcası isə hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyən şəxslərin öldürülməsini və ya onlara xəsarət yetirilməsini, mülki əhalinin qul kimi işlədilməsi, deportasiya olunması, şəhərlərin, kəndlərin və qəsəbələrin, hərbi zərurət olmadan mənasız dağıdılması və ya viran qoyulmasını əhatə edir. Bu hərəkətlər həm də genosid aktlarını əhatə edə bilər, amma, yalnız müharibə kontekstində¹. Müharibə cinayətləri ilə insanlıq əleyhinə cinayətlər arasında başlıca fərq ondan ibarətdir ki, müharibə cinayətləri hərbi əməliyyatlar zamanı başqa dövlətin vətəndaşlarına qarşı (yəni düşmən dövlətə qarşı) baş verdiyi halda, insanlıq əleyhinə cinayətlər çox zaman düşmənlərə qarşı deyil, dövlətin öz vətəndaşlarına və həmin dövlətdə yaşayan xarici vətəndaşlara, başqa millətlərə qarşı törədilir². Deməli,

¹Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe*, Carnegie Endowment for International Peace. -Washington, 1944

²*The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugosl-*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dövlət hakimiyyətinin müharibə şəraitindən istifadə edərək, öz əhalisinə və ya ərazisində olan başqa millətlərə qarşı adamöldürmə, məhvetmə, işgəncə, deportasiya, zorlama və digər törətdiyi qeyri-insani hərəkətlər insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi tövsif olunur.

Dördüncü Cenevrə Konvensiyasının 147-ci maddəsində göstərilir ki, hazırkı müqaviləyə əsasən, müharibə şəraitində qəsdən adamöldürmə, əzabverici və qəddar rəftar, bioloji eksperimentlər insanlara qarşı yönəlmiş qeyri-hüquqi əməl hesab olunur.

Keçmiş Yuqoslaviyada baş verən hadisələr içərisində həm insanlıq əleyhinə cinayətlərin, həm də müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradan əməllər kifayət qədər idi. YBCT-nin İviça Rayiçlə bağlı çıxardığı hökmü belə əməllərdən biri hesab etmək olar¹. İviça Rayiç Xorvatiya Müdafiə Şurasının komandiri idi. O, Xorvatiya Müdafiə Şurasının bir neçə bölmələrinə cavabdeh idi. 23 oktyabr 1993-cü ildə İviça Rayiç Mərkəzi Bosniyanın Vares şəhərində bir neçə rəsmi bosniyalı xorvatın həbs edilməsi tapşırığını alır. Həmin gün Xorvatiya Müdafiə Şurasının qoşunları Rayiçin komandanlığı ilə şəhərdə axtarış apararaq 250 müsəlman kişisini həbs etmişdi. Həbs zamanı Müdafiə Şurasının əsgərləri evlərə daxil olaraq insanları fiziki və mənəvi əzablara məruz qoyur, onları təhqir edir və işgəncələr verirdilər. Eyni zamanda, tutulmuş adamları Vares şəhərinin ən pis şəraitdə olan məktəb binalarına yığaraq işgəncələr vermişdilər. Bundan sonra 23 oktyabr 1993-cü ildə Rayiçin komandanlığı altında olan bölmələr Stupni-Do kəndinə hücum edərək kəndi nəzarət altına almış və əsgərlər buranı da Vares şəhəri kimi

lavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000

¹ *www.un.org/icty/*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qarət etmiş və müsəlman qadınlarını zorlamışdılar. Burada ən azı 37 qadın və kişini öldürmüşdülər. Hücüm nəticəsində kənd tamamilə dağıdılmışdı. Törətdiyi cinayət əməllərini pərdələmək üçün 27 dekabr 1993-cü ildə İviça Rayiçin adı Müdafiə Şurası tərəfindən dəyişdirilərək Viktor Andriç adlandırılmış və qanuniləşdirilmiş sənədlə komandir vəzifəsinə təyin olunmuşdu. Guya bu əməlləri əvvəlcədən Rayiç adlı şəxs yox, Viktor adlı şəxs törətmişdi. Lakin göstərilənlərə baxmayaraq, İviça Rayiçin əməlləri aşkarlanmış və YBCT Nizamnaməsinin 7-ci maddəsinin 1-ci və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq məsuliyyətə cəlb olunmuşdu. Eyni zamanda o, 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarında nəzərdə tutulan beş ciddi pozuntuya yol verərək adamöldürmə, işgəncə, zorlama, mülki şəxslərə qarşı zorakılıq hərəkətləri, əmlakın qeyri-qanuni müsadirə olunması, hərbi zərurət olmadan çoxlu dağıntılar törətmə cinayətlərinə rəhbərlik etmişdir. Bu məqsədlə də Tribunal onu məsuliyyətə cəlb etmiş və 26 oktyabr 2005-ci ildə dörd əsasa görə mühakimə etmişdi:

1) Cenevrə Konvensiyalarının 2-ci maddəsinə görə adamöldürmə cinayətinin törədilməsi;

2) YBCT Nizamnaməsinin 2-ci maddəsi ilə və eyni zamanda Cenevrə Konvensiyaları ilə qadağan olunan ağır pozuntuların, qeyri-insani hərəkətlərin və zorlamanın baş verməsi;

3) Tribunal Nizamnaməsinin 2-ci maddəsinə görə əmlakın qeyri-qanuni müsadirə edilməsi;

4) Tribunal Nizamnaməsinin 2-ci maddəsinə və Cenevrə Konvensiyalarına görə hərbi zərurət olmadan şəhər və kəndlərin genişmiqyaslı dağıdılması.

Göstərilən əməllər YBCT tərəfindən sübuta yetirilmiş və İviça Rayiç 8 may 2006-cı ildə 12 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmişdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

YBCT və milli məhkəmələr BHH-nun ciddi pozuntularını törədən şəxslərin mühakimə olunmasının paralel yurisdiksiyasını nəzərdə tutur (YBCT Nizamnaməsinin 9-cu maddəsi). Bu o deməkdir ki, təkcə cinayətin törədildiyi ərazinin milli məhkəmələri deyil, hər hansı dövlətin milli məhkəməsi də BHH normalarını pozmuş şəxsi mühakimə etmək səlahiyyətinə malikdir. Təbii ki, bunun da keçmiş Yuqoslaviya hadisələri zamanı cinayət törətmiş şəxslərin axtarılıb tutulmasında mühüm rolu olmuşdur. Belə ki, Yuqoslaviya ərazisində müharibə cinayəti törətmiş şəxslərin bir çoxu Avropa məhkəmələri tərəfindən mühakimə olunmuşdur.

1994-cü ilin noyabr ayında Kopenhagendə məhkəmə R.Sarıçi xüsusi yaradılmış düşərgələrdə əsirlərə ölümle nəticələnən işgəncələr verməkdə təqsirli hesab edərək 8 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası vermişdir. 1997-ci ildə Münhen məhkəməsi N.Cayıçi Bosniyada müharibə zamanı müsəlmanları kütləvi surətdə öldürməkdə iştirakçılıqda təqsirli hesab edərək 5 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdir. Eyni qaydada Zalsburqda (Avstriya) bosniyalı serb D.Şvetkoviçin mühakimə edilməsi üçün məhkəmə prosesi keçirilmişdir¹. Bu faktlardan da görünür ki, insanlıq əleyhinə cinayətlərlə müharibə cinayətləri arasındakı oxşarlıq onların hər ikisinin genişmiqyaslı formada dinc mülki əhaliyə qarşı törədilməsidir, fərqli cəhətləri isə onların tərkib elementləridir.

“Müharibə cinayətləri” termini ümumi anlayış olub silahlı münaqişə zamanı tətbiq olunan BHH normalarının pozulmasını bildirir². Bəzən müharibə cinayətlərinin yal-

¹ www.albd.org/convention/paper_kmsobhan.htm

² *Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nız Müharibə qurbanlarının müdafiəsi haqqında 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarında təsbit olunmuş əməlləri əhatə etməsi haqqında fikirlər söylənilir. Lakin həmin əməllər müharibə cinayətlərinin yalnız bir hissəsini, ən təhlükəli və ciddi əməlləri əhatə edir. Beynəlxalq normativ və presedent təcrübəsində də vahid termindən istifadə olunmur. Məsələn, Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində “müharibə qanun və adətlərinin pozuntuları” ifadəsi işlədilmişdir. Bu pozuntulara aşağıdakı əməllər aid edilmişdir:

- işğal olunmuş ərazinin mülki əhalisinin öldürülməsi, əzab verilməsi, köləliyə və ya digər məqsədlər üçün aparılması;
- hərbi əsirlərin və ya dənizdə olan şəxslərin öldürülməsi və ya əzab verilməsi;
- girovgötürmə;
- ictimai və xüsusi mülkiyyətin qarət edilməsi;
- şəhər və kəndlərin mənasız dağıdılması;
- hərbi zərurət olmadan talançılıq və digər cinayətlər

Göstərilən əməllər, hərbi zərurətlə əlaqədar olmadığı və müharibənin birbaşa iştirakçısı olmayan şəxslər zorakılığa və işgəncələrə məruz qaldığı üçün müharibə cinayətləri kimi təsvif olunur.

Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsindən başqa müharibə cinayətləri ilə bağlı normalar Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsində, YBCT Nizamnaməsində və BCM-nin Statutunda öz əksini tapmışdır.

YBCT Nizamnaməsində müharibə cinayətləri ilə bağlı iki müxtəlif maddə ehtiva olunmuşdur (maddə 2-3). 2-ci maddədə 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarının ciddi pozuntuları, 3-cü maddədə isə “müharibə adət və qanunlarının

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

pozuntuları” adı altında konkret əməllər sadalanmışdır. Bu fərqləndirmə BHH-nun iki hissəsi – silahlı münaqişə zamanı insan hüquqlarının müdafiəsi (“Cenevrə hüququ”) və müharibə aparılmasının metod və vasitələrinin məhdudlaşdırılması (“Haaqa hüququ”) bölgüsü ilə bağlıdır.

Dinc vətəndaşların zorlanması formal olaraq 4-cü Cenevrə Konvensiyasının 27-ci maddəsinə görə qeyri-qanunidir, lakin 147-ci maddədə öz əksini tapan “ciddi hüquq pozuntuları” tənzimləməsində bununla bağlı boşluq vardır. 1971-ci ildə Pakistan əsgərlərinin 200. 000 banqladəşli qadını sistemətik olaraq cinsi təcavüzə məruz qoyması bütünlüklə cəzasız qaldı¹. Həm bu əməllər, həm də Haitidə Sedrasın hakimiyyəti dövründə analoji aktların böyük əksəriyyəti hərbiçilər tərəfindən törədilsə də, BMT vasitəçiləri tərəfindən onlar artıq 1995-ci ildə əfv edildi. Tribunal bu işə yenidən baxaraq onu müharibə cinayəti, eləcə də geniş miqyasda törədildiyinə və əvvəlcədən planlaşdırılmış taktiki hədəfi olduğuna görə insanlıq əleyhinə cinayət olaraq müəyyən etmişdir. Bir neçə serb batalyonunun əməllərində, müsəlman qadınlarının qrup şəklində və xalqın gözü qarşısında zorlanması, yerli əhalini vahiməyə salmaq və ruh düşkünlüyü yaratmaq, həmçinin körpə “Çetniklər”in (Serbiya Çetnikləri serblərin milli partizan hərəkətidir) dünyaya gəlməsilə qorxutmaq məqsədi daşıyırdı. Fokada “zorlama düşərgəsi”ndəki müsəlman qadın əsirlərin zorakılığa məruz qoyulmasında iştirakı olmuş və qeyri-insani əməllərə göz yuman serb polisinin barəsində iddia qaldırmaqla Tribunal ilk dəfə müharibə cinayətləri ilə bağlı işə baxırdı.

Tribunalın çıxardığı bəzi qərarlarda müəmmalı qalan məsələlərdən biri, ayrı-ayrı qadınların zorakılığa məruz

¹Robertson G. *Crimes against Humanity: the Struggle for Global Justice*. New York, New Press, 2006

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qalması zorlama cinayəti kimi deyil, cinsi təcavüzün etnik təmizləməni həyata keçirmək formasında törədilməsi kimi göstərilməsidir. Bu da haqlı olaraq beynəlxalq ictimaiyyətin qınağına səbəb olmuşdur. Cinayətkar serblərə müsəlman qadınları qonşularının və düşərgədəki məhbus yoldaşlarının qabağında alçaltmaq məqsədilə insanların gözü qarşısında zorlamağa icazə verilmişdi. Serblər bununla təcavüz qurbanlarına damğa vurmaq istəyirdilər. Cinsi zorakılığı müharibə cinayətinə və ya insanlıq əleyhinə cinayətə çevirən təkcə bu əməlin özü deyil, həm də siyasi məqsədlər üçün buna yol verilməsi və ya törədilməsidir. Qadınlara qarşı zorakılığın, onların ər və övladlarının qətlə yetirilməsi qədər ağır müharibə cinayəti olmadığını iddia edərək Tribunal, zorakılığa həddən artıq isti münasibət göstərdiyinə görə tənqid edilirdi. Bir çox işlərə baxarkən isə Tribunal irqçi və ya siyasi motivə dair əsaslı dəlil gətirməyə ehtiyac görmürdü. Məsələn, Çelebiçinin işində məhkəmə palatasının hər bir qadının zorlanma aktını motivdən asılı olmayaraq işgəncə kimi müəyyən etməyə meylli olması aydın sezilirdi. Həm də maraqlısı o idi ki, bu, kişinin deyil, məhz qadının zorlanmasına şamil edilirdi. Bununla bir mühüm fərqi üzərinə kölgə salınırdı, əməl öz-özlüyündə sistemə, genişmiqyaslı şəkildə və siyasi məqsədlərlə törədildikdə xüsusilə təhlükəli hesab edilir ki, bu da insanlıq əleyhinə cinayətin və ya törədildiyi şəraitə müvafiq olaraq müharibə cinayətinin tərkibini yaradır. Tadiç işində də hətta iki hakim bir məsələni vurğuladı ki, anonim ittihamçının sözləri əsasında bir şəxsi təcavüzdə günahlandırmaq olar, bu hal ədalətlə mühakimə olunmaq hüququnun bünövrədən pozulmasıdır. Vaxt keçdikcə bu səhvlər aradan qaldırılıb və Tribunalın təcavüzlə bağlı ittiham hökmlərinin müəyyən çəkendirici prinsipinə malik olması aydın görünür.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Bosniya münaqişəsinin erkən mərhələlərində qeyri-adi hal olan kütləvi cinsi zorakılıqlar təkrarlanmayıb.

Müharibə cinayətləri geniş bir hüquqi kateqoriya olub, həm beynəlxalq xarakterli, həm də qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr dövründə BHH-nun ciddi pozuntularını əhatə edir. Bu pozuntuların hər biri özlüyündə konkret cinayət əməlidir və beynəlxalq cinayət məsuliyyəti doğurur¹. Ona görə də müharibə cinayətləri haqqında tam təsəvvür əldə etmək üçün bu kateqoriyaya daxil olan bütün cinayət tərkiblərini göstərmək lazım gəlir.

BHH müharibəni qadağan etmir, silahlı münaqişənin mövcudluğunu təsdiq edir, sadəcə müharibənin metod və vasitələrini qadağan edir. Tarixən, müharibə qaydalarının norma halına salınması iki istiqamətdə aparılmışdır.

Birinci istiqamətə əsas Cenevrədə qoyulan 1949-cu ilin dörd Cenevrə Konvensiyasına əsaslanan Cenevrə qanunvericiliyi (Cenevrə Konvensiyaları) və ona əlavə olunan iki 1977-ci il Protokolu aiddir.

İkinci istiqamətə isə əsas Haaqada qoyulmuş 1899-cu və 1907-ci illərdə imzalanmış bir sıra konvensiyalardan götürməklə Haaqa qanunvericiliyi adlanır. Bir sıra hallarda bu sazişlərin imzalanması müharibənin gedişində əksər aspektləri ətraflı şəkildə birgə tənzimləyir. Cenevrə qanunvericiliyi silahlı münaqişədə xüsusilə müdafiəsiz olanları, döyüşdə iştirak etməyənləri və hərbi əsirlər kimi müxtəlif sinif insanları mühafizə etmək üçün hüquqi rejimlərin qarşılıqlı əlaqəsini təşkil edir. Haaqa qanunvericiliyi isə əksinə, müharibə aparılmasının metod və vasitələrini tənzimləyir.

1949-cu il Cenevrə Konvensiyasının təşviq edilməsi indiki dövrdə fərqli olmaqla universal ratifikasiyanın qəbu-

¹*Individual Criminal Responsibility in International Law By Elies Van Sliedregt Oxford Monographs in International Law.*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lu üçün ilk çoxtərəfli konvensiyalar hesab olunur, bu mərhələyə qədər isə müharibə cinayətlərinə görə fərdi cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmə yalnız ənənəvi beynəlxalq hüquqda və milli qanunvericilik çərçivəsində nəzərdə tutulurdu. Cenevrə Konvensiyaları ilk dəfə müharibə qanunlarının bəzi “ağır pozuntuları”nı fərdi cinayət məsuliyyətinə səbəb olan müharibə cinayəti kimi müəyyən etdi¹.

Münaqişələrin təsnifatında diqqətçəkən məsələlərdən biri dövlətin silahlı qüvvələrinin daxildə qiyamçılarla və ya üsyankar qruplaşmalarla vuruşmasıdır (daxili silahlı münaqişə). Təbii ki, müşahidələr zamanı bu qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə kimi görünə bilər, amma dərinlən təhlil olunarsa bura kənar dövlətlərin müdaxiləsini açıq şəkildə görmək mümkündür. Keçmiş Yuqoslaviyadakı vəziyyət belə münaqişəyə bir misaldır. Burada silahlı münaqişə Yuqoslaviyanın tərkibindəki etnik qrupların bir-birlərinə qarşı silaha sarılmaları ilə, klassik vətəndaş müharibəsi kimi başladı. Nəticə etibarilə, İttifaqa daxil olan respublikalar, o cümlədən Bosniya və Herseqovina öz müstəqilliklərini elan etdilər. Bosniyada yaşayan serblər Yuqoslaviya İttifaqının tərkibində qalmağa, xorvatlar isə yeni yaranmış Xorvatiya Respublikasına qatılmağa tərəfdar çıxmaqla Bosniya hakimiyyəti uğrunda mübarizəyə başladılar. Serblər Belqraddan, xorvatlar isə Zaqrebdən böyük miqdarda maliyyə, təchizat və strateji dəstək alırdılar. YBCT müəyyən etmişdir ki, xüsusilə iki dövlət bir-birinə qarşı qoyulmuş və müharibə baş vermişdir və bu Cenevrə Konvensiyalarının müddəaları ilə tənzimlənən beynəlxalq silahlı münaqişə hesab olunur.

Dünyada baş verən münaqişələr, zorakılıq əməlləri və hətta hərbi əməliyyatlar BHH tətbiqini, bununla da müha-

¹*The 1949 Geneva Conventions: A Commentary (Oxford Commentaries on International Law) 1st Edition by Andrew Clapham*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ribə cinayətləri ilə bağlı qadağaları zəruri etmir. Cenevrə Konvensiyalarının tətbiqi sahələrinə bu konvensiyaların özündə az da olsa aydınlıq gətirilir. Belə ki, yalnız 2-ci maddədə konvensiyaların müddələrinin böyük qisminin “Yüksək səviyyədə Müqavilə bağlamış iki və ya daha çox Tərəflərdən birində müharibə vəziyyətinin elan olunmadığı halda belə bu, tərəflər arasında meydana gələ bilən müharibə və ya istənilən digər silahlı münaqişənin elan edildiyi bütün hallar”a şamil olunduğu qeyd edilir. Həmin Konvensiyaların 3-cü ümumi maddəsində silahlı münaqişələri “Yüksək səviyyədə Müqavilə bağlamış Tərəflərdən birinin ərazisində baş verməklə beynəlxalq xarakterli olmayan” münaqişə kimi müəyyən edən kiçik rejim meydana gəlmiş və başqa bir tərif verilməmişdir. Yalnız 2-ci Protokolda 3-cü ümumi maddə daha təkmilləşmiş və genişlənmiş formada öz əksini tapır. Buradan aydın olur ki, 3-cü maddənin müddəaları “silahlı münaqişə olmadığına görə iğtişaşlara, ayrıca götürülmüş və təsadüfi zorakılıq əməlləri və buna oxşar digər aktlar kimi ölkədaxili çaxnaşma və gərginliyə” tətbiq edilmir.

BHH-nun harada və nə zaman tətbiq edilməsini müəyyənənləşdirmək iki xüsusi beynəlxalq tribunalın müəyyən edəcəyi məsələlərdən biri idi. Həm keçmiş Yuqoslaviyada, həm də Ruandada Prokuror ayrı-ayrı fərdləri döyüş əməliyyatlarının fəal şəkildə getdiyi ərazidən kifayət qədər kənarada törədilmiş vəhşiliklərə görə müharibə cinayətlərinə görə ittiham edirdi. İttihamları qüvvədə saxlayarkən YBCT silahlı münaqişələr zamanı BHH-nun tətbiqinə olunan qadağaların ərazi cəhətdən miqyasına toxunaraq aşağıdakıları müəyyən etdi:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

“BHH silahlı münaqişələr zamanı tətbiq olunur və döyüş əməliyyatları dayandırıldıqdan sonra da, yekun sülh sazişi imzalanana qədər və ya daxili münaqişə olduqda asayişin təmin edilməsinə qədər davam etdirilir. BHH müharibə aparən dövlətlərin bütün ərazisində həmin ana qədər, daxili münaqişə olduqda isə faktiki döyüşlərin gedib-getməməsindən asılı olmayaraq bütün ölkə ərazisi tərəflərdən birinin nəzarəti altına keçənə qədər qüvvədə olan yeganə qanunvericilik hesab olunur.”

Tribunalın qənaətinə görə, Cenevrə Konvensiyalarında beynəlxalq silahlı münaqişələrin coğrafi miqyasına gəldikdə heç nə nəzərdə tutulmasa da, bu konvensiyalar onların müddəalarından ən azı bəzilərinin təkcə faktiki döyüşlərin getdiyi bölgələrdə deyil, münaqişə tərəflərinin bütün ərazisində qüvvədə olduğu mənasına gəlir. Xüsusilə də hərbi əsirlərlə və qarşı tərəfin girov götürdüyü digər şəxslərlə rəftar etməklə bağlı müddəaların faktiki döyüş bölgələrinə yaxınlıqla heç bir əlaqəsi və asılılığı yoxdur. Bu asılılığın olmaması həmçinin 3-cü ümumi maddə və 2-ci Protokolda, qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrdə döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak etməyən və ya artıq fəal iştirakı dayandırılmış şəxslərə də şamil olunur. Əlavə olaraq 4-cü Cenevrə Konvensiyasının 6. 2-ci maddəsində deyilir ki, “münaqişə tərəflərinin ərazisində mövcud Konvensiyanın tətbiqinə hərbi əməliyyatların başa çatdığı an son qoyulmalıdır.” Tribunal müəyyən etdi ki, bütün bu müddəalardan BHH-nın münaqişə bölgəsində geniş surətdə tətbiq edildiyi aydın olur və buna görə də Tadiçə qarşı irəli sürülən ittihamlar qüvvədə qalmalıdır.

Cenevrə Konvensiyaları beynəlxalq silahlı münaqişələrin tənzimləyicisi rolunda çıxış etsə də, onun müəyyən müd-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dəaları təcavüz cinayətinə də şamil olunur. Konvensiyanın müddələrinin qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrə şamil olunmadığı barədə müəyyən iddialar mövcuddur. “Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişə” termini, beynəlxalq silahlı münaqişənin bir qədər texniki və qeyri-intuitiv verilən tərifinin ödəmədiyi münaqişələrin bütün miqyasını əhatə etmək məqsədilə “vətəndaş müharibəsi” və “daxili münaqişə” anlayışlarının əvəzləyicisi kimi işlənir.

Silahlı münaqişənin xarakterində qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrin üstünlük təşkil etməsi, döyüş meydanının əhalinin sıx məskunlaşdığı ərazilərə doğru hərəkəti, silahlı münaqişələrdə mülki şəxslərin iştirakının genişlənməsi və partizan müharibələrinin artması ilə bağlı gedən dəyişikliklərə cavab olaraq beynəlxalq ictimaiyyət Cenevrə Konvensiyasına iki əlavə protokol qəbul etdi. Ən əhəmiyyətli isə 1-ci protokolda beynəlxalq silahlı münaqişənin tərifinin daha geniş təsviri, bura “xalqların öz müqəddəratını təyinetmə hüquqlarını həyata keçirərək müstəmləkəçi hökmranlıqla, yadelli işğalçılarla və irqçi rejimlərlə mübarizə apardığı silahlı münaqişələr”in daxil edilməsi oldu. Bu münaqişələrə beynəlxalq silahlı münaqişələr statusu verməklə, eyni zamanda və bir sıra azadlıq hərəkətinə siyasi üstünlük qazandırmaqla sözügedən protokolda müəyyən dərəcədə müharibə hüququnun “ədələtli müharibə” ənənəsinə çağırış öz əksini tapır. 1-ci protokolda həmçinin hərbi və mülki hədəflər arasında fərq qoymaq öhdəliyi ilə və qüvvələrdən düzgün nisbətdə istifadə etməklə əlaqədar daha ətraflı tənzimləmələr əks olunur, bununla da muzdlularla bağlı tənzimləmələrə daha dəqiq və aydın tərif verilir. Burada eləcə də imtiyazlı döyüşçülərin təsnifatı daha geniş formada qeyd olunur, belə ki buraya müəyyən qaydalara riayət etməklə özlərini mülki əhalidən

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

fərqləndirən partizan hərəkətlərinin üzvləri və ya qeyri-rəsmi hərbcilər daxildir. Bu tənzimləmələr 3-cü Cenevrə Konvensiyasının hərbi əsirlərlə bağlı olan bəndlərinə nisbətən daha düzgündür, protokolun mülki əhalini daha böyük risk altına ataraq döyüşçü və partizanlara daha yaxşı mühafizə təmin etdiyi üçün həmin bəndlər tənqiddə məruz qalırdı. Yuxarıda deyilən müddəalarla 1-ci Protokol həm Cenevrə, həm də Haaqa qanunvericiliyinin elementlərini əks etdirir.

2-ci Protokol 3-cü ümumi maddənin minimal tənzimləmələrini konkretləşdirir. Tarixən dövlətlər, ilk növbədə müxalif fikirlilərin və ya ölkədaxili üsyançı dəstələrin legitimləşəcəyindən, eləcə də ölkənin daxili problemi kimi nəzərdən keçirilən məsələlərin beynəlxalq müşahidəçilərin əlinə keçəcəyindən ehtiyat edərək qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrin aparılmasını nizamlayan hüquqi tənzimləmələr qəbul etməkdə maraqlı olmayıblar. Dörd Cenevrə Konvensiyası işlənib hazırlanan zaman Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin və bir sıra ölkələrin nümayəndələri qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr üçün daha ətraflı tənzimləmələr təklif etdi. Göstərilən kəskin müqavimət sayəsində əldə olunan nəticə yığcam formada 3-cü ümumi maddədən ibarət oldu.

Protokolun 1-ci maddəsində deyilir: “3-cü ümumi maddəni təkmilləşdirən və tamamlayan, 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyasına əlavə olunan bu Protokol, Konvensiyanın mövcud şərtlərini və əlavələrinə dəyişiklik etmədən 1-ci Protokolda əhatə olunmayan və Yüksək səviyyədə Müqavilə imzalamış Tərəflərdən birinin ərazisində həmin Tərəfin silahlı qüvvələri ilə, məsul rəhbərlik altında davamlı və razılaşdırılmış hərbi əməliyyatlar aparmaq və bu Protokolu icra etmək iqtidarında olacaq qədər sözüge-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dən Tərəfin ərazisinin bir qismi üzərində nəzarəti həyata keçirən müxalifət qüvvələri və ya digər silahlanmış mütəşəkkil dəstələr arasında baş verən bütün silahlı münaqişələrə tətbiq olunmalıdır. Bu Protokol silahlı münaqişə olmadığına görə iğtişaşlara, ayrıca götürülmüş və təsadüfi zorakılıq əməlləri və buna oxşar digər aktlar kimi ölkədaxili iğtişaş və gərginlik vəziyyətlərinə tətbiq edilməməlidir”.

Göründüyü kimi, beynəlxalq ictimaiyyət istər beynəlxalq, istərsə də daxili silahlı münaqişələrə, hər hansı iğtişaşlara, baş verən müharibələrə yanaşmada ədalətliliyin tərəfdarıdır. Məhz elə, “ədalətli müharibə” anlayışı da beynəlxalq ictimaiyyətdən doğan bir sifarişdir. Təəssüf ki, ədalətli müharibə adətən, zəif tərəfə, yəni müdafiə vəziyyətində olanlara aid olur. Bir növ bu, özünümüdafiə xarakteri daşıyır. Müharibə cinayətlərinə gəldikdə isə bu cinayətləri hər iki tərəf (təcavüz edən və müdafiə olunan tərəf) törədə bilər. Yəni söhbət dinc mülki əhalinin, tarixi mədəniyyət abidələrinin və s. hərbi hədəf olmamasından gedir və bunu da tərəflər aydın dərk etməlidilər. Onların hərbi hədəfə çevrilməsi birbaşa müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradır. Müharibə cinayətlərinin baş verməsi BHH normalarının pozulmasına və beynəlxalq cinayət məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olur. Müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradan əməllər BCM-nin Statutunda konkret göstərilmişdir. Qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr zamanı törədilmiş müharibə cinayətləri də Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid edilmişdir. Məhkəmənin Statutu YBCT-nin Nizamnaməsini və hökmlərini əsas tutaraq həm beynəlxalq xarakterli, həm də qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr zamanı törədilmiş əməlləri müharibə cinayətləri hesab edir. Dörd kateqoriyaya malik olan müharibə cinayətlərinin iki kateqoriyası beynəlxalq silahlı mü-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

naqişələr zamanı törədilən cinayətlər, digər iki kateqoriyası isə qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı törədilən cinayətlərdir. Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı törədilən əməllərin də müharibə cinayəti kimi nəzərdə tutulması hüquqda irəliləyiş kimi qiymətləndirilməlidir. Statutda müharibə cinayəti kimi nəzərdə tutulmuş əməllər, əsasən, Cenevrə Konvensiyaları və onlara Əlavə Protokollarda ciddi pozuntular kimi ifadəsini tapmış əməllərdir. Eyni zamanda, BHH-da ciddi pozuntu hesab edilməmiş əməllər də müharibə cinayətləri kimi göstərilmişdir¹. Məsələn, uşaqların silahlı qüvvələrə cəlb edilməsi, işğalçı dövlətin işğal etdiyi ərazilərdə öz vətəndaşlarını yerləşdirməsi, işğal edilmiş ərazidə yaşayan əhəlinin həmin ərazidən deportasiya edilməsi beynəlxalq hüquqi sənədlərdə müharibə cinayətləri kimi göstərilmişdir.

Müharibə cinayətlərinin ictimai təhlükəliliyi hərbi münaqişələrdə və hərbi əməliyyatlarda iştirak etməsi müqabilində maddi mükafat əldə etməyi özünə peşə seçən qeyri-müəyyən sayda insanların meydana çıxması həmin şəxslərin iştirakı nəticəsində nəinki münaqişədə olan tərəflərin hərbi qüvvələrindən, o cümlədən dinc əhalidən xeyli adamın məhv edilməsi ilə xarakterizə olunur.

Hərbi əməliyyatlar münaqişə tərəflərinin silahlı qüvvələri arasında aparıldığından beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq mülki şəxslər heç bir zorakılığa məruz qalmamalıdır. Mülki əhaliyə qarşı edilən zorakılıq əməlləri qələbə çalmaq üçün məqbul metod sayıla bilməz. Mülki əhəli döyüşlərdə iştirak etməyə cəlb edilməməli, bütün hallarda ona hörmət göstərilməlidir. Mülki əhəlinin təhlükəsizliyi

¹*The 1949 Geneva Conventions: A Commentary (Oxford Commentaries on International Law) 1st Edition by Andrew Clapham*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və ya əsaslı hərbi mülahizələr tələb etdikdə, işğalçı dövlət müəyyən ərazidən tamamilə və ya qismən təxliyəni həyata keçirə bilər. Belə təxliyələr zamanı himayədə olan şəxslər yalnız işğal edilmiş ərazinin içərilərinə köçürülə bilər, lakin bu, əməli cəhətdən mümkün olmadığı halda istisna təşkil edir. Bu qaydada təxliyə edilmiş şəxslər həmin ərazidə döyüş əməliyyatları başa çatan kimi öz yerlərinə qaytarılmalıdır.

Göstərilənlərlə yanaşı, müharibə cinayəti kimi qəbul olunmuş kimyəvi, bakterioloji, nüvə silahlarının tətbiqinin, yaxud hərbi əsirlərin və mülki şəxslərin repatriasiyasının əsassız gecikdirilməsinin, mülki əhali və mülki obyektlərə ziyan yetirən qeyri-seçim xarakterli hücum Statutda müharibə cinayəti kimi öz əksini tapmamışdır. Statutun 8-ci maddəsinin tələblərinə görə aşağıda göstərilən əməllərdən (müharibə cinayətlərindən) hər hansı biri geniş miqyasda və dövlət siyasəti formasında törədildikdə Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olur:

a) 12 avqust 1949-cu il Cenevrə Konvensiyasının ciddi şəkildə pozulması, o cümlədən Cenevrə Konvensiyalarının müddəalarına uyğun olaraq mühafizə olunan şəxslərə və əmlaka qarşı aşağıdakı hərəkətlərdən biri:

1. qəsdən adamöldürmə

Bu əmələ görə cinayətkarın 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına və BHH normalarına müvafiq olaraq mühafizə olunmalı olan bir və ya daha çox şəxsi öldürməsi nəzərdə tutulur. Cinayətkar həmin şəxslərin mühafizə olunması şəraitindən və silahlı münaqişənin mövcudluğunu təsdiq edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur və əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir;

2. bioloji eksperimentlər də daxil olmaqla işgəncə və ya qeyri-insani rəftar

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Cinayətkar 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına və BHH normalarına müvafiq olaraq mühafizə olunmalı olan bir və ya daha artıq şəxsə ağır fiziki və ya əqli əzablar verir, yaxud xəsarətlər yetirir, belə əzab və ya xəsarətlər: hər hansı məlumat və ya etiraf əldə etmək, cəzalandırmaq, qorxutmaq və ya məcbur etmək məqsədilə, yaxud ayrı-seçkiliyin hər hansı növünə əsaslanan səbəbə görə yetirilir. Eyni zamanda cinayətkar bir və ya daha çox şəxs üzərində xüsusi bioloji təcrübə aparır. Bu təcrübə insanların fiziki və ya psixi sağlamlıq durumunu ciddi surətdə təhlükə qarşısında qoyur. Təcrübənin məqsədi terapevtik xarakterli deyil və təcrübə nə tibbi müalicə üsullarını əks etdirir, nə də belə şəxs və ya şəxslərin maraqları çərçivəsində həyata keçirilir. Cinayətkar törətdiyi əməlin insan üçün təhlükəli olduğunu və cinayət olduğunu dərk edir və bunu bilərəkdən edir. Cinayətkar bu əməllərin silahlı münaqişə şəraitində törədildiyindən və cinayətin qurbanı olan şəxslərin Cenevrə Konvensiyalarına müvafiq olaraq müdafiəsindən xəbərdar olur.

3. qəsdən güclü iztirablar, ağır bədən xəsarətləri, yaxud sağlamlığa ziyan yetirmə

Cinayətkar silahlı münaqişə zamanı Cenevrə Konvensiyaları ilə müdafiə olunan bir və ya daha artıq şəxsə bilərəkdən ağır fiziki və ya əqli əzablar verir, xəsarətlər yetirir, yaxud bədəninə və ya sağlamlığına ciddi zərər vurur. O, bunun silahlı münaqişə şəraitində baş verdiyini aydın dərk edir və törətdiyi əməlin cinayət olduğunu bilir.

4. hərbi zərurətlə əlaqədar olmayan əmlakın qeyri-qanuni, mənasız və genişmiqyaslı məhvi və mənimlənməsi

Bu əmələ görə cinayətkar, silahlı münaqişə şəraitində vətəndaşlara məxsus mülkiyyəti dağıdır və ya mənimləyir. Əməl

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hərbi zərurət olmadan geniş miqyasda həyata keçirilir. Cinayətkar bunun Cenevrə Konvensiyalarına zidd olduğunu və cinayət olduğunu bilir və hətta bunu həyata keçirməyi arzu edir.

5. Hərbi əsir, yaxud digər mühafizə olunan şəxsi, düşmən dövlətin silahlı qüvvələrində xidmətə məcburetmə

Cinayətkar bir və ya daha artıq şəxsi həmin şəxsin öz ölkəsinə və ya silahlı qüvvələrinə qarşı aparılan hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə və ya hər hansı digər şəkildə düşmən tərəfin silahlı qüvvələrində xidmət keçməyə zorla məcbur edir. Cinayətkar bu əməlin də BHH normalarına zidd olduğunu və cinayət olduğunu bilir və öz məsuliyyətini dərk edir.

6. Hərbi əsir, yaxud digər mühafizə olunan şəxsi ədalətli və normal mühakimə icraatı hüququndan qəsdən məhrumetmə

Cinayətkar xüsusilə 1949-cu ildə qəbul olunmuş Üçüncü və Dördüncü Cenevrə Konvensiyalarında müəyyən edilən məhkəmə zəmanətini rədd edərək bir və ya daha artıq şəxsi mütəmadi fəaliyyət göstərən ədalət məhkəməsindən məhrum edir. Cinayətkar həmin şəxslərin Cenevrə Konvensiyaları ilə mühafizə olunduğunu və ya onların mühafizə olunmalı olduğunu aydın dərk edir və cinayəti törədir.

7. qeyri-qanuni deportasiya, yerdəyişmə, yaxud azadlıqdan məhrumetmə

Cinayətkar BHH normaları və Cenevrə Konvensiyaları ilə mühafizə olunan bir və ya daha artıq şəxsi digər əraziyə və ya dövlətə deportasiya edir və ya məcburi köçürür. Cinayətkar törətdiyi əməlin silahlı münaqişələrlə bağlı olduğunu və bunun cinayət olduğunu dərk edir və hətta bunu həyata keçirməyi arzu edir.

8. girovgötürmə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Cinayətkar bir və ya daha artıq şəxsi müəyyən ərazidə girov saxlayır və ya saxlamaqda davam edir. Cinayətkar belə şəxs və ya şəxsləri öldürməklə, xəsarət yetirməklə və ya saxlamaqla təhdid edir. Bununla yanaşı, cinayətkar dövləti, beynəlxalq təşkilatı, fiziki və ya hüquqi şəxsi və ya şəxslər qrupunu belə şəxs və ya şəxslərin təhlükəsizliyi və ya azadlığa çıxmaları üçün aşkar və ya gizli şəraitdə addım atmaqdan çəkəndirmək niyyətində olur. Belə şəxs və ya şəxslərin 1949-cu il Cenevrə Konvensiyaları ilə mühafizə olunduğunu cinayətkar aydın dərk edir, silahlı münaqişə şəraitində törətdiyi bu əməlin cinayət olduğundan xəbərdar olur.

b) Beynəlxalq hüquq çərçivəsində təsbit edilmiş, beynəlxalq silahlı münaqişələrdə tətbiq edilən qanun və adətlərin digər ciddi pozuntuları, o cümlədən aşağıdakı hərəkətlərdən hər hansı biri:

9. Mülki əhaliyə və yaxud, bilavasitə hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyən ayrı-ayrı şəxslərə qəsdən hücum etmə

Cinayətkar hücumu rəhbərlik edir. Hücumun hədəfi döyüş əməliyyatlarında bilavasitə iştirak etməyən mülki əhali və ya fərdi mülki şəxslər olurlar. Cinayətkar hücumun hədəfi olaraq döyüş əməliyyatlarında bilavasitə iştirak etməyən mülki əhali və ya fərdi mülki şəxsləri seçir. Bu əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

10. Mülki obyektlərə, yəni hərbi məqsədlər daşımayan obyektlərə qəsdən hücum etmə

Cinayətkar hücumu rəhbərlik edir. Hücumun hədəfi hərbi məqsədlər üçün istifadə olunmayan obyektlər, yəni mülki obyektlər olur. Cinayətkar hücumun hədəfi olaraq

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hərbi məqsədlər üçün istifadə olunmayan obyektləri, yəni mülki obyektləri seçir. Eyni zamanda bu cinayət, özündə müdafiəsiz məkanlara hücumu da ehtiva edir. Cinayət-kar bir və ya daha artıq şəhərə, kəndə, yaşayış məskəninə və ya binaya hücum edir. Belə kənd və şəhərlər, yaşayış məskənləri və ya binalar müqavimətə rast gəlməyən işğal üçün açıq olur. Belə kənd və şəhərlər, yaşayış məskənləri və ya binalar hərbi məqsədlər üçün istifadə olunmur. Bu əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və cinayət-kar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

11. *Silahlı münaqişələrə dair beynəlxalq hüquq üzrə mülki şəxslər və mülki obyektlərin istifadə etdikləri, müdafiəyə malik olduqları müddətdə humanitar yardım göstərən, yaxud BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq, sülhün qorunması missiyası ilə fəaliyyət göstərən şəxsi heyətə, obyektlərə, materiallara, bölmələrə, yaxud nəqliyyat vasitələrinə qəsdən zərbə endirmə*

Cinayət-kar hücumu rəhbərlik edir. Hücumun hədəfi BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq sülhməramlı missiyası ilə və ya humanitar yardımla bağlı cəlb edilmiş şəxsi heyət üzvləri, qurğular, materiallar, qoşqular və ya nəqliyyat vasitələri olur. Cinayət-kar hücumun hədəfi olaraq belə şəxsi heyət üzvlərini, qurğuları, materialları, qoşquları və ya nəqliyyat vasitələrini seçir. Belə şəxsi heyət üzvləri, qurğular, materiallar, qoşqular və ya nəqliyyat vasitələrinin BHH normaları ilə mühafizə olunduğunu cinayət-kar bilir və əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir.

12. *hərbi üstünlük olsa belə silahlı münaqişənin xarakterinə uyğun olmayan hücumların edilməsi, bu cür hücumun*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

mülki şəxslərin təsadüfi məhvinə, şikəst olmasına, mülki obyektlərə ziyan vurulmasına, ətraf mühitə genişmiqyaslı, uzunmüddətli və ciddi ziyan vurulmasına səbəb olacağı məlum olduqda, qəsdən bu cür hücum etmək

Cinayətkar hücum əmri verir və bu hücum mülki şəxslərin təsadüfi ölümünə və ya xəsarət almasına, mülki obyektlərə zərər yetirilməsinə, yaxud ətraf mühitə genişmiqyaslı, uzunmüddətli və şiddətli zərər vurulmasına gətirib çıxara və belə ölüm, xəsarət və ya zərərin əvvəlcədən gözlənilən konkret və birbaşa ümumi hərbi üstünlüklə bağlı zəruri addımların ifrat dərəcədə atıldığını aydın şəkildə göstərə biləcək gücdə həyata keçirir. Cinayətkar bu hücumun mülki şəxslərin təsadüfi ölümünə və ya xəsarət almasına, mülki obyektlərə zərər yetirilməsinə, yaxud təbii ətraf mühitə genişmiqyaslı, uzunmüddətli və şiddətli zərər vurulmasına gətirib çıxara və belə ölüm, xəsarət və ya zərərin əvvəlcədən gözlənilən konkret və birbaşa ümumi hərbi üstünlüklə bağlı zəruri addımların ifrat dərəcədə atıldığını aydın şəkildə göstərə biləcək gücdə həyata keçirildiyindən xəbərdar olur. Bu əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir. Eyni zamanda cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

13. müdafiəsiz və hərbi məqsədlər daşımayan şəhər, kənd, yaşayış yerləri və binalara hücum etmək, onları hər hansı vasitələrlə atəşə tutmaq

Cinayətkar bir və ya daha çox şəxsi qətlə yetirir və ya yaralayır. Belə şəxs və ya şəxslər döyüşmək iqtidarında olmurlar. Cinayətkar həmin şəxslərin Cenevrə Konvensiyalarına müvafiq olaraq mühafizə olunduğunu bilir və bildiyi halda da onlara qarşı cinayəti törətməkdən çəkinmir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

14. *silahı yerə qoymuş, yaxud artıq müdafiə vasitələrinə malik olmayan, qeyd-şərtsiz təslim olmuş kombatantı¹ öldürmək və ya yaralamaq*

Bu bəndin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, cinayətkar sülh bayrağından istifadə edir. Cinayətkarın təslim olmaq kimi niyyəti olmadığı halda danışıqlar aparmaq üçün saxtakarlıq edir və bu məqsədlə addım atır və hətta belə bir addımı atacağı təqdirdə məsuliyyətini dərk edir. Cinayətkar bu əməlinin ölümlə və ya ciddi bədən xəsarəti almaqla nəticələnə biləcəyini bilir və əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir. Bütün bunların müqabilində silahı yerə qoymuş, yaxud artıq müdafiə vasitələrinə malik olmayan, qeyd-şərtsiz təslim olmuş kombatantı öldürür və ya yaralayır.

15. *parlamentar bayraqdan, milli bayraqdan, düşmən dövlətin, yaxud BMT-nin forma və hərbi fərqlənmə nişanlarından, habelə Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən olunmuş fərqlənmə nişanlarından adamların məhvinə gətirib çıxaran və ya onların fiziki şikəstliyinə səbəb olan formalarından istifadə etmək*

Cinayətkar düşmən tərəfin sülh bayrağından, nişanından və ya uniformasından, habelə BMT-nin bayrağından, nişanından və ya uniformasından bilərəkdən düzgün istifadə etmir. Cinayətkar bunların hər hansı birindən hücumda iştirak

¹*Beynəlxalq humanitar hüquq normalarına görə, yalnız kombatantlar döyüş əməliyyatlarında bilavəsitə iştirak etmək hüququna malikdirlər və onlara qarşı silah işlədilməsi mümkün sayılır. silahlı qüvvələrin tərkibinə daxil olan şəxslər (tibbi və ruhani heyətdən başqa); ordunun müşayiət edən, lakin silahlı qüvvələrin tərkibinə bilavəsitə daxil olmayan şəxslər; hərbi təyyarələrin ekipajına daxil edilmiş mülki şəxslər, hərbi müxbirlər, silahlı qüvvələrin məişət xidməti ilə məşğul olan və bununla bağlı müvafiq icazəsi və sənədi olan şəxsi heyət; yığıma qoşun, partizan və müqavimət dəstələrinin üzvləri olan şəxslər, bu şərtlə ki, 1) onların başında, tabeliyində olanlara görə məsuliyyət daşıyan bir şəxs durur; 2) uzaqdan aydın seçilən müəyyən fərqləndirmə nişanları olur; 3) açıq surətdə silah gəzdirlər; 4) öz hərəkətlərində müharibənin qanun və ədalətlərinə riayət edirlər.*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

edən zaman BHH normaları ilə qadağan edilmiş surətdə istifadə edir və belə bir addımı atacağı təqdirdə cəzalanacağını bilir. Bu əməl ölümlə və ya ciddi bədən xəsarəti ilə nəticələnir və cinayətkar belə nəticəni əvvəlcədən görür.

16. işğal etmiş dövlət tərəfindən düzgün və ya dolayı surətdə öz mülki əhalisinin bir hissəsinin işğal edilmiş əraziyə köçürülməsi, yaxud işğal olunmuş ərazinin əhalisinin bir hissəsinin bu ərazinin sərhədləri daxilində və ya onun sərhədlərindən kənara deportasiya edilməsi və ya köçürülməsi.

Cinayətkar işğal etdiyi ərazilərə mənsub olduğu ölkənin əhalisinin bir qismini bilavasitə və ya dolayısı ilə köçürür, yaxud işğal olunmuş ərazinin əhalisinin bir qismini və ya bütün əhalisini bu ərazi daxilində və ya bu ərazidən kənardə hər hansı əraziyə köçürür və ya deportasiya edir. O, əməlin silahlı münaqişə şəraitində baş verməsini və bunun cinayət olmasını aydın dərk edir.

17. Hərbi məqsədlər daşımayan dini, təhsil, incəsənət, elm və yaxud xeyriyyəçilik məqsədləri üçün təyin olunmuş binalara, tarixi abidələrə, xəstəxanalara və ya xəstələrin və yaralıların cəmləşdikləri yerlərə qəsdən zərbələr endirmək

Cinayətkar hücumda rəhbərlik edir, hücumun hədəfi kimi hərbi məqsədlər üçün istifadə edilməyən, dini, elmi, incəsənət, maarifləndirmə və ya xeyriyyə məqsədləri üçün istifadə olunan binalar, tarixi abidələr, xəstəxanalar və xəstə və yaralıların gətirildiyi digər yerlər seçilir. Cinayətkar hücumun hədəfi olaraq hərbi məqsədlər üçün istifadə edilməyən, dini, elmi, incəsənət, maarifləndirmə və ya xeyriyyə məqsədləri üçün istifadə olunan binalar, tarixi abidələr, xəstəxanalar və xəstə və yaralıların gətirildiyi digər yerləri seçir. Cinayətkar törətdiyi əməlin BHH normalarına zidd olduğunu və cinayət olduğunu bilir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

18. *düşmən tərəfin hakimiyyəti altına düşən şəxslərin fiziki şikəstliyinə səbəb olan, yaxud xəstəxana müalicəsi zərurəti ilə əsaslandırılmamış və maraqlarına uyğun gəlməyən ölümə səbəb olan, yaxud bu şəxsin və ya şəxslərin sağlamlığına ciddi təhlükə yaradan, hər hansı tibbi və elmi eksperimentlər aparmaq*

Cinayətkar 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarının müdafiəsi altında olan bir və ya daha çox şəxs üzərində elmi və ya tibbi təcrübə aparır. Belə təcrübə belə şəxs və ya şəxslərin fiziki və ya psixi sağlamlıq durumunun və ya cismani bütövlüyünün ciddi təhlükə altına düşməsinə səbəb olmuşdur. Bu əməl, qurbanların nə tibbi, stomatoloji və ya xəstəxana şəraitində müalicəsini əks etdirmir, nə də belə şəxs və ya şəxslərin maraqları dairəsində həyata keçirilmir.

19. *düşmən tərəfə və ya orduya mənsub olan şəxsləri xəyanətkarlıqla öldürmə və ya yaralama*

Cinayətkar bir və ya daha çox şəxsi onlara silahlı münaqişədə tətbiq edilən BHH normalarına əsasən, müdafiə təklif etmək səlahiyyətinin və ya öhdəliyinin verildiyinə inanır və ya bu yolla onların etibarını qazanır. Eyni zamanda cinayətkar həmin etibara və ya inama xəyanət etmək niyyətində olur və nəticə etibarilə belə şəxs və ya şəxsləri öldürür və ya onlara xəsarət yetirir. Məlum olur ki, cinayətkar həmin etibardan və ya inamdan belə şəxs və ya şəxsləri öldürmək və ya onlara xəsarət yetirmək üçün istifadə etmişdir. Cinayətkar baş verə biləcək nəticəni əvvəldən görür və bunu hətta həyata keçirməyi arzu edir.

20. *Aman verilməyəcəyi barədə bəyanatlar vermək*

Cinayətkar heç bir insanın sağ qalmayacağını bəyan edir və buna qərar verir. Cinayətkara silahlı birləşmələrə effektiv komandanlıq etmək vəzifəsi həvalə edilir və bütün proses

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

silahlı münaqişə kontekstində baş verir. Cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

21. Hərbi zərurətlə əlaqədar hallar istisna olmaqla düşmənin əmlakını dağıtma və ya ələ keçirmə

Cinayətkar düşmən tərəfə məxsus konkret əmlakı dağıdır və ya ələ keçirir. Hərbi zərurətlə bağlı olmayan əmlak 1949-cu il Cenevrə Konvensiyaları ilə mühafizə olunur və cinayətkar bu əmlakın statusunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur. Dağıdılma və ya ələ keçirilmə hərbi zərurətdən irəli gəlmir. Bu əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədardır.

22. düşmən tərəfin vətəndaşlarının məhkəmədə hüquq və iddialarının ləğv edilməsi, dayandırılması, yaxud yolverilməz elan etmək;

Cinayətkar ədalət məhkəməsi vasitəsilə müəyyən hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin ləğv edilməsinə, dayandırılmasına və ya buna xitam verilməsinə gətirib çıxarır. Ləğv olunma, dayandırılma və ya xitam olunma düşmən tərəfin əhalisinə qarşı yönəlməlidir. Cinayətkarın belə ləğv olunma, dayandırılma və ya xitam olunma kimi əməlləri düşmən tərəfin əhalisinə qarşı yönəldilməsi niyyəti daşımalıdır. Əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədar olur.

23. müharibə başlanana qədər döyüşən tərəflərdə hərbi xidmətdə olduğu halda belə, düşmən tərəfin vətəndaşlarını öz ölkələrinə qarşı hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə məcbur etmək

Cinayətkar bir və ya daha çox şəxsi həmin şəxs və ya şəxsləri mənsub olduqları ölkəyə qarşı aparılan hərbi əməliyyatlarda, yaxud çıxış edən qüvvələrdə iştirak etməyə zor yolu ilə və ya hədələməklə məcbur edir. Belə şəxs və ya

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

şəxslər düşmən tərəfin əhalisindən ibarət olur. Bu əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədar olur.

24. *hətta hücumla alınsa belə, şəhər və ya yaşayış məntəqəsini qarət etmək*

Cinayətkar konkret əmlakı mənimsəyir. Cinayətkar mülkiyyətçini əmlakından məhrum edərək, bu əmlakdan şəxsi və ya xüsusi məqsədlər üçün istifadə etmək niyyətində olur. Mənimsənilmə mülkiyyətçinin razılığı olmadan həyata keçirilir. Əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

25. *zəhərli və ya zəhərlənmiş silah tətbiq etmək*

Cinayətkar döyüş zamanı BHH normaları ilə qadağan olunan zəhərlənmiş silah tətbiq edir və təbii ki, bu da dinc mülki əhalinin məhvinə şərait yaradır. Cinayətkar zəhərli və ya zəhərlənmiş silahdan istifadə etdiyini və baş verə biləcək nəticəni əvvəlcədən aydın dərk edir və bunun cinayət olduğunu bilir.

26. *boğucu, zəhərləyici və ya digər qazları və istənilən analogi maddə, material və vasitələri tətbiq etmək*

Cinayətkar zəhərli maddədən və ya işlədilən zaman zəhərli maddə ixrac edən silahdan istifadə edir. Belə zəhərli maddədən istifadə, adətən, bu maddənin toksiki xassələri vasitəsilə sağlamlığa ciddi xəsarət yetirilməsilə və ya ölümlə nəticələnir. Əməl, silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədar olur və cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

27. *sərt üzliyi, yaxud kəsikləri olan örtüklü güllələr tipli asan parçalanan, yaxud insan bədənində yastılanan güllərdən istifadə etmək*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Cinayətkar konkret məlum güllələrdən istifadə edir. Belə güllələrdən atəş açılan zaman onlar insan bədənində asanlıqla genişləndiyi və ya yastılandığı üçün onların istifadəsi BHH normalarına görə qadağandır. Cinayətkar belə güllələrdən atəş açacağı təqdirdə ağrıdıcı və ya yaralayıcı təsirin kəskinləşəcəyini əvvəlcədən bilir. Əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədar olur.

28. insan ləyaqətinin alçaldılması, o cümlədən, təhqiredici və alçaldıcı rəftar

Cinayətkar bir və ya daha çox şəxsi alçaldır, aşağılayır və ya digər formada onun şərəf və ləyaqətinə toxunur. Belə alçaltma, aşağılama və ya digər formada təhqir etmə şiddətliyinə görə ümumilikdə şərəf və ləyaqətə toxunmaqla özbaşınalıq kimi qəbul olunur. Bu əməl silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədar olur və cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən xəbərdar olur.

29. özündə Cenevrə Konvensiyalarının kobud surətdə pozulmasını ifadə edən zorlama, seksual kölə kimi istifadə etmə, fahişəliyə məcburetmə, Statutun 7-ci maddəsinin 2 (f) bəndində müəyyən edildiyi kimi məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və bütün digər növ seksual zorakılıqlar

Cinayətkar qurbanın bədəninin hər hansı hissəsinə cinsi orqan vasitəsilə, yaxud qurbanın anal dəliyinə və ya cinsi nahiyəsindəki girişə hər hansı predmet və ya başqa üsulla təcavüz edir. Təcavüz, cinayətkarın öz səlahiyyətlərindən sui istifadə edərək hər hansı şəxsə qarşı təziq, psixoloji əzab vermə üsulu ilə zor tətbiq etmə, yaxud zor tətbiq edəcəyi və buna məcbur edəcəyi ilə hədələmə formasında törədilir. Eyni zamanda təcavüz həqiqi razılıq vermək iqtidarında olmayan

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

şəxsə qarşı törədilir. Bu əməl beynəlxalq silahlı münaqişə kontekstində baş verir və birbaşa münaqişə ilə əlaqədar olur, cinayətkar silahlı münaqişənin mövcudluğunu təmin edən faktiki şəraitdən və əməlin ictimai təhlükəliliyindən xəbərdar olur.

30. cinsi istismar

Cinayətkar bir və ya daha çox şəxsin üzərində insan alveri, alqı-satqı, borc vermək və ya dəyişmək kimi sərəncam vermə, yaxud həmin şəxsləri buna oxşar surətdə azadlıqdan məhrum etməyə məruz qoyma hüququna əlavə olunan hər hansı və ya bütün hüquqları həyata keçirir. Cinayətkar belə şəxs və ya şəxsləri bir və ya daha artıq cinsi əlaqə xarakterli aktlara təhrik edir. Bu əməl mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və ya sistematik hücumun tərkib hissəsi olaraq həyata keçirilir. Cinayətkar bu əməlin mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və ya sistematik hücumun tərkib hissəsi olduğunu bilir və ya tərkib hissəsi olmasına nail olmaq niyyəti güdür.

31. mülki şəxslərdən və ya digər mühafizə altında olan şəxslərdən müəyyən məntəqələrin, rayonların, yaxud silahlı qüvvələrin hərbi əməliyyatlardan müdafiəsi üçün istifadə etmək;

32. Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən olunmuş fərqləndirici nişanlardan beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq istifadə edən binalara, maddələrə, tibbi müəssisələrə və nəqliyyat vasitələrinə, habelə tibbi heyətə qəsdən zərbə endirmək;

33. Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən edilmiş qaydada kömək edilməsinə qəsdən maneə yaradılması da daxil olmaqla, müharibənin aparılması vasitəsi kimi, yaşayış üçün zəruri olan predmetlərdən qəsdən məhrum etmə yolu ilə mülki əhalini aclığa düçar edən hərəkətlər etmək;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

34. *15 yaşınadək olan uşaqları milli silahlı qüvvələrin tərkibinə toplamaq və ya cəlb etmək, yaxud onlardan döyüş əməliyyatlarında aktiv iştirak etmək üçün istifadə etmək;*

- c) **qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr zamanı 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarının hər biri üçün eyni olan 3-cü maddənin kobud şəkildə pozulması, o cümlədən silahı yerə qoymuş hərbi qulluqçular və xəstələr, yaralanma, həbsdə olma, yaxud hər hansı digər səbəbdən sıradan çıxmış şəxslər də daxil olmaqla, hərbi əməliyyatlarda aktiv iştirak etməyən şəxslərə qarşı törədilmiş aşağıdakı hərəkətlərdən hər hansı biri:**

35. *həyatına və şəxsiyyətinə qəsd, o cümlədən hər hansı formada qətlə yetirmə, şikəst etmə, qəddarcasına davranma və işgəncə vermə;*

36. *insan ləyaqətinin alçaldılması, o cümlədən təhqiredici və alçaldıcı rəftar;*

37. *girovgötürmə;*

38. *məcburiliyi tanınmış olan bütün məhkəmə qərarlarına əməl olunmasını təmin edən, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilən, ilkin məhkəmə baxışı olmadan hökmlər çıxarmaq və onları icra etmək;*

- d) **Statutun 8-ci maddəsinin 2(c) bəndi qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrə tətbiq edilir və buna görə də nizamsızlıq, ayrı-ayrı və təsadüfi zorakılıq aktları və digər analoji xarakterli daxili qaydaların pozulması və gərginliklərin yaradılması hallarına tətbiq edilmir.**

- e) **Beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrə tətbiq**

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

olunan qayda və adətlərin digər kobud pozuntuları, o cümlədən:

39. *Mülki əhaliyə zərbə endirmək, habelə hərbi əməliyyatlarda bilavasitə iştirak etməyən ayrı-ayrı mülki şəxslərə qəsdən hücum etmək;*

40. *Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən olunmuş fərqləndirici nişanlardan istifadə edən binalara, tibbi müəssisələrə və nəqliyyat vasitələrinə, habelə tibbi heyətə qəsdən zərbə endirmək;*

41. *Silahlı münaqişələrdə beynəlxalq hüquq üzrə mülki şəxslər və mülki obyektlərin istifadə etdikləri müdafiəyə malik olduqları müddətdə humanitar yardım göstərən, yaxud BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq, sülhün qorunması missiyası ilə fəaliyyət göstərən heyətə, obyektlərə, bölmələrə, yaxud nəqliyyat vasitələrinə qəsdən zərbə endirmək;*

42. *Hərbi məqsədlər daşımayan dini, təhsil, incəsənət, elm və yaxud xeyriyyəçilik məqsədləri üçün təyin olunmuş binalara, tarixi abidələrə, xəstəxanalara və xəstələrin və yaralıların cəmləşdikləri yerlərə qəsdən zərbələr endirmək;*

43. *Hətta onlar hücumla alınmış olsa belə, şəhərləri və yaşayış məntəqələrini qarət etmək;*

44. *O cümlədən, hər dörd Cenevrə Konvensiyasının 3-cü maddəsinin kobud surətdə pozulması ilə xarakterizə olunan zorlama, seksual kölə kimi istifadə etmə, fahişəliyə məcbur etmə, 7-ci maddənin 2-ci (1) bəndində müəyyən edilmiş qaydada məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və bütün digər növ seksual zorakılıqlar;*

45. *15 yaşına çatmamış uşaqları silahlı qüvvələrin,*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yaxud qrupların tərkibinə toplamaq və ya cəlb etmək, yaxud onları döyüş əməliyyatlarında aktiv iştirak etmək üçün istifadə etmək;

46. Mülki əhalinin təhlükəsizliyi və hərbi zərurətlə bağlı tələb olmadığı halda, münaqişə ilə bağlı səbəblərə görə onların köçürülməsi barədə qərar vermək;

47. Düşmən hərbi qulluqçusunu xəyanətkarcasına öldürmək, yaxud yaralamaq;

48. Aman olmayacağı barədə bəyanat vermək;

49. Münaqişədə olan digər tərəfin, onun hakimiyyəti altında olan şəxslərin fiziki şikəstliyinə səbəb olma, yaxud onlar üzərində tibbi, diş müalicəsi, yaxud xəstəxana müalicəsi zərurəti ilə əsaslandırılmayan və onun maraqları ilə uyğun gəlməyən ölümə səbəb olan, yaxud bu şəxsin və ya şəxslərin sağlamlığına ciddi təhlükə yaranan hər hansı növ tibbi və elmi eksperimentlərin keçirilməsi.

50. Bu cür məhvetmə və ya zəbtetmənin hərbi zərurətin qəti diqtəsindən irəli gəlidiyi hallar istisna olmaqla, düşmənin əmlakının məhv edilməsi və ya zəbt edilməsi.

f) 2 (e) bəndi qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrə tətbiq edilir və buna görə də nizamsızlıq, ayrı-ayrı və təsadüfi zorakılıq aktları və digər analoji xarakterli daxili qaydaların pozulması və gərginliklərin yaradılması hallarına tətbiq edilmir. O, bir iştirakçı dövlətin ərazisində baş verən hərbi münaqişələrə münasibətdə, hakimiyyət orqanları ilə mütəşəkkil silahlı qruplar arasında və ya bu cür qrupların öz aralarında uzunmüddətli hərbi münaqişə getdiyi hallarda tətbiq edilir.

3. 2(s) və 2(d) bəndlərində heç bir şey hökumətin dövlətdə qanun və qaydanın bərpa edilməsi və qorunmasına

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və ya dövlətin vahidliyi və ərazi bütövlüyünün bütün qanuni vasitələrlə müdafiəsinə görə məsuliyyətinə toxunmur.

Müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradan bu əməllərin bəşəriyyət üçün nə qədər təhlükəli olduğunu aydın müşahidə etmək mümkündür. Yuxarıda müharibə cinayətlərinin ictimai təhlükəliliyi, hərbi münaqişələrdə və hərbi əməliyyatlarda iştirak etməsi müqabilində maddi mükafat əldə etməyi özünə peşə seçən şəxslər barəsində qeyd olunmuşdu və bunun beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi təhlükə mənbəyinin olduğu vurğulanmışdı. YBCT-nin M.Vasilyeviçlə bağlı çıxardığı hökm demək olar ki, bu kateqoriyaya mənsubdur¹. M.Vasilyeviç, 1992-ci il “Ağ Qartallar” adlanan qurumun üzvü olmaqla bərabər Bosniya və Herseqovinanın şərqində yerləşən Vişeqrad şəhərindəki polis və başqa hərbi bölmələrdən birinə rəhbərlik edirdi. O, öz vəzifəsindən sui-istifadə edərək müharibə cinayətinin tərkibini yaradan əməllər törətdiyi üçün ona qarşı cinayət işi başlanılmış, 25 yanvar 2000-ci ildə mühakimə olunmaq üçün YBCT-yə verilməsi. Bu işlə əlaqədar məhkəmə əsas Vişeqrad şəhərində baş verən iki mühüm hadisəyə diqqət yetirmişdi.

Birincisi, 7 iyun 1992-ci ildə Vasilyeviç və onun havadarları 7 nəfər bosniyalı müsəlmanı çay qırağına apararaq arxadan onları güllələmiş, sağ qalanları isə suda vəhşicəsinə öldürmüşlər.

İkincisi, onlar 14 iyun 1992-ci ildə Vişeqrad şəhərinin Pionerski küçəsində 70 bosniyalı müsəlman qadınını, uşaq və qocaları bir məhəllədəki evə dolduraraq qapıları bağlamış və evə od vurmuşdular. Təxminən 46 nəfər məhv olmuşdu. 29 noyabr 2002-ci ildə Tribunal öz Nizamnaməsinin 7-ci

¹*Crimes against humanity, 2013*

Birth of a concept Kindle Edition by Geras Norman (Author)

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

maddəsinin 1-ci bəndinə, eləcə də 5-ci maddəsinə əsasən, həm müharibə cinayətlərinin, həm də insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsinə görə M.Vasilyeviçi təqsirli hesab etmişdi. Tribunal onun törətdiyi əməlləri sübuta yetirərək 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmişdir. Doğrudur, törətdiyi cinayətlərin müqabilində ona verilən cəza olduqca azdır və əməllə uyğunluq təşkil etməməsinə baxmayaraq, (bu da haqlı olaraq zərərçəkmişlərin narazılığına səbəb olurdu), onun cəzasız qalmaması və məsuliyyətə cəlb olunması da bir uğur kimi dəyərləndirilməlidir.

Müharibə cinayətinin tərkibini yradan əməllər Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü zamanı da baş vermişdir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü və işğalçılıq müharibəsinin tarixi kökləri mövcuddur və bu təcavüzkarlıq siyasəti erməni tarixinin mahiyyətindən qaynaqlanır, bu millətə məxsus xüsusiyyətləri əks etdirir. Bunun nəticəsidir ki, əlverişli şərait yaranan kimi ermənilər xəyanətkar niyyətlərini reallaşdırmaq üçün bütün vasitələrdən istifadə etmişlər və buna indi də davam edirlər. Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına, o cümlədən, Dağlıq Qarabağa qarşı iddiaları heç bir halda təsadüfi deyil və məlumdur ki, bu, onların “Böyük Ermənistan” yaratmağa yönəlmiş strateji planlarının tərkib hissəsidir və təbii ki, hər zaman buna dövlət dəstəyi formasında şərait yaradılır. Ona görə də ermənilər, “ənənələrinə” sadıq qalaraq, həmişə əlverişli şərait yaranan kimi bu planın reallaşdırılması uğrunda ciddi səylə çalışırlar. Məsələn, 1918-ci il mart qırğını ermənilər üçün yaranmış əlverişli şərait hesab etmək olardı. Martın 31-də Bakı şəhərində azərbaycanlıları kütləvi qırğına məruz qoydular. Stepan Şaumyanın etirafına görə, dinc azərbaycanlıların qırğınında Bakı Sovetinin altı min silahlı əsgəri, eyni zamanda “Daşnaksut-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yun” partiyasının 3-4 minlik silahlı dəstəsi iştirak etmişdir. Üç gün davam edən qırğın zamanı erməni silahlıları bolşeviklərin köməyi ilə azərbaycanlıların yaşadıkları məhəllələrə qəflətən basqınlar etmiş, əhalini uşaqdan böyüyədək qətlə yetirmişdir. Həmin dəhşətli günlərin şahidi olmuş Kulner familiarı bir alman, 1925-ci ildə Bakı hadisələri barədə bunları yazmışdır: “Ermənilər müsəlman (azərbaycanlı) məhəllələrinə soxularaq hər kəsi öldürür, qılıncla parçalayır, süngü ilə dəlmə-deşik edirdilər. Qırğından bir neçə gün sonra bir çuxurdan çıxarılan 87 azərbaycanlı cəsədinin qulaqları, burunları kəsilmiş, qarınları yırtılmış, cinsiyyət orqanları doğranmışdır. Ermənilər uşaqlara acımadıqları kimi, yaşlılara da rəhm etməmişdilər”¹. Hadisələrin bu formada cərəyan etməsinə baxmayaraq, təəssüf ki, tarixin heç bir dövründə buna nə hüquqi, nə də siyasi qiymət verilməmişdir. Doğrudur, tarixçilər tərəfindən bu faktlar həmişə araşdırılır və buna tarixi qiymət verməyə cəhd göstərilir. Bu kimi məsələlərə zamanında həm hüquqi, həm də siyasi qiymət verilməli idi. Ermənistanın təcavüzkarlıq planlarının həyata keçirilməsi üçün yaranmış növbəti bir tarixi şərait 1988-ci ilə təsadüf etdi.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünə, xüsusilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə beynəlxalq hüquqi kontekstdən baxmaq günümüz üçün çox aktualdır. Bu fakt həm beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin, həm də BHH normalarının, beynəlxalq cinayət hüququ normalarının pozulmasını təsdiq edən bir faktdır.

Dünya ictimaiyyətinə məlumdur ki, 1988-ci il fevral hadisələrindən sonra Ermənistan dövlətinin və silahlı qüvvələrinin dəstəyi ilə Dağlıq Qarabağın işğalı uğrunda hərbi

¹<http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl8.pdf>

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

əməliyyatlara başladılar. SSRİ Silahlı Qüvvələrinin Ermənistan və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində yerləşən hissələri də onlara qoşuldular. Bununla, 1917-ci ilin fevralında çar hökumətinin yığılması nəticəsində meydana gələn tarixi şəraitə bənzər vəziyyət SSRİ-nin dağılmasından sonra, yenidən təkrar olundu. Sovet ordusu sıralarında qulluq edən erməni zabitləri və keçmiş sovet hərbi hissələri azərbaycanlılara qarşı birləşdilər və vahid cəbhədə hərbi əməliyyata başladılar. Əvvəlcə Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı yaşayış məskənlərinin işğalına başlandı. 1992-ci il yanvarın 15-də Kərkicahan, fevralın 10-da Malıbəyli, Quşçular kəndləri işğal olundu, dinc və silahsız əhaliyə divan tutuldu, Xocalı və Şuşanın mühasirə çevrəsi daraldı. Tələm-tələsik formalaşdırılmış Azərbaycan könüllülərinin Daşaltı əməliyyatı uğursuz oldu¹. Erməni və sovet hərbi birləşmələri fevralın ortalarında Qaradağlı kəndini ələ keçirdilər. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə müasir tarixin ən faciəli hadisəsi baş verdi. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Rusiyanın 366-cı motoatıcı alayının iştirakı ilə Xocalı şəhəri işğal olundu, azərbaycanlılar isə qırğına məruz qaldı və ya deportasiya olundu. Ermənistan silahlı qüvvələri və Rusiyanın 366-cı motoatıcı alayı Xocalıda azərbaycanlılara qarşı dəhşətli genosid cinayəti törətdi. Bu II Dünya müharibəsində faşizmin törətdiyi dəhşətli qırğınlardan sonra müasir dövrdə Ermənistan silahlı qüvvələrinin törətdiyi kütləvi və ən dəhşətli genosiddir. Bu dövrlərdə Azərbaycanın və onun vətəndaşlarının başına hansı müsibətlər gətirilmədi? Ermənistan siyasi və hərbi rəhbərliyinin bu əməllərində insanlıq əleyhinə cinayətlərin, təcavüzün, müharibə cinayətlərinin, genosid cinayətinin tərkib elementləri mövcuddur. Bunların

¹<http://www.anl.az/down/meqale/olaylar/2010/noyabr/139939.htm>

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hamısı müharibə zamanı baş vermiş əməllərdir. Təəssüflə bildiririk ki, Azərbaycana qarşı aparılan ədalətsiz müharibəni sanki heç bir dövlət görmür və ya görmək belə istəmir. İnsan hüquq və azadlıqlarını, insanın ayrılmaz hüququ kimi yaşamaq hüququnu bəşəri dəyər hesab edən dövlətlər öldürülən, işgəncələrə məruz qalan, girov götürülən uşaqların, qocaların, gənclərin fəryadını eşitmək belə istəmədilər. Sözlün həqiqi mənasında Azərbaycanın təcavüzə məruz qalmış, işğal olunmuş ərazilərdə beynəlxalq cinayətlər, müharibə cinayətləri baş vermişdir. Dinc mülki əhaliyə qarşı törədilmiş bu cinayətlər beynəlxalq hüquq normalarının, BHH normalarının, habelə müharibə qayda və qanunlarının birbaşa pozulması idi. Səbəbkarlar çəkinmədən aşkar formada bu cinayətləri törətdilər, hətta bunu etiraf da etdilər və bundan qürur duyduqlarını bildirdilər. Hər şey bu qədər açıq və aydın olduğu halda beynəlxalq təşkilatları və dövlətləri susmağa nə vadar edir? Bu kimi faktlar müasir dünyanın mürəkkəbliyini, ziddiyyətli məqamlarını üzə çıxarır. Bəlkə də insanlar heç bir zaman bu cür siyasi və fiziki yük ağırlığına məruz qalmamışdır. İnsan heç vaxt bu qədər işgəncəyə və fəlakətlərə düşər olmamış və özü yaratdığı vasitələr qarşısında bu qədər aciz qalmamışdır. Doğrudur, müharibələr bəşəriyyətə ölüm, fəlakət və dağıntı gətirdiyi üçün onun qarşısının alınması həmişə çox mühüm fəlsəfi-qllobal problem olmuşdur. Qədim Yunan filosofu Heraklit ədalətsiz müharibələrə qarşı çıxaraq demişdir: “Müharibə, hər şeyin Allahı və hər şeyin şahıdır... O, birini qul, digərini isə ağa, azad insan edir”. İntibah dövrünün humanistləri, XVIII əsr fransız maarifçiləri, Kant və b. müharibələrə ciddi etiraz etmişlər, sülhü təmin etmək üçün konkret fikirlər söyləmişlər, lakin onlar müharibələrin obyektiv sosial-siyasi əsaslarını düzgün göstərə bilməmişlər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Deməli, müharibə güc tətbiqinin müəyyən formasıdır. Müharibələr silahlı gücün tətbiqi ilə bərabər həm də siyasi güc göstərməyin, siyasətin xüsusi formada həyata keçirilməsidir, siyasətin davamıdır. İşğalçı məqsədi daşımayan, öz ölkəsinin azadlığı və istiqlalı uğrunda həyata keçirilən müharibələr ədalətlidir. Başqa dövlətlərin ərazisini işğal etmək, başqa xalq və millətləri əsarət altına almaq uğrunda aparılan müharibələr isə ədalətsiz müharibələrdir və bu təcavüzdür. Bəzən ədalətli müharibələr ədalətsiz müharibələrə çevirilə bilər. Məsələn, Napoleonun apardığı müharibələr əvvəlcə Fransanın azadlığı uğrunda ədalətli müharibə idi, sonra isə o, Fransanın ərazilərindən kənara çıxmaqla başqa əraziləri zəbt etməklə ədalətsiz müharibəyə çevrildi. Nəhayət, cəzasızlıq daha çox ərazilərin işğalına, insanların öldürülməsinə şərait yaratdı. Məhz bunun nəticəsi idi ki, tarixin bütün dövrlərində Azərbaycana qarşı ədalətsiz müharibə elan edən və əraziləri işğal edən erməni cinayətkarları həmişə cəzasız qalmış, getdikcə daha çox əraziləri işğal etməyə həvəslənmişdilər. Dağlıq Qarabağ uğrunda gedən müharibədə ermənilər işğal etdikləri torpaqları “viran qoymaq” taktikasına əl atmışdılar.

Müharibədə 20 min azərbaycanlı şəhid olmuş, 100 min nəfər yaralanmış, 50 min nəfər əlil olmuşdu. Qaçqın və köçkünlərin sayı milyonu keçmişdi. Rəsmi məlumatlara görə, erməni işğalçıları tərəfindən 4.852 nəfər azərbaycanlı, o cümlədən 323 qadın, 54 uşaq və 410 qoca əsir və girov götürülmüşdü¹. Erməni faşistləri əsir və girovların həqiqi sayını beynəlxalq humanitar təşkilatlardan gizlədir, onlarla qeyri-insani, amansız rəftar edir, qul kimi işlədir, təhqir edir, alçaldırdılar. Erməni hərbiçiləri bu əməlləri dinc sakinlərin,

¹ www.azerbaijan.az/portal/Karabakh/ArmenianAgression/armenianAgression_a.html?armenianAgression_02

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ümumiyyətlə, hərbi əməliyyatda iştirak etməyən şəxslərin başına gətiriblər. Azərbaycan Respublikasına qarşı erməni təcavüzünün faciəvi nəticələrindən biri də odur ki, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etməkdən və vətəndaşlara işgəncələr verməkdən əlavə, ermənilər ölkənin zəbt olunmuş bölgələrində Azərbaycanın milli-mənəvi irsini məhv edirlər. Bir çox beynəlxalq təşkilatların müraciətinə baxmayaraq, Ermənistan işğal olunmuş bölgələrdə Azərbaycanın mədəni sərəvətlərinin təhlükəsizliyi üçün heç bir konstruktiv addım atmamışdır. İşğal zonalarında maddi mədəniyyət yadigarlarının dağıdılması prosesi indi də davam edir. İşğalçılar genişmiqyaslı, qeyri-peşəkar arxeoloji qazıntı işləri aparır, kurqanları dağıdır, qarət etdikləri tapıntıları Ermənistana daşıyırdılar. Ermənistan tərəfindən zəbt olunmuş qədim Azərbaycan torpaqları olan Dağlıq Qarabağ və ona bitişik rayonlarda 13 dünya əhəmiyyətli (6 memarlıq və 7 arxeoloji), 292 ölkə əhəmiyyətli (119 memarlıq və 173 arxeoloji) və 330 yerli əhəmiyyətli (270 memarlıq, 22 arxeoloji, 23 bağ, park, monumental və xatirə abidələri, 15 dekorativ sənət nümunəsi) tarix və mədəniyyət abidələri qalmışdır. Bunlarla yanaşı, işğal olunmuş ərazilərdə 40 mindən artıq əşyanın toplandığı 22 muzey, 4, 6 milyon kitab fondu olan 927 kitabxana, 808 klub, 4 teatr və 2 konsert müəssisəsi, 8 mədəniyyət və istirahət parkı, 4 rəsm qalereyası, 85 musiqi məktəbi, 103.2 min ədəd mebel avadanlığı, 5640 musiqi aləti, 481 kinoqurğu, 20 ədəd kinokamera, 423 videomaqnitofon, 5920 dəst milli kişi və qadın geyimləri, 40 komplekt səsgücləndirici, 25 iri və 40 kiçik həcmli attraksion işğal altında qalmışdı¹.

Dəyərini müəyyən etmək mümkün olmayan daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrindən başqa Azərbaycana dəy-

¹<http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl8.pdf>

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

miş ümumi zərərin məbləği 23 trilyon 680 milyon manat və ya 6 milyard 71 milyon ABŞ dolları təşkil edir. (Dəymiş ziyan 1994-cü ilin qiymətləndirilmə sənədləri əsasında təxmini hesablanmışdır). Keçmiş SSRİ-də yeganə olan Ağdam Çörək muzeyi şəhərin bombardmanı zamanı yerlə yeksan edilmiş, dünya şöhrətli Kəlbəcər tarix-diyarşünaslıq muzeyinin 13 minədək, Laçın tarix-diyarşünaslıq muzeyinin 5 mindən çox qiymətli və nadir əşyası Ermənistanı daşınmışdır. Şuşanın zəbt edilməsi nəticəsində mənəvi dəyərlərə olduqca ağır zərbə endirilmişdir. Təkcə Şuşa şəhərində 8 muzey, 31 kitabxana, 17 klub, 8 mədəniyyət evi dağıdılmış, viran edilmişdir. Şuşa şəhərinin tarixi muzeyinin 5 minədək əşyası, Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət muzeyi Şuşa filialının, Dövlət Qarabağ Tarixi muzeyinin 1000-dək əşyası, professional Azərbaycan musiqisinin banisi, bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun (300-dən çox əşya), vokal sənətin əsasını qoymuş böyük müğənni Bülbülün (400-dək əşya), görkəmli musiqçi və rəssam Mir Mövsüm Nəvvabın (100-dən çox əşya) xatirə muzeylərinin, Ağdam tarix-diyarşünaslıq muzeyinin (2 mindən çox əşya), Qubadlı tarix-diyarşünaslıq muzeyinin (3 mindən çox əşya), Zəngilan tarix-diyarşünaslıq muzeyinin (6 minədək əşya) fondları qarət edilmişdir. Görkəmli Azərbaycan musiqçisi Qurban Pirimovun Ağdam rayonundakı xatirə muzeyi, Cəbrayıl, Füzuli, Xocalı rayonlarının tarix-diyarşünaslıq muzeyləri də dağıdılmışdır. Erməni təcavüzkarlarının qarət etdikləri muzeylərdə Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı qiymətli əşyalar, rəsm və heykəltəraşlıq əsərləri, dünya şöhrətli Azərbaycan xalçaları, xalça məmulatları, Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin xatirə əşyaları, digər qiymətli materiallar olmuşdur. Şuşa, Laçın və Qubadlı rəsm qalereyalarının Azər-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

baycanın görkəmli rəssam və heykəltəraşlarının əsərlərindən ibarət fondları da dağıdılmışdır. ¹

Azərbaycanın ədəbiyyat və incəsənət nümunələrinin ermənilər tərəfindən təhqirə məruz qalması Azərbaycan xalqını ciddi narahat edir. Bütün bunlar hərbi zərurət olmadan dağıdılmış və viran edilmişdir. Bu kimi əməllər, insan hüquq və azadlıqlarının ümumbəşəri dəyər kimi qorunduğu, beynəlxalq hüququn güc tətbiq etməmək və güclə hədələməmək, ərazi bütövlüyü prinsiplərinin beynəlxalq səviyyədə təbliğ olunduğu, beynəlxalq cinayətlərin bütün növlərinə qarşı dövlətlərin birgə əməkdaşlıq etdiyi zaman baş verir. Hansı ki, təcavüzkar müharibənin qadağan olunması, beynəlxalq mübahisələrin dinc yolla həll olunması müasir beynəlxalq hüquq üçün prioritet məsələlərdən biri və başlıcasıdır. Məlumdur ki, təcavüzkar müharibənin beynəlxalq səviyyədə qadağan olunması özlüyündə, hələ ictimai həyatdan silahlı münaqişələri doğuran səbəblərin kökünün kəsilməsinə aparır. Beynəlxalq münasibətlərdə silahlı gücün qadağan olunmasına baxmayaraq dövlətlər hələ də öz aralarındakı mübahisələrin və münaqişəli vəziyyətlərin həlli üçün ona tez-tez əl atırlar. Bu siyasi münaqişələr əsasında əmələ gələn ictimai münasibətlərin mümkün qədər humanistləşdirilməsi məqsədilə hüquqi tənzimləmə zərurətini şərtləndirir. Beynəlxalq hüququn müvafiq normaları bəzən şərti olaraq “silahlı münaqişələr hüququ” adlandırılır. O, beynəlxalq hüquq subyektlərinin silahlı mübarizə vasitə və metodlarının tətbiqi ilə əlaqədar qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirən, vuruşan neytral tərəflər arasındakı münasibətləri tənzimləyən və müvafiq prinsip və normaların pozulmasına görə məsuliyyət müəyyənləşdirən bir sıra müqavilə və adi hüquqi

¹<http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl8.pdf>

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

prinsip və normalardan ibarətdir. Bu prinsip və normalara Ermənistan tərəfi heç zaman riayət etməmişdir. Azərbaycan isə beynəlxalq səviyyədə yürütdüyü ardıcıl siyasət nəticəsində artıq Ermənistanın təcavüzkar olduğu bütün dünyaya məlum olmuşdur. Müxtəlif səviyyəli görüşlərdə, zirvə toplantılarında, konfranslarda bu məsələ diqqət mərkəzində saxlanılmış və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı dəfələrlə beynəlxalq sənədlərdə öz təsdiqini tapmışdır. Bu sənədlərin, demək olar ki, hamısında Azərbaycan torpaqlarının işğal edildiyi göstərilir, bir milyondan çox insanın qaçqın və məcburi köçkün kimi yaşadığı bildirilir. Onların bəzisi təcavüzkar tərəf, adı ilə göstərilərsə də, təəssüf ki, bu münasibət hələ beynəlxalq birliyin rəsmi ortağ mövqeyi deyildir. Hər halda uğurlar var və bu uğurlar münaqişənin həllində beynəlxalq hüquq normalarına əməl olunmasının vacibliyini ön plana çəkmək üçün yaxşı zəmin yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikası üzv olduğu beynəlxalq qurumlarda Dağlıq Qarabağ probleminin həllinə dair dəfələrlə məsələ qaldırmasına, müxtəlif dəlillər təqdim etməsinə, Ermənistanın təcavüzkar olduğunu sübuta yetirən faktlar göstərməsinə baxmayaraq, hələ də beynəlxalq birlik işğalçını cəzalandırmaq üçün konkret addımlar atmır. Bu amil ikili standartların mövcud olduğuna ən tutarlı sübutdur. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, ayrı-ayrı dövrlərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasətinə dair beynəlxalq təşkilatlar müxtəlif sənədlər, qətnamələr, bəyanatlar qəbul etsələr də, hələ də dövlət işğalçı mövqeyindən geri çəkilmir. Bu, beynəlxalq birliyin təcavüzkarı layiq olduğu formada cəzalandırmaq istəməməsinin nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Təcavüzkar isə cəzasız qaldığından daha böyük iddialarla çıxış etməkdə davam edir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Yuxarıda ermənilərin törətdikləri cinayət əməlləri sadalandı və qeyd olundu ki, beynəlxalq hüquq normalarına görə bu əməllər təcavüzlə başlayıb müharibə cinayətləri ilə tamamlanır. Bu əməllər dövlətləri narahat etməyə bilməz və onlar bu kimi müharibə cinayətlərinə və təcavüz cinayətinə qarşı mübarizədə qarşılıqlı əməkdaşlığa üstünlük verirlər. Dövlətlərin birgə əməkdaşlığının nəticəsi idi ki, beynəlxalq təşkilatlar və beynəlxalq cinayət tribunalları bir çox beynəlxalq cinayətlər kimi müharibə cinayətlərinə qarşı mübarizədə kəskin mövqe nümayiş etdirdilər.

Məlumdur ki, hərbi əməliyyatlar münaqişə tərəflərinin silahlı qüvvələri arasında aparıldığından beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq mülki şəxslər heç bir zorakılığa məruz qalmamalıdır. Mülki əhaliyə qarşı edilən zorakılıq əməlləri qələbə çalmaq üçün məqbul metod sayıla bilməz. Mülki əhali döyüşlərdə iştirak etməyə cəlb edilməməli, bütün hallarda ona hörmət göstərilməlidir. Mülki əhalinin təhlükəsizliyi və ya əsaslı hərbi mülahizələr tələb etdikdə, işğalçı dövlət müəyyən ərazidən tamamilə və ya qismən təxliyəni həyata keçirə bilər. Belə təxliyələr zamanı himayədə olan şəxslər yalnız işğal edilmiş ərazinin içərilərinə köçürülə bilər, lakin bu, əməli cəhətdən mümkün olmadığı halda istisna təşkil edir. Bu qaydada təxliyə edilmiş şəxslər həmin ərazidə döyüş əməliyyatları başa çatan kimi öz yerlərinə qaytarılmalıdır. Göstərilən bu əməllər tarixin bir neçə böyük hadisələrində öz praktiki ifadəsini tapmış və beynəlxalq birlik tərəfindən mənfi qarşılanmışdır. Belə olan halda sual olunur. Əgər BHH normaları ilə qadağan olunan bu cinayətlər törədilirsə və cinayətkarlar cəzasız qalırsa qadağaların faydası və beynəlxalq hüququn bu normalarının təbliği, tədrisi kim üçündür? Praktiki baxımdan özünü doğrultmayan

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hadisələrə ictimaiyyəti inandırmaq nəyə gərəkdir? Müxtəlif dövrlərdə baş verən müharibələrə nəzər yetirilsə heç birində müharibə qayda-qanunlarına əməl olunmadığı aşkarlanır. Bəs bu qayda-qanunlar kimlər üçündür? Ermənistan ordusunun Azərbaycan əhalisinə qarşı həyata keçirdiyi genosid, deportasiya və müharibə cinayətləri kimi törətdikləri digər əməllər bu gün də araşdırılmamış və cinayətkarlar cəzasız qalmışdır. Yaxud Yuqoslaviya hadisələri zamanı serblər tərəfindən Bosniya müsəlmanlarına qarşı baş vermiş cinayət hadisələrinin çoxu araşdırılmamış və cinayətkarlar məsuliyyətə cəlb olunmamışdır. Bu ədalətsizliyi müşahidə edən bosniyalılar öz inamsızlıqlarını dinc formada “Sarayevo lətifəsi” adı altında beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmağa çalışdılar. 1994-cü ildə yaranmış Sarayevo lətifəsi aşağıdakı fikirlərə görə məşhurdur:

“Kimsə bir insanı öldürəndə, onu həbsxanaya salırlar. İyirmi nəfəri öldürən adama əqli cəhətdən xəstə damğası qoyurlar. 200 min nəfəri öldürən adamı isə Cenevrəyə sülh danışıqları aparmağa dəvət edirlər”.

Bosniyalıların narazılığı və inamsızlığının səbəbi məlumdur, o da məlumdur ki, heç olmasa Yuqoslaviyada baş verən hadisələri araşdırmaq üçün beynəlxalq birlik birgə səy göstərərək YBCT-ni yaratdılar. Tam olmasa da münaqişə zamanı baş vermiş müharibə cinayətləri, genosid və insanlıq əleyhinə cinayətlər araşdırıldı müəyyən qədər cinayətkarlar məsuliyyətə cəlb olundu. Təəssüf ki, 25 ildən artıqdı davam edən Ermənistan Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı baş vermiş cinayət əməlləri araşdırılmamış, Ermənistan siyasi və hərbi rəhbərliyindən bir nəfər belə məsuliyyətə cəlb olunmamışdı. Halbuki, onlar törətdikləri əməlləri açıq-aydın etiraf edirlər, bunu sübut edən foto və video

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

görüntülər mövcuddur, burada hər hansı formada cinayətkar axtarmağa ehtiyac da yoxdu. Bundan başqa, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində mülki əhaliyə məxsus mülkiyyətin dağıdılması, talan edilməsi ilə bağlı vətəndaşlar tərəfindən İnsan hüquqları üzrə Avropa məhkəməsinə müraciət olunmuşdur. Nəticə olaraq, 2015-ci il iyunun 16-da İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatası “Çıraqov və başqaları Ermənistan qarşı” şikayət ərizəsi üzrə qərar çıxardı¹. 10 illik mübarizədən sonra Məhkəmə gözlənilən qərarı verdi. İlk dəfədir ki, Avropa Məhkəməsi rəsmi qərarı ilə Azərbaycanın ərazisinin, Laçının işğalı faktını tanımış və oradan zorla qovulmuş sakinlərin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının müxtəlif maddələri, xüsusilə mülkiyyətin və şəxsi həyatın toxunulmazlığı üzrə hüquqlarının pozulduğunu qeyd edib. Bu qərarın çox böyük hüquqi və siyasi əhəmiyyəti var. Belə ki, Məhkəmə bu qərarla Azərbaycanın ərazisinin bir hissəsinin Ermənistan tərəfindən işğalını və işğal olunmuş ərazilərdə müharibə cinayətləri törətməsini rəsmən təsdiqləmiş oldu. Şübhəsiz ki, bu qərar Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin siyasi həllində Azərbaycanın mövqeyini daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcək.

Göründüyü kimi, müharibə cinayətləri, insanlıq əleyhinə cinayətlər və genosid cinayətlərini bir-birindən fərqləndirən xüsusiyyətlərə aid kifayət qədər missallar çəkmək olar. Bunları insanlıq əleyhinə cinayətlərin və müharibə cinayətlərinin nümunəsində gördük, indi isə genosid cinayəti ilə bağlı YBCT-nin təcrübəsinə diqqət yetirmək maraqlı olardı. YBCT tərəfindən mühakimə olunan Bosniya və

¹<http://www.lawreform.az/upload/CASE%20OF%20CHIRAGOV%20AND%20OTHERS%20v.%20Armenia-az.pdf>

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Herseqovinanın şərqudə əməliyyat aparan, Serb Respublikası ordusunda kapitan rütbəsində çalışan Milorad Trbiçin əməllərində müharibə cinayətlərinin və genosid cinayətinin tərkib elementləri aşkar edilmişdir. Bosniya müsəlmanlarının bir etnik qrup kimi məhv edilməsində onun mühüm rolu olmuşdu. Bu niyyətlə o, Serebrinika və Zepa şəhərlərində müsəlman kişi və qadınlara həm fiziki, həm də mənəvi xəsarətlər yetirmiş və onları ailələrindən ayıraraq Serbiyadan kənara göndərmişdir. Kapitan Trbic general Ratka, Mladiç, Zivanoviç və Kristiçlə gizli sazişə girərək 11 iyul 1995-ci ildə Serebrenika və Zepa şəhərlərində müsəlman kişilərini qanuni yerlərindən çıxararaq qovmuş və ya qanunsuz həbs edərək məhv etmişdi.

Tribunal M. Trbiçi mühakimə edərkən cinayət aşağıdakı əməllərini sübuta yetirmişdir:

- M. Trbiç 1995-ci ildə, iyulun əvvəlindən sonunacan, əsasən, səhər vaxtları Bosniya müsəlmanlarını hücumla məruz qoymuş, bununla yanaşı, o, Bratunaç briqadasının qərargahında, Cadar çayının yanında 15 müsəlman kişisini, Çerska vadisində 150 müsəlman kişi və qadınını, Noxa-kasabada 130 nəfər adamı, Kravica anbarlarının yanında 1000-ə yaxın adamı, Sandiçi şəhərində 200 nəfəri öldürmüşdü. Daha sonra o, məktəblərin birində 15 bosniyalı müsəlman kişisini, digər məktəbdə 500 müsəlman kişisini saxlayaraq öldürmüşdü;
- irqi, dini və ya siyasi səbəblərə görə təqib etmə onun əməlinin tərkib hissəsi kimi aşkarlanmışdı;
- onun əməlində həm də insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibi aşkarlanmışdı (adamöldürmə, məhvetmə, işgəncə vermə, deportasiya)

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Təbii ki, M. Trbiç bu prosesi təkbaşına deyil, serb ordusu və polis qüvvələrinin köməyi ilə törətmişdi. Ardıcılıqla göstərilən bu faktlar müharibə cinayətlərinin insanlıq əleyhinə cinayətlərdən və digər oxşar beynəlxalq cinayətlərdən fərqləndirilməsi üçün çox əhəmiyyətlidir.

Yuxarıda qeyd olunmuşdu ki, *genosid müharibə cinayətlərindən fərqli olaraq daha geniş mənanı ifadə edir. O, vətəndaşlara, əcnəbilərə, mülki şəxslərə və ya kombatantlara qarşı törədilə bilər. Genosid hərbi zərurətə aid sərt tələblərlə məhdudlaşmır. Başlıca fərq genosid cinayətinin əsasını təşkil edən “niyyət meyarı” ilə bağlıdır¹*. Belə ki, genosid cinayətinin tərkibinin yaranması üçün mütləq hər hansı konkret qrupu bütövlükdə və ya qismən məhv etmək niyyəti olmalıdır. Doğrudur, bu, hərbi əməliyyatlar zamanı da istisna edilmir.

Genosid cinayətinin ictimai təhlükəliliyi hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupun bir qrup kimi bütövlükdə və ya qismən məhv edilməsi və ya məhv edilməsi təhlükəsinin yaradılması ilə xarakterizə olunur. Genosid cinayəti də insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi həm sülh, həm də müharibə şəraitində törədilə bilər.

Genosid cinayətinin beynəlxalq fərdi cinayət məsuliyyəti doğruması ilk dəfə olaraq BMT Baş Assambleyasının 1946-cı ildə qəbul etdiyi 97 saylı qətnaməsində təsbit olunmuşdur. Onun hüquqi əsasını isə 1951-ci ildə qüvvəyə minmiş Genosid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiya təşkil edir. Konvensiyaya görə, genosid milli, etnik, irqi və ya dini qrupların bütövlükdə və ya qismən məhv edilməsinə yönələn hərəkətləri ifadə edir. II

¹Hüseynov L. H. *Soyqırım cinayətinin tərkib ünsürləri Hüquqi dövlət və qanun jurnalı, 1999, №8*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Dünya müharibəsi dövründə baş vermiş cinayətlərə reaksiya olaraq Konvensiya aşağıdakı hərəkətləri genosid kimi təsvif edir¹:

- milli, etnik, irqi və ya dini qrup üzvlərinin öldürülməsi;
- bu cür qrup üzvlərinə ağır bədən xəsarəti və ya əqli pozuntu yetirilməsi;
- hər hansı bir qrupu, yaxud qrupları tamamilə və ya qismən fiziki məhvəyə yönəlmiş tədbirlər;
- belə bir qrupun içərisində doğumun qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər;
- uşaqların zorla bir qrupdan digərinə verilməsi.

Eyni tərif BCM-nin Statutunda da öz əksini tapmışdır. Göstərilənləri nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, genosid cinayətinin bilavasitə obyektini milli, etnik, irqi və ya dini qrupun həyat və sağlamlığı təşkil edir, bu cinayətdən zərərçəkmiş qismində milli, etnik, irqi və ya dini qruplar çıxış edir². Bununla yanaşı, genosid bir sıra mühüm beynəlxalq sənədlərdə (YBC və RBC tribunallarının Nizamnamələrində (4-cü və 3-cü maddələr), Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsində (17-ci maddə), BCM-nin Statutunda (6-cı maddə) təsbit olunmuşdur.

Genosid cinayətinə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərin cəzalandırılması məqsədilə 1994-cü ildə Təhlükəsizlik Şurası YBCT-yə əlavə kimi Tanzaniyanın Aruşa şəhərində qərarlaşan üç məhkəmə prosesi palatasından ibarət daha bir məhkəməni – RBCT təsis etdi. Bu məhkəmənin vəzifəsi Ruandada bir il öncə baş vermiş genosidlə əlaqədar məhkəmə

¹Андрюхин М. Н. Геноцид—преступление против человечества, Автореф. канд. юрид. наук. М., 1954

²Bassiouni M. Cherif. *Crimes against Humanity*. - Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers, 1992

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

işlərinə baxmaq idi. Hər iki məhkəmənin apellyasiya palatası Haaqada yerləşən eyni orqandır, bununla da hər iki tribunalin tətbiq etdiyi hüquqda ardıcılığa nail olunur. RBCT-yə uzun illər YBCT-nin əlavə “qolu” kimi yanaşırdılar. Burada, əvvəl də qeyd olunduğu kimi, həmin apellyasiya palatası Aruşadan göndərilən məhkəmə işlərinə baxırdı. Eyni problemlər, həddindən artıq ittiham hökmü irəli sürmə, yorucu ləngitmələr və fantastik məbləğlərdə artıq xərclər daha ciddi məsələlərə çevrilirdi. Genosidə görə təqsirləndirilən hər bir dustağın müdafiəsinə 1 milyon dollardan çox pul xərclənirdi. RBCT 72 şübhəli şəxsi həbs etmiş olsa da, 2006-cı ilin mayına qədər onlardan yalnız 27 nəfərin məhkəməsi yekunlaşdı, 3 nəfərə isə bəraət verildi. Tarixdə ən uzun çəkən məhkəmə prosesi bu dövrdə qeydə alındı. Sadəcə məhkəmə proseslərinə 370 gün vaxt sərf edildi. Həmin məhkəmənin, yəni 2001-ci ildə başlamış Butare işinin 2008-ci ildən, apellyasiya olacağı təqdirdə isə 2010-cu ildən tez yekunlaşması gözlənilmirdi. Belə arzuolunmaz vəziyyətə məhkəmə inzibatçıları tərəfindən vəsaitlərin mənimsənilməsini, müdafiə tərəfinin vəkillərinin korrupsiyaya meyl etməsi və digər məsələləri də aid etmək olar. Hutu qəbiləsindən bir neçə nəfər müdafiə tərəfinin vəkili təyin olunmuş və onlara ittiham tərəfin şəxsi şahidlərinin ifadələri haqqında məlumat vermişdi. Sonralar məlum olmuşdu ki, məhz bu vəkillər və istintaq işçilərinin özləri genosid cinayətinin törədilməsində rol oynayan şəxslərdir. Ən acınacaqlı hal isə öz mənfəətini güdən və bütün bunlara göz yuman Ruanda hökumətinin Tribunalı qınaq obyektinə çevirməsi idi. Məhz Ruanda hökumətinin qisasçılığı və genosid törədənlərə ölüm cəzasının verilməsi ilə bağlı təkidi

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

BMT-nin Aruşada¹, genosid qurbanlarından uzaqlarda Tribunal təsis etməsinə gətirib çıxarmışdı. Tribunalın fəaliyyəti ilə bağlı Aruşadan Kiqaliyə (Kiqali Ruandanın paytaxtıdır və ən böyük şəhərdir) heç bir məlumat ötürülmür, davamlı olaraq heç bir televiziya yayımı fəaliyyət göstərmirdi və məhkəmə qərarlarının yerli əhaliyə müntəzəm tərcüməsi mövcud deyildi. Ruanda hökuməti boğaza qədər qana bulaşmış və genosidə görə ittiham edilən təxminən minlərlə məhbusu uzun müddət gizlətmışdir. Bu hal beynəlxalq ədaləti və ya istənilən digər inamı sarsıdırdı. RBCT yaradılması baş vermiş genosid cinayətinin araşdırılması, cinayətkarların ədalətli qaydada cəzalandırılması beynəlxalq ictimaiyyətdə inam yaratdı. BMT məhkəmə proseslərinin ədalətli aparılmasına, proses zamanı insan hüquqlarının qorunmasına xüsusi diqqət yetirirdi. İnsan hüquqlarının müdafiəsi təşkilatları cinayət törətmiş şəxsləri, törətdikləri cinayətləri etiraf etməyə çağırır və bununla da onlara etiraf etdiklərinə görə daha az cəza veriləcəyini bildirirdilər. Bu yol həm də cinayətkarlarla qurbanlar arasında barışığa şərait yaradırdı. RBCT kimi beynəlxalq məhkəmə orqanlarının ədaləti təmin edəcəyi heç kimdə şübhə doğurmurdu. Tayfa psixologiyasının hökm sürdüyü Afrika ölkələrində insan hüquqlarının pozulması adı hala çevrilmişdi. Mərkəzi Afrikada bəzi cinayətlərə, məsələn, qadının zorlanmasına görə cinayət işi başlamaq və məhkəmə prosesi keçirmək o qədər də asan başa gəlmirdi. Zorakılığa məruz qalmış qadın rüsvay olmaqdan qorxduğu üçün anonim ifadə verirdi. Anonim ifadə də işin obyektiv araşdırılmasını çətinləşdirirdi. Bu mənada RBCT-nin yaradılmasını və fəaliyyətini bir qələbə hesab etmək olardı. Ona

¹*Şimali Tanzaniyada şəhər*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qarşı edilən bütün tənqidlərə baxmayaraq, tribunal müəyyən real nailiyyətlərə imza atmışdır. Afrikada misli görünməmiş cinayətlər törətmiş on bir hökumət nazirinin və bir çox general və polkovnikin cəzasızlığına məhz RBCT son qoydu. Bu baş verməsəydi yüksək rəngli bu şəxslər indiyə qədər cəzasız qalacaq, çoxları hazırda başqa Afrika ölkəsində, Avropada və ya ABŞ-da firavan həyat sürəcəkdə, bəziləri yenə genosid törətməyi planlaşdıracaq və onları köçdükləri ölkədən ekstradisiya etmək lazım gələcəkdi. RBCT Nürnberq prosesindən sonra ilk dəfə genosid cinayətinə dair ittiham hökmü çıxararaq cəza müəyyən etdi və ilk dəfə sisteməlik zorlamaları insanlıq əleyhinə cinayət olaraq qəbul etdi. ABŞ fondları hesabına yeni hakim və məhkəmələrin işə cəlb olunması, eləcə də cinayətkarlar barədə məlumat verən şəxslərə 5 milyon dollara qədər pul mükafatı təklif etməsi sayəsində cinayətkarların həbs olunması Tribunalın işini xeyli yüngülləşdirdi. Bu indiyə qədər cəzasızlığın hökm sürdüyü Afrika qitəsi üçün çox böyük bir nailiyyətdir.

RBCT-nin Nizamnaməsi 1949-cu il Cenevrə Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulmasına görə fərdi məsuliyyəti nəzərdə tutmaqla beynəlxalq cinayət hüquq normalarını bir məsələdə üstələyir. Belə ki, Cenevrə Konvensiyalarında “ağır pozuntular”ın (“grave breaches”) yalnız beynəlxalq silahlı münaqişənin gedişində törədilən müharibə cinayətlərinə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutur. Ruandada törədilmiş vəhşiliklərin isə həmin kateqoriyaya aid edilmədiyini qəti şəkildə demək olar. Tayfalararası qətlərin dövlətdaxili münaqişə ilə heç bir əlaqəsi yox idi. Yalnız ölkə daxilində millətlərarası düşmənçilik sayıla bilən və BMT sülhməramlılarını təəccübləndirən bu münaqişənin izləri Ruandadan

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

uzun müddət silinmədi. Daxili münaqişələr zamanı dinc əhali mühafizə olunmalı, ümumilikdə insan hüquqları qorunmalıdır. RBCT daxili münaqişələr zamanı cinayət törətmiş ayrı-ayrı fərdlərə cəza verilməsini müəyyən etdi, bir növ fərdlərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması məsələlərini sürətləndirdi.

RBCT-nin fəaliyyətinin ilk illərində təcrübəsizlik, süstlük və müəyyən qədər korrupsiyaya meylik halları mövcud olmuş, lakin demək olar ki, bu, o qədər də gözə çarpmırdı. Hərçənd 1997-ci ildə Kanyabaşi işində Məhkəmə, Ruanda münaqişəsinin həqiqətən beynəlxalq sülhə və sabitliyə təhlükə olduğunu Təhlükəsizlik Şurasının diqqətinə çatdırdı. Məhkəmə münaqişənin “içində çoxsaylı yaraqlı şəxslər olan kütləvi qaçqınlar dalğasının meydana gəldiyini, bu dalğanın qonşu ölkələrə yayıldığını, bununla da qaçqınlara sığınacaq verən ölkələrdə qeyri-sabitliyin yaranması ilə bağlı olduqca böyük riski ortaya çıxardığını” bildirdi. Qonşuluqda yerləşən dövlətlərə münaqişənin yayılması təhlükəsi Təhlükəsizlik Şurasının səlahiyyətlərinin icrası üçün bəraətverici əsas təşkil edirdi.

RBCT genosid baş verdiyi müddətdə bəzi qətliaamları planlaşdırdığı və təşkil etdiyi iddia olunan bələdiyyə başçılarından, bir sıra aparıcı siyasətçilərin, dövlət qulluqçularının və çoxlu sayda tutsini öldürməyə çağırış edənlərin və tutsilərin gizləndikləri yerləri səsləndirən Libre des Mille Collines radiostansiyasının yüksək icraçı rəhbərlərinin də daxil olduğu genosidin çox əhəmiyyətli “müəllifləri”nin məhkəmə proseslərinə start verdi. Bu şəxslərin həbs olunması daha asan idi, çünki onların gizlənmə biləcəyi dövlət yox idi və Ruandada artıq tutsilər hakimiyyətə gəlmişdi. Buna görə də bəziləri üçün Aruşa prokurorları ilə əməkdaşlıq edərək, kütləvi

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

edamdan xilas olmaq və uzun müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum olmaq daha əlverişli idi. 1998-ci ilin sentyabrında Ruandanın keçmiş baş naziri Jan Kambanda və onun ilhamvericisi olan polkovnik Teoneste Baqosora genosidin törədilməsində günahkar olduqlarını boyunlarına alması, bunun əyani göstəricisi oldu.

RBCT üçün ən əsas problemlərdən biri genosiddə fəal iştirak etmiş dindarların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması idi. Ataneze Seromba atanı bilərəkdən gizlədən Vatikan ona saxta ad-soyad verərək onu Florensiyada səfalı bir guşədə yerləşdirmişdi. Nəhayət, o, jurnalistlər tərəfindən ifşa edildi və onun qarşısında, tutsiləri sığınacaq kimi yerləşməyə dəvət etdiyi kilsəni buldozərlə uçuraraq 2 min nəfər insanın həlak olmasına səbəb olduğu ittihamı irəli sürüldü. Yeddinci günün adventistləri kilsəsinin başçısı Elizafan Ntakirutimana qarşısında isə tutsilərin ölümündə iştirakı olduğu ittihamı irəli sürüldüyünə görə onu Texasdan ekstradisiya etdilər. Bu tutsilər sığınacaq ümidilə öz “əziz keşiş”lərinə pənah gətirmiş, keşişə: “biz sizə çatdırmaq istəyirik ki, sabah bizi ailələrimizlə bir yerdə öldürəcəklər” deyə namə yazmış və ondan bu cavabı almışdılar: “Sizin probleminizə artıq çarə tapılıb. Siz ölməlisiz. Siz Allaha daha lazım deyilsiz”.

Göründüyü kimi, belə qeyri-insani əməlləri Tribunal aşkar etdi və genosid cinayətinə görə təqsirli bilinən şəxslərin dairəsini müəyyən etdi və onları məsuliyyətə cəlb etdi. Bundan sonrakı mərhələdə BCM-nin Hazırlıq Komissiyasında genosid cinayətinin tərkibini yaradan əməllər müzakirə olunaraq müəyyən nəticəyə gəlinmişdir.

İlkin olaraq genosidin tərkibini yaradan əməl milli, etnik, irqi və ya dini qrup üzvlərinin öldürülməsi hesab olunur.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Bu əməl özündə aşağıdakıları ehtiva edir¹:

- cinayətkar bir və ya bir neçə şəxsi öldürməlidir;
- öldürülən şəxslər konkret milli, etnik, irqi və dini qruplara mənsub olmalıdır;

İkinci əməl, bu cür qrupun üzvlərinə ağır bədən xəsarəti və ya əqli pozuntu yetirmə hesab olunur. Əqli pozuntu yetirmə dedikdə, qrup üzvlərinin ağır psixi xəstəliklərə tutulmasına, onların şüurlu düşünmə qabiliyyətlərinin yox olmasına və s. yönələn hərəkətlərin edilməsi başa düşülür. Bu əməl özündə aşağıdakıları ehtiva edir:

- cinayəti törədən şəxs bir və ya bir neçə şəxsə ciddi bədən xəsarəti yetirməli, əqli cəhətdən təsir etməli, bu cür hərəkət isə özündə işgəncə, zor tətbiqi və yaxud seksual hərəkətlər etməklə qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftarı ehtiva etməlidir, lakin bununla kifayətlənməməlidir;
- bu cür şəxs və şəxslərin konkret milli, etnik, irqi və dini qruplara mənsubiyyəti olmalıdır;
- cinayətkarın tam və yaxud qismən milli, etnik, irqi və dini qrupu məhv etmək fikri olmalıdır.

Üçüncü əməl, hər hansı bir qrupu, yaxud qrupları tamamilə və ya qismən fiziki məhv etməyə yönəldilmiş tədbirlər hesab olunur. Bu əməl isə aşağıda göstərilən əlamətləri özündə cəmləşdirir:

- cinayətkar bir və ya bir neçə şəxs üçün onların fiziki məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaradır;
- bu şəxs və ya şəxslər konkret olaraq müəyyən milli, etnik, dini və irqi qrupa mənsub olmalıdır;
- cinayəti törədən şəxsin belə bir yaşayış şəraitini ya-

¹*Genocide (Concordia Series Book 2) Kindle Edition by Lydia Chelsea*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ratmaqla həmin qrupa mənsub olan şəxsləri məhv etmək niyyəti olmalıdır;

- “Həyat şəraiti” termini özündə aşağıdakıları ehtiva edir:
- normal yaşayış üçün tələb olunan resurslardan məhrum edilmə (bu resurslar ərzaq və ya tibbi təminat ola bilər);
- yaşayış yerlərindən sistematik olaraq qovulma (bu əməl hər hansı milli, etnik, dini və irqi qrupa qarşı yönələn və öz-özlüyündə məhv etməyə gətirib çıxaran bir cinayətdir).

Dördüncü əməl uşaqların zorla bir qrupdan digərinə verilməsi hesab olunur. Bu əməl də özündə aşağıdakıları ehtiva edir:

- burada “zorla” termini ancaq fiziki zoru deyil, həm də özündə güc və məcburiyyət təhlükəsini cəmləşdirir (məsələn, zor tətbiqi ilə qorxutma, kobudluq edərək, məcburetmə, həbsətmə, psixoloji təzyiq, bir və ya bir neçə şəxsi, səlahiyyətindən sui-istifadə edərək qorxutma, məcburetmə kimi xarakterizə olunan hərəkətlər);
- əməl özündə şəxsin bir insan qrupundan zorla alınaraq başqa bir insan qrupuna verilməsini əks etdirir. Verilən şəxs 18 yaşa qədər olmalıdır;
- əməli törədən şəxs bilməlidir ki, zorla verilən uşağın yaşı 18-dən aşağıdır.

Beşinci əməl belə bir qrupun içərisində doğumun qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər hesab olunur. Bu əmələ xas olan xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

- icraçı, milli, etnik, dini və irqi qrupa mənsub olan bir və ya bir neçə şəxsə qarşı müəyyən tədbirlər götür;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- cinayəti icra edən, bu qrupa mənsub olan şəxsləri məhv etmək niyyəti olmalıdır;
- qrup üzvləri arasında nigah, cinsi əlaqə qadağan edilməli, məcburi sterilizasiya olunmalı, hamiləlik zorla süni surətdə pozulmalıdır;
- görülən bütün tədbirlər bu qrup çərçivəsində uşaq doğumunun qarşısının alınmasına hesablanmalıdır. Eynilə bu əməl də hər hansı milli, etnik, dini və irqi qrupa qarşı yönələn və həmin qrupun, özü-özlüyündə məhv edilmişinə gətirib çıxaran bir cinayətdir.

Genosid maddi-formal tərkibli cinayətdir. Hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupu, bütövlükdə və ya qismən məhv etmək məqsədilə qrup üzvlərini öldürmə, onların sağlamlığına və əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurma kimi cinayətkar əməllər, özündə ölümü, sağlamlığa və əqli qabiliyyətə ciddi zərər vurmanı ehtiva edir. Qrupun tamamilə və ya qismən məhvinə yönəlmiş həyat şəraiti yaratma, qrup daxilində doğumun qarşısını alma, bir qrupa mənsub olan uşaqları, zorla başqa qrupa keçirmə cinayətləri belə hərəkətlər törədildiyi andan başa çatmış sayılır.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlər kimi genosid cinayətində də kütləvilik elementi var. Lakin bunları eyniləşdirmək olmaz. Bunu onunla izah etmək olar ki, 1948-ci ildə BMT Komissiyasının Mühərribə cinayətlərinə dair Hüquq Komitəsi hesab edirdi ki, kütləvi xarakter daşımayan əməllər bəşəriyyət əleyhinə cinayət kimi qəbul oluna bilməz¹.

Genosid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında 1948-ci il Konvensiyasının 3-cü maddəsinə görə, genosid beynəlxalq cinayətdir və onun tərkibinə aşağıdakı əməllər daxildir:

¹*Костенко Н. И. Международный уголовный суд. М, ПРИОР, 2002*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- genosid törədilməsi məqsədi ilə əvvəlcədən əlbir olma;
- genosid törədilməsinə bilavasitə və açıq təhrik etmə;
- genosid törətməyə cəhd etmə;
- genosid törədilməsində iştirak etmə.

Genosid cinayətini təşkil edən əməllərdən hər biri öz xarakterinə görə şüurlu, bilərəkdən və iradə ilə dikte olunan əməllərdir. Təbii ki, fərd bu əməllərin müəyyən nəticələr törədəcəyini bilməsə onu törətməz. Bu əməllər heç bir halda təsadüfi və ya ehtiyatsızlıq nəticəsində törədilə bilməz. Bununla belə, göstərilən əməlləri törətmək niyyəti və onların mümkün nəticələrinin ümumən dərk edilməsi genosidin tövsifi üçün kifayət deyil. Burada cinayətkarın fikrinin xüsusi istiqamətini və ya əməlin neqativ nəticələri ilə bağlı konkret niyyətini ortaya çıxarmaq tələb olunur¹.

Genosidin anlayışı iki mühüm ünsürdən ibarətdir:

- 1) zəruri niyyət;
- 2) qadağan olunmuş əməl

Genosid üçün ən əhəmiyyətli ünsür yuxarıda qeyd olunduğu kimi, spesifik niyyətin olmasıdır. Bu, genosidi digər oxşar beynəlxalq cinayətlərdən, o cümlədən insanlıq əleyhinə cinayətlərdən fərqləndirir. Bu niyyət aşağıdakı aspektləri özündə əks etdirir²:

- niyyət təsadüfən və ya digər konkret qrupa məxsus olan bir, yaxud bir neçə şəxsin deyil, qrupun məhv edilməsindən ibarət olmalıdır;
- niyyət qrupun bir qrup kimi öz-özlüyündə, başqala-

¹*Genocide (Concordia Series Book 2) Kindle Edition by Lydia Chelsea*

²*Hüseynov L. H. Soyqırım cinayətinin tərkib ünsürləri, Hüquqi dövlət və qanun jurnalı, 1999, №8*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

rından fərqlənən bir ayrıca qrup kimi məhv edilməsindən ibarət olmalıdır. Bu baxımdan genosidlə adamöldürmə (homosid) cinayəti arasında fərq genosidin bütöv bir insan qrupunun mövcudluq hüququnu tanımaqdan imtinası, adamöldürmənin isə ayrı-ayrı insan varlıqlarının yaşamaq hüququnu tanımaqdan imtinasıdır;

- niyyət qrupun “tamamilə və ya qismən” məhv edilməsindən ibarət olmalıdır;
- niyyət yuxarıda göstərilən qruplardan birinin məhz milli, etnik, irqi və ya dini səbəblərdən məhv edilməsindən ibarət olmalıdır. Göründüyü kimi, digər qruplar, xüsusilə siyasi və sosial qruplar bu siyahıya daxil edilməmişdir, yəni genosidin obyektivi siyasi qruplar deyil, etnik qruplardır.

Genosidi xarakterizə edən bu əlamətlər, demək olar ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı siyasətin tərkib hissəsi olmuşdur. Ermənistan – Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dövründə, Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş ən ağır cinayətlərdən biri 1992-ci ilin fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə baş vermiş Xocalı soyqırımını (genosidi) idi. Çox zaman bu əməlin genosid olmadığı haqqında fikirlər səsləndirilir. Bu mənada, Xocalı hadisələri ilə genosidin tərkib elementləri arasında uyğunluğun olub-olmaması müəyyən qədər araşdırmanın aparılmasını zəruri edir.

1992-ci ilin fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri keçmiş SSRİ-nin 366-cı motoatıcı alayının köməyi ilə Xocalını işğal etdilər. Hücüm zamanı heç bir günahı olmayan dinc mülki əhali amansızlıqla qırğına məruz qaldı¹. Şahidlərin verdiyi ifadələrə görə həmin

¹ İbayev V. İ. *Beynəlxalq humanitar hüquq. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı 2001*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

gecə onlarla qadın, 2 yaşından 15 yaşınadək uşaq və qoca güllələnmiş, bəzi meyitlərdə müxtəlif formalarda verilmiş işgəncənin əlamətləri aşkarlanmışdır. Uşaqların qulaqları kəsilmiş, dərisi soyulmuş, qoca kişinin qafa sümüyü çıxarılmışdır. İlk dəfə 28 fevral 1992-ci ildə hadisə yerinə vertolyotla gələnlər 500 metr radiusda ərazinin meyitlərlə örtüldüyünü görmüşlər¹.

Xocalıda mülki əhalinin dövlət siyasəti formasında qətlə yetirilməsini təsdiq edən kifayət qədər faktlar mövcuddur. Onlardan biri kimi əhalinin çıxış yollarının əvvəlcədən bağlanması göstərmək olar. Belə ki, mülki əhalinin erməni zorakılığından qaçıb qurtarmaq istəyi mümkün olmamışdır. Ermənilər çıxış yollarında əvvəlcədən planlı şəkildə xüsusi düzəldilmiş gizli yerlərdə əhalinin bir hissəsini qətlə yetirmişdir. Qaçıb canını qurtarmaq istəyən əhali avtomat və pulemyotlarla gülləbaran edilmişdir.

Göründüyü kimi bu əməllər həm niyyət meyarı ilə bağlıdır, həm də öz xarakterinə görə şüurlu bilərəkdən və iradə ilə diktə olunan əməllərdir. Həmin əməllər heç bir halda təsadüfən və ehtiyatsızlıq nəticəsində törədilə bilməz. Eyni zamanda, həmin əməlləri törətmək niyyəti və onların mümkün nəticələrinin dərk edilməsi, əməlin genosid kimi tövsüfi üçün kifayət deyildir. Burada cinayətkarın fikrinin xüsusi istiqamətini və ya əməlin neqativ nəticələri ilə bağlı olan konkret niyyəti ortaya çıxarmaq tələb olunur. Xocalıda mülki əhaliyə qarşı baş vermiş bu hərəkətlər ermənilərin niyyətinin məhz genosid cinayətini törətməyə yönəlmiş olduğunu bir daha təsdiq edir. Qaçıb canını qurtarmaq istəyən dinc sakinlərin əvvəlcədən xüsusi düzəldilmiş gizli yerlərdə avtomat və pulemyotlarla qətlə yetirilməsi doğrudan da

¹ İbayev V. İ. *Beynəlxalq humanitar hüquq*. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı 2001

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

genosid niyyətini təsdiq edir. Eyni zamanda, Xocalıda baş verən cinayətin məhz azərbaycanlılara qarşı yönəlməsi bir daha əməlin genosid olmasını sübut edir.

Harada və nə zaman baş verməsindən asılı olmayaraq genosid cinayətinə öncə zərərçəkmiş dövlət tərəfindən siyasi və hüquqi qiymət verilməli, sonra isə ona beynəlxalq hüquqi aspektdən qiymət verilməlidir. Məhz 1992-ci ilin fevral ayında ermənilərin Xocalı əhalisinə qarşı törətdiyi cinayət əməli Azərbaycan Respublikası Prezidenti H. Əliyevin “Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında” 26 mart 1998-ci il Fərmanında Xocalı soyqırımını kimi qiymətləndirilmişdir¹. Xocalı hadisələrinin soyqırım kimi tövsif olunmasına eyni zamanda BMT qətnamələri, Genosid cinayətinin cəzalandırılması və qarşısının alınması haqqında 1948-ci il Konvensiyası, beynəlxalq cinayət tribunallarının nizamnamələri əsas verir.

Eyni tərkibli əməllər 1994-cü ildə Ruandada tutsi etnik qrupundan olan insanlara qarşı baş vermişdi. Həmin ildə 500. 000 tutsi kütləvi qırğına məruz qalaraq məhv edilmişdir². Bu səbəbdən də RBCT yaradılan zaman onun yurisdiksiyasına birinci növbədə genosid cinayəti daxil edilmişdir. Tribunal müəyyən etmişdi ki, bu qədər insanın kütləvi qırğını heç bir halda təsadüf ola bilməz, bu, yalnız əvvəlcədən dövlətin rəsmi nümayəndələrinin hazırladığı plan əsasında həyata keçirilib. Bu məqsədlə də Tribunal genosidlə bağlı ilk hökmünü 1998-ci ildə Taba rayonunun meri İ. P. Akayesuya qarşı çıxarmışdır.

Əvvəldə göstərilmişdir ki, genosidin insanlıq əleyhinə

¹ “Azərbaycan” qəzeti, 1997, № 10

² *The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda* /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cinayət hesab olunması yanlışdır. Genosid və insanlıq əleyhinə cinayətlər müstəqil tərkibli beynəlxalq cinayətlərdir. Genosiddən fərqli olaraq insanlıq əleyhinə cinayətlərdə hər hansı spesifik niyyət yoxdur və hər hansı etnik qrupa qarşı yönəlməyib. Lakin insanlıq əleyhinə cinayətlər genosiddən fərqli olaraq geniş miqyasda həyata keçirilir. Genosid cinayəti müharibə vəziyyəti ilə məhdudlaşmayaraq bütövlükdə hər hansı milli, etnik və ya dini qrupun tamamilə və ya qismən məhvini yönəlmiş fəaliyyəti əks etdirdiyi halda, insanlıq əleyhinə cinayətlər dövlət siyasəti və fəaliyyəti nəticəsində dinc mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş sisteməlik hücumun tərkib hissəsi hesab olunur¹. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə aid olan əməllər genişmiqyaslı və ya sisteməlik şəkildə hər hansı milli, etnik və ya dini qrupa qarşı deyil, ümumiyyətlə, mülki şəxsə və ya şəxslərə qarşı törədilmiş olduqda BCM-nin yurisdiksiyasına aid edilmiş olur.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərlə digər oxşar beynəlxalq cinayətləri fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də məsuliyyət məsələləridir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Genosiddən fərqli olaraq bu cinayəti törədən şəxsin spesifik niyyəti olmur, eyni zamanda, yuxarı səviyyədə qəbul olunmuş qərarların qəbulu prosesində iştirak etmir, sadəcə onun icraçısı və ya iştirakçısı olur. Lakin bununla yanaşı, insanlıq əleyhinə cinayətlərdə kollektiv şəkildə qəbul olunmuş qərara və həm də onun icrasına rəhbərlik etdiyinə görə şəxslər fərd olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Uzun müddət beynəlxalq aləmdə belə bir fikir formalaşmışdı ki, dövlət orqanında çalışan və xidməti funksiya-

¹ Bassiouni M. Cherif. *Crimes against humanity in International Criminal Law*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nı yerinə yetirən vəzifəli şəxs və ya hərbi qulluqçu xidməti və ya vəzifə fəaliyyətinə görə məsuliyyət daşıyırlar. BCM Statutunun 25-ci maddəsində isə göstərilir ki, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan genosid, müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətlər törətmiş şəxs fərdi qaydada məsuliyyət daşıyır və Statuta müvafiq olaraq cəzalandırılmalıdır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, vəzifəli şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması həmin şəxsin beynəlxalq və ya milli məhkəmə tərəfindən mühakimə edilməsindən asılı olmayaraq dövləti də beynəlxalq məsuliyyətdən azad etmir. Yuxarıda beynəlxalq cinayət tribunallarının insanlıq əleyhinə cinayətlərlə, müharibə cinayətləri və genosid cinayəti ilə bağlı hökmlərindən misallar göstərilmişdi, orada mühakimə olunan şəxslərin əksəriyyəti vəzifəli şəxslər və hərbi qulluqçular idi. Bu da onu göstərir ki, belə cinayətləri törətmiş şəxslər bütün hallarda məsuliyyətdən yayına bilməzlər. YBCT Nizamnaməsində konkret şəxsin vəzifəsindən asılı olaraq cinayət məsuliyyəti məsələlərində heç bir istisnaya yol verilmir. Təqsirləndirilən şəxsin dövlət hakimiyyəti orqanında çalışması heç bir halda onu beynəlxalq cinayət məsuliyyətindən azad etmir və cəzanın yüngülləşdirilməsi üçün əsas ola bilməz.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsi üçün hazırlanmış planın həyata keçirilməsi zamanı qərar qəbul edən qrupla icra edən şəxs və ya şəxslər arasında fikir müxtəlifliyi ola bilər. Təbii ki, bu, məsuliyyətdən azad edən hal kimi başa düşülməməlidir. Ona görə ki, o, insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsinə əvvəlcədən razılıq vermiş və müəyyən planların həyata keçirilməsində iştirak etmişdir. Əgər şəxs cinayətkar qrupun üzvü olub sadəcə planlaşdırılmış qərarın

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qəbulunda iştirak etmiş və sonradan heç bir prosesdə iştirak etməyibsə, o, belə bir cinayəti planlaşdırdığı və onun həyata keçiriləcəyini bildiyi halda qarşısını almaq istiqamətində heç bir iş görmədiyi üçün məsuliyyət daşıyır.

Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsinin 12-ci maddəsinə görə, tabeçilikdə olan şəxslər öz rəhbərlərinin qeyri-qanuni göstərişi ilə cinayət törətdikləri üçün məsuliyyətə cəlb olunmalıdır. Bundan başqa, əmri verən vəzifəli şəxslərin özləri də məsuliyyət daşıyırlar. Çünki verilmiş əmrin özü cinayət xarakterlidir. Həmin əmrin icraçıları öz rəislərinin də cinayət əməli törətdiyini bilirlər, baxmayaraq ki, həmin rəislər cinayətin icrasında iştirak etməyiblər, sadəcə həmin vəzifəli şəxslər cinayət hadisəsi haqqında məlumat vermədikləri və baş verəcək cinayəti bilib onun qarşısının alınması istiqamətində fəaliyyətsiz qaldıqları üçün məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

BCM-nin Statutuna müvafiq olaraq, genosid cinayətinin və insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsi haqqında əmrlər açıq-aşkar qeyri-qanunidir. Orada göstərilir ki, əmr şifahi, yazılı və ya hər hansı formada olmaqla konkret şəxsə və yaxud bir qrup şəxsə ünvanlanmalı, müəyyən davranış nəzərdə tutmalıdır. Əmri verən rəis həm mülki şəxs, həm də hərbiçi ola bilər. Təbii ki, əmrlə, törədilmiş əməlin xarakteri uyğun olmalıdır¹.

BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən YBCT ilə bağlı hazırlanmış məruzədə göstərilmişdir ki, Tribunal, baş vermiş insanlıq əleyhinə cinayətlərin qarşısını almadığı üçün hökumət başçısı, dövlət başçısı və ya digər səlahiyyətli şəxslərin məsuliyyət məsələsini həll etməlidir². Belə ki, dövlət-

¹ www.un.org/icc/

² Nina H. B. Corgensen. *The responsibility of states for international crimes. Oxford monographs in international Law*, 2000

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

daxili qanunvericilikdə dövlət və ya hökumət başçıları üçün nəzərdə tutulan imtiyaz və immunitetlər onların əlindən alınmalı və həmin şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdırlar. Burada vacib bir məqamı da qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən şəxslər barəsində cəzanın yüngülləşdirilməsinə qətiyyət imkan verilməməlidir.

Yoxlama suallar:

1. “İnsanlıq əleyhinə cinayətlər” anlayışı nə vaxt meydana gəldi?
2. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib elementləri hansılardır?
3. Əməlin insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunması üçün hansı şərtlərin olması vacibdir?
4. İnsanlıq əleyhinə cinayətlər silahlı münaqişələrlə hər hansı bağlılığın olmasını tələb edirmi?
5. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərlə müharibə cinayətlərinin fərqi nədir?
6. Genosid cinayəti ilə insanlıq əleyhinə cinayətlərin fərqi nədir?
7. Genosid cinayəti üçün xarakterik cəhətlər hansılardır?

II fəsil

**İNSANLIQ ƏLEYHİNƏ
CINAYƏTLƏRİN NÖVLƏRİ**

**İnsanların həyat və sağlamlığı əleyhinə
cinayətlər**

Adamöldürmə. Adamöldürmə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı yönəldiyi üçün bu cinayətin subyektləri beynəlxalq cinayət hüquq normalarına müvafiq olaraq məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Əvvəllər adamöldürmə cinayəti yalnız dövlətin daxili qanunvericiliyi ilə kriminallaşdırılırdı və təqsirkar milli cinayət qanunvericiliyinə müvafiq olaraq məsuliyyətə cəlb olunurdu, lakin sonralar adamöldürmənin beynəlxalq xarakteri müəyyən olundu və o, beynəlxalq səviyyədə insanlığa qarşı yönəlmiş cinayətlərdən biri hesab olundu.

İlk dəfə olaraq Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində adamöldürmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir. Sonra isə o, BNŞ-nin 10 nömrəli Qanununun 2-ci maddəsində, Tokio Tribunalı Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinin c) bəndində, Nürnberq Prinsiplərinin VI prinsipinin c) bəndində, YBCT Nizamnaməsinin 5-ci maddəsində, RBCT Nizamnaməsinin 3-cü maddəsində, Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məcəlləsi layihəsinin 18-ci maddəsində və ən nəhayət, BCM Statutununun 7-ci maddəsində öz əksini tapmışdır¹.

¹*Crimes against humanity: Birth of a concept Reprint Edition 2015 by Geras Norman*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Məlum məsələdir ki, adamöldürmə qeyri-qanuni əməlin nəticəsi kimi qəsdən törədilən cinayətdir. Lakin burada bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, adamöldürmə həm hökumət orqanlarının birbaşa göstərişilə, həm də dolaylı yolla, hökumət orqanının görünməyən maliyyəsi və dəstəyi ilə törədilə bilər. Əsas amillərdən biri budur ki, adamöldürmə dedikdə, birbaşa insanın fiziki baxımdan yalnız məhv olması deyil, burada həm də insanı ölümlə üzləşdirən təhlükəli şəraitin yaradılması nəzərdə tutulmalıdır¹. Təbii ki, insan həyatı üçün yaradılmış pis şərait onun ölümünə səbəb olur. Bu da admöldürmənin bir forması hesab olunur. Bütün hallarda mühakimə edilmədən (məhkəmə prosesi olmadan) şəxslərin öldürülməsi milli və beynəlxalq hüquq normalarının ciddi pozuntusu kimi qiymətləndirilməlidir.

RBCT Nizamnaməsinin 3-cü maddəsində “adamöldürmə” qanunazidd əməl kimi xarakterizə olunmuş və onun aşağıdakı elementləri göstərilmişdir²:

- şəxs cinayətin qurbanı olur;
- ölüm qeyri-qanuni əməlin nəticəsində baş verir;
- cinayət baş verən zaman müttəhimin başlıca məqsədi şəxsi və ya şəxsləri öldürməkdir və o, əvvəlcədən cinayətin qurbanı sayılan şəxsin ölümünü bilir, yəni nəticəni əvvəldən görür.

Burada cinayətin qurbanı mülki əhalidən bir neçəsi ola bilər və bu cinayət istər dinc şəraitdə, istərsə də müharibə şəraitində baş verə bilər. BCM Statunun tələbinə maviq olaraq adamöldürmə sistematik və ya genişmiqyaslı formada həyata keçirildiyi zaman BCM-nin yurisdiksiyasına aid olur. Statuta görə, “adamöldürmə” və ya “hər hansı mülki şəxsə

¹ www.en.wikipedia.org/wiki/Crime_against_humanity

² Acquaviva G. *At the Origins of Crimes against Humanity*. In: *Journal of international criminal justice*, 2011, vol. 9

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hücum” dövlətin və ya təşkilatın bu cür hücumun törədilməsinə yönəlmiş siyasətinin həyata keçirilməsi və ya bu cür siyasətə kömək məqsədilə hər hansı mülki şəxslərə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücum çərçivəsində həyata keçirilən əməldir (7-ci maddənin 1-ci bəndi). Statutun yanaşmasından aydın olur ki, hər hansı bir formada adamöldürmə insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaratmır. Bunun üçün dövlətin hər hansı planı və ya siyasəti olmalı, eyni zamanda bu plan genişmiqyaslı və sistematik xarakter daşımaqla mülki şəxslərə qarşı yönəlməlidir ki, insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaratmış olsun. Adamöldürməyə görə təqsirləndirilən şəxs başqa bir şəxsi öldürməyi nəzərdə tutur, yaxud ölümünə səbəb ola biləcək bədən xəsarəti yetirir.

Adamöldürmə cinayətinin tərkib elementi dövlət siyasəti və ya planı formasında həyata keçirilən əməlin konkret olaraq hər hansı şəxs və ya şəxslərə qarşı deyil, istənilən şəxsə qarşı yönəlməsini nəzərdə tutur. Bu cinayətin silahlı münaqişə şəraitində baş verməsi vacib deyil. “Bu cür hücumu istiqamətləndirilmiş siyasət” ölkə və ya təşkilatlar tərəfindən dəstəklənir. Nəticə etibarilə, dövlət baş vermiş bu cinayət əməllərinə göz yumur və onun araşdırılmasında və cinayətkarların cəzalandırılmasında maraqlı olmur.

Adamöldürmə ilə bağlı YBCT çoxlu sayda cinayət işlərini araşdırmış və təqsirkar şəxsləri məsuliyyətə cəlb etmişdir. Tribunal 14 yanvar 2000-ci ildə təqsirləndirilən Kuprikiçin işi üzrə, 3 mart 2000-ci ildə Blaskiçin işi üzrə, 2 avqust 2001-ci il ildə isə Kristiçin işi üzrə araşdırmalar apararaq adamöldürməni aşağıdakı formada müəyyən etmişdir¹:

1. təqsirləndirilən şəxsin hər hansı bir hərəkəti nəticəsində cinayətin qurbanının qətlə yetirilməsi

¹www.un.org/icc/

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

(adamöldürmədə günahkar bilinən şəxsin məqsədli şəkildə başqa bir şəxsi öldürməsi, yaxud ona ağır bədən xəsarəti yetirməsi və bu xəsarət nəticəsində öldürülməsi nəzərdə tutulur);

2. təqsirkarın hər hansı bir şəxsi qətlə yetirməsi və şəxsin ölümünə gətirib çıxaracaq ağır bədən xəsarətinin yetirilməsi

YBCT-nin araşdırdığı işlərdən biri də adamöldürmə cinayətini özündə əks etdirən Erdemoviç işidir¹. İttiham aktından məlum olur ki, D. Erdemoviç Bosniya və Herseqovina hadisələrində həm insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsində, həm də müharibə cinayətlərinin törədilməsində birbaşa iştirakçı olub. Adıçəkilən cinayətlər onun rəhbərliyi altında xidmət edən hərbiçilər tərəfindən törədilmişdi. İttiham aktında konkret göstərilir ki, D. Erdemoviç mülki şəxslərə kütləvi və sistemli hücumun təşkilini iki formada həyata keçirmişdi, bu zaman “adamöldürmə” həm insanlıq əleyhinə cinayətlərin, həm də müharibə cinayətlərinin tərkibini yaratmışdı. Daha sonra o, 15. 000 Bosniya müsəlmanının deportasiya edilməsində və qaçqın vəziyyətinə düşməsində birbaşa iştirakçı olmuşdu. Nəticə etibarilə, D. Erdemoviçin törətdiyi əməllər aşkarlanmış və o, 2 mart 1996-cı ildə Yuqoslaviya Federativ Respublikasında hakimiyyət orqanları tərəfindən həbs olunmuş və 30 mart 1996-cı ildə mühakimə olunmaq üçün isə YBCT-yə verilmişdi. Tribunal onun törətdiyi cinayət əməllərini sübuta yetirmiş və 29 noyabr 1996-cı ildə onu 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına layiq görmüşdü.

Göstərilən misallardan da aydın olur ki, “adamöldürmə” qanuni əsas olmadan qəsdən törədilmiş bir cinayətdir. Bu

¹ www.un.org/icty/

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cinayətə görə şəxs cinayət məsuliyyətindən o zaman azad olur ki, o cinayəti zəruri müdafiə və ya son zərurət şəraitində törətmiş olsun.

Adamöldürmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

1. cinayətkar bir və ya bir neçə şəxsi qətlə yetirir;
2. əməl mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücum çərçivəsində törədilir;
3. təqsirləndirilən şəxs mülki əhaliyə qarşı törətdiyi əməlin genişmiqyaslı və sistematik hücumun bir hissəsi olduğunu bilir və bunu aydın formada dərk edir, hətta bunu həyata keçirməyi arzu edir, planlaşdırır;
4. əməl dövlət planı və ya siyasəti formasında həyata keçirilməlidir².

Əhalini məhv etmə. Əhalini məhv etmə insanlıq əleyhinə cinayətin bir növü kimi bir qrup şəxslərə qarşı yönəlidir. Məhv etmə dedikdə, əhalinin bütövlükdə (dövlətin və ya müəyyən rayonun bütün əhalisinin) və ya qismən, (dövlətin və ya müəyyən rayonun əhalisinin bir hissəsinin) fiziki və ya bioloji vasitələrlə fiziki məhv olması (öldürülməsi) başa düşülməlidir. Bu əməllər istər sülh, istərsə də müharibə şəraitində mülki əhaliyə qarşı yönələn genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olaraq həyata keçirilməlidir. Bir çox hallarda əhalini məhv etməni adamöldürmə və genosid cinayətlərindən fərqləndirmək çətin olur. Təbii ki, bunlar fərqli tərkib elementlərinə malikdirlər. Ona görə ki, adamöldürmədən fərqli olaraq əhalini məhv etmədə daha çox adamın öldürülməsi nəzərdə tutulur. Bu iki əməlin bir-birinə oxşar olmasına və hər ikisinin insanlıq əleyhinə cinayətin

¹www.hrw.org/reports/2004/ij/ictv/4.htm

²www.hrw.org/reports/2004/ij/ictv/4.htm

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

tərkibini yaratmasına baxmayaraq bunlar arasında müəyyən fərqli cəhətlər vardır. Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının 1996-cı ildə BMT Baş Məclisinə təqdim etdiyi məruzəsində vurğulanır ki, adamöldürmə və məhvetmə cinayətlərinin hər ikisi günahsız insanlara qarşı yönəlir və onların məhv edilməsi ilə başa çatır. Məhvetmə kütləvi qırğının bir elementi kimi başa düşülür və o, adamöldürmə cinayəti ilə hər hansı bağlılığın olmasını tələb etmir. Bu barədə III fəsildə ətraflı bəhs olunacaqdır.

Əhalini məhvetmə müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər, lakin bunların hamısını insanlıq əleyhinə cinayət kimi qiymətləndirmək olmaz. Məsələn, atom, nüvə, bioloji, kimyəvi və s. kütləvi qırğın silahlarının tətbiqi, yaşayış mühitinin radioaktiv, kimyəvi, biokimyəvi zəhərlənməsi, əraziyə gətirilən qida məhsullarının zəhərlənməsi, raket zərbələri, habelə odlu və ya soyuq silahlardan istifadə etməklə məhvetmə cinayətini törətmək olar. Məsələn, II Dünya müharibəsi dövründə insanlar üzərində təcrübələrin məhz dölsüzləşdirmədən başlanması təsadüfi deyildi. Bu, alman faşizminin xalqların nəsil törəməsinin dayandırılması haqqında “nəzəri” göstərişlərinin məntiqi davamı idi. Hətta Hitler öz fikirlərində belə bir ifadə işlətməmişdi: “Məhv etmək” kəlməsini işlətdikdə, mən həmin insanların hökmən qırılmasını nəzərdə tutmuram. Mən sadəcə olaraq bu əhalinin təbii artımının qarşısının müntəzəm surətdə alınması üçün tədbirlər görülməsinin tərəfindəyəm. Müəyyən vasitələrlə bizim üçün arzuolunmaz xalqların sistemətlil olaraq, nisbətən ağrısız və heç də qan tökmədən məhv olub getməsinə nail olmanın çoxlu yolları var”. Göründüyü kimi, bu, əhalinin müxtəlif üsullarla məhv edilməsidir. Lakin bu əməllər insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunacaqmı? Sözsüz ki, yox. Elə isə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məhvetmə hansı hallarda insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradır?

Əhalini məhvetmə genosid əlamətləri olmadan əhalini bütövlükdə və ya qismən məhvetmə kimi başa düşülməlidir. *Bütün bunlara baxmayaraq “genosid” və “əhalini məhvetmə” ayrı-ayrı cinayətlər hesab olunsada onlar arasında müəyyən bağlılığın olması iddia olunur¹. Belə ki, hər iki cinayət böyük sayda məhvetməni əhatə edir. Genosidi əhalini məhvetmədən fərqləndirən başlıca xüsusiyyət onun hər hansı milli, etnik, dini və irqi qruplara qarşı yönəlməsidir. Lakin məhvetmədə hər hansı belə qrupun mövcudluğundan söhbət getmir. Genosid cinayətinin baş verməsi zamanı qrupun bir neçə üzvünün öldürülməsi, amma qalan üzvlərinin sağ qalması mümkündür, lakin məhvetmədə belə hal nəzərdə tutulmaya bilər.* Məhvetmə cinayətinin ictimai təhlükəliliyi əhalinin genişmiqyaslı məhvi ilə, habelə müəyyən ərazidə yaşayan insanların, ailələrin və nəsillərin yer üzündən silinməsi ilə xarakterizə olunur².

Əhalini məhvetmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində, BNŞ-nin 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT və RBCT-nizamnamələrinin 5-ci və 3-cü maddələrində, Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məcəlləsi layihəsinin 2-ci maddəsində və BCM Statutunun 7-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

RBCT “məhvetmə”nin insanlıq əleyhinə cinayət kimi ətraflı şərhini vermişdir. Tribunalın praktikasında “məhvetmə” cinayətinin aşağıdakı elementləri göstərilmişdir³:

¹Bassiouni M. Cherif. *Crimes against Humanity, Dordrecht/Boston/ London, Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

²<https://www.hrw.org/reports/2004/ij/ict/4.htm>

³*The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- müttəhim bir qrup insanın qətində iştirak edir;
- hərəkət qeyri-qanuni və məqsədyönlü şəkildə baş verir;
- qeyri-qanuni hərəkət genişmiqyaslı və sistemativ hücumun bir hissəsi kimi baş verir;
- hücum mülki əhaliyə qarşı yönəlməlidir;
- əməl özündə ərzaq və tibbi ləvazimatlardan məhrumetməni ehtiva etməlidir;
- hücum milli, etnik, siyasi, irqi və dini səbəblərə görə ayrı-seçkilik formasında baş verməlidir;
- mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş bu hücum dövlət siyasəti və ya hərəkəti sayəsində olmalıdır

BCM-nin Statutuna görə “əhalini məhv etmə” qəsdən əhalinin müəyyən hissəsini məhv etməyə yönəlmiş həyat şəraitinin yaradılması, xüsusən ərzaq məhsulları və dərman əldə etməkdən məhrum etməni əhatə edir. İstər sülh, istərsə də müharibə zamanı, hər hansı mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistemativ hücumların tərkib hissəsi olaraq, qəsdən törədilmiş əməllər insanlıq əleyhinə cinayətlər hesab olunur (7-ci maddənin 2-ci hissəsinin b) bəndi). Bu tərif əhalinin müəyyən hissəsinin məhv olunmasını əhatə etdiyi halda, adamöldürmə dövlət siyasətinə uyğun olaraq hər hansı mülki şəxslərə qarşı tətbiq olunan davamlı və çoxsaylı əməl hesab olunur. Həm də Statutun verdiyi tərifə görə, əhalini məhv etmə dedikdə, əhalinin bütünlükdə məhv edilməsindən deyil, onun müəyyən hissəsinin məhv edilməsindən söhbət gedir. Digər tərəfdən, Statutun bu cinayətə yanaşmasına görə, məhv etmə təkcə əhalinin bilavasitə məhv edilməsindən ibarət olmayıb, eyni zamanda “əhalinin bir qisminin məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraitini qəsdən yaratma”nı əhatə edir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Əhalini məhv etmə insanlıq əleyhinə cinayət olaraq xüsusi bir kütləyə qarşı yönəlməli və burada kütlənin əhəmiyyətli hissəsinin məhv edilməsi planlaşdırılmalıdır. Bu iki formada izah olunur¹:

1) bir və ya bir neçə cinayət hərəkəti nəticəsində konkret olaraq böyük bir insan qrupunun öldürülməsi;

2) cinayəti törədən şəxs tərəfindən ölümə səbəb ola bilən formada insana ağır bədən xəsarətinin yetirilməsi;

Ümumiyyətlə, məhv etmə özündə bir neçə əlaməti ehtiva edir²:

1. ilkin olaraq burada çoxlu sayda adamların öldürülməsi məqsədi güdür;
2. hədəfdə olan insanlar sistemli planın qurbanı olur.

Araşdırmalar nəticəsində məhv etmənin ilkin üsulları müəyyənlanmışdı. ³ Belə ki, mülki şəxslərin, siyasilərin, sosial və mədəni fəaliyyətdə olan aktiv şəxslərin siyahısı tərtib olunur və həmin şəxslər nəzarətə götürülür. Bu nəzarət formasında aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- ilk növbədə belə şəxslər nəzarətə götürülərək hədəfə çevrilirlər;
- belə şəxslərin cəmiyyət üçün təhlükəli olması fikri formalaşdırılır;
- öz cinayətkar əməllərini həyata keçirmək üçün qəsəbələrdə və şəhərtrafi yerlərdə təhlükəsizlik tədbirləri görülür;
- kommunikasiya əlaqələri qurulur, cinayətin icra tarixi müəyyənləşdirilir.

Qeyd olunduğu kimi “məhv etmə” anlayışı əhalinin əhə-

¹ Bassiouni M. Cherif. *Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2011

²www.hrw.org/reports/2004/ij/ictv/4.htm

³www.hrw.org/reports/2004/ij/ictv/4.htm

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

miyyətli hissəsinin məhv edilməsini ehtiva edir, yəni burada bir və ya məhdud sayda insanların öldürülməsindən söhbət getmir. Əhalini məhv etmə cinayətinin törədilməsinin başlıca şərti ondan ibarətdir ki, cinayətkar bu cinayəti törətməyə məcbur edilməməli, buna istəyi olmalı, arzu etməli və geniş məhv etmə planını əvvəlcədən bilməlidir.

İşgəncə. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin bir növü də işgəncədir. Hər cür ağrı və əzab işgəncə sayılmadığı üçün, hər cür işgəncə də insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunmur. Hər hansı şəxsə yetirilən ağrı və əzablar qanuni sanksiya (məsələn, azadlıqdan məhrum etmə) nəticəsində yaranarsa və ya onların ayrılmaz tərkib hissəsidirsə, yaxud qanuni sanksiyanın tətbiqi nəticəsində təsadüfən ortaya çıxarsa, işgəncə anlayışı ilə əhatə olunmur¹. Lakin unutmamaq olmaz ki, qanuni sanksiyanın özü də işgəncə səviyyəsinə çatmamalıdır.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin bir növü kimi çıxış edən işgəncə, beynəlxalq hüquq normalarına zidd əməl kimi beynəlxalq birlik tərəfindən birmənalı olaraq qadağan olunmuş və bu da dövlətlər tərəfindən imperativ norma kimi tanınmışdır. İşgəncə qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza milli qanunvericiliklə və bir çox beynəlxalq sənədlərlə qadağan olunsada təcrübə göstərdi ki, azadlıqdan məhrum olunmuş şəxslərin müdafiəsi üçün daha geniş və səmərəli beynəlxalq xarakterli tədbirlərin görülməsi zəruridir. Bu məqsədlə də insan hüquqları sahəsində qəbul olunmuş beynəlxalq müqavilələrin hər birində işgəncələri qadağan edən norma yaradıldı. Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Paktın 7-ci maddəsi, İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsi, İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyasının 5-ci maddəsi, İnsan və

¹http://files.preslib.az/projects/aggression/m3_az.pdf

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

xalqların hüquqları haqqında Afrika Xartiyasının 5-ci maddəsi işgəncəni və insanlığa qarşı yönələn bütün hərəkətləri qadağan edir. Eyni zamanda Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 5-ci maddəsində göstərilir: “Heç kəs işgəncəyə, qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır”.

İşgəncələr insan ləyaqətini təhqir edir, çünki insanı öz iradəsi əleyhinə hərəkət etməyə və uydurma etiraflar etməyə məcbur edir və bununla öz yoldaşlarını və hətta öz ailəsini satmağa vadar edir, onu kölə vəziyyətinə qədər alçaldır. Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi, mülki əhalinin tutulmuş və ya azadlığı başqa cür məhdudlaşdırılmış nümayəndələrinə qarşı, onların sağlamlığını təhlükə altında qoyan hərəkətlərin törədilməsi ilə xarakterizə olunur.

Dövlət rəsmilərindən hər hansı birinin təhrikilə, yaxud üçüncü bir şəxsin təhrikilə tutulmuş və ya azadlığı başqa cür məhdudlaşdırılmış şəxslərə qəsdən ağır əzab-əziyyət vermək, işgəncə vermək, fiziki və ya psixi təsirlər etmək beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə səbəb olur. Təbii ki, bu əməllər beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə zidd olduğuna görə onun icraçıları mütləq cəzalandırılmalıdır.

1984-cü il dekabrın 10-da BMT-nin Baş Assambleyası İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növləri əleyhinə Konvensiya qəbul etdi. Konvensiya həmin cinayət barəsində universal yurisdiksiya müəyyənləşdirdi¹. Konvensiyanın 4-cü maddəsi iştirakçı dövlətlərin bütün işgəncə aktlarını cinayət kimi tövsif etmələrini və “onların xarakterinin çox ağır olduğunu nəzərə alaraq” cəza müəyyənləşdirmələrini tələb edir. Konvensiyaya görə, “işgəncə hər hansı şəxsə ondan, yaxud üçüncü şəxsdən

¹ Гусейнов Л. Г. Конституция Азербайджанской Республики, права человека и международное право // *Бeynəlxalq hüquq jurnalı*, 1998, №1

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məlumatlar, ya da etiraflar almaq, onu, yaxud üçüncü şəxsi törətdiyi, ya da törədilməsində şübhəli bilindiği hərəkətlərə görə cəzalandırmaq, eyni zamanda qorxutmaq, ya da istənilən xarakterli hüquqpozmaya əsaslanan vəzifəli dövlət rəsmisi, yaxud rəsmi qismli hər hansı şəxs tərəfindən və yaxud onların icazəsi, dinməz razılığı ilə verilən hər cür şiddətli ağrı, yaxud fiziki, ya da mənəvi iztirabvermə hərəkətidir” (maddə 1). Yalnız qanuni sanksiyalar nəticəsində baş verən, ya da təsadüfən meydana çıxan ağrı, iztirablar işgəncə hesab olunmur. Beləliklə, işgəncə aşağıdakı məqsədlərlə verilir¹:

- hər hansı şəxsdən məlumat almaq;
- hər hansı şəxsin etirafına nail olmaq;
- hər hansı şəxsi törətdiyi və ya törədilməsində şübhəli bilinən hərəkətə görə cəzalandırmaq;
- hər hansı şəxsi qorxutmaq;
- hər hansı şəxsi müəyyən hərəkətləri etməyə məcbur etmək;
- hər hansı ayrı-seçkiliyə əsaslanan istənilən səbəb

Şəxsdən məlumat almaq məqsədilə ona işgəncələrin verilməsi dedikdə, şəxsin malik olduğu və ya malik olması ehtimal edilən hər hansı bir məlumatı (cinayət işi ilə əlaqədar, kommersiya xarakterli, şəxsi xarakterli və s.) əldə etmək üçün onun döyülməsi və ya zorakı hərəkətlərlə güclü ağrı və ya psixi iztirabların verilməsi başa düşülür. Fərdlə rəftar və ya onun cəzalandırılması həmin şəxsi başqaları qarşısında kobud surətdə alçaltdıqda, yaxud onu öz iradəsi və ya vicdanına qarşı hərəkət etməyə məcbur etdikdə ləyaqəti alçaldan rəftar kimi qiymətləndirilir.

Hər cür işgəncənin insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaratmadığı yuxarıda qeyd olunmuşdur. İşgəncənin insanlıq

¹*en. wikipedia. org/wiki/Torture*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

əleyhinə cinayət kimi tövsif olunması üçün bir sıra mühüm keyfiyyətlər olmalıdır. RBCT-nin Nizamnaməsi insanlıq əleyhinə cinayət kimi işgəncənin tərkib elementlərini göstərmişdir. Nizamnamənin 3-cü maddəsi işgəncənin elementlərini aşağıdakı formada izah edir¹:

Cinayətkar zərərçəkmiş şəxs üzərində işgəncə hesab olunan aşağıdakı kəskin və əqli xəsarət və yaxud əziyyətləri həyata keçirməlidir:

- zərərçəkmişdən və yaxud üçüncü bir şəxsdən informasiya almaq;
- zərərçəkmişə və ya üçüncü bir şəxsə hədə-qorxu gəlmək və ya zorla saxlamaq;
- ayrı-seçkiliyə əsaslanan hər hansı bir səbəbə görə işgəncə vermək

İşgəncəni insanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə edən ən mühüm şərt, əməlin sistematik və genişmiqyaslı hücumun tərkib hissəsi olmaqla mülki əhaliyə qarşı yönəlməsidir. Təbii ki, bu halda əməl BCM-nin yurisdiksiyasına da aid olacaqdır. BCM-nin Statutuna görə, “işgəncə” həbsdə, yaxud ittihamçının nəzarəti altında olan şəxsə qəsdən fiziki, yaxud psixi iztirab və ya güclü ağrı verməyi əhatə edir, yalnız qanuni sanksiya nəticəsində meydana çıxan, bu sanksiyalardan ayrılmaz olan, yaxud təsadüfən meydana gələn iztirab və ağrılar işgəncə hesab edilmir (7-ci maddənin e) bəndi).

Tərifdən göründüyü kimi, Statut işgəncəni “həbsdə və ya ittihamçının nəzarəti altında olan şəxsə qəsdən güclü ağrı və ya istər fiziki, istərsə də psixi iztirab vermə” kimi müəyyənləşdirir. İşgəncəyə verilən tərifdə nəzərdən keçirilən cinayətin bütün əlamətləri – obyekt (şəxsiyyətin toxunul-

¹ *Acquaviva G. At the Origins of Crimes against Humanity. In: Journal of international criminal justice, 2011, vol. 9*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

mazlığı), obyektiv tərəfi (şəxsə dözülməz ağrının, fiziki, ya da mənəvi iztirabın verilməsi), subyektivi (vəzifəli dövlət rəsmisi), subyektiv tərəfi (qəsd və məqsəd məlumatların, etiraf-
ların alınması, cəza vermə, qorxutma, müəyyən hərəkətləri etməyə məcbur etmə və s.) göstərilmişdir.

İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növləri əleyhinə 1984-cü il Konvensiyası iştirakçı dövlətlərin üzərinə “onların yurisdiksiyası altında olan istənilən ərazidə işgəncələrin, habelə qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzanın qarşısını almaq” vəzifəsi qoyur. Bu cür aktların ictimai təhlükəlilik dərəcəsi işgəncələrdən xeyli aşağı olduğundan, Konvensiyada yalnız onların qarşısının alınmasından danışılır, özü də intizam, inzibati, cinayət və digər sanksiyalar nəzərdə tutulur (maddə 16). İstər müharibə vəziyyəti, fəvqəladə vəziyyət, silahlı münaqişə təhlükəsi, siyasi sabitliyin pozulması, yuxarı rəisin, yaxud hakimiyyət orqanının əmri olsun, istərsə də dinc şəraitdə, heç bir hal işgəncələrə bəraət qazandıra bilməz (maddə 2). İşgəncələrin qarşısının alınmasından ötrü hər bir dövlət öz üzərinə işgəncələrin qadağan edilməsi və cəzalandırılması haqqında tədris materiallarının və informasiyanın hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin, mülki, hərbi, tibbi personalın tədris hazırlıq proqramlarına tam həcmdə salınması öhdəliyini götürmüşdür (maddə 10). Konvensiya dövlətlərin milli qanunvericiliyində işgəncənin cinayət kimi nəzərdə tutulmasını tələb edir. Hər bir iştirakçı dövlət bütün işgəncə hərəkətlərinin öz cinayət qanunvericiliyində cinayət kimi nəzərdə tutulmasını təmin etməli və bununla yanaşı, müəyyən formada baş vermiş işgəncələri insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərməlidir. Bunlar işgəncə verməyə cəhd və ya hər hansı bir şəxsin işgəncədə birgə iştirak etməsi, yaxud iştirakdan ibarət olan hərəkətlərlə ifadə olunur. Əgər işgəncə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cinayətini iki və ya daha çox şəxs icra edirsə, bu, cinayətdə iştirakçılıq hesab olunur:

- işgəncənin verilməsində iki və daha artıq şəxsin iştirakı;
- iştirakçıların işgəncənin verilməsində birgə fəaliyyəti;
- onların qəsdən verilən işgəncələrdə birgə iştirakı

1984-cü il Konvensiyasına əsasən, iştirakçı dövlətlərin hər biri işgəncə cinayətlərinin təhlükəlilik və ya ağırlıq xarakterini nəzərə almaqla müvafiq cəzalar müəyyən etməlidirlər. İşgəncə cinayəti iştirakçılıqla törədilərsə, cinayətə görə cəza təyin edilərkən iştirakçıların hər birinin cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakteri və dərəcəsi, cinayətkar məqsədə nail olmasında belə, iştirakın əhəmiyyəti nəzərə alınmalıdır.

Xüsusilə maraq doğuran məsələlərdən biri də vəzifəli şəxsin əmrini yerinə yetirərkən işgəncə törətmiş şəxsin məsuliyyətdən azad edilib-edilməməsidir. Unutmaq olmaz ki, vəzifəli şəxsin, yaxud dövlət hakimiyyəti orqanının əmri ilə işgəncə verilməsinə heç bir halda bəraət qazandırılı bilməz (maddə 2. 3). Nürnberq Beynəlxalq Hərbi Tribunalı Nizamnaməsində də göstərilir ki, şəxs əmr əsasında fəaliyyət göstərsə belə, öz əməllərinə görə məsuliyyət daşmalıdır. Nizamnamənin 8-ci maddəsinə müvafiq olaraq təqsirkarın hökumət sərəncamı və ya raisin əmrinə görə fəaliyyəti onu məsuliyyətdən azad etmir, lakin Tribunal ədalət mühakiməsinin maraqları naminə bunu cəzanı yüngülləşdirmək üçün əsas hesab edə bilər¹. Bu, eynilə YBCT Nizamnaməsində də öz əksini tapmışdı. Belə bir cinayəti törətmək üçün əmr verən şəxslər bu əmri icra edənlərlə eyni dərəcədə məsuliyyət daşıyırlar.

¹Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М., "Юридическая литература", 1961, Т. V

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Ərazisi işğal olunmuş mülki əhalinin zorakılığa məruz qalması (döymə, işgəncələr vermə və s.) insan ləyaqətinə və insan həyatına qəsd etdiyi üçün daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Adətən, əhalinin kütləvi şəkildə “döymə” kimi zorakılıq hərəkətləri ilə üzləşməsi, bədənində müəyyən sıyrıq və çapıq izlərinin əmələ gəlməsinə, göyərməsinə, qançır olmasına və s. kimi hallara gətirib çıxarır.

Cinayətin həyata keçirilməsi hər hansı qrup tərəfindən planlaşdırılrsa belə, həmin qrupun üzvlərinin hər biri fərdi qaydada məsuliyyət daşıyacaqlar. Bu qrupun və ya bəzilərinin sonrakı əməlləri (icra etdikləri əmərlər) xüsusi cinayətlərə və zərərli nəticələrə gətirib çıxarır. Bu məsuliyyət, təqsirləndirilən şəxslərin cinayəti inkar etsələr belə, onların qəbul etdikləri səhv qərara və onun nəticəsinə bəraət qazandırmamağına heç bir əsas vermir. Qərar qəbuletmə prosesinə cəlb edilmiş şəxs nə qədər bu qərarı inkar etsə və bunun qarşısını almağa və ya özünü bu prosesdən təcrid etməyə çalışsa belə, bir o qədər bu şəxsin cinayət məsuliyyəti məsələləri aktuallaşacaq.

İşgəncələrin bir növü olan döyməni çox yüngül bir forma kimi qəbul etmək olar. İşgəncə xarakteri daşıyan döymədə bədənə ağrı yetirən zorakı hərəkətlər mütəmadi surətdə törədilir, habelə hərəkətlər zərərçəkmişə kəskin ağrı yetirir, ona fiziki əzab və ya psixi iztirablar verir. Burada mütəmadi döymə üç dəfə və ya daha artıq döyməni nəzərdə tutur.

Zərərçəkmişin əl-ayağının bağlanması, qidalanmadan məhrum edilməsi, uzun müddət soyuq yerdə saxlanması və s. bu kimi hərəkətlər işgəncə xarakteri daşıyan zorakı hərəkətlərə aid edilir. İşgəncə zərərçəkmişə əzab verməklə yanaşı, həm də yüngül zərər yetirə bilər. Psixi iztirabvermə, mütəmadi döymə və ya sair zorakı hərəkətlər işgəncə nəticəsində yaranır.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Beynəlxalq hüququn ümümtanınmış prinsiplərinə görə, mülki əhali toxunulmazlığa və hər hansı ayrı-seçkilik qoyulmadan onlarla humanist rəftar edilməsi hüququna malikdir. Bununla əlaqədar olaraq, müharibə zamanı işğal olunmuş ərazinin mülki əhalisinə qarşı istər düşmən tərəfindən, istərsə də öz dövləti tərəfindən həyat və sağlamlığa zərər vurma, fiziki və ya psixi vəziyyət zəminində zorakılıq etmə, xüsusilə adamöldürmə, hər cür işgəncələr, fiziki cəzalar, şikəst etmə, insan ləyaqətini təhqir etmə, fahişəliyə məcburetmə və ya hər hansı formada ədəbsizlik etmə, girov götürmə, kollektiv şəklidə cəzalandırma, göstərilən hərəkətlərdən hər hansı birini etməməklə hədələmə qadağan olunmuş əməllərdir və konkret olaraq cinayət hesab olunur¹. Bununla yanaşı, hətta müharibə zamanı işğal olunmuş ərazilərdə mülki şəxslər beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq istənilən şəraitdə şəxsiyyətlərinə, şərəf və ləyaqətlərinə, dini baxış və ayinlərinə, vərdiş və adətlərinə hörmət edilməsi hüququna malikdirlər. Onlara qarşı zorakılıq hərəkətləri və ya hədələr tətbiq olunmamalıdır, mülki əhali, habelə ayrı-ayrı mülki şəxslər hücum obyektinə ola bilməzlər. Lakin buna baxmayaraq, bir istisnaya yol verilir. Belə ki, işğalçılar mülki şəxsləri işğalçı ordunun ehtiyaclarının ödənilməsi, yaxud əhalinin təchizatı, onlara xidmət göstərilməsi ilə əlaqədar olaraq məcburi işlərə cəlb edilə bilərlər (hərbi və yardımçı qüvvələrdə iştirak etməyə məcbur etməmək şərtilə). Eyni zamanda, mülki şəxslərin saxlanması üçün həbs düşərgələrinin yaradılması və orada işgəncə verməklə, güllələməklə, aclıqdan öldürməklə hədələmə təsiri altında məcburi əmək rejimini tətbiq etmək qadağan olunur.

¹*Byron Ch. War Crimes and Crimes against Humanity in the Rome Statute of the International Criminal Court. Manchester, Manchester Univ. Press, 2009*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Xüsusilə vurğulanmalıdır ki, işgəncə həm insanlıq əleyhinə cinayətdir, həm də müharibə cinayətidir. Bunları fərqləndirən xüsusiyyət hər birinin malik olduğu tərkib elementləridir. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan işgəncə, müharibə cinayətinin tərkibini yaradan işgəncədən aşağıdakı xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir¹:

- işgəncə istər dinc şəraitdə, istərsə də münaqişə şəraitində mülki əhaliyə qarşı yönəlməlidir;
- işgəncə genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi mülki əhaliyə qarşı yönəlməlidir;
- işgəncə dövlət hərəkəti və ya siyasəti nəticəsində baş verməlidir;
- işgəncə cinayətinin icraçısı əvvəlcədən törədəcəyi əməlin genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olduğunu dərk etməli, bilməli və hətta bunu arzu etməlidir

Regional səviyyədə bu cür işgəncələrin qarşısının alınması məqsədilə ATƏT-in (Təşkilat 1995-ci il yanvarın 1-dək Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM) adlanmışdır) 1989-cu il Vyana sənədinin 23. 2-23. 6-cı paraqraflarında iştirakçı dövlətlərin üzərinə həbsdə olan və tutulmuş şəxslərin insana xas olan ləyaqətinə hörmətin və onlarla humanist rəftarın təmin olunması, BMT tərəfindən qəbul edilmiş Məhbuslarla rəftarın minimum standart qaydalarına riayət edilməsi, işgəncələrin, digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qadağan olunması, bu cür təcrübənin qarşısını almaq üçün səmərəli qanunvericilik, inzibati, məhkəmə və digər tədbirlər görülməsi işgəncələrin qadağan olunmasına həsr olunmuş Konvensiyalara qoşulmamış dövlətlərin onlara qoşulması,

¹ en. wikipedia. org/wiki/Torture

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

insan hüquq və azadlıqlarını pozan hər hansı psixiatrik və ya digər tibbi təcrübənin tətbiqindən insanların müdafiəsini təmin etmək öhdəliyi qoyulur. Zamanla dövlətlər bu sahədə olan öhdəliyi yerinə yetirməyə borcludur və yerinə yetirir. Bura həm məhbuslarala rəftar aiddir, həm də qanunvericilik aktlarına dəyişikliklərin edilməsi.

İşgəncə müharibə cinayətləri kimi isə tamam başqa xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. Bu halda əsirlərə və girovlara, işğal edilmiş ərazinin dinc mülki əhalisinə işgəncə verilməsi artıq müharibə cinayəti hesab olunur və BHH normalarının ciddi pozuntuları hesab olunur. Nəhayət, işgəncə dövlət siyasəti formasında dövlətin öz vətəndaşlarına qarşı törədildiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət kimi, silahlı münaqişə dövründə düşmən dövlətin vətəndaşlarına, hərbi qulluqçularına qarşı yönəlmiş olduqda isə müharibə cinayətləri kimi tövsif olunur.

Qəsdən güclü iztirablara səbəb olma və ya ağır bədən xəsarətləri, yaxud fiziki və ya psixi sağlamlığa mühüm ziyan vurmaqdan ibarət olan digər analoji xarakterli qeyri-insani hərəkətlər

BCM Statutunun 7-ci maddəsinin k) bəndində qəsdən güclü iztirablara səbəb olma və yaxud ağır bədən xəsarətləri, yaxud fiziki və ya psixi sağlamlığa mühüm ziyan vurmaqdan ibarət olan digər analoji xarakterli qeyri-insani əməllərdən bəhs olunur.

“Digər qeyri-insani əməllər” anlayışı iki tələblə məhdudlaşır:

Birincisi, bu kateqoriyaya aid olan əməllər yuxarıda qeyd edilmiş cinayətlərə əlavə kimi başa düşülməlidir.

İkincisi, cinayət əməli şəxsin sağlamlığına psixoloji və fiziki baxımdan, ağır təzyiqlə və onun şəxsiyyətinin alçaldılması ilə nəticələnir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Qəsdən güclü iztirablara səbəb olma və ya ağır bədən xəsarətləri, yaxud fiziki və ya psixi sağlamlığa mühüm ziyan vurmaqdan ibarət olan digər analoji xarakterli qeyri-insani hərəkətlər öz hüquqi ifadəsini Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində, BNŞ-nın 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT və RBCT nizamnamələrinin müvafiq olaraq 5-ci və 3-cü maddələrində, Nürnberq prinsiplərində (prinsip VI) və artıq qeyd edildiyi kimi, BCM Statutunun 7-ci maddəsində tapmışdır¹.

Qəsdən güclü iztirablara səbəb olma və ya ağır bədən xəsarətləri, yaxud fiziki və ya psixi sağlamlığa mühüm ziyan vurmaqdan ibarət olan digər analoji xarakterli qeyri-insani hərəkətlər aşağıdakı hallarda insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaratmış olur²:

1. cinayətin subyekti şəxsə ağır işgəncələr verməklə bərabər ona ciddi fiziki və psixoloji təzyiqlər göstərməlidir;
2. əməl mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücumun bir hissəsi kimi çıxış etməlidir;
3. cinayətin subyekti törətdiyi əməlin xarakteri ilə müsayiət olunan faktiki şəraiti dərk etməlidir;
4. əməl dövlət siyasəti və ya planı çərçivəsində həyata keçirilməlidir.

Qeyd olunduğu kimi bu əlamətlər olduqda əməl insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaratmış olur və eyni zamanda BCM-nin yurisdiksiyasına aid olur.

¹ Bassiouni M. *Cherif: Crimes against Humanity-Dordrecht/Boston/ London. Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

² *Международный уголовный суд. (сборник документов), Казань. Центриновационных технологий, 2004*

2. 2. İnsanların azadlığı əleyhinə cinayətlər

Köləlik və ya kölə vəziyyətinə salma. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərdən biri də köləlik və ya kölə vəziyyətinə salmadır. Elmi-texniki tərəqqinin inkişaf etməsi, sivil cəmiyyət qurulmasına baxmayaraq, müasir dövrdə köləliyin ləğv olunması mümkün olmamışdır.

Köləlik və qul alveri demək olar ki, quldarlıq cəmiyyətindən qalmış mirasdır. Quldarlıq quruluşunun dağılması ilə köləlik və qul alveri nəinki yox olmuş, hətta onun yeni forma və təzahürləri meydana gəlmişdir.

Köləlik dedikdə, barəsində mülkiyyət hüququna məxsus bəzi, yaxud tam səlahiyyətlər həyata keçirilən şəxsin vəziyyəti, yaxud halı nəzərdə tutulur.

Köləliklə bağlı institutlar özündə borc köləliyi, təhkimçilik hüququ, nigah köləliyi, qul əməyindən istifadə və cinsi köləlik, yaxud uşaq ticarəti ilə bağlı məsələləri ehtiva edir. İnsan bilərəkdən aşağıda göstərilən əməlləri törətməklə köləliyin müxtəlif elementlərini yaradır:

- insanı kölə vəziyyətinə salma;
- insanı kölə vəziyyətində nəzarətdə saxlama;
- müəyyən əməl nəticəsində köləliyin geniş miqyasda və sistemativ formada baş verməsi

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, köləlik fenomeni həmişə mövcud olmuş, lakin zaman keçdikcə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Hətta XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Avropa qadınlarının Amerika qitəsinə və Şimali Afrikaya genişmiqyaslı formada miqrasiyası təşkil edilmiş və vaxtilə qadın alveri üçün qadınların Avropaya gətirilməsi də bu cür təşkil edilmişdi.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

“Ağların küləliyi” kimi tanınan bu hala son qoymaq məqsədilə Parisdə 1902-ci il və 1910-cu illərdə iki beynəlxalq konfrans keçirildi və aşağıda göstərilən beynəlxalq konvensiyalar qəbul edildi:

- “Ağ külələrin alverinin qarşısının alınması haqqında” 4 may 1910-cu il Beynəlxalq Konvensiyası;
- Qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması haqqında” 30 sentyabr 1921-ci il Konvensiyası;
- “Yetkinlik yaşına çatmış qadınların alverinin qarşısının alınması haqqında” 11 oktyabr 1933-cü il Cenevrə Konvensiyası

Təəssüf ki, bu Konvensiyaların qəbul olunmasından sonra da, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, küləliyin aradan qaldırılması istiqamətində o qədər də əhəmiyyətli dəyişiklik olmadı.

Köləlik beynəlxalq xarakterli müstəqil cinayətdir. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində göstərilir ki, heç kəs küləlikdə və ya qul vəziyyətində saxlanıla bilməz, küləlik və külə ticarətinin bütün növləri qadağan olunur. Bu cinayətə qarşı formalaşan dövlətlərarası əməkdaşlıq Küləlik haqqında 1926-cı il tarixli Konvensiya və “Küləliyin, külə ticarətinin və küləliyə bənzər institut və adətlərin ləğvi haqqında” 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiya ilə tənzimlənir. Küləlik haqqında Konvensiyaya görə, küləlik üzərində mülkiyyət hüquqları atributlarının hamısının və yaxud onlardan bəzilərinin həyata keçirildiyi insanın vəziyyəti və ya durumu küləlik kimi başa düşülməlidir. Külə ticarəti dedikdə isə külə kimi satmaq məqsədilə insanın ələ keçirilməsi və ya başqasına verilməsi ilə bağlı istənilən akt, satmaq və ya dəyişdirmək məqsədilə külənin əldə edilməsi ilə bağlı istənilən akt, satmaq və dəyişdirmək məqsədilə əldə edilmiş

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

kölənin satmaq və ya dəyişdirilərək başqasına verilməsi ilə bağlı istənilən akt başa düşülür. Əlbəttə, bu, cinayət qanunvericiliyi üçün bir o qədər də dürüst xarakteristika hesab olunmur, amma onun mahiyyəti aydındır, belə ki, o, insanın kiminsə mülkiyyəti olmasına yol vermir. Dövlətin daxili qanunvericiliyi bunun məzmununu həm aydınlaşdırır bilər, həm də “köləlik” anlayışı ilə kifayətlənib bu cinayətə görə cəza müəyyənləşdirə bilər bilər. BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası 1966-cı ildə qəbul etdiyi qətnamədə (1126/1 oktyabr) köləlik anlayışına öz əlavəsini etdi. Belə ki, köləliyə aparteid və müstəmləkəçilik praktikasına aid edildi. Siyasi cəhətdən bu, ümumən düzdür, lakin hüquqi baxımdan birmənalı qəbul edilə bilməz. Müəyyən qədər oxşar olsa da özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif əməllər eyni tərkibli cinayətlər ola bilməz. ***Heç köləlik və aparteid anlayışları da uyğun gəlmir və bunların hər biri müstəqil tərkibli beynəlxalq cinayətlərdir.***

Bu fəsildə məqsəd yalnız köləliyin mahiyyətini izah etmək deyil, əsas etibarilə köləliyi insanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə edən əlamətləri şərh etməkdir. Məsələn burasındadır ki, hər cür köləlik insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunmur.

Köləlik insanlıq əleyhinə cinayət kimi ilk dəfə Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində göstərilmiş, sonra isə BNS-nin 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT və RBCT-nin müvafiq olaraq 5-ci və 3-cü maddələrində, Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsinin 2-ci maddəsində və nəhayət, BCM Statutunun 7-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

Beynəlxalq hüquqda hamılıqla qəbul olunmuşdur ki, köləliyin insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunması üçün əsas

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

keyfiyyətlərdən biri onun mülki əhaliyə qarşı sistemativ və genişmiqyaslı formada baş verməsidir.

Köləlik cinayətinin ictimai təhlükəliliyi özündə beynəlxalq hüququn insan hüquq və azadlıqlarının tanınması prinsipini nəzərdə tutan beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasını əks etdirir. Bu cinayət birbaşa qəsdlə törədilir. Təqsirkar başqa şəxs barəsində mülkiyyət hüququna xas olan səlahiyyətləri həyata keçirdiyinin ictimai təhlükəli olduğunu dərk edir və bunu arzu edir. Cinayətin motivi kimi düşmənçilik və nifrət hissi, tamah, öz üstünlüyünü nümayiş etdirmək hissi və s. çıxış edir.

BCM-nin Statutu “kölə vəziyyətinə salma”nı insanlara münasibətdə hər hansı səlahiyyətin və ya mülkiyyət hüququ ilə bağlı bütün səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi, o cümlədən bu səlahiyyətlərin insan alveri, xüsusən qadın və uşaq alveri zamanı həyata keçirilməsi kimi qəbul edir (7-ci maddənin 2-ci hissəsinin c) bəndi).

Köləlik aşağıdakı əlamətlərinə görə insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkib elementlərini yaradır¹:

- icraçı bir və ya bir neçə şəxs (kölə) üzərində sahiblik hüququnu həyata keçirir (almaq yolu ilə satmaq yolu ilə istifadəyə vermək yolu ilə dəyişdirilməsi və yaxud analogi olaraq onları azadlıqdan məhrum etməklə);
- əməl mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistemativ hücumun bir hissəsi olaraq baş verir;
- icraçı mülki əhaliyə qarşı törətdiyi əməlin sistemativ və genişmiqyaslı hücumun bir hissəsi olduğunu bilir və dərk edir və hətta bunu arzu edir;
- əməl dövlət siyasəti və hərəkəti nəticəsində baş verir.

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2011*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Göründüyü kimi, hər hansı bir şəxs fərdi qaydada bu cinayəti törədə bilməz, təbii ki, onun dəstəyi və maliyyə imkanları olmalı, eyni zamanda özü üçün konkret obyekt seçməlidir.

“Köləliyin, qul alverinin və köləliyə bənzər institut və adətlərin ləğvi haqqında” 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiyada ilk dəfə olaraq qadağalar və konkret cinayətlərlə mübarizə formaları deyil, onların ləğvi barədə göstəriş müəyyənləşmişdi. Beynəlxalq cinayət kimi təkcə köləliyin və qul alverinin özü yox, həm də başqalarının qula çevrilməsinə imkan yaradan şəxslərin əməlləri, qulların daşınması, şikəst etmə, başqa insanların damğalanması, başqa şəxslərin özlərini kölə vəziyyətinə salmalarına sövq edilməsi, qul mübadiləsi və s. tövsif oluna bilər. 1956 cı il Konvensiyasının 3-cü maddəsinin II bəndinə əsasən, Konvensiyada iştirak edən dövlətlər onların bayrağından qanuni əsasda istifadə edən gəmilərin, yaxud uçan aparatların qul daşımalarına yol verməmək və belə əməllərdə, yaxud dövlət bayrağının bu məqsədlə istifadə edilməsində müqəssir olan şəxsləri cəzalandırmaq üçün bütün təsirli tədbirləri görməlidirlər. Eyni zamanda, bu Konvensiyanın iştirakçıları dəniz və hava limanlarından və sahillərdən qul daşınması üçün istifadə edilməsinə yol verməmək üçün lazımı vasitələrdən istifadə etməlidirlər. Konvensiyaya görə, dövlətlər aşağıdakı institutların və adətlərin tədricən və mümkün qədər qısa müddətdə tam ləğvi və ya aradan qaldırılması üçün bütün mümkün və zəruri qanunvericilik tədbirləri və başqa tədbirləri görməyi öhdələrinə götürürlər:

- borc asılılığı, yəni borclunun öz borcunu təmin etmək üçün şəxsi əməyini və ya ondan asılı olmayan şəxsin əməyini verməsi nəticəsində yaranan hal və ya vəziyyət – əgər görülən işin lazımı şəkildə qiymətləndirilən dəyəri borcun ödənişi üçün hesaba

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

alınmırsa və ya işin müddəti məhdudlaşdırılmayıbsa və ya xarakteri qeyri-müəyyəndirsə;

- təhkimlilik vəziyyəti, yəni istifadəçi qanuna, adətə və ya sazişə əsasən müzd müqabilində və ya muzdsuz olaraq başqa şəxsə məxsus torpaqda yaşayıb işləməli və həmin başqa şəxs üçün müəyyən işi yerinə yetirməlidir və özünün bu vəziyyətini dəyişdirə bilmir;
- **hər hansı institut və ya adət ki, onun əsasında:**
- qadının valideynləri, qəyyumları, ailəsi və ya hər hansı başqa şəxs və ya şəxslər qrupu pul və ya natura şəklində müzd müqabilində qadını onun tərəfindən imtina hüququ olmadan ərə verməyi vəd edirlər;
- qadının əri, ərinin ailəsi müzd müqabilində və ya müxtəlif qaydada qadını başqa şəxsə vermək hüququna malikdir;
- ərinin ölümündən sonra qadın vərəsəlik üzrə başqa şəxsə keçir;
- uşaq və ya 18 yaşına çatmamış yeniyetmənin valideynlərindən biri, yaxud hər ikisi və yaxud qəyyumu tərəfindən müzd müqabilində və ya muzdsuz olaraq həmin uşağın, yeniyetmənin əməyinin istismar edilməsi məqsədilə başqa şəxsə verilir.

Kölənin hər hansı nəqliyyat vasitələri ilə bir ölkədən başqasına aparılması və ya aparılmasına cəhd göstərilməsi və ya bu prosesdə iştirakçılıq Konvensiyaya görə, onun iştirakçısı olan dövlətlərin qanunlarına əsasən, cinayət hesab olunur, bu cinayətlərdə təqsirli sayılan şəxslər isə ciddi cəzalandırılır. Kölənin və ya asılı vəziyyətdə olan şəxsin bu vəziyyətdə olduğuna işarə edilməsi üçün və ya onun cəzalandırılması məqsədilə və ya hər hansı başqa səbəbdən şikəst

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

edilməsi, yandırma yolu ilə və ya ayrı üsulla damğalanması, eləcə də bu cür hərəkətlərdə iştirakçılıq Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin qanunlarına əsasən cinayət sayılır və cəzalandırılır. Başqa şəxsin kölə edilməsi, köləliyə sövq edilməsi, başqa şəxsin özünü, özündən asılı olan şəxsi, köləliyə bənzər təsisatların və ya adətlərin nəticəsi olan asılı vəziyyətə düşməsinə sövq edilməsi və ya bu cür hərəkətlərin edilməsinə cəhd göstərilməsi, yaxud bu əməllərdə iştirakçılıq, bu əməllərin hər hansı birinin törədilməsi üçün gizli sövdələşmədə iştirak da Konvensiyanın tərəfi olan dövlətlərin qanunları ilə cəzalandırılan cinayət sayılır.

“Köləliyin, qul alverinin və köləliyə bənzər institut və adətlərin ləğvi haqqında” 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiyasında köləliyə bənzər institut və adətlərin aşağıdakı siyahısı verilmişdir:

- ödənişsiz işçi qüvvəsi kimi istifadə məqsədilə uşaqların oğurlanması və satılması, insanın öz şəxsi adından və əsas hüquqlarından məhrum edilməsi, mükafatlandırılma müqabilində valideynlərin, yaxud qəyyumların öz uşaqlarını imkanlı şəxslərə xidmət etməyə verməsi;
- mükafatlandırılma müqabilində, qadınların onların imtina hüququ olmadan ərə verməklə ev quluna çevrilməsi, elə həmin şərtlərlə ərli qadının digər şəxslərə, yaxud miras kimi verilməsi;
- borcun ödənilməsinə hesablanmayan və iş müddəti və əməyin özünün xarakteri ilə məhdudlaşmayan borclunun əməyi şəklində borcun ödənilməsi;
- istifadəçinin qanuna, adətə, yaxud razılığa görə başqa şəxsə məxsus torpaqda yaşayıb işləməli və mükafatlandırılma müqabilində, ya da bunsuz belə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

şəxs üçün müəyyən iş görməli olduğu və düşdüyü vəziyyəti dəyişə bilmədiyi təhkimçi vəziyyətdə olması

Kölə və ya asılı vəziyyətdə olan şəxsin bu vəziyyətdə olduğuna işarə edilməsi üçün, yaxud onun cəzalandırılması məqsədilə və ya hər hansı başqa səbəbdən şikəst edilməsi, yandırma yolu ilə və digər üsullarla damğalanması, eləcə də bu cür hərəkətlərdə iştirakçılıq Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin qanunlarına əsasən cinayət sayılır və cəzalandırılır.

Köləlikdən törəmə əməlin biri də qul alveridir. Qul alveri hər hansı bir şəxsi tutmaq, almaq, yaxud onu qula çevirmək məqsədilə binagüzarlıq etmək, satmaq, dəyişmək məqsədilə qul almaq, bu məqsədlə alınmış şəxsi satmaq, dəyişdirmək və ümumiyyətlə, qul ticarəti, yaxud qulların daşınması ilə bağlı bütün hərəkətləri özündə ehtiva edir. Qul alveri spesifik peşə kimi, XVIII-XX əsrdə geniş yayılmışdır. ABŞ-da vətəndaş müharibəsində şimalın qələbəsi köləliyin ləğvi qulların satış bazarının zəifləməsi ilə nəticələndi. Zənci alverini ilk dəfə 1815-ci ildə Vyana Konqresi pisləmişdi. Sonradan 1818-ci ildə Aahəndə (Almaniyanın Şimali Reyn-Vestfaliya vilayətində, Hollandiya və Belçika ilə sərhəd bölgədə yerləşən şəhər) belə ticarət qadağan olundu. Buna baxmayaraq, köləlik və qul alveri uzun müddət gəlirli peşə olaraq qalmaqda idi. Qul alveri qulları bir ölkədən digərinə daşıma, yaxud daşımağa cəhd, eləcə də maddi və qeyri mənfəət əldə etmək məqsədilə onların satılması və ya mübadiləsidir. Bu əlamətlər olmadıqda, qul alverinin cinayət tərkibi də olmur.

Müasir dövrdə qul alverinin beynəlxalq xarakterli digər cinayətlərə bənzər gizli formaları aşkar olunmuşdur. Belə ki, bir çox ölkələrdə ucuz işçi qüvvəsinin satılması üzrə biznes

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

formalaşır. Satıcı vasitəçilik fəaliyyətinə görə az olmayan gəlir götürür.

Uşaqların oğurlanıb sonradan satılması qul alverinin spesifik forması hesab olunur. Bir çox Qərb, Şərq və Cənub ölkələrində yarırəsmi olaraq uşaq satışı üzrə “qara bazar” yaranmışdır. Uşaq adətən, həddi-buluğa çatanadək alıcının mülkiyyətinə çevrilir. Qul alverinin bu növü həmçinin beynəlxalq cinayət sayılmalıdır.

Köləlikdən və qul alverindən savayı, onların eyni olan bir sıra cinayətlər də mövcuddur. Bu, qadın alveri, uşaq alveri və məcburi əməkdir. Ucuz işçi qüvvəsinin satılması, qul alveri olduğu kimi, qadının da alıcının mülkiyyəti qismində satılması qul alveri kimi tövsif oluna bilər.

İnformasiya texnologiyalarının inkişafı insan alveri fenomeninə yeni amillər əlavə etmişdir. İnternet kifayət qədər imkanlar yaratdığı üçün insan alveri ilə məşğul olanlar da bu imkanlardan operativ istifadə edirlər. İndi insan alveri çox zaman elektron poçt vasitəsilə iş təklifləri formasında və ya nigah büroları pərdəsi altında, habelə pornoqrafik materialların və fahişəlik xidmətlərinin satışı formasında meydana çıxır. Bu, əlbəttə ki, insan alverinin mövcudluğunun başlıca səbəblərindəndir, bu fenomenə “müşərilər” tərəfindən açıq-aydın tələbat var və onların davranışı bəşər cəmiyyətinin təkamülü ilə sıx əlaqədardır. İnsan alverçilərinin sistemli və genişmiqyaslı söyləri hər şeydən əvvəl müştərilərin “tələbatı”nı ödəməyə yönəlib.

İnsan alveri ilə mübarizə aparan dövlətlər aparılan mübarizənin praktiki əlaqələndirilməsini təmin etmək məqsədilə informasiya mübadiləsi aparır, onlara məlum olan hər bir insan alveri hadisəsi ilə bağlı bir-birilərini məlumatlandırırırlar.

Nəhayət, köləlik və kölə ticarəti Vətəndaş hüquqları və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda, İnsan hüquq-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ları haqqında Avropa Konvensiyasında qeyri-qanuni əməl kimi qadağan olunmuşdur. Həmin sənədlərin müvafiq olaraq 8-ci və 4-cü maddələrində deyilir: “heç kəs köləlikdə saxlanılmamalıdır; köləliyin və kölə ticarətinin bütün növləri qadağandır”.

Adamların məcburi yoxa çıxarılması. Əsas insan hüquqlarından biri olan, həm beynəlxalq hüquq normalarında, həm də dövlətdaxili qanunvericilikdə (ilk növbədə, Konstitusiyə səviyyəsində) öz əksini tapmış azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququnun ağır pozuntularından biri insanların məcburi yoxa çıxarılmasıdır. Bu bir çox ölkələrdə bu gün də birbaşa dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən və ya həvəsləndirilən qanunsuz və zorakı bir praktikadır.

Məcburi yoxa çıxarılma siyasi məqsədlərlə, məsələn, hökumətə təzyiq göstərmək üçün şəxslərin oğurlanması, yoxa çıxarılması kimi başa düşülür. Məcburi yoxa çıxarılma insan hüquqları sahəsində qəbul olunmuş beynəlxalq müqavilələrə və beynəlxalq cinayət tribunallarının nizamnamələrinə əsasən, insanlıq əleyhinə cinayət kimi müəyyən olunmuşdur. “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” 1966-cı il Paktının 9-cu maddəsinin 1-ci bəndində göstərilir: “Hər bir insanın azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs zorla həbs və yaxud dustaq edilə bilməz. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş əsaslar olmadan və müvafiq qaydalara əməl olunmadan azadlıqdan məhrum edilməməlidir”. Beynəlxalq hüquqi sənədlərdə adamların qanunsuz həbs olunması, məcburi yoxa çıxarılması qadağan olunsa da realıqda onun qarşısını almaq mümkün olmamışdır.

Adamların məcburi yoxa çıxarılmasının bir çox ölkələrdə yayılması BMT Baş Məclisinin ciddi narahatlığına səbəb olmuş və nəticədə, məcburi yoxa çıxarılmış insanların mü-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dafiəsi ilə bağlı ayrıca bəyannamə qəbul edilmişdir. Bəyannamədə məcburi yoxa çıxarılan şəxslərin zorla tutulub saxlanması və ya oğurlanması, hökumət səviyyəsində vəzifəli şəxslər və ya təşkil olunmuş müəyyən qruplar, xüsusi şəxslər vasitəsilə öz azadlıqlarından məhrum olunması göstərilir. Bu cinayəti icra edənlər təbii ki, birbaşa və ya dolayı yolla dövlət tərəfindən müdafiə olunmaqla, məcburi yoxa çıxarılmış adamların sonrakı taleyi və saxlandığı yer haqqında məlumatın gizli saxlanılmasına nail olurlar, bu da həmin insanların hüquqlarının müdafiə olunmasına əngəl törədir.

Əvvəllər beynəlxalq-hüquqi aktlarda adamların məcburi yoxa çıxarılması insanlıq əleyhinə cinayət kimi nəzərdə tutulmurdu, lakin sonradan beynəlxalq cinayət tribunallarının nizamnamələrində məcburi yoxa çıxarılma insanlıq əleyhinə cinayət kimi öz əksini tapdı.

YBCT Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinə uyğun olaraq, aşağıdakı elementlər məcburi yoxa çıxarılmanı insanlıq əleyhinə cinayət kimi səciyyələndirməyə əsas verir¹:

- cinayətin subyektı bir və ya bir neçə şəxsi saxlayır və ya oğurlayır, eyni zamanda onların oğurlanması faktını inkar edir;
- azadlıqdan məhrum olmanın heç bir qanuni əsası olmur və şəxs bilərəkdən uzun müddət qanuni müdafiədən kənar saxlanılır;
- bu əməlin iştirakçıları hər hansı bir şəxsi bilərəkdən azadlıqdan məhrum edir və cinayət məsuliyyəti daşıyır, cinayət məsuliyyəti daşdığını dərk edir.

Göründüyü kimi, məcburi yoxa çıxarılma beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq özbaşına həbs kimi dəyərləndirilir, yəni, mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistemli

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2011*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hücumun bir hissəsi kimi fərd qanunsuz şəkildə azadlıqdan məhrum edilir. Bu məsələ üzrə Tribunal müəyyən etmişdir ki, məcburi yoxa çıxarılmı hər hansı mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və sistemli hücumun bir hissəsini təşkil edir¹. Şəxslərə qarşı edilmiş bu hücum, onların bu cür azadlıqdan məhrum edilməsinin inkar edilməsi və ya onların taleyi haqqında məlumat verilməsindən imtina edilməsi, dövlət və ya siyasi təşkilat tərəfindən və ya onların dəstəyi və razılığı ilə həyata keçirilməlidir. Yəni həbs etmə, saxlama və ya oğurlama dövlət, yaxud siyasi təşkilat tərəfindən və ya onların dəstəyi, razılığı ilə həyata keçirilir.

Nəhayət, adamların məcburi yoxa çıxarılması özünün daha dəqiq ifadəsini BCM-nin Statutunda tapdı. Statutun 7-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin i) bəndində deyilir: “Adamların məcburi yoxa çıxarılması” uzun müddət ərzində adamları qanuni müdafiədən məhrum etmək məqsədilə sonradan bu cür azadlıqdan məhrum etməni etiraf etməkdən, bu adamların taleyi və olduğu yer haqqında məlumat verməkdən boyun qaçırmaqla dövlət, siyasi təşkilat tərəfindən, onların icazəsi və yardımı və ya razılığı ilə həbs edilməsini, tutulmasını, oğurlanmasını ifadə edir.

Ümumiyyətlə, bu cinayətkar əməli həyata keçirən subyekt, əməlin hansı nəticələr doğuracağını təbii ki bilir. O dərk edir ki, adi qaydada həyata keçirilən bu cür həbs etmə, saxlama və oğurlama sonradan həmin şəxsin və ya şəxslərin bu cür azadlıqdan məhrum edilməsinin inkar olunması, yaxud digər yollarla həyata keçirilir. Nəhayət, icraçı bu əməli həyata keçirməyi arzu edir.

Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi insanların məcburi yoxa çıxarılmasının dövlətin və ya siyasi təşkilatın fəaliyyə-

¹*Akhavan P. Reconciling Crimes against Humanity with the Laws of War. In. Journal of international criminal justice, 2008, vol. 6*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ti və ya planı nəticəsində həyata keçirilməsi ilə xarakterizə olunur. Bir növ dövlət vətəndaşlarının məcburi yoxa çıxarılmasına şərait yaradır, ya da öz planı əsasında reallaşdırır. Məcburi yoxa çıxarılanın son illər bir çox ölkələrdə, xüsusən, Şimali Qafqazda daha çox yayıldığı iddia olunur. Bu, əslində, orada cinayətkar biznes formasına çevrilmişdir. Dövlət orqanları, xüsusi firmalar, yaxud yoxa çıxarılmış şəxslərin qohumları öz əməkdaşlarını, dost və yaxınlarını girovluqdan azad etmək üçün böyük məbləğdə pullar ödəməli olurlar. Bu cinayətdə, bir qayda olaraq, bir neçə, yaxud çoxlu sayda şəxslər zərər çəkir və eyni zamanda dövlət orqanlarının normal fəaliyyətini pozmağa qarşı yönəlir.

Göstərilənlərə müvafiq olaraq demək olar ki, adamların məcburi yoxa çıxarılması dövlətlərin cinayət qanunvericiliyində qadağan olunmuş və onun törədilməsinə görə konkret cəza müəyyən olunmuşdur. O da qeyd olunmalıdır ki, bu əməl, bir çox dövlətin cinayət qanunvericiliyi üçün yenidir.

Deportasiya. “Deportasiya” latın sözü olub (deportatio) “qovulmaq”, “sürgün olunmaq” mənasını verir. Deportasiya ilk dəfə Fransada sürgünün xüsusi növləri kimi nəzərdə tutulmuş və şübhəli şəxslər haqqında 1791-ci il qanunu ilə tətbiq edilməyə başlanılmışdır. Həmin qanuna əsasən siyasi cəhətdən formalaşmamış şəxslər Qviana yaylasına sürgün olunurdular. İlk dəfə deportasiya haqqında maddə 1810-cu ildə Fransanın Cinayət Məcəlləsinə daxil edilmişdi.

Qitə hüduqlarından kənarda sürgündə olmağı və ömürlük orada qalmağı nəzərdə tutan 23 mart 1872-ci il tarixli Fransa Qanununa görə isə yaşayış üçün yararlı olmayan ucqar müstəmləkə ərazilərində deportasiya olunanlar üçün möhkəmləndirilmiş düşərgələrin yaradılması zəruri sayılmışdı. Deportasiyadan təkə cinayətkarları cəzalandırmaq

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

üçün deyil, həm də inqilabçılara divan tutmaq məqsədilə istifadə olunurdu. Göründüyü kimi, ilk deportasiyalar daha çox siyasi cəhətdən səbatsız sayılanlara və qatı cinayətkarlara qarşı tətbiq edilmişdir. Sonradan deportasiya təhlükəli cinayətkarlığa qarşı cəza növü kimi tədricən aradan götürülmüşdür. Əslində, 1880-ci ildən onun tətbiq olunması dayandırılmışdı.

Deportasiya həm də müvafiq icazə olmadan dövlətin ərazisində olan xarici vətəndaşlara və “arzu olunmayan şəxslərə” münasibətdə tətbiq olunur. Mülki əhalinin deportasiyası işğalçı hakimiyyət orqanları tərəfindən dinc sakinlərin tutduqları ərazidən normal yaşayış üçün az əlverişli olan başqa rayona məcburi olaraq köçürülməsində, didərgin salınmasında ifadə olunur. Deportasiya həm müharibə şəraitində (əgər deportasiya düşmən dövlət tərəfindən həyata keçirilsə-müharibə cinayətləri kimi), həm də dinc şəraitdə baş verə bilər. Hər ikisinin qadağan olunmasına və imperativ norma kimi dövlətlərə şamil olunmasına baxmayaraq deportasiyalar yenə də baş verir.

Deportasiyanın ictimai təhlükəliliyi əhalinin uzun müddət olduğu qanuni yaşayış yerlərindən zorla çıxarılması ilə müşayiət olunan və insanların kütləvi şəkildə ev-eşiyindən, doğma torpağından, ölkəsindən qovulması ilə nəticələnən hərəkətlərlə xarakterizə olunur.

Deportasiya məsələsində əsasən iki ifadəyə – “əhalinin qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa yerlərə qovma” və “digər məcburi hərəkətlələ didərgin salma” ifadələrinə diqqət yetirmək lazımdır.

Əhalinin qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa yerlərə qovma – güc tətbiq etməklə qırğınlar və zorakılıqlar törətməklə sakinlərin qovulmasıdır. Bu hərəkətlərdə məqsəd əhalini

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qanuni yaşadığı yerlərdən çıxarmaqdır. “Qovma” ifadəsində isə digər cinayət əməlləri də öz əksini tapır (genosid, məhv etmə, işgəncə və s.).

Digər məcburi hərəkətlərlə didərgin salma dedikdə əhalini qorxutma, şayiələr yayma, yaşayış şəraitini hədsiz pisləşdirmə və s. kimi üsullar başa düşülür.

Əhalini qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa ölkəyə qovmanın və ya digər məcburi hərəkətlərlə didərgin salmanın beynəlxalq hüquq normaları ilə müəyyən edilmiş əsaslarına aşağıdakılar aiddir:

- dövlətin təhlükəsizliyinin qorunması;
- ictimai qaydanın mühafizə edilməsi;
- əhalinin sağlamlığının, mənəviyyatının və digər hüquq və azadlıqlarının qorunması.

Deportasiya ilk dəfə olaraq insanlıq əleyhinə cinayət kimi Nürnbeq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində öz əksini tapmış və sonradan BNŞ-nin 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT və RBCT nizamnamələrinin 5-ci və 3-cü maddələrində, Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsinin 2-ci maddəsində və BCM-nin 7-ci maddəsində daha da genişləndirilmişdir.

RBCT Nizamnaməsinin 3-cü maddəsində göstərilir ki, Tribunal mülki əhaliyə qarşı dini, irqi, siyasi, etnik və ya milli əsaslara görə genişmiqyaslı və sistemətik hücumun bir hissəsi kimi çıxış edən deportasiyanı insanlıq əleyhinə cinayət hesab edir. Bu keyfiyyətləri özündə ehtiva edən deportasiya insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

- deportasiya istər dinc şəraitdə, istərsə də münaqişə

¹*Schabas W. Crimes against Humanity: the State Plan or Policy Element. In: The Theory and Practice of International Criminal Law, 2008*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- şəraitində mülki əhaliyə qarşı yönəlməlidir;
- mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş deportasiya genişmiqyaslı və sistemativ hücumun tərkib hissəsi kimi çıxış etməlidir;
 - deportasiya dövlət planı və ya siyasəti nəticəsində baş verməlidir;
 - deportasiya siyasətini həyata keçirən şəxs əvvəlcədən törədəcəyi əməlin genişmiqyaslı və sistemativ hücumun tərkib hissəsi olduğunu dərk etməli, bilməli və hətta bunu arzu etməlidir.

Tarixi həqiqətlər sübut edir ki, bu cür deportasiyalar zamanından asılı olmayaraq həmişə baş vermişdir. Məsələn, Rusiya imperiyasında 1917-ci il Oktyabr çevrilişindən sonra hakimiyyətə gəlmiş bolşeviklər özlərinin siyasi düşmənlərinə divan tutmaq məqsədilə genişmiqyaslı kütləvi deportasiya tədbirlərinə başlamışdılar. Bundan başqa, 1944-1949-cu illər ərzində 16 milyon alman öz yaşadıkları yerdən deportasiya olunmuşlar.

Kütləvi deportasiyaya məruz qalmış xalqlar sırasında birinci olaraq 1937-ci ildə Uzaq Şərqdən Qazaxıstana və Orta Asiyaya sürgün edilən 120 min koreyalını göstərmək olar¹. Cəmi bir il sonra – 1938-ci ildə isə ölkənin Şərq bölgələrində yaşayan və “xüsusi köçürülənlər” adlanan əhalinin sayı artıq 997 min nəfərə çatmışdır. 1930-1940-cı illərdə keçmiş SSRİ-də tək-cə totalitar rejimə müqavimət göstərən müxtəlif qruplar, təşkilatlar, partiyalar deyil, həmçinin bütöv xalqlar amansız təqiblərə məruz qalmış, məhv edilmiş, yaxud deportasiya olunmuşdular. Nəticədə ayrı-ayrı xalqlar doğma yerlərindən, yaxud yığcam halda yaşadıkları ərazilərdən zorla Orta Asiyaya, Qazaxıstana və Sibirə köçürülmüşdür.

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity-Dordrecht/Boston/London. Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Stalin rejiminin zorakılıq siyasəti bütün SSRİ xalqlarının, o cümlədən azərbaycanlıların tarixi taleyində silinməz izlər buraxmışdır. 1939-1940-cı illərdə SSRİ-yə yeni ərazilərin birləşdirilməsi ilə xalqların deportasiyasının miqyası daha da genişləndi. Qərbi Ukraynadan, Qərbi Belorusiyadan, Baltikyanı ölkələrdən və digər bölgələrdən on minlərlə adam zorla sürgün edildi.

II Dünya müharibəsi dövründə bütöv xalqlar əsassız olaraq alman faşistləri ilə əməkdaşlıqda təqsirləndirilərək tarixi vətənlərindən və yığcam yaşadıkları yerlərdən sürgün olundular. Onların bir çoxu sürgün yerinə gəlib çatmamış, yollarda məhv olmuşdur. Müharibə illərində antifaşist hərəkatından öz məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışan Sovet rejimi kimi, nasistlər də müxtəlif millət və milli qüvvələrdən Sovetlər əleyhinə istifadə etmək siyasəti yürüdükdülər. Onlardan antisovet dəstələri təşkil etmişdilər. 1942-ci ildə hitlerçilər kalmık süvari körpüsü yaratmışdılar. Simferepol-da toplanan müsəlman qurultayında Bilal Aksanov başda olmaqla Krım hökuməti yaradılmışdı. Bununla yanaşı, alman komandanlığı Krım tatarlarından hər birində 200-300 nəfər olan 10 antisovet batalyonu yaratmışdı. Bütün bunlar da öz növbəsində Sovet rejiminin qeyri-millətlərə düşmənçilik münasibətini gücləndirmişdi. Məsələn, 1941-ci ildə Volqaboyu almanların, 1943-cü ildə kalmıkların, 1944-cü ildə çeçenlərin-inquşların və krım-tatarlarının milli muxtariyyətləri ləğv edilmişdi. Hətta çeçenlər və inquşlar Qızıl Ordu sıralarından tərxis edilmişdilər. 1943-1945-ci illərdə Krım tatarları, çeçenlər, inquşlar, kalmıklar, bolqarlar, karaçaylılar, ahısqa türkləri, yunanlar və bir sıra digər azsaylı millətlər öz doğma yurdlarından sürgün edilmişdilər. 1944-cü ilin fevralın sonuna qədər Şərqlə 650 min çeçen, inquş, kalmık və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

karaçaylı sürgün edilmişdi. 1944-cü ilin yayında 225 min tatar sürgün edilmişdi. Ümumiyyətlə, 1944-cü ilin payızında sürgün olunanların sayı 1,5 milyon nəfər olmuşdu¹. Krım tatarlarına 90-cı illərə qədər öz torpaqlarına qayıtmağa icazə verilməmişdir, məsxəti türkləri hələ də öz doğma yurdlarına qayıda bilmirlər.

XX əsrdə açıq və gizli deportasiyaya məruz qalmış xalqlar arasında azərbaycanlıların deportasiyası daha ağır və təhlükəli olmuşdur. Azərbaycanlıların istər tarixən yaşadıkları “Ermənistan” adlandırılmış ərazilərdən, istərsə də öz doğma respublikası daxilindəki ayrı-ayrı bölgələrdən (xüsusən ermənilərin guya əksəriyyət təşkil etdikləri üçün tarixi Qarabağ ərazisinin süni surətdə iki hissəyə bölünməsi sayəsində yaranmış Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətindən) qovulması, demək olar ki, bütün XX əsr boyunca davam etmişdir, yəni sistemliliyinə, ayrı-ayrı vaxtlarda isə xüsusilə qəddarlıqla həyata keçirilməsi ilə genosid səviyyəsinə çatdırılmasına görə dünya tarixində analoqu olmayan amansız bir aksiyadır.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra, hətta Azərbaycandan azərbaycanlıların deportasiyası müxtəlif formalarda fasilələrlə, sistematik şəkildə, demək olar ki, bütün 70 il ərzində davam etdirilmişdir. Məsələn, 20-30-cu illərdə kommunist rejiminin möhkəmləndirilməsi dövründə törədilmiş qanunsuz şəraitində on minlərlə azərbaycanlı repressiyaya məruz qalmış, Orta Asiya və Qazaxıstana sürgün olunmuşdur. 1937-1938-ci illərin repressiyaları zamanı Azərbaycan xalqı qismən deportasiya siyasətinin qurbanı olmuşdur. II Dünya müharibəsindən sonra ermənilər Ermənistanda yaşayan və əsasən Azərbaycanla həmsərhəd rayonlardakı azərbaycanlıları köçürmək üçün hər vasitəyə

¹*www.kayzen.az*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

əl atırdılar. Azərbaycanın Mil-Muğan düzlərində pambıq əkilən rayonlarını işçi qüvvəsi ilə təmin etmək adı altında Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlıları öz qədim dədə-baba yurdlarından köçürmək və onların yerinə xaricdən gələn erməniləri yerləşdirmək planı qururlar. Nəticədə SSRİ Nazirlər Soveti 1947-ci il dekabrın 23-də Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlıların Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında 4083 sayılı qərar qəbul etdi¹. 1948-ci ilin martında SSR Nazirlər Soveti həmin qərara əlavə olaraq ikinci bir qərar da qəbul etdi. 1947-ci il 23 dekabr tarixli qərara əlavə qeyd olan və İ.Stalinin imzaladığı bu ikinci qərar da azərbaycanlıların köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər planı özünün geniş əksini tapmışdır. O zamankı hadisələr sənədlərdə belə xatırlanırdı: “Eşalonlarla Kür-Araz ovalığına atılan azərbaycanlılar üçün ən adi yaşayış şəraiti belə yox idi. Onlar mal-heyvan tövlələrində, uçuq-sökük dəyələrdə daldalanırdılar. Onların ən adi tələbləri belə ödənilmirdi”. Son nəticə olaraq azərbaycanlıların Ermənistandan qovulması üçün bütün lazımi tədbirlər görüldü. Təkcə bunu qeyd etmək kifayətdir ki, 1948-1953-cü illərdə bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti qərar qəbul etmişdi. 1948-ci ildə 10 584 azərbaycanlı, 1949-cu ildə isə nəzərdə tutulmuş 40000 nəfərin köçürülməsi yer olmadığı üçün mümkün olmamışdır. Həmin il 15713 nəfərin köçürülməsi planlaşdırılmışdır. SSRİ Nazirlər Soveti isə 40000 nəfərin köçürülməsini tələb edirdi. Respublikanın Nazirlər Sovetinin sədri T. Quliyev İttifaq Hökumətinə məktubda bildirirdi ki, 1949-1950-ci illərdə 90000 nəfəri köçürmək üçün ən azı 20000 yaşayış evi lazım gəlir. Bunun üçün 400 mil-

¹http://files.preslib.az/site/soyqirim/31mart_az.pdf

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yon manatlıq tikinti-quraşdırma işləri görülməlidir. Belə bir işin öhdəsindən Azərbaycan Respublikası öz gücü ilə 2 il müddətinə gələ bilməz. Buna görə də 1949-cu ildə köçürmə planının 15000 nəfərə endirilməsi xahiş olunurdu. Elə həmin ilin dekabrında Moskvaya müraciət edən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri respublikanın imkanlarını nəzərə alaraq köçürmə planında dəyişikliklər aparmağı xahiş edir. Belə ki, 1950-ci ildə 15 000, 1951-ci ildə 10 000, 1952-ci ildə 20 000, 1953-cü ildə 20 000, 1954-cü ildə 15 000 nəfərin köçürülməsinə icazə verməyi xahiş edir¹. Bu köçürmə siyasəti Stalinin ölümünə qədər müəşəkkil şəkildə getmişdir. 1948-1950-ci illərdə Ermənistan SSR-dən cəmi 34383 nəfər azərbaycanlı köçürmək mümkün olmuşdur. Amma əldə olan rəsmi sənədlərdən görünür ki, bu siyahı Ermənistandan köçürülən və köçürülməyə məcbur edilənlərin tam siyahısı deyil. Ermənistan SSR başçılarının qərarında göstərildiyindən daha çox azərbaycanlıları müxtəlif yollarla Ermənistandan qovmağa çalışmışlar. Belə bir fakt var ki, ermənilərin yuxarı vəzifəli şəxsləri soydaşlarımız arasında müxtəlif sayıələr yaraq süni surətdə vahimələr yaradırdılar. Nəticədə minlərlə azərbaycanlı ailəsi nəinki Azərbaycanın rayonlarına, hətta SSRİ-nin başqa respublikalarına qaçırdılar. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 5 fevral 1953-cü il tarixli qərarı ilə Kür-Araz ovalığına 1900 ailə köçürülməsi nəzərdə tutulurdu. Nəhayət bu köçürmə planı baş tutur və Kür-Araz ovalığına köçürülən azərbaycanlıların çoxu iqlim şəraitinə dözmür və məhvətmənin qurbanı olur.

Ermənistan ərazilərində etnik təmizləmə tədbirləri sonrakı illərdə də imkan düşdükcə açıq, qarşısı alındıqda isə gizli üsul və vasitələrlə davam etdirilmişdi, həm də deportasiya

¹http://files.preslib.az/site/soyqirim/31mart_az.pdf

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

edilən azərbaycanlıların bir nəfərinin belə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində yerləşdirilməsinə imkan verilməmişdi. Hələ üstəlik, Dağlıq Qarabağdan 132 azərbaycanlı ailəsi, 549 nəfər “daxili köçürmə” adı altında Xanlar (indiki Göygöl rayonu) rayonuna köçürülmüşdü.

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun məlumatına əsasən, 1988-1989-cu illərdə Ermənistanda aparılan etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistandakı 185 azərbaycanlı kəndindən 250 min nəfərə qədər azərbaycanlı təcavüzə məruz qalaraq zorakılıqla doğma yurdlarından qovuldu. Nəticədə, Ermənistanı azərbaycanlılardan təmizləmək aksiyası həyata keçirilərək 216 azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, minlərlə qadın, uşaq və qoca bədən xəsarəti almış, on minlərlə ailənin əmlakı qarət olunmuşdur.¹

Bir mənbənin məlumatına görə son iki əsrdə indiki Ermənistanda (Qərbi Azərbaycanda) mövcud olmuş iki minədən çox azərbaycanlının yaşayış məntəqələri viran qoyulmuş və yaxud ermənilər tərəfindən zəbt edilmişdir. Təkcə XX əsrin ilk illərində İrəvan quberniyası ərazisində azərbaycanlılara məxsus minə yaxın və hətta bundan da çox yaşayış məskənləri viran edilmişdir. 1916-cı ildə İrəvan quberniyasında 373582 azərbaycanlı siyahıya alındığı halda, 1920-ci ilin payızında həmin ərazidə cəmi 12 min azərbaycanlı qalmışdı. Təkcə 1918-ci ildə İrəvan quberniyası ərazisində azərbaycanlılar yaşayan 211 kənd, Zəngəzur qəzasında 115 kənd erməni silahlı dəstələri tərəfindən viran edilmişdi². Həmin ildə ermənilər Azərbaycanın bir çox rayonlarında genişmiqyaslı

¹525-ci qəzet, 2011, № 235 (3551),

www.azertag.az/xeber/Azerbaycanlilara_qarsi_etnik_temizleme_ve_soyqirimi_siyasetinin_merheleleri_Ermenilerin_Azərbaycan_torpaqlarina_kochurulmesi-842178

²Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Bakı, 2007

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qırğınlar törətmişdilər¹.

Digər mənbədən alınan məlumata görə 1988-ci ilin mart və may aylarında Ermənistan Respublikası ərazisindəki azərbaycanlılar yaşayan kəndlərə ermənilər tərəfindən edilən hücumlar zamanı azərbaycanlılar erməni millətçilərinin təqib və hədələrinə məruz qalaraq vəhşicəsinə ev-əşiklə-rindən qovuldular, öldürüldülər, mal-dövlətləri talan edildi, və bir çoxları təhqirlərə, işgəncələrə məruz qaldı. Həmin vaxtlar Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlılara qarşı da eyni cür tədbirlər görüldü. Ermənilər də o zaman Azərbaycanın ərazisi olan Dağlıq Qarabağda etnik qrup olaraq yaşayırdılar. Onlar SSRİ və Ermənistan dövlətinin himayəsi altında azərbaycanlılara qarşı tarixdə misli görünməmiş növbəti cinayətləri törətdilər.

Daha bir mənbənin məlumatına görə 1988-ci ilin deportasiyası nəticəsində Ermənistanda 8 min kvadrat km. ərazidə 172 yaşayış məntəqəsində yaşayan 182. 000 azərbaycanlı, 18. 000 kürd və 1000 nəfər rus daimi yaşayış yerindən zorla qovulub². Ermənistanın silahlı təcavüzü prosesində 18 mindən çox azərbaycanlı qətlə yetirilmiş, 10 mindən çox dinc sakin yaralanmış, 50 mindən çox adam əlil olmuş, 4 mindən çox adam əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş, 877 şəhər, kənd və qəsəbə qarət edilmiş, dağıdılmış və yandırılmışdır³. SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin yarımçıq qalmış istintaq materiallarından görüldüyü kimi, Ermənistan hökuməti tərəfindən həyata keçirilən deportasiya əməliyyatı zamanı 216 azərbaycanlı qətlə yetirilib, o cümlədən 2 nəfərin diri-diri başı kəsilib, 11 nəfər diri halda, 2 nəfər isə öldürüldükdən

¹www.anl.az/el/a/av_tqs.pdf; <http://www.karabakh.az/news/?lang=az&i=188>

²www.1905.az

³*Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Bakı, 2007*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sonra yandırılıb, 1 nəfər asılıb, 3 nəfər doğranıb, 29 nəfər maşın təkəri altında qoyulub, 41 nəfər döyülərək öldürülüb, 49 nəfər soyuqda donub, 1 nəfər elektrik cərəyanına qoşularaq öldürülüb, 1 nəfər intihar edib, 10 nəfər infarktdan ölüb, 8 nəfər itkin düşüb. Öldürülənlərin 57 nəfəri qadın, 23 nəfəri isə uşaqdır. Ümumiyyətlə, Ermənistan ərazisində yaşamış azərbaycanlıların qaçqınlıq tarixi 1820-1988-ci illik bir dövrü əhatə edir. Azərbaycanın parçalanması ilə nəticələnən 1828-ci il İran və Rusiya arasında bağlanmış Türkmənçay sülh müqaviləsindən sonra, indiki Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlılar həmişə deportasiyaya məruz qalıblar¹. Erməni tarixçisi Zaren Karkadyanın tarixi sənədlərə istinadən yazdığı “Sovet Ermənistanının əhalisi 1831-1931-ci illərdə” kitabına görə, 1820-ci ilədək indiki Ermənistanın ərazisində olan 2300 yaşayış məntəqəsindən 2000-də azərbaycanlılar yaşayıb.

XX əsrdə Ermənistan ərazisindən azərbaycanlıların kütləvi deportasiya əməliyyatı 1905; 1918-1820; 1948-1956; 1987-1988-ci illər olmaqla dörd mərhələyə bölünür. Statistik və arxiv sənədlərində təsdiq olunduğuna görə, təkcə XX əsrdə indiki Ermənistan ərazisində yaşayan bir milyon beş yüz mindən çox azərbaycanlı tarixi torpaqlarından qovulub².

Bir zamanlar Gürcüstanın köklü əhalisi sayılan Ahısqa türkləri də azərbaycanlılar kimi öz tarixi vətənlərindən deportasiya olunmuşlar. Onların deportasiya olunması 70 ildən çoxdur. Ahısqa türkləri 1944-cü ildə sovet rejimi tərəfindən deportasiya edilmişlər. Keçən yarım əsrdən çox müddət ərzində keçmiş SSRİ-də repressiyaya məruz qalan 11 xalq arasında tarixi torpaqlarına dönə bilməyən yeganə xalq Ahısqa türkləridir. Onlar hələ də öz doğma torpaqlarına qayıda bil-

¹ *www.1905.az*

² *www.1905.az; www.files.preslib.az/site/soyqirim/31mart_az.pdf*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məyiblər. Gürcüstanın Avropa Şurasına üzv olması zamanı hökumət Ahısqa türklərinin doğma torpaqlarına qaytarılması üçün öhdəlik götürmüşdü, lakin bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün bu sahədə hələ də əməli iş görülməyib.

Göstərilən faktlar bir daha sübut edir ki, bu deportasiyalar planlı və sistemli şəkildə həyata keçirilmişdir. Deportasiya dövlət planı və ya siyasəti formasında genişmiqyaslı, sistematik şəkildə həyata keçirildiyi halda insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaratmış olur. Çox zaman dövlətlər deportasiya siyasətinə bəraət qazandıra bilmədiyi təqdirdə, bunu müharibə vəziyyəti ilə əlaqələndirilir və qarşısının alınması mümkün olmadığı bildirilir.

BCM-nin Statutunda deportasiyaya aşağıdakı tərif verilmişdir: ““Deportasiya, yaxud əhalinin yerinin məcburi dəyişdirilməsi” köçürmə, yaxud digər məcburi tədbirlərin obyektə olan şəxslərin qanuni yaşadıqları ərazidən beynəlxalq hüquqla yol verilən əsaslar olmadan zorla köçürülməsini ifadə edir” (7-ci maddənin 2-ci hissəsinin d) bəndi). Tərifdən göründüyü kimi, əhalinin yeri könüllü deyil, zorla dəyişdirilir və əhali deportasiyaya məruz qalır.

Ümumiyyətlə, deportasiyanı bir neçə formada izah etmək olar¹:

- əhalinin “adamöldürmə”, “girovgötürmə”, “məhv etmə” və digər qeyri-insani hərəkətlər zamanı baş verən deportasiyası;
- əhalinin mövcud məqsədlər üçün və qanuni yollarla dövlətin milli yurisdiksiyası daxilində köçürülməsi;
- əhalinin bir dövlətin ərazisinin başqa bir dövlətin suverenliyi altına keçməsinə təmin edən müqavilə ilə əlaqədar olan qanuni köçürülməsi;
- bir ərazinin digər bir dövlətin ərazisinə köçürülmə-

¹www.en.wikipedia.org/wiki/Crime_against_humanity

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sindən irəli gələn deportasiya;

- əhalinin ayrı-seçkiliyə əsaslanan deportasiyası

Yuxarıda sadalanan əməllər sistematik və ya genişmiqyaslı hücumun bir hissəsi kimi dinc mülki əhaliyə qarşı qəsdən yönəldiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur və BCM-nin yurisdiksiyasına aid olur. Bu əməllərin hər biri ayrılıqda insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaratmış olur.

Beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrumetmə. Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququnun kobud pözüntüsü kimi çıxış edən insanlıq əleyhinə cinayətlərdən biri də beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrumetmədir. Təbii ki, beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrumetmənin istənilən formasını insanlıq əleyhinə cinayət hesab etmək olmaz. Burada dövlət siyasəti və ya planı formasında genişmiqyaslı və sistematik hücumun bir hissəsi kimi, şəxslərin beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd azadlıqdan məhrum edilməsinə diqqət yetirilməlidir. Bu zaman, beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd azadlıqdan məhrumetmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunur.

Beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd azadlıqdan məhrumetmə BNŞ-nin 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT Nizamnaməsinin 5-ci maddəsində, BCM Statutunun 7-ci maddəsində insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir¹.

Beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq yalnız aşağıdakı hallar azadlıqdan məhrumetmənin qanuni əsasları sayılır:

- səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən şəxsin təqsirli he-

¹ Bassiouni M. *Cherif. Crimes against Humanity-Dordrecht/Boston/London. Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sab edilməsi əsasında onun qanuni surətdə mühafizə altında saxlanması;

- məhkəmənin qanuni qərarını yerinə yetirməməyə görə və ya qanunda göstərilən hər hansı öhdəliyin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qanuni surətdə həbs etmə və ya tutma;
- hüquq pozuntusu törətməsinə əsaslı şübhələr olduqda, şəxsi səlahiyyətli məhkəmə orqanlarına vermək, hüquq pozuntusu törətdikdən sonra gizlənməsinə mane olmaq məqsədi ilə qanuna uyğun həbs etmə və ya tutma;
- yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi qanuni qətnamə əsasında islah etmək məqsədilə və ya şəxsi səlahiyyətli orqana vermək üçün onu qanuni şəkildə həbs etmə;
- yolxucu xəstəliklərin qarşısını almaq məqsədilə, habelə ruhi xəstələri, alkoqolikləri, narkomanları və ya səfilləri qanuni olaraq tutma;
- ölkəyə qanunsuz daxil olmanın qarşısını almaq məqsədilə və ya haqqında ölkədən çıxarmaq və ya başqa ölkəyə vermək tədbirləri görülən şəxsi qanuni həbs etmə və ya tutma.

Beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd azadlıqdan məhrum etmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

- cinayəti törədən şəxs bir və ya bir neçə şəxsi qeyri-qanuni şəkildə həbs edir və bu və ya digər üsullarla azadlıqdan məhrum edir;
- əməl zərərçəkmiş şəxslərə qarşı sistematik və genişmiqyaslı hücumun tərkib hissəsi kimi baş verməli-

¹ www.umn.edu/humanrts/instreet/icclementssofcrimes.html

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dir;

- cinayətin baş verməsi təhlükəlilik dərəcəsi baxımından beynəlxalq hüquq normalarının pozulması ilə nəticələnir;
- cinayəti törədən şəxs faktiki vəziyyəti, yəni əməlin ağırlığını bilir və dərk edir, üstəlik o, törətdiyi əməlin genişmiqyaslı və sistemativ hücumun tərkib hissəsi olduğunu da bilir;
- əməl dövlət siyasəti və ya planı çərçivəsində həyata keçirilməlidir.

Beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrum etmə yuxarıda göstərilən elementləri özündə əks etdirdikdə BCM-nin yurisdiksiyasına aid olur.

2. 3. İnsanların ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ ilə bağlı cinayətlər

Aparteid. Aparteid insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradan əməllərdən biridir. Aparteid BMT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə zidd olan, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi qorxu yaradan cinayətdir.

“Aparteid cinayəti” termini özündə vaxtilə Afrikanın cənub hissəsində tətbiq olunmuş irqi seqreqasiya və ayrı-seçkilik siyasətini ehtiva edir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Cənubi Afrika Respublikasında aparteid irqçilər tərəfindən rəsmi dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmış və qanunvericiliklə möhkəmləndirilmişdi. Orada afrikalı əhali qrup şəklində konkret müəyyən ərazilərdə yerləşdirilir, afrikalıların şəhər və rayonlarda könüllü yerdəyişməsinə məhdudiyətlər qoyulur, dövlət səviyyəsində bu kimi qadağalar geniş vüsət almışdır.

Aparteid bir irqə mənsub olan insan qrupunun hər hansı

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

digər irqə mənsub insan qrupu üzərində ağalığını qoymaq və saxlamaq, ona sistemətik zülm vermək məqsədi ilə törədilən aşığıdaki qeyri-insani əməlləri ifadə edir¹:

- irqi qrup, yaxud qrupların üzvlərini öldürmək;
- irqi qrup, yaxud qrupların üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli pozuntu yetirmək və onlara qarşı işğəncə, qəddar, insanlıqdan kənar, insan ləyaqətini alçaldan davranış və cəza tətbiq etmək nəticəsində onların azadlıq və ləyaqətinə qəsd etmək;
- irqi qrup, yaxud qrupların üzvlərini özbaşına həbs etmək və qanunsuz olaraq həbs edib dustaqxanada saxlamaq;
- irqi qrup, yaxud qruplar üçün qəsdən onların bütünlüklə və ya bir hissəsinin fiziki məhvini nəzərdə tutan həyat şəraiti yaratmaq;
- irqi qrup, yaxud qrupların ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi və mədəni həyatında iştirakına yol veril-məməsini nəzərdə tutan hər cür qanunvericilik xarakterli və digər tədbirlər görmək, belə qrup, yaxud qrupların tam inkişafına qəsdən mane olan şərait yaratmaq, məsələn, irqi qrup, yaxud qrupların üzvlərinin əmək hüququ, rəsmən tanınmış həmkarlar ittifaqları yaratmaq hüququ, təhsil hüququ, öz ölkəsini tərək etmək və oraya qayıtmaq hüququ, vətəndaşlıq hüququ, sərbəst hərəkət azadlığı və yaşayış yeri seçmək hüququ, əqidə və onu sərbəst şəkildə ifadə etmək hüququ, dinc yığıncaqlar keçirmək hüququ və birləşmək azadlığı daxil olmaqla, əsas insan hüquq və azadlıqlarından məhrum etmək;
- irqi qrup, yaxud qrupların üzvləri üçün təcrid olun-

¹ *Crimes against humanity. Birth of a concept Reprint Edition, by Geras Norman (Author), 2011*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

muş rezervasiya və gettolar yaratmaqla əhalini irqi prinsipə görə ayırmağa yönəldilmiş hər cür, o cümlədən qanunvericilik xarakterli tədbirlər, müxtəlif irqi qrup üzvləri arasında qarışıq nigahlar bağlanması, qadağan olunması, irqi qrupa, qruplara, yaxud onların ailə üzvlərinə məxsus torpaq mülkiyyətinin ekspropriasiyası;

- irqi qrup, yaxud qrupların üzvlərinin əməyinin istismar edilməsi, məsələn, onların məcburi əməyindən istifadə;
- təşkilat və şəxslərin aparteidə qarşı çıxdıqlarına görə əsas hüquq və azadlıqlardan məhrum edilməklə təqib olunması

Sadalanan əməllər eynilə “Apartheid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” 1973-cü il Konvensiyasında öz əksini tapmışdır. Demək olar ki, aparteid cinayətinin “statusu” da məhz bu Konvensiya ilə müəyyən olunur. Apartheid BCM-nin Statutunda insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir. Statuta görə aparteid cinayəti bir irqi qrupun digər irqi qrup, yaxud qruplar üzərində ağalığı və sistemativ zülm rejiminin institutlaşdırılması kontekstində və bu cür rejimi saxlamaq məqsədilə törədilmiş, öz xarakterinə görə qeyri-insani hərəkətləri ifadə edir (maddə 7, h bəndi). Tərifdən göründüyü kimi, aparteid insanlığa sığmayan elə bir əməldir ki, öz xarakterinə görə rejimin saxlanması məqsədilə özündə sistemativ zülmü ehtiva etməklə bir irqi qrupun digər irqi qrup və ya qruplar üzərində ağalığını əks etdirir.

Müasir dövrdə aparteidin qəbul olunması rasizmin və irqi ayrı-seçkiliyin təbliğ olunması sahəsində mövcud olan qeyri-insani əməldir.

BMT-nin aparteidlə bağlı apardığı araşdırmalardan belə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məlum olmuşdur ki, aparteid siyasətinə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərin qeyri-insani əməlləri ölkə vətəndaşlarının etirazına və bəzən də vətəndaş müharibəsinə səbəb olur ki, bu da beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin pozulmasına şərait yaradır. Aparteid psixoloji təcavüzkar müharibədir ki, onun baş verməsi nəticəsində cəmiyyətin bütün mənəvi və əxlaqi dəyərləri məhv edilir. Təbii ki, insanların bu səviyyəyə qədər alçaldılması birbaşa silahlı qüvvələrlə aparılan açıq müharibədən də təhlükəlidir ki, bunun nəticəsində insanlar genişmiqyaslı formada məhv olma təhlükəsi ilə üzləşir və bu da tək bir ölkə daxilində deyil, hətta başqa ölkələri də əhatə edə bilər. BMT-nin fəaliyyətinin ilk vaxtlarından irqi ayrı-seçkilik və onun təhlükəli forması hesab olunan aparteidlə məşğul olmağa başlamışdı. BMT-nin Baş Məclisi özünün çoxsaylı qətnamələrində bəyan etmişdir ki, aparteid siyasəti və təcürbəsi BMT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə tam ziddir və bu beynəlxalq cinayət məsuliyyəti yaradır.

Aparteid insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

- cinayətkar bir və ya bir neçə şəxsə qarşı aparteid cinayətinin tərkibini yaradan əməl törədir;
- bu əməl BCM Statutunun 7-ci maddəsinin 1-ci bəndində göstərilən əməllə eynilik təşkil edir, yaxud öz xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə görə bu aktların hər birinə oxşardır;
- bu cinayəti həyata keçirən şəxs törətdiyi əməlin hansı şəraitdə baş verdiyini dərk etməli və bilməlidir;
- bir qrupun digər irqi qrup üzərində ağalığ etmək və sisteməlik zülm etmək rejimi dövlət planı və ya si-

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity – Dordrecht/Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yasəti nəticəsində törədilməlidir;

- cinayətkar bu əməli törətməklə rejimi qoruyub saxlamaq məqsədində olur;
- əməl mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi törədilməlidir;
- cinayətkar bilir ki, törətdiyi əməl genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsidir və eyni zamanda o, bu əməli törətməyi arzu edir.

Aparteid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında 1973-cü il Konvensiyanın 3-cü maddəsinin b) bəndində göstərilir ki, aparteid cinayətinin törədilməsində bilavasitə iştirak edən, onu təşviq edən, yaxud onun törədilməsində əməkdaşlıq edən şəxslər, təşkilat və təsisat üzvləri, səbəbindən asılı olmayaraq, beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidirlər. Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər ilk növbədə, aparteid cinayətinin qarşısını almalı, eləcə də bu cinayətin və ona oxşar seqreqasiya siyasətinin, yaxud onun təzahürlərinin hər cür təşviq edilməsinin qarşısını almaq və cinayətdə günahkar olanları cəzalandırmaq üçün zəruri qanunvericilik aktları və digər aktlar qəbul etməlidirlər. Bundan əlavə, hər bir dövlət, yxarıda sadalanan cinayət əməllərinin qarşısının alınmasında əməli işlər görməli və bu cinayətləri törədən şəxslərin axtarışını, həbsini və məhkəmə qaydasında təqibini təmin etməlidir.

“Aparteid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” 1973-cü il Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər bəyan edirlər ki, aparteid insanlıq əleyhinə cinayətdir və aparteid siyasəti və praktikasının və ona oxşar irqi seqreqasiya və ayrı-seçkilik siyasəti və praktikasının nəticəsi olan insanlıqdan kənar hərəkətlər beynəlxalq hüququn prinsiplərini, o cümlədən BMT Nizamnaməsinin məqsəd və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

prinsiplərini pozan, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi qorxu yaradan cinayətdir.

Siyasi, irqi, etnik və ya dini motivlərə görə təqibetmə. Əsrlər boyu “təqibetmə” və ya “təqibolunma” terminləri fiziki və ya əqli, iqtisadi və ya daha çox zərərlə nəticələnən ayrı-seçkilik təcrübəsi kimi başa düşülmüşdür. Qərb sivilizasiyasında “təqibolunma” termininin xüsusi tarixi mənası vardır. Bu xristianlığın romanlar tərəfindən təqib olunması ilə bağlı olmuşdur. II Dünya müharibəsindən indiyə qədər, bütün dünyanın diqqəti faşizmin yəhudilərə qarşı həyata keçirdiyi təqibolunma siyasəti ilə bağlı olmuşdur. Siyasi, dini və irqi motivlərə görə, insanlıq əleyhinə cinayət kimi təvsiif olunan təqibetmə öz hüquqi ifadəsini Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində, BNŞ-nın 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT və RBCT nizamnamələrinin müvafiq olaraq 5-ci və 3-cü maddələrində, Nürnberq prinsiplərində (prinsip VI), Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi layihəsinin 2-ci maddəsində və nəhayət, BCM Statutunun 7-ci maddəsində tapmışdır. Bu maddələrdən görünür ki, təqibetmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi özündə bir və ya bir neçə şəxsin beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq azadlığının ciddi məhdudlaşdırılmasını əks etdirir. Göstərilənləri ümumiləşdirərək, təqibolunmaya belə bir anlayış vermək olar: “Təqibolunma dövlət fəaliyyəti və ya siyasəti formasında müəyyən şəxslərə siyasi, dini, sosial, milli və ya mədəni səbəblərə görə ziyan vurmağı planlaşdıran, narahatlıq, sıxıntı, əziyyət və ayrı-seçkilik formasında mövcud olan əməldir”. Nürnberq və Tokio beynəlxalq tribunallarının nizamnamələri və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

BCM-nin Statutu təqibetməni iki formada izah edir¹:

- əvvəlcədən lazım olan şərti özündə əks etdirən leqal element kimi;
- xüsusi bir cinayət kimi.

Hər hansı belə bir qrupu və ya təşkilatı təqibetmə, yəni qrupa və ya təşkilata mənsub olduqlarına görə insanları əsas hüquqlardan kobudcasına məhrum etmə beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq insanlıq əleyhinə cinayət kimi müəyyən olunmuşdur. Siyasi, irqi, milli, etnik, mədəni, dini, cinsi və ya beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan edilmiş digər əsaslara görə təqibetmə özündə siyasi mülahizələrə görə dövlət tərəfindən tətbiq edilən məhkəmələrin qərarı ilə, yaxud icra hakimiyyəti orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən inzibati qaydada icra olunan, həyatdan və azadlıqdan məhrumetmə, qeyri-qanuni məcburi müalicə üçün ruhi xəstəxanaya yerləşdirmə, ölkədən çıxarma və vətəndaşlıqdan məhrumetmə, əhali qruplarını yaşayış yerindən çıxarma, sürgün etmə, köçürmə və xüsusi yerlərə göndərmə, azadlığın məhdudlaşdırılması şəraitində məcburi əməyə cəlb etmə şəklində müxtəlif məcrubiyyət tədbirləri, habelə sinfi, sosial, milli, dini və s. əlamətlərə görə dövlət və ya siyasi quruluş üçün sosial təhlükəli sayılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarından məhrum edilməsi və ya bunların məhdudlaşdırılmasını ehtiva edir.

Təqibetmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi beynəlxalq cinayət tribunallarının nizamnamələrində müxtəlif formada izah olunmuşdur. Məsələn, Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsində təqib irqi, dini, siyasi əsaslarla, RBCT Nizamnaməsində milli, dini, siyasi, irqi və ya etnik əsaslarla, Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against humanity in International Criminal Law Jul 27, 1999*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

layihəsində isə milli, siyasi, irqi, etnik, mədəni və dini əsaslarla görə baş verməsi göstərilir. Göründüyü kimi, layihədə təqibətmənin əsasları bir daha konkretləşərək bura “mədəni” sözü əlavə edildi və daha da təkmilləşdi, nəhayət, təqibətmənin əsasları yuxarıda göstəriləndiyi kimi, yenidən BCM Statutunda öz əksini tapdı.

Təqibətmə insanlıq əleyhinə cinayətin bir növü kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

- cinayəti törədən şəxs beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq bir və yaxud bir neçə şəxsin azadlığını məhdudlaşdıraraq, onu əsas hüquq və azadlıqlardan məhrum edir;
- cinayəti törədən şəxs konkret olaraq obyekt qismində şəxsi, yaxud şəxsləri, qrupu, yaxud qrupları təqib üçün seçir və müəyyənləşdirir;
- bu cür seçim siyasi, irqi, milli, etnik, mədəni, dini xüsusiyyətləri ilə fərqlənir ki, bu da BCM Statutunun 7-ci maddəsinin 3-cü bəndində göstərilən səbəblərlə, yaxud beynəlxalq hüquqla qəbul olunan digər səbəblərlə müəyyənləşir;
- əməl Statutun 7-ci maddəsinin 1-ci bəndində göstərilən istənilən aktla, yaxud Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərlə əlaqədar törədilməlidir;
- əməl mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və ya sistematik hücum çərçivəsində törədilməlidir;
- cinayətkar törətdiyi əməl mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücumun bir hissəsi olduğunu bilməli, yaxud onu belə hücumun bir hissəsinə çevirmək niyyətində olmalıdır.

Göstərilən bu əlamətlərdən də aydın olur ki, təqibin in-

¹*Bassiouni M. Cherif. Crimes against humanity in International Criminal Law Jul 27, 1999*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə olunması üçün mütləq onun dövlət planı və ya siyasəti nəticəsində genişmiqyaslı və sistemativ hücum çərçivəsində mülki əhaliyə qarşı yönəlməsi vacibdir.

Beynəlxalq tribunalların nizamnamələrinin qəbulundan əvvəlki dövrlərdə müxtəlif ölkələrdə təqib olunma hallarını müşahidə etmək mümkün idi. Təkcə 1920-ci il aprelin 28-dən başlayaraq 1991-ci il oktyabrın 18-dək Azərbaycan Respublikası ərazisində insan hüquqlarına zidd qanunlar əsasında totalitar dövlət rejiminin törətdiyi özbaşınalıq, zorakılıq nəticəsində yüz minlərlə günahsız insan öz siyasi əqidəsinə, fəaliyyətinə, başqa cür düşündüyünə və ayrı səbəblərə görə təqiblərə məruz qalmaları tarixin acı həqiqətidir.

Beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq bu cür təqiblərin qurbanı olmuş şəxslərə bəraət verilməsi, onların siyasi, sosial və vətəndaşlıq hüquqlarının bərpa edilməsi, mənəvi itkilərinin əvəzinin ödənilməsi, həmçinin özbaşınalığın başqa nəticələrinin aradan qaldırılması üçün hüquqi əsas müəyyən edilmişdir. Belə demək mümkünsə, hər bir ölkədə siyasi təqiblərin qurbanı olmuş şəxsləri mühafizə edən qanun olmalıdır. Məsələn, ölkəmizdə “Siyasi repressiya qurbanlarına bəraət verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Həmin Qanunun 1-ci maddəsinə uyğun olaraq, siyasi mülahizələrə görə dövlət tərəfindən tətbiq edilən, məhkəmələrin və mühakimə funksiyası verilmiş başqa orqanların qərarı ilə, yaxud icra hakimiyyəti orqanları və vəzifəli şəxslər, inzibati səlahiyyət verilmiş ictimai təşkilatlar və ya onların orqanları tərəfindən inzibati qaydada icra olunan, həyatdan və ya azadlıqdan məhrum etmə, qeyri-qanuni məcburi müalicə üçün ruhi müalicə yerlərinə yerləşdirmə, ölkədən çıxarma və vətəndaşlıq-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dan məhrum etmə, əhali qruplarını yaşayış yerindən çıxarma, sürgün etmə, köçürmə və xüsusi məskənə göndərmə, azadlığın məhdudlaşdırılması şəraitində məcburi əməyə cəlb etmə şəklində müxtəlif məcburiyyət tədbirləri, habelə sinfi-sosial, milli-dini və ya sair əlamətlərə görə, dövlət və ya siyasi quruluş üçün sosial təhlükəli sayılan şəxslərin hüquq və azadlıqlardan başqa cür məhrum edilməsi və ya bunların məhdudlaşdırılması siyasi repressiya hesab olunur. Bir növ bu qanun siyasi repressiyaya məruz qalmış insanların bəraət almasına imkan yaradır.

Təqib olunan şəxslər vətəndaşı olduğu və daim yaşadığı dövlətin himayəsindən istifadə edə bilmir, təqiblərdən qorxduğuna görə öz ölkəsini tərk etməyə məcbur olur, bu da nəticə etibarilə, insan hüquqlarının pozulması ilə nəticələnir və irqi mənsubiyyətinə, dini etiqadına, sosial qrupa mənsubluğuna və habelə siyasi baxışlarına görə təqib olunan şəxslər vətəndaşı olduğu ölkədən çıxmaq məcburiyyətində qalır və sığınacaq üçün başqa dövlətlərə müraciət edirlər. Bu şəxslər ilk növbədə irqi, siyasi, dini və ya etnik motivlər üzündən təqib olunduğu üçün sürgündə yaşamağa məcbur olur və yaşayış sahəsi, qida, paltar kimi zəruri tələbatların təmin edilməsi üçün başqalarından asılı vəziyyətə düşürlər. İnsanlar öz əsas hüquqlarının, o cümlədən fiziki təhlükəsizliyinin təmin olunması və müdafiəsi üçün öz hökumətinə müraciət edə bilirlər. Lakin təqib olunan şəxslər belə müdafiədən məhrumdurlar. Təqib olunan şəxsin vətəndaşlıq mənsubiyyəti olduğu dövlət onun hüquqlarını müdafiə etməyə qadir deyil, ya da onu müdafiə etmək istəmir.

İnsan hüquqları sahəsində mövcud beynəlxalq müqavilələr təqib olunan şəxslərin hüquq və mənafelərinin qorunmasına və onların təhlükəsiz yaşamasına diqqət yetirir

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və habelə bu sahədə iştirakçı dövlətlərin üzərinə müəyyən öhdəliklər qoyur¹. Bunu beynəlxalq sənədlərin – 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi (14-cü maddədə göstərilir ki, hər bir insanın təqibdən qorunmaq üçün başqa ölkələrdə sığınacaq axtarmaq və sığınacaqdan istifadə etmək hüququ vardır), “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” 1966-cı il, Beynəlxalq Pakt, “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” 1966-cı il, Beynəlxalq Pakt, “İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” 1965-ci il, Konvensiyası, “Aparteid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” 1973-cü il Konvensiyası və “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” 1979-cu il Konvensiyasının nümunəsində görmək olar. Bu konvensiyaların hər birində təqib olunmanı qadağan edən normalar təsbit olunmuşdur ki, onlar da dövlətlər üçün müəyyən öhdəliklər yaradır.

Statistik məlumatlara görə dünyada 15 milyondan artıq insan öz ölkəsində təqiblərə məruz qaldığı üçün başqa ölkələrdən sığınacaq almışdır. Beynəlxalq müqavilələrə görə, dövlətlər ərazisinə gəlmiş hər hansı təqib olunan şəxsi mühafizə etməlidir. Belə ki, dövlətlər heç bir halda təqib olunan şəxsləri onların irqinə, dininə, vətəndaşlığına, müəyyən sosial qrupa mənsubluğuna və siyasi əqidələrinə görə həyatlarının, yaxud azadlıqlarının təhlükədə olduğu ölkənin sərhədlərinə sürgün etməməli, yaxud qaytarmamalıdırlar (non-refoulement prinsipi). Bu prinsip hazırda jus cogens² xarakterə ma-

¹*Права человека. Учебник для вузов. Ответственный редактор - член. корр. , РАН, доктор юридических наук Е. А. Лукашева, М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999*

²*Ümumi beynəlxalq hüququn imperativ (məcburi) normaları, bütövlükdə dövlətlərin beynəlxalq birliyi tərəfindən qəbul edilir və tanınır; bu cür normalardan geri çəkilmək yolverilməzdir; bu norma yalnız ümumi beynəlxalq hüququn eyniylə bu xarakterdə olan yeni bir norması ilə dəyişdirilə bilər.*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lik olan, beynəlxalq adət hüququnun bir hissəsi kimi qəbul edilən mühüm prinsip kimi xarakterizə olunur.

2. 4. İnsanların cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayətlər

Zorlama. İnsanlıq əleyhinə cinayətlərdən biri də zorlamadır. Zorlama və digər cinsi təhqir formaları Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində və Tokio Tribunalının Nizamnaməsinin 5-ci maddəsində insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilməmişdir. Hər iki nizamnamədə zorakılıq və digər cinsi təhqir formaları “digər qeyri-insani hərəkətlər” adı altında verilmişdi.

Zorlama 1976-cı ildə Kiprdə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası tərəfindən insan ləyaqətinə qarşı yönəlmiş qeyri-insani davranış kimi qiymətləndirilmişdi, lakin bu sənəddə də zorlama konkret olaraq insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradan əməl kimi göstərilməmişdi. Təbii ki, hər cür zorlamayı insanlıq əleyhinə cinayət hesab etmək olmaz. Bu, əməlin hansı formada və hansı şəraitdə baş verməsindən asılıdır. BMT Baş Məclisi zorlamanın bəzi hallarda insanlıq əleyhinə cinayət kimi çıxış etdiyini qeyd edir. Haitidə siyasi səbəblər üzündən seksual yönümdə ardıcıl olaraq qadınlara qarşı törədilmiş zorakılıq əməlləri 1994-cü ildə Ədalət Komissiyası tərəfindən insanlıq əleyhinə cinayət kimi qiymətləndirilmişdi¹.

Təcavüzün, genosidin qadağan olunması, başqa dövlətlərin sərhədlərini pozmaq, dinc əhalini zorla bir ərazidən başqa bir əraziyə köçürməmək, başqa dövlətlərin daxili işlərinə qarışmaq

¹*Schabas W. Crimes against Humanity: the State Plan or Policy Element. In: The Theory and Practice of International Criminal Law, 2008*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Zorlama “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” 1979-cu il Konvensiyasının müddələrinin pozulmasına gətirib çıxarır. Konvensiyanın 1-ci maddəsində göstərilir ki, qadınlara qarşı hər hansı formada zorakılıq hərəkətinin baş verməsi fiziki, psixoloji və ya cinsi əzab verir və eyni zamanda onların azadlıq hüququnun pozulması ilə nəticələnir.

Zorlamayı konkret olaraq insanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə edən elementlər öz hüquqi ifadəsini BNSŞ-nin 10 nömrəli Qanununun 11-ci maddəsində, YBCT və RBCT nizamnamələrinin 5-ci və 3-cü maddələrində və habelə BCM-nin Statutunda tapmışdır.

RBCT nizamnaməsinə görə, zorlama insanlıq əleyhinə cinayət kimi məcburi şərait altında insana edilən zorakılıq hərəkətidir (maddə 3). Bu maddənin verdiyi tərifdən belə görünür ki, zorlama milli, siyasi, etnik, irqi və ya dini səbəblərə görə mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi baş verdiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur və RBCT-nin yurisdiksiyasına aid olur. Tribunal hesab edir ki, zorlama təcavüzün bir növüdür, sadəcə burada təcavüz cinayətinin əsas obyektii insandır və bu, insan bədəninin fiziki formada qəsbii ilə məhdudlaşmır. YBCT tərəfindən də zorlama cinayəti ilə bağlı araşdırmalar aparılmış və onun tərkib elementləri müəyyən edilmişdir¹. Tribunal 10 dekabr 1998-ci ildə Yuqoslaviya hadisələri zamanı zorlama cinayətinə görə təqsirli bilinən Firundziyaya qarşı ittiham irəli sürmüş və bu işdə çoxlu sayda cinsi zorakılıq əməllərinin baş verdiyini müəyyənləşdirmişdir². Tribunal qeyd etmişdir ki, Firundziyanın zorlama

¹Bassiouni M. *Cherif. Crimes against Humanity-Dordrecht/Boston/ London. Martinus Nijhoff Publishers, 1992*

²<http://www.guidedones.com/metapage/women/crimewom10.htm>

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cinayətlərinin qarşısını almaq imkanı olduğu halda, o, buna göz yummuş və cinayətin qarşısının alınması istiqamətində fəaliyyətsiz qalmış, bununla yanaşı, hətta bir çox zorakılıq əməllərini birbaşa qəddarcasına özü törətmişdir. O, bir qadının bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən dəfələrlə zorlanmasına göstəriş vermişdi. Sonda Firundziya bununla kifayətlənməmiş, o, qadınları müxtəlif zorakı hərəkətlərlə – sözlə ifadə oluna bilməyəcək formada təhqirlərə məruz qoymuşdu. Nəhayət, 11 gün davam edən məhkəmə prosesinin nəticəsi olaraq, Tribunal baş vermiş zorlama əməlini insanlıq əleyhinə cinayət kimi qiymətləndirərək aşağıdakıları müəyyən etdi:

- seksual zorakılıq həm də genosid törətmək niyyətilə də baş verə bilər, bu halda o, hər hansı bir millətin genofondunun məhvi prosesinin bir hissəsi kimi ola bilər;
- zorlama sistematik və ya genişmiqyaslı hücumun bir hissəsi kimi çıxış edir;
- qurbanlar zorlanaraq həm də təhqiramiz işgəncələrə məruz qalır;
- təkə insan bədəninə təcavüz zorlama kimi deyil, qadının zorla soyundurulması da cinsi zorakılığın əlamətlərindən biri hesab olunur;
- seksual zorakılığın qurbanı həm də kişilər ola bilər;
- zorlama cinayəti həm də ayrı-seçkiliyin bir forması kimi çıxış edir;
- o da müəyyən olunmuşdu ki, zorlama cinayətinin icraçısı qadınlar da ola bilər, yəni bu əməl qadınlardan özü tərəfindən qadınlara və ya kişilərə qarşı həyata keçirilə bilər;
- zorlamanın elementləri və müəyyənlişməsi qısa bir vaxtda mümkün deyil, bu, mütləq araşdırılmalı, onu doğuran səbəblər müəyyənlişməli və mövcud real-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lığa uyğun olaraq hüquqi baxımdan qiymətləndirilməlidir;

- zorlama cinayətinə görə təkə icraçılar deyil, həm onu planlaşdırənlər, göstəriş verənlər, həm də onun icrasına kömək edənlər məsuliyyət daşıyırlar.

YBCT qeyd etmişdi ki, zorlama insanlıq əleyhinə cinayət kimi beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərindən birinin-insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinin pozulması kimi, müharibə cinayəti kimi isə BHH normalarının ciddi pozulması kimi qiymətləndirilməlidir, lakin BCM-nin Statutunun 7-ci maddəsində bu əməl, zorlama, seksual köləlik rəftarı, fahişəliyə məcburetmə, məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya, yaxud hər hansı digər eyni ağır formada seksual zorakılıq adı ilə verilmişdir. Məlumdur ki, zorlama, məcburi sterilizasiya, cinsi köləlik və məcburi hamiləlik cinayətlərinin tərkib elementləri eyni deyildir. Bu səbəbdən də onların mahiyyətinə diqqət yetirmək yerinə düşər.

Məcburi hamiləlik. Məcburi hamiləlik bir növ genosid cinayətinə yaxındır, ona görə ki, burada söhbət hər hansı əhalinin etnik tərkibinin dəyişdirilməsindən gedir. Məcburi hamiləlik insanlıq əleyhinə cinayətlərin bir növü kimi BCM-nin Roma Statutunun 7-ci maddəsinin (1) g) bəndində “zorlama, cinsi köləlik, məcburi hamiləlik, fahişəliyə məcburetmə, məcburi sterilizasiya, yaxud hər hansı digər eyni ağır formada cinsi zorakılıq” cinayətləri ilə bir sırada nəzərdə tutulur. Statutun 7-ci maddəsinin (2) f) bəndinin izahına görə məcburi hamiləlik hər hansı əhalinin etnik tərkibinin dəyişdirilməsinə yönəldilmiş cinayətkar əməl olaraq, beynəlxalq hüququn digər ciddi pozuntularını törətmək məqsədilə məcburi qaydada hamilə edilmiş hər hansı qadının qeyri-qanuni azadlıqdan məhrum edilməsini ifadə edir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Məcburi hamiləliyi insanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə edən əlamətlər aşağıdakılardır¹:

- məcburi hamiləliyi həyata keçirən icraçı, hər hansı əhalinin etnik tərkibini dəyişdirmək və yaxud beynəlxalq hüququn başqa ciddi pozuntularına yol verməklə bir və yaxud bir neçə qadına güc tətbiq edərək, hədələyərək, kobud formada təhqir edərək saxlama, psixoloji təsir etmə, öz səlahiyyətindən sui-istifadə edərək, bəzən də şəxsin və ya şəxslərin öz iradəsini ifadə etmək qabiliyyətinin olmamasından istifadə edərək onlarla cinsi əlaqədə olmaq və habelə, onları bir-biri ilə cinsi əlaqədə olmağa məcbur etmək;
- əməl genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi çıxış etməlidir;
- əməl dövlət siyasəti və ya hərəkəti nəticəsində baş verməlidir;
- icraçı törətdiyi əməlin genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olduğunu bilməli, dərk etməlidir və onun məqsədi əməli, hücumun bir hissəsinə çevirməlidir.

Məcburi hamiləlik cinayəti obyektiv cəhətdən hər hansı əhalinin etnik tərkibinin dəyişdirilməsi məqsədilə bir və ya daha çox məcburi hamilə edilmiş qadının, beynəlxalq hüququn başqa ciddi pozuntuları da daxil olmaqla həbs olunması ilə ifadə olunur. Təbii ki, əməl genişmiqyaslı və ya sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi baş verməlidir.

Göstərilən bu elementlər, məcburi hamiləliyi zorakılığın bir növü olmaqla insanlıq əleyhinə cinayət kimi xarakterizə edir və onu genosid cinayətindən fərqləndirir. Bu fərqlənmə

¹*M. Cherif Bassiouni Crimes against Humanity. Historical Evolution and Contemporary Application Oct 30, 2014*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

də ondan ibarətdir ki, məcburi hamiləlik cinayəti genosid kimi hər hansı milli, etnik, dini və irqi qrupa qarşı yönəlmir.

Məcburi sterilizasiya. Cinsi zorakılığın başqa bir forması məcburi sterilizasiyadır (dölsüzləşdirmə). Məcburi sterilizasiya şəxsin bioloji nəsilartırma qabiliyyətindən onun razılığı olmadan və tibbi müalicəvi səbəblərlə bəraət qazandırılmadan məhrum edilməsində ifadə olunur. Burada tibbi müalicəvi səbəblərlə bəraət qazandırılmadan şəxsin nəsilartırma qabiliyyətindən məhrum edilməsi onun hər hansı formada razılığı əsasında olmuş və bu razılıq aldatma formasında baş vermişdirsə, təbii ki, buna heç bir halda bəraət qazandırıla bilməz. Məcburi sterilizasiya BCM Statutunun 7-ci maddəsinin g) bəndində insanlıq əleyhinə cinayət kimi öz əksini tapmışdır. Statutun 8-ci maddəsində də məcburi sterilizasiyadan bəhs olunur, lakin insanlıq əleyhinə cinayət kimi yox, müharibə cinayəti kimi.

BCM Statutunun 8-ci maddəsinin (2) a) bəndinin II variantında bioloji eksperimentlər də daxil olmaqla işgəncələr, yaxud qeyri-insani rəftar və 2-ci hissənin e) bəndinin VI variantında, o cümlədən 4 Cenevrə Konvensiyalarının konkret müddələrinin pozulması olan zorlama, seksual kölə kimi istifadə etmə, fahişəliyə məcburetmə, 7-ci maddənin 2 (1) bəndinə müəyyən edilmiş qaydada məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və bütün digər növ seksual zorakılıqlar müharibə cinayətləri kimi göstərilmişdir. Bu əməlin müharibə cinayəti kimi tövsif olunmasına əsas verən hallar BHH normalarının və Cenevrə Konvensiyalarının pozulmasıdır. Lakin burada məcburi sterilizasiya insanlıq əleyhinə cinayət kimi nəzərdən keçirilir. Odur ki, məcburi sterilizasiya həm müharibə dövründə, həm də dinc dövrdə genişmiqyaslı və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ya sistemətik hücumun tərkib hissəsi kimi mülki əhəliyə qarşı baş verdiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur.

Məcburi sterilizasiya insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

- cinayətin subyekti bir və ya bir neçə şəxsi təbii yolla nəslə davam etdirmə qabiliyyətindən məhrum edir, demək olar ki, bu üsul mütəmadi olaraq təcrübədə öz əksini tapmır;
- əməl tibbi zəruri əhəmiyyət kəsb etmədən həyata keçirilir və yaxud əməl şəxsin razılığı və həqiqi istəyi olmadan (həqiqi istək və iradə kəsb edən razılıq özündə yalan yolu ilə əldə olunmuş razılığı ehtiva etmir) həyata keçirilir;
- burada şəxsin razılığını alma nəzərdə tutulmur

Cinsi zorakılıq. Cinsi zorakılıq insanlıq əleyhinə cinayətlərin bir növü kimi BNSŞ-nin 10 Nəli Qanununda, YBCT və RBCT-nin nizamnamələrində və BCM-nin Statutunda öz əksini tapmışdır. Statutun 7 (1) g) bəndində cinsi köləlik, fəhişəliyə məcburetme, məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və seksual zorakılıqlarla əlaqədar digər hərəkətlərlə bir sırada əks olunmuşdur. Məlumdur ki, hər cür cinsi zorakılıq insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif oluna bilməz. Bunun üçün cinayətin hansı şəraitdə baş verməsinə və obyektinə diqqət yetirmək lazımdır.

Cinsi zorakılıq insanlıq əleyhinə cinayət kimi özünəməxsus xarakterə malikdir²:

- cinayətin subyekti bir və ya bir neçə şəxsə qarşı seksual xarakterli zorakı hərəkət etməli və ya güc tətbiq

¹M. Cherif Bassiouni. *Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*, Oct 30, 2014

²M. Cherif Bassiouni. *Crimes Against Humanity. Historical Evolution and Contemporary Application*, Oct 30, 2014

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

etməli, zorakılıqla hədələyərək saxlamalı, psixoloji təzyiq etməklə öz səlahiyyətindən sui-istifadə edərək və ya şəxsin öz iradəsini ifadə etmək qabiliyyətinin olmamasından istifadə edərək onu cinsi əlaqədə olmağa məcbur etməlidir;

- əməl genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi çıxış etməlidir;
- cinayətin subyektivi əməlin sistematik və genişmiqyaslı hücumun tərkib hissəsi olduğunu bilməli və onu dərk etməlidir;
- əməl öz ağırlıq dərəcəsinə görə BCM Statutunun 7-ci maddəsinin g) bəndinə uyğun olmalıdır.

Cinsi zorakılıq insanlıq əleyhinə cinayət kimi obyektiv cəhətdən hər hansı şəxsə və ya şəxslərə qarşı zorlama, fahişəliyə məcbur etmə, məcburi sterilizasiya, cinsi zorakılıqla əlaqədar digər hərəkətlərin birinin törədilməsində ifadə olunur.

Şəxsin iradəsinə zidd olaraq məcburi qaydada həyata keçirilən zorlama cinayəti cinsi zorakılığın digər növlərindən zərərçəkmiş şəxsin “zor tətbiq olunmaqla fiziki təcavüzə məruz qalması” ilə fərqlənir. Cinsi zorakılıq bilavasitə cinsi əlaqə olmadan da törədilə bilər (məsələn, zorakılıq yolu ilə cinsi ehtirasın digər vasitələrlə təmin edilməsi).

Beləliklə, insanlıq əleyhinə cinayətlərin bir növü kimi çıxış edən cinsi zorakılıq ağırlıq dərəcəsinə və xarakterinə görə zorlama, məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və fahişəliyə cəlb etmədən fərqlidir.

Fahişəliyə məcburetmə. Fahişəlik ödəniş müqabilində, yəni şəxsi simpatiyaya, istəyə əsaslanmadan təsadüfi, nikahdankənar mütəmadi cinsi münasibətlərə girmədir. Fahişəliyin səciyyəvi əlamətləri müxtəlif müştərilərlə cinsi

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

münasibətlərin mütəmədiliyi, ödəniş barədə qabaqcadan razılığın əldə edilməsidir. Bu cinayət obyektiv cəhətdən zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə, şantajla, əmlakı məhv edilməklə və ya zədələməklə, aldatmaqla, gəlir və ya digər fayda əldə etmək məqsədilə fahişəliyə cəlb etmədə ifadə olunur.

Fahişəliyə cəlb etmə ən azı bir şəxsi fahişəliklə məşğul olmağa təhrik edən istənilən hərəkətdir. Fahişəliyə cəlb etmə zərərçəkmişin öz bədənini mütəmadi olaraq satmağa vadar edilməsində, məcbur və təhrik edilməsində, habelə buna tam razı olan şəxsin öz bədənini mütəmadi satmağa yönəldilməsində ifadə olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, mütəmədilik əməlin fahişəlik kimi tövsif olunmasına təsir göstərmir, ödəniş müqabilində cinsi münasibətlərə bircə dəfə də olsun cəlb etmə fahişəliyə cəlb etmənin tərkibini yaradır.

Cəlb etmə müxtəlif formalarda ola bilər:

- zorakılıqla, yaxud zorakılıq olmadan;
- zorakı olmayan üsullar (dilə tutma, vəd etmə, məsləhət vermə, şirnikləndirmə və s.) yalnız yetkinlik yaşına çatmayanları fahişəliyə cəlb etmə hüquqi əhəmiyyətə malik olur və bu zaman konkret cinayət əməli kimi tövsif olunur. Burada hər hansı bir şəxsə, hətta həmin şəxsin razılığı ilə fahişəlik məqsədilə vasitəçilik etmə, onu fahişəliyə sövq etmə, yoldan çıxarma, hər hansı bir şəxsin, hətta həmin şəxsin razılığı ilə fahişəliyini istismar etmə kimi hərəkətlər də zorakı olmayan üsullarla törədilən hərəkətlər hesab olunur. Zor tətbiq etmə zərərçəkmişin iradəsindən kənar, yaxud bunun əleyhinə olaraq fiziki təsir göstərilməsidir;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- zor tətbiqetmənin nəticələrinə azadlığı məhdudlaşdırma, fiziki əzab vermə, zərərçəkmişin sağlamlığına yüngül, az ağır və ağır zərər vurma aid ola bilər. Zor tətbiq etməklə hədələmə insanın psixikasına, onun iradəsindən kənar, yaxud iradəsi əleyhinə olaraq hüquqazidd təsir etmədir. Hədə şifahi, yazılı hərəkətlərin və jestlərin köməyi ilə müəyyən predmetləri nümayiş etdirməklə ola bilər. Hədənin intensivlik dərəcəsi əhəmiyyət kəsb etmir, lakin bütün hallarda hədə həqiqi və real olmalıdır.

Fahişəliyə cəlbətmə üsulu kimi şantaj zərərçəkmiş rüsvay və ya ifşa edəcək məlumatların maraqlı şəxslərə, məsələn, valideynlərə, qonşulara, iş yoldaşlarına, ailə üzvlərinə, dövlət orqanlarına və ya digər təşkilatlara çatdırılması ilə hədələmədə ifadə olunur. Bu, fiziki zor tətbiq etməyə, belə zor tətbiq etməklə hədələməyə, şantaja, əmlakı məhv etmə və ya zədələməyə aiddir. İstənilən fiziki və psixi zor təkcə fahişəliyə cəlb olunan şəxsə deyil, onun yaxınlarına da ünvanlana bilər. Burada şantaj hədəsi həm doğru faktlara, həm də uydurma və böhtanlara əsaslanma bilər.

Fahişəliyə cəlbətmə üsulu kimi aldatma zərərçəkmişin işə götürülməsinə, düşdüyü çətin vəziyyətdən çıxarılacağına vəd verilməsində və s. kimi hərəkətlərdə ifadə oluna bilər. Aldatma çox zaman törədilən hərəkətlərin bütün xarakterinə aiddir. Buna gələcəkdə nigah qurmağı vəd edərək digər şəxsi müəyyən insanla cinsi əlaqəyə girməklə dilə tutaraq razı salma aid edilə bilər. Burada cinsi əlaqə faktiki olaraq vasitəçilik edənə aldığını mükafata görə icra olunur.

Gəlir və ya digər fayda əldə etmək məqsədi fahişəliyə cəlbətmənin əsas meyarıdır. Əməlin hansı üsulla həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, əsas məqsəd gəlir və ya digər fayda əldə etmək olur.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Fahişəliyə cəlbətmə o zaman köməksiz vəziyyətdən istifadə edilməklə törədilmiş sayılır ki, zərərçəkmiş öz psixi və ya fiziki vəziyyəti üzündən, ona qarşı edilən hərəkətlərin xarakterini və mahiyyətini başa düşmür və ya müqavimət göstərə bilmir və təqsirkar da təbii ki, onun belə vəziyyətdə olduğunu çox yaxşı dərk edir. Köməksiz vəziyyətinə görə müqavimət göstərməyən və ya etiraz etməyən zərərçəkmişin hərəkəti könüllü olaraq fahişəlik etmək təsəvvürü yarada bilər. Təbii ki, bu, yanlış təsəvvürdür, ona görə ki, şəxs məhz köməksiz vəziyyətinə görə müqavimət göstərə bilmir.

Fahişəliyə cəlbətmənin zərərçəkmişə müəyyən ödəniş etməsi ilə müşayiət olunan zor tətbiqi və ya zor tətbiqi hədəsi ilə zorlamadan və xüsusən belə zorlamada iştirakdan əsas fərqi ondadır ki, fahişəliyə cəlbətmə zamanı təqsirkar özü də zərərçəkmişlə cinsi əlaqədə ola və ya seksual xarakterli hərəkətlər edə bilər. İkincisi, zərərçəkmiş daim və ya müvəqqəti olaraq, mütəmadi və ya yalnız bir dəfə öz bədənini satmağa vadar olunur, bir sözlə, təqsirkarın cinayət əməli hər hansı cinsi təlabatı ödəməyə deyil, gəlir və ya fayda əldə etməyə yönəlmişdir.

Fahişəliyə cəlbətmə (məcburetmə) cinayətinin əsas obyektivi ictimai mənəviyyətdir. Burada əsas məsələ kimi insanın sağlamlığı, şərəf və ləyaqəti, şəxsi həyatının və mülkiyyətinin toxunulmazlığı çıxış edir. Bu cinayətdən zərərçəkən həm qadın, həm də kişi ola bilər. Fahişəlik müxtəlif şəxslərlə mükafata görə dəfələrlə cinsi əlaqəyə girmə kimi izah olunur:

- cinsi əlaqəyə girmə, adətən, qadının kişi ilə cinsi əlaqəsi kimi başa düşülür, lakin kişinin qadınla cinsi əlaqəyə girməsi (kişi fahişəliyi) habelə qadının

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qadınla və kişinin kişi ilə cinsi əlaqəsi (homoseksual fahişəlik) də fahişəlik hesab olunur;

- müxtəlif şəxslərlə cinsi əlaqəyə girmə (nizamsız seksual əlaqələr) – bu çox məhdud xarakter daşıyır;
- mükafata görə cinsi əlaqəyə girmə. Mükafat çox zaman pul formasında olur. Lakin mükafatın digər formaları – paltar, kosmetika, parfümeriya, zərgərlik məmulatları, bu və ya digər xidmətlərin ödənilməsi də istisna edilmir;
- mükafat barəsində qabaqcadan (cinsi əlaqəyə girəndək) razılaşma;
- mükafata görə mütəmadi olaraq cinsi əlaqəyə girmə. Fahişəliyin müəyyən olunma əlaməti məhz onun mütəmadi olmasındadır. Əgər şəxs cinsi əlaqəyə bir dəfə girirsə, bunu ödənişə görə etmiş olsa da, onun belə davranışını fahişəlik kimi qiymətləndirmək olmaz.

Fahişəliyə cəlbətmədə şəxsin köməksiz vəziyyətindən, fiziki və ya psixi qüsurlarından istifadə etmək və mütəşəkkil dəstə tərəfindən fahişəliyə cəlbətmə fərqləndirilir. Çox zaman mütəşəkkil dəstə digər şəxsləri fahişəliyə cəlb edən şəxsləri deyil, həm də sonradan fahişələrin fəaliyyətini və onların gəlirlərinə nəzarət edən şəxsləri də özündə birləşdirir. Daha çox fahişəliklə məşğul olmaq üçün əxlaqsızlıq yuvalarının təşkil olunması kimi hüquqazidd hərəkətlər narahatlığa səbəb olur. Əxlaqsızlıq yuvaları hüquqazidd davranışı özündə əks etdirməklə, əksər hallarda fahişəliklə məşğul olmaq üçün xüsusi olaraq yaradılan və təchiz olunan yerlər hesab olunur. Əxlaqsızlıq yuvalarının yaradılmasına yönəldilmiş istənilən fəaliyyət, yer (otaq, mənzil) axtarma, onun mülkiyyətçisi və ya sahibi ilə müqavilə bağlama, bu yeri fa-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hişəliklə məşğul olmaq üçün təchiz etmə, fahişəliklə məşğul olan şəxsləri yığma və ya onları fahişəliklə məşğul olmağa cəlb etmə, müştərilər toplama, mühafizə sistemi təşkil etmə və sosial nəzarət tədbirlərini neytrallaşdırma başa düşülür. Əxlaqsızlıq yuvasını saxlama özündə fahişəliklə məşğul olmaq üçün yer təqdim edilməsini, eləcə də belə yerin səliqəli saxlanılmasını, yataq ləvazimatlarının dəyişdirilməsini, belə yerlərdə intizamın qorunub saxlanılmasını və s. birləşdirir. Yer ödəniş müqabilində verilir. Ödəniş isə ya fahişədən, ya da müştəridən alınır və ya cinsi ehtiyacın özünün ödənilməsi ilə əvəz olunur. Bu cinayət, yerin fahişəlik məqsədilə verildiyi andan başa çatmış hesab olunur.

Zorakılıq və cinsi hücum üçün heç bir bəhanə ola bilməz. Sülh dövründə olduğu kimi, müharibə dövründə də zorakılıq və cinsi hücum həm milli cinayət qanunvericiliyinə, həm də beynəlxalq hüquq normalarına görə cinayət hesab olunur. Bu əməllər beynəlxalq ədalət mühakiməsi orqanları tərəfindən araşdırılmalı və təqsirkar şəxslər beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdırlar.

Zorlama və fahişəliyə məcburetmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı tərkib elementlərinə malikdir¹:

- icraçı bir və ya bir neçə şəxsi seksual xarakter daşıyan hərəkətləri həyata keçirməyə məcbur edir və ya bunu etməyə cəlb edir. Seksual xarakterli hərəkətlər aşağıda göstərilən yollarla həyata keçirilir;
- güc tətbiq etməklə;
- güc tətbiqi ilə hədələməklə;
- məcburetmə üsulu ilə – bu üsul zorakılığa məruz qalma qorxusu, kobudluğa məruz qalma, qey-

¹Jordan J. Paust and M. Cherif Bassiouni *Human Rights Module: On Crimes Against Humanity, Genocide, Other Crimes Against Human Rights, and War Crimes, Third Edition, Nov 6, 2013*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ri-qanuni saxlanılma, psixoloji təzyiq və vəzifədən sui-istifadə edərək zorakılıq hərəkətləri formasında həyata keçirilir;

- şəraitin xarakterindən sui-istifadə etmə (məsələn, münafişə şəraitindən, özbaşınalıqdan istifadə etmə);
- bir və ya bir neçə şəxsin razılığını ala bilməmək və ona qarşı zorakılıq hərəkətləri etmək (məsələn, lalın, karın);
- zərərçəkmiş cinsi yolla zor tətbiq edərək ona bir sıra bədən xəsarəti yetirmək;
- icraçı törətdiyi seksual xarakterli hərəkətlərlə bağlı maddi qazanc əldə edir və ya nəticədə maddi qazanc əldə etməyi gözləyir;
- əməl mülki şəxslərə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücum formasında olmalıdır;
- icraçı əməlin mülki şəxslərə qarşı törədilmiş genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olduğunu əvvəlcədən bilir və bunu dərk edir;
- əməl dövlət siyasəti və ya planı çərçivəsində həyata keçirilir.

Cinsi təhqir olunma birbaşa fiziki toxunulmazlığa, sağlamlığa və insan ləyaqətinə hücumdur. Belə təhqirin zərəri real və çox ciddidir. Bu cür əməllərin qarşısının alınması məqsədilə bir çox beynəlxalq sənədlər qəbul olunmuşdur ki, onlardan biri də “İnsan alveri və fahişəliyin üçüncü şəxslər tərəfindən istismarı ilə mübarizə haqqında” 1949-cu il Konvensiyasıdır. Konvensiyanın qəbul olunmasından sonra fahişəliyin qarşısının alınması sahəsində dövlətlər arasında əməkdaşlıq genişləndi. Konvensiyanın 2-ci maddəsi dövlətlərdən tələb edir ki, fahişəxana saxlayan və ya onu idarə edən, yaxud fahişəxanaları düşünülmüş şəkildə maliyyələşdirən,

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

maliyyələşdirilməsində iştirak edən və habelə üçüncü şəxslərin fahişəlik məqsədi ilə istifadə edəcəyini bilə-bilə binanı və ya başqa bir yeri, yaxud onun bir hissəsini icarəyə verən, yaxud icarəyə götürən hər bir şəxsi cəzalandırırsın. Konvensiyanın tərəfləri onların öz qanunlarının qoyduğu şərtlərə müvafiq olaraq mümkün qədər aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

- fahişəlik məqsədilə insan alverinin qurbanı olmuş yoxsul şəxslərin repatriasiyası üzrə qəti tədbirlər həyata keçirilənə qədər onlara müvəqqəti yardım göstərilməsi və dəstək verilməsi üçün lazımi tədbirlər görmək;
- fahişəliklə məşğul olan bütün əcnəbiləri, yaxud onların sərəncamında olan şəxslərdən repatriasiya edilmələri haqqında tələb alınıbsa, yaxud onların ölkə ərazisindən sürgün olunması haqqında qanuna əsaslanan əmr varsa repatriasiya etmək

Repatriasiya yalnız repatriasiya ediləcək şəxslərin şəxsiyyəti və vətəndaşlığı, yaxud sərhədə çatacağı yer və vaxt barəsində qaytarıldığı dövlətlə saziş əldə etdikdən sonra icra edilir. Konvensiyanın tərəfləri iş axtaran şəxsləri, xüsusilə qadınları və uşaqları, mümkün olan fahişəlikdə istifadə edilmək təhlükəsindən qorumaq məqsədilə işəüzəltmə kontorlarına nəzarət etmək üçün lazımi tədbirlər görməlidirlər.

Seksual istismar məqsədilə qadın alveri şəbəkələrinin müasir dövrdə geniş yayılması müxtəlif növ tələbatlara cavab verir. Belə ki, uzun müddət Qərbi bazarını asiyalı qadınlarla “təchiz edən” şəbəkələrin mövcud olması ilə bağlı mətbuatda məlumatlar yayılmışdır¹. Bununla yanaşı, mətbuat

¹ *Seksual istismar ilə insan alverinə qarşı tədbirlər və qadınların zorakılıqdan müdafiəsi. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin R (2000) 11 sayılı və Rec (2002) 5 sayılı tövsiyələri və izahedici Memorandumlar. Bakı, 2006*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

son zamanlar asiyalı kişi müştərilər üçün müəyyən fiziki xüsusiyyətlərə (ağ dəriyə, sarışın saçlara, mavi gözlərə) malik slavyan (rus və ukraynalı) qadınların alveri üzrə şəbəkənin təşkili barədə məlumat vermişdir.

Seksual köləyə çevirmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi aşağıdakı əlamətlərə malikdir:

- cinayətin subyektı bir və ya bir neçə şəxsə qarşı onları əldə etmək yolu ilə, satmaqla, istifadəsinə imkan verməklə, onların mübadiləsini həyata keçirməklə, bir sözlə onları bu və ya digər üsullarla azadlıqdan məhrum etməklə şəxs üzərində sahiblik funksiyasını yerinə yetirməlidir;
- azadlıqdan bu cür məhrum etmə əməyə və şəxsin istəyinə uyğun gəlməyən işə məcburetmə kimi baxılır;
- bu əməl öz xarakterinə görə qadın və uşaq alverini özündə əks etdirir;
- təqsirləndirilən şəxs bir və ya bir neçə şəxsi cinsi əlaqədə olmağa məcbur edir ki, bu da vətəndaşlara qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi kimi çıxış edir;
- cinayətin subyektı törətdiyi əməlin genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olduğunu bilir və dərk edir, məqsədi isə onu ümumi hücumun bir hissəsinə çevirməkdir.

Yuxarıda qeyd olunmuşdu ki, zorlama insanlıq əleyhinə cinayət kimi Nürnberq və Tokio tribunallarının nizamnamələrində əks olunmamışdı. Məsələn, Tokio Tribunalı Koreya qadınlarını güclə kölə edilib yapon əsgərləri üçün fahişəliyə məcbur edilməsini aydınlaşdırmış və bunu zorlama kimi yox, fahişəliyə məcburetmə kimi müəyyən etmişdi.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi 30 aprel 2002-ci ildə üzv dövlətlər üçün qadınların zorakılıq hallarından qorunması haqqında Tövsiyə qəbul etmişdir. Tövsiyənin zorakılığa qarşı əlavə tədbirlər bölməsində göstərilir ki, münaqişə şəraitində və münaqişədən sonrakı şəraitdə zorakılığa qarşı tədbirlərin görülməsi üçün üzv dövlətlərə tövsiyə edilir ki, zorlama, köləlik, məcburi hamiləlik və məcburi sterilizasiya kimi cinsi zorakılıqların qarşısı alınmalıdır.

Zorlama və fahişəliyə məcburetmə dinc şəraitdə mülki əhaliyə qarşı sistemətik və ya genişmiqyaslı hücumun tərkib hissəsi kimi çıxış etdiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət kimi, müharibə şəraitində baş verən zaman isə müharibə cinayətləri kimi tövsif olunmalıdır. Məsələn, Bosniya-Herseqovina Serb qüvvələri Bosniyanın şimalında işğal etdikləri şəhərdə sistemətik olaraq 40 gənc müsəlman qadınını cinsi zorakılığa məruz qoymuşdular. Əsgərlər təxminən 1000 nəfər qadın, uşaq və qocanı 8 avtobusa yığaraq müxtəlif yerlərə, xüsusi təşkil edilmiş “etnik təmizləmə” yerlərinə, meşələrə, çay kənarlarına apararaq zorlayırdılar. Bu cinayətin icraçıları zorakılığa məruz qalanlara bildirmişdilər ki, onlar bu cinayəti könüllü olaraq yerinə yetirmirlər, bu, komandanlıq tərəfindən onlara verilmiş bir əmrdir¹. Məhz elə bu elementi nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, serblər tərəfindən zorakılığın edilməsi müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradır və bu, müharibə taktikasının prinsiplərindən biri hesab olunmalıdır.

Fahişəliklə bağlı bir məsələyə diqqət yetirmək yerinə düşərdi. Bu əməllə bağlı dövlətlərin fərqli hüquq sistemləri və hüquq praktikası mövcuddur. Bəzi dövlətlər “prohibisionizm” sistemi (fahişəlik qadağandır və müştərilər cəzalandırılır) tətbiq edir, digərləri isə “leqalizm” və ya “requlyasi-

¹Gideon Boas. *The Milosevic Trial: Lessons for the Conduct of Complex International Criminal Proceedings 1st Edition 2007*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

onalizm” sistemini (yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin fahişəliyinin istismar olunması cəzalandırılmalı əməl sayılmır) həyata keçirir, yaxud yenə də “abolisionizm” sistemindən (fahişəlik cinayət deyil, lakin onun istismar olunması cinayətdir) istifadə edirlər. Belə fərqlər beynəlxalq səviyyədə mühüm mübahisə doğurur və dövlətlərin istinad etdikləri ilkin mövqelər çox vaxt bir-birinə zidd olur və ya onların uzlaşdırılması çətin olur.

BMT öz sənədlərində qeyd etmişdir ki, fahişəlik və cinsi zorakılıq mütəşəkkil cinayətkarlığın əsas fəaliyyətinə çevrilmişdir, bu fenomeni ləğv etmək və əsasən, qadın və qızlardan ibarət olan bu zorakılıq formasının qurbanlarına yardım etmək tələb olunur. Demək olar ki, BMT-nin bir neçə məruzələri, qətnamələri və fəaliyyət proqramları bu mövzuya aiddir. Buna qadınlara qarşı zorakılıq, onun səbəbləri və nəticələri üzrə BMT-nin Xüsusi Məruzəçisi tərəfindən BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyasına təqdim olunmuş “Qadın Alverinə və məcburi fəaliyyətə dair məruzəni və yaxud Qadınlara qarşı zorakılığın ləğvinə dair” 1993-cü il Bəyannaməsini, Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyanı və ona əlavə olunmuş İnsan alverinin, xüsusən qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, kökünün kəsilməsi və cəzalandırılmasına dair 2000-ci il Protokolunu misal göstərmək olar. Bu sənədlər dövlət orqanları və ya ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən törədilməsindən asılı olmayaraq, zorakılığın bütün formalarının qarşısını almaq, araşdırmaq, cəzalandırmaq və qurbanların müdafiəsini təmin etmək məqsədilə dövlətlərin lazımi tədbirlər görməyə borclu olduqlarını vurğulayır. Belə ki, qadınların istənilən zamanda hər hansı növ zorakılığa məruz qalmamaq hüququnu təmin etmək dövlətin vəzifəsidir və dövlətlər bu məsələdə maraqlı olmalıdırlar.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

İnsan hüquqlarına dair Ümumdünya Konfransı (Vyana, 14-25 iyun 1993) tərəfindən qəbul olunmuş Vyana Fəaliyyət Proqramı və Baş Məclis tərəfindən qəbul olunmuş (dekabr 1993) Qadınlara qarşı zorakılığın ləğvi haqqında Bəyan-naməni bu sahədə mövcud olan sənədlərdən hesab etmək olar. Göstərilən sənədlərin qəbul olunması ilə yanaşı, 1990-cı illərin əvvəllərində Avropa Şurasının Qadın və kişilər arasında bərabərlik üzrə Rəhbər Komitəsi insan alverininin və fahişəliyin bugünkü formalarına qarşı mübarizə üçün müxtəlif tədbirlərə başladılar. Komitənin tədqiqat və araşdırmalarının nəticəsi olaraq insan hüquqlarını pozan və insan ləyaqətini alçaldan əməl qismində qadın alverinə və məcburi fahişəliyə qarşı tədbirlərə dair seminarın (Strasburq, 25 sentyabr 1991) ardınca Qadın alverinə və məcburi fahişəliyə qarşı Ekspertlər Qrupu (1992-1993) yaradıldı¹.

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, fahişəliyin qarşısının alınması və seksual istismar ilə qadın alverinin qarşısını almağa yönələn tədbirlər barədə informasiyaların yayılması vacibdir. Belə tədbirlər təhsil sisteminə inteqrasiya olunmasa, heç vaxt tam səmərəli ola bilməz. Bunun üçün dövlətlər aşağıdakı istiqamətləri müəyyən etməlidirlər:

- qadınların maksimum təhlükəsizliyi və müdafiəsi;
- zorakılığın qurbanı olmuş və ya aldadılaraq fahişəliyə cəlb olunmuş qadınların ikinci dəfə belə əməlin qurbanına çevrilməsinin qarşısını almaq;
- ictimaiyyətin məlumatlandırılması, vətəndaşların maarifləndirilməsi;
- qadınlara qarşı zorakılıq əleyhinə mübarizə aparən peşəkarların xüsusi təlimlərlə təmin edilməsi;

¹ *Seksual istismar ilə insan alverinə qarşı tədbirlər və qadınların zorakılıqdan müdafiəsi. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin R (2000) 11 sayılı və Rec (2002) 5 sayılı tövsiyələri və izahedici Memorandumlar. Bakı, 2006*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- cinayət və mülki qanunvericiliyin, o cümlədən məhkəmə proseduralarının bu məqsədə uyğunlaşdırılması

Yoxlama suallar:

1. Hansı halda adamöldürmə insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur?
2. İnsanlıq əleyhinə cinayət kimi adamöldürmənin tərkib elementlərini göstərin.
3. Adamöldürmə və əhalini məhv etmə cinayətinin fərqi nədir?
4. İnsanlıq əleyhinə cinayət kimi əhalini məhv etmənin tərkib elementlərini göstərin.
5. İlk dəfə köləlik insanlıq əleyhinə cinayət kimi hansı beynəlxalq sənəddə göstərilmişdir?
6. İnsanlıq əleyhinə cinayət kimi köləlik hansı tərkib elementlərinə malikdir?
7. Adamların məcburi yoxa çıxarılmasını özbaşına həbs kimi qəbul etmək olarmı?
8. Deportasiya nədir? Deportasiya əhalinin könüllü köçürülməsidir, yoxsa məcburi?
9. Müharibə dövründə baş verən deportasiya ilə dinc dövrdə baş verən deportasiyanı necə fərqləndirmək olar? Müharibə dövründə baş verən deportasiya insanlıq əleyhinə cinayət hesab oluna bilərmi?
10. Aparteid və irqi ayrı seçkiliyin fərqi nədir?
11. İnsanlıq əleyhinə cinayət kimi aparteid hansı tərkib elementlərinə malikdir?
12. Siyasi, irqi, etnik və ya dini motivlərə görə təqib etmə özündə nəyi ehtiva edir?

III FƏSİL

İNSANLIQ ƏLEYHİNƏ CİNAYƏTLƏRƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏT NƏZƏRDƏ TUTAN BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARININ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ CİNAYƏT MƏCƏLLƏSİNƏ IMPLEMENTASIYASI

Beynəlxalq hüquq normalarının Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə implementasiyasının ümumi məsələləri

Bundan əvvəlki fəsildə qeyd olunmuşdu ki, insanlıq əleyhinə cinayətlərin qadağan edilməsi və ona qarşı mübarizə imperativ norma kimi qəbul olunmuş və bu, “erqa omnes”¹ öhdəliyi kimi bütün dövlətlər tərəfindən məcburi yerinə yetirilməlidir. Həmin öhdəliyə əməl olunması kontekstində dövlətlər öz cinayət qanunvericiliyində insanlıq əleyhinə cinayətləri əks etdirməli və onların xarakterinə uyğun olan cəzalar nəzərdə tutmalıdırlar. Təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycan Respublikası bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi istiqamətində lazımi addımlar atmışdır. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi hazırlanarkən beynəlxalq hüquqi təcrübə nəzərə alın-

¹ *erqa omnes-Vicdanlılıq prinsipi əsasında yerinə yetirilən öhdəlik olmaqla, beynəlxalq hüququ təmin edir, bütün dövlətlərə aiddir. Bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün praktiki olaraq beynəlxalq hüququn hər bir subyektı məsuliyyət daşıyır.*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

miş və Məcəllənin müddəaları ona uyğunlaşdırılmışdır. Cinayət Məcəlləsi ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanaraq özündə yeni normalar əks etdirmiş, yəni qanunvericilik beynəlxalq aləmdə baş verən dəyişikliklərə münasibətdə yenilənmişdir. Bununla yanaşı, Məcəllədə sosial dəyərlərin qorunması, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi önə çəkilmişdir. Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinə qədər, əvvəl mövcud olmuş məcəllələrdə bunları görmək mümkün deyildi. Məsələn, 2000-ci il sentyabrın 1-də qüvvəyə minmiş Cinayət Məcəlləsinin VII bölməsində sülh və bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərdən bəhs olunurdu. Demək olar ki, insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan əməllər (köləlik, əhalini məhv etmə, deportasiya, cinsi zorakılıq, təqib, insanları zorakılıqla yoxa çıxarma, irqi ayrı-seçkilik (aparteid), beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrum etmə) sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər adı altında verilmişdi. Bununla yanaşı, bölməyə genosid və təcavüz də aid edilmişdi. Yəni bölmənin adında “insanlıq əleyhinə cinayətlər” deyil, “bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər” anlayışından istifadə edilmişdi. Maraqlıdır ki, çox hallarda hər iki anlayışa fərq qoyulmur və onların eyni mənanı ifadə etmələri haqqında fikirlər səsləndirilir. Lakin bunlar eyni mənanı ifadə etmir. Bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər məlum olduğu kimi, normativ xarakterdən daha çox rəsmi doktrina xarakteri daşıyır. Bura adətən, təcavüz, müharibə cinayətləri daxildir. Bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər bu əməllərin bütün dünya ölkələri üçün son dərəcə böyük təhlükə doğurduğunu göstərir. Həmin əməlləri xarakterizə etməkdən ötrü bəzən “beynəlxalq cinayətlər” terminindən də istifadə olunur. Belə cinayətlərin subyektlərinə beynəlxalq siyasi və maddi məsuliyyət daşıyan dövlətlərlə birlikdə, dövlətlərin rəməzləri, ali

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

vəzifəli şəxsləri, cinayətkar siyasətin digər icraçıları aiddir. Milli məhkəmə orqanları ilə yanaşı, dövlətlərin xüsusi yaradıqları beynəlxalq məhkəmə qurumları da bu cür şəxslər barəsində işlərə baxmağa səlahiyyətlidir. Bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərdən fərqli olan insanlıq əleyhinə cinayətlər isə dəqiq normativ hüquqi əsasa malik olan müstəqil beynəlxalq cinayət tərkibidir.

Yuxarıda qeyd olunmuşdu ki, 2000-ci il sentyabrın 1-də qüvvəyə minmiş Cinayət Məcəlləsində genosid də insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir. Təbii ki, Cinayət Məcəlləsində genosidin insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bir təsnif olunmasını düzgün hesab etmək olmazdı. Belə ki, genosid I fəsilə göstəriləyi kimi müstəqil tərkibili beynəlxalq cinayət kimi bir sıra xüsusiyyətləri ilə insanlıq əleyhinə cinayətlərdən fərqlənir. Genosidin hüquqi tərkibi “Genosid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” 1948-ci il Konvensiya ilə müəyyən olunur.

Məhz göstərilən bu nöqsanlar 2001-ci il 2 iyul tarixli Qanunla aradan qaldırılmış və Cinayət Məcəlləsinin VII bölməsi “sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər” adlandırılmışdır. Bölməyə həm sülh əleyhinə cinayətlər, həm də insanlıq əleyhinə cinayətlər daxildir. Göründüyü kimi, “bəşəriyyət” sözü “insanlıq” sözü ilə əvəz edilmişdir¹. Bununla yanaşı, soyqırım cinayəti və soyqırımın törədilməsinə təhrikətmə (maddə 103-104) insanlıq əleyhinə cinayətlərdən fərqləndirilmişdir.

Genosid haqqında qəbul olunmuş Konvensiya müəyyən əməlləri cinayət kimi göstərməklə yalnız onun tərkib elementlərini müəyyənləşdirmir, o, həm də Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin yerinə yetirilməsi və bu cinayət əməllərini qada-

¹*Azərbaycan Respublikasının Məcəllələr Külliyyatı. Baktı: Qanun, 2004*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ğan edən cəzaları öz qanunvericilik aktlarına daxil etməyi tələb edir. Konvensiyanın 5-ci maddəsindən də görünür ki, iştirakçı dövlətlər ən əvvəl genosid cinayətini özlərinin cinayət qanunvericiliyinə daxil etməli və həmin cinayətlərin ağırlığına uyğun cəzalar nəzərdə tutmalıdırlar. Azərbaycan Respublikası “Genosid cinayətinin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında” 1948-ci il Konvensiyasına 1996-cı ilin mayında qoşulsa da, yeni Cinayət Məcəlləsi qəbul olunanaqədək həmin cinayət Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə daxil edilməmişdi. Məhz bu aspektdən çıxış edərək qeyd olunmalıdır ki, nəhayət, ölkəmiz qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində genosid cinayətini qadağan edən cəza müəyyən etmiş və bu sahədə götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 103-104-cü maddələrində soyqırım, soyqırımın törədilməsinə təhrik etmə kimi əməllər sülh əleyhinə cinayətlər kimi göstərilmişdir¹. 103-cü maddədə göstərilir ki, hər hansı milli, etnik, irqi və dini qrupu, bir qrup kimi bütövlükdə və ya qismən məhv etmək məqsədilə qrup üzvlərini öldürmə, qrup üzvlərinin sağlamlığına ağır zərər vurma və ya onların əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurma, qrupun bütövlükdə və ya qismən fiziki məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaratma, qrup daxilində doğumun qarşısını almağa yönəlmiş tədbirləri həyata keçirmə, bir qrupa mənsub olan uşaqları zorla başqa qrupa keçirmə on dörd ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Demək olar ki, bu əməlin izahında Cinayət Məcəlləsinin 103-cü maddəsi ilə BCM Statutu arasında hər hansı ciddi fərq yoxdur. Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsi həm də “Genosid cinayəti-

¹ *Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. Qanun, 2002*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında” 1948-ci il Konvensiyasının 2 və 3-cü maddələrinə uyğun hazırlanmışdır. Belə ki, Konvensiyanın 2-ci maddəsində genosid cinayətinin mahiyyəti izah olunmaqla, genosid cinayətinin tərkibini yaradan əməllər göstərilir (Bu əməl Cinayət Məcəlləsinin 103-cü maddəsində izah olunmuşdur).

Qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət Məcəlləsində qəsdən adamöldürmə, sağlamlığa ağır zərər vurma, qəsdən bədənə ağır xəsarət yetirmə şəxsiyyət əleyhinə cinayətlər kimi tövsif olunur¹. Lakin hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupu bütövlükdə və ya qismən məhv etmək məqsədilə belə qrupun üzvlərini öldürmə, onların sağlamlığına ağır zərər vurma, əqli qabiliyyətlərinə ciddi zərər vurma, qrup daxilində doğumun qarşısını alma və buna bənzər digər əməllərin törədilməsini Cinayət Məcəlləsinin şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətləri nəzərdə tutan normaları ilə deyil, yalnız 103-cü maddəsi ilə tövsif etmək lazımdır².

Konvensiyanın 3-cü maddəsində isə genosidin birbaşa və açıq təhrikçilik formasında baş verməsindən və onun cəzalandırılmasından bəhs olunur (bu əməl isə Cinayət Məcəlləsinin 104-cü maddəsində öz əksini tapmışdır).

Cinayət Məcəlləsinin 104-cü maddəsində 103-cü maddə ilə nəzərdə tutulmuş hər hansı bir əməlin törədilməsinə bilavasitə açıq təhrik etmə nəzərdə tutulur. Genosid cinayətini törətməyə təhrik etmə dedikdə, başqa şəxsi (şəxsləri) ələ alma, sövdələşmə, hədə-qorxu gəlmə, tapşırıq verməklə, inandırmaqla, aldatmaqla, düşmənçilik və nifrət hissini gücləndirməklə və s. üsullarla həyata keçirilə bilər. Bilavasitə və açıq təhrik etmə fərqləndirilir.

¹ *Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. Qanun, 2002*

² *Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. Qanun, 2002*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Genosid törədilməsinə bilavasitə təhriketmə dedikdə, başqa şəxsi (şəxsləri) Cinayət Məcəlləsinin 103-cü maddəsində nəzərdə tutulan hər hansı bir əməlin törədilməsinə əlavə vasitələrdən istifadə etməməklə, birbaşa sövq etmə başa düşülür. Bilavasitə təhriketmə genosid cinayətinin obyektiv cəhətini təşkil edən hər hansı bir əməlin törədilməsi üçün təqsirkarın başqa şəxsə (şəxslərə) birbaşa və dərhal həyata keçirilən tapşırıqlar verməsində ifadə oluna bilər.

Ümumiyyətlə, təhrikçilik hərəkəti açıq xarakter daşımalıdır. Genosid cinayətinin törədilməsinə açıq təhriketmə başqa şəxslərin iştirakı ilə onlara birbaşa edilən müraciətlərdə, habelə onların ünvanına göndərilən yazılı vərəqələrdə və s. ifadə oluna bilər. Bu cinayət təqsirləndirilənin başqa şəxsi genosid cinayəti törətməyə təhrik etdiyi andan başa çatmış sayılır. Təhrik olunanın genosid cinayəti törədib-törətməməsinin əməlin tövsifinə heç bir təsiri yoxdur. Məsuliyyətin yaranması üçün təhrik olunan şəxsin genosid cinayətini törətmək qətiyyətini qismən həyata keçirməsi (məsələn, hazırlıq hərəkəti etməsi) kifayətdir.

Təhriketmə özündə bir sıra əlamətləri birləşdirir¹:

Birincisi, qrup üzvlərini öldürməyə bilavasitə və açıq təhriketmə həmin qrup üzvlərinin mövcudluğuna son qoyma, mənzillərini yandırmağa və s. bu kimi hərəkətlərə yönəlmiş açıq çağırışlar, təbliğat, təşviqat aparmaq, insanların şüurunda dəyişikliklər etmək məqsədilə müxtəlif üsullardan istifadə etmək, düşmənçilik ideyalarını təbliğ etmək, nifrət yaratmaq və bunun əsasında qrupun məhv edilməsinin zəruri olmasını əsaslandırmaqdan ibarət hərəkətlərdir.

İkincisi, qrup üzvlərinin sağlamlığına ağır zərər vurma və ya onların əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurmağa bilava-

¹Андрюхин М. Н. Геноцид – преступление против человечества: Автореф... канд. юрид. наук. М., 1954

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sitə və açıq təhriktmə. Cinayət Məcəlləsinin şərhinə görə, bu əməl, insanlara ağır bədən xəsarəti yetirməyə (onları döyməyə, zəhərləməyə və s.) təhsildən, peşədən məhrum etməyə yuxarıda göstərilən təbliğat üsulları ilə vadar etmədir.

Üçüncüsü, qrupun bütövlükdə və ya qismən fiziki məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaratmağa bilavasitə və açıq təhrik etmə. Cinayət Məcəlləsinin şərhinə görə qrup üzvlərinin daimi və ya müvəqqəti yaşadıkları yerlərdə həyat şəraitini korlamağı, pisləşdirməyi (atmosferin, suyun korlanması və ya zəhərlənməsi, torpaqları çirkləndirmə, əraziyə gətirilən ərzaq məhsullarını zəhərləmə və s.) təşviq etmədir.

Dördüncüsü, qrup daxilində doğumun qarşısını almağa yönəlmiş tədbirləri keçirməyə, bir qrupa mənsub olan uşaqları zorla başqa qrupa keçirməyə bilavasitə və açıq təhriktmə. Cinayət Məcəlləsinin şərhinə görə nigahlara yol verməmək, qrup üzvləri üzərində tibbi sterilizasiya həyata keçirmək, kişilərin ərazini tərk etməsi üçün ağır iqtisadi şərait yaratmaq, uşaqların dinini dəyişdirmək və s. bu kimi hərəkətlərin təbliğ olunmasıdır.

Haqqında bəhs olunan təhriktmə bilavasitə və açıq olmalı və bu cinayəti törədən şəxslərin dairəsi müəyyənləşdirilməlidir. Təhriktmə müxtəlif üsullarla ola bilər. Qəzet səhifələrindən, yayım vasitələrindən istifadə bu maddənin izahına görə təhriktmə hesab olunmur¹.

Təhriktmənin açıqlığı təbliğ olunan hərəkətlərin aydın şəkildə, təfərrüatı ilə, planlı şəkildə çatdırılmasını nəzərdə tutur. Belə ki, hərəkətlər konkret olmalı və onların konkret törədilmə forması göstərilməlidir. Təhriktmə hərəkətləri müəyyən şəxslər qrupunu genosid törətməyə faktiki olaraq vadar etməlidir. Məhz Cinayət Məcəlləsinin 104-cü maddəsi

¹ Səməndərov F. Y. *Cinayət hüququ. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2002*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

real təhlükəli təhrikətmənin baş verdiyi, lakin soyqırımın baş vermədiyi hallarda tətbiq olunur.

Soyqırım törədilməsinə təhrik etmə Cinayət Məcəlləsinin 104-cü maddəsinə müvafiq olaraq, beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Nəhayət, 1948-ci il Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsində, “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” 1966-cı il Beynəlxalq Paktında və eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilir ki, irqindən, milliyətindən, cinsindən, dilindən asılı olmayaraq bütün insanlar bərabər hüquqlara malikdir. Hər kəsin fərq qoyulmadan yaşamaq və şəxsiyyətinə hörmət olunmaq, habelə heç bir ayrı-seçkilik hallarına məruz qalmamaq hüququ vardır. Yəni bu beynəlxalq sənədlər insanlara hər hansı millətə, irqə, sosial qrupa, dinə mənsub olduqlarına görə fərq qoyulmasını və habelə təqib olunmasını, soyqırıma məruz qalmasını qadağan edir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə oxşar olan beynəlxalq cinayətlərdən biri də müharibə cinayətləridir. Cinayət Məcəlləsinin XVII fəslində müharibə cinayətləri əks olunmuşdur. Bu fəsildə muzdluluq, müharibə qanunlarını və adətlərini pozma, silahlı münaqişə zamanı BHH normalarını pozma, silahlı münaqişə zamanı hərəkətsizlik etmə və ya cinayətkar əmr vermə, hərbi soyğunçuluq, müdafiə olunan nişanlardan sui-istifadə müharibə cinayətləri kimi göstərilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 114-cü maddəsində müharibə cinayəti kimi göstərilən muzdluluq beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin pozulmasına şərait yaradan bir əməldir. Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsi ilə BCM-nin Statutu arasında müəyyən ziddiyyət vardır. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 114-cü maddəsində göstərilən muzdluluq Statutun 8-ci mad-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dəsində müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradan əməllər içərisində göstərilməmişdi¹.

Cinayət Məcəlləsinin qeyd hissəsində göstərilir ki, bu fəsildə nəzərdə tutulmuş istər beynəlxalq, istərsə də daxili silahlı münaqişə zamanı hərbi əməliyyatların planlaşdırılması, hazırlanması, başlanılması və ya aparılması ilə əlaqədar olaraq törədilmiş əməllər müharibə cinayətləri hesab olunur. Demək olar ki, qeyd hissədə göstərilənlər Statutla uyğunluq təşkil edir. Sadəcə Statutun tələbi bundan ibarətdir ki, bu əməllər genişmiqyaslı və sistemətik hücum formasında baş verməlidir ki, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olsun.

Cinayət Məcəlləsinin 115.1-ci maddəsinə görə əsirləri, BBH normaları ilə müdafiə olunan digər şəxsləri əsir götürmüş tərəfin silahlı qüvvələrində xidmət etməyə, habelə düşmən dövlətin vətəndaşlarını öz ölkələrinə qarşı yönəlmiş hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə məcbur etmə iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Eyni zamanda Məcəllənin 115.2-ci maddəsində göstərilir ki, bu məcəllənin 115.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslər işgəncə vermə, onlarla qəddar və ya qeyri-insani rəftar etmə və ya onların üzərində tibbi, bioloji və başqa tədqiqatlar aparma, o cümlədən daxili orqanları köçürmə üçün çıxarma və ya öz qoşunlarını və ya obyektləri hərbi əməliyyatlardan qorumaq məqsədilə onlardan sipər kimi istifadə etmə, yaxud belə şəxsləri girov kimi saxlama və ya digər məqsədlər üçün qanuni yerləşdiyi yerlərdən məcburi köçürmə beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

¹Маєвська А. А. Універсальна юрисдикція і Римський статут Міжнародного кримінального суду // Проблеми законності. Вип. 47: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. - Харків: Нац. юрид. акад. України, 2001, с. 198-201.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

BCM Statutunun tələbinə görə bu maddələrdə göstərilən əməllər genişmiqyaslı və sistematik hücum şəklində silahlı münaqişə tərəfinin dinc mülki əhalisinə qarşı dövlət siyasəti formasında baş verdikdə müharibə cinayətləri hesab olunur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan müddəaları və beynəlxalq hüquq: müqayisəli təhlil

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 105-113-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər aid edilmişdir. “İnsanlıq əleyhinə cinayətlər”in anlayışı Cinayət Məcəlləsinin 105-ci maddənin qeyd hissəsində izah olunur və göstərilir ki, bu fəslin 105-113-cü maddələrində nəzərdə tutulan istər sülh, istərsə də müharibə zamanı hər hansı mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistematik hücumların tərkib hissəsi olaraq qəsdən törədilmiş əməllər insanlıq əleyhinə cinayətlər hesab olunur. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 105-ci maddəsində əhalini məhv etmə on dörd ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Əgər bu maddə BCM-nin Statutunda əks olunmuş hər hansı mülki şəxsə hücum ifadəsi ilə müqayisə olunsaydı, demək olar ki, müvafiq uyğunluqları görmək mümkündür. Həm Cinayət Məcəlləsində, həm də Roma Statutunda, mülki şəxslərə qarşı edilən əməl genişmiqyaslı və sistematik hücumun tərkib hissəsi olduğu, habelə dövlət və ya hər hansı təşkilatın dəstəyi ilə törədildiyi halda insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur. Lakin müqayisə zamanı, görmək olar ki, Statutda nəzərdə tutulmuş insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yaradan əməllərin heç də hamısı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində öz əksini tapmamışdır. Məsələn, “adamöldürmə” insanlıq əleyhinə cinayət kimi Cinayət Məcəlləsində əks olunmamışdır. Əgər hesab olunursa ki, “adamöldürmə” 105-ci maddədə əks olunan “əhalini məhv etmə” ilə əhatə olunur, bu düzgün sayıla bilməz¹. Ona görə ki, adamöldürmədən fərqli olaraq əhalini məhv etmə daha geniş miqyasda adamöldürmədir. II fəsilə qeyd olunmuşdu ki, bu iki əməlin bir-birinə oxşarlığı olsa da, hər ikisi insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaratsa da, bunlar arasında müəyyən fərq var. Adamöldürmə və məhv etmə cinayətlərinin hər ikisi günahsız insanlara qarşı yönəlir və onların məhv edilməsi ilə başa çatır. Məhv etmə kütləvi qırğının bir elementi kimi başa düşülür və o, adamöldürmə cinayəti ilə hər hansı bağlılığın olmasını tələb etmir. Hər iki cinayətin tərkib elementlərinin müxtəlifliyi yuxarıda izah olunmuşdur.

BCM-nin Statutunda da bu iki cinayət əməli arasında olan fərqli cəhətlər göstərilir. 105-ci maddədə əks olunmuş “əhalini bütövlükdə və ya qismən məhv etmə” ifadəsi Statutun 7-ci maddəsinin mənası baxımından “məhv etmə” mənasını dəqiq ifadə etmir.

Birincisi, nə Statut, nə də məhkəmə praktikası əhalinin “bütövlükdə” məhv edilməsi haqqında danışımağa əsas vermir, burada söhbət yalnız “əhalinin bir qisminin” məhv edilməsindən gedir.

İkincisi, Statutun 7-ci maddəsinin mənasına görə, məhv etmə təkcə əhalinin bilavasitə məhv edilməsindən ibarət olmayıb, həm də “əhalinin bir qisminin məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraitini qəsdən yaratma, xüsusən ərzaq malları və dərman məhsullarının əldə olunması imkanından məhrum

¹ Məmmədov R. K. *Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi* Bakı. 2012

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

etmə”ni də əhatə edə bilər. Unutmaq olmaz ki, “əhalini məhv etmə” və “əhalinin məhviniyə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaratma” eyni mənanı ifadə etmir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətin digər bir növü olan köləlik Cinayət Məcəlləsinin 106-cı maddəsində öz əksini tapmışdır. Statuta görə “kölə etmə” – “şəxsiyyət barəsində mülkiyyət hüququ ilə bağlı hər hansı və ya bütün səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi” demək olub, bu cür səlahiyyətlərin insan alveri, xüsusən qadın və uşaq alveri zamanı həyata keçirilməsini əhatə edir (7-ci maddənin 2-ci hissəsinin c) bəndi). İlk anda belə görünə bilər ki, 106-cı maddə kölə vəziyyətinə salmanın mahiyyətini düzgün əks etdirir. Hər halda, kölə vəziyyətinə salmanın obyektiv cəhətinin yuxarıda göstərilən elementləri 106.1-ci maddədə daha ətraflı verilmişdir. Lakin burada xüsusilə bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır. Məlumdur ki, köləlik beynəlxalq xarakterli müstəqil cinayətdir; bu cinayətə qarşı mübarizə “Köləliyin, qul ticarətinin və köləliyə oxşar institutların və adətlərin ləğv olunması haqqında” 1926-cı il Konvensiyası və “Köləliyin, kölə ticarətinin və köləliyə bənzər institut və adətlərin ləğvi haqqında” 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiya ilə tənzimlənir.

1926-cı il tarixli Konvensiyaya görə köləlik dedikdə, üzərində mülkiyyət hüququ atributlarının hamısının və ya bəzilərinin həyata keçirildiyi insanın halı və ya vəziyyəti, kölə ticarəti dedikdə isə, kölə kimi satmaq məqsədi ilə insanın ələ keçirilməsi, əldə edilməsi və ya başqasına verilməsi ilə bağlı istənilən akt, satmaq və ya dəyişdirmək məqsədilə kölənin əldə edilməsi ilə bağlı istənilən akt, satmaq və ya dəyişdirmək məqsədilə əldə edilmiş kölənin satmaq və ya dəyişdirmək məqsədi ilə başqasına verilməsi ilə bağlı istənilən

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

akt, eləcə də, kölə ticarəti və ya daşınması ilə bağlı istənilən akt başa düşülür.

Cinayət Məcəlləsinin 106-cı maddəsi bu Konvensiyaları əhatə etmiş kimi görünə də, Məcəllənin 105-ci maddəsinin qeydindən görünür ki, 106-cı maddə yalnız köləliyin mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və sistemətik hücumların tərkib hissəsi olduğu hallarda qüvvədə olur. Yəni “şəxsi köləlik-də saxlama” kimi ayrıca bir akt (Cinayət Məcəlləsinin 106. 1-ci maddəsi) və ya “şəxsi satmaq və dəyişdirmək məqsədilə saxlamaq” (Cinayət Məcəlləsinin 106. 3-cü maddəsi) Cinayət Məcəlləsinin 106-cı maddəsinin tətbiqi üçün əsas hesab olunmayacaq və bu da Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinə görə cinayət kimi nəzərdən keçirilə bilməz¹.

Cinayət Məcəlləsinin 106-cı maddəsində göstərilir:

- şəxs üzərində mülkiyyət hüququna xas olan səlahiyyətləri tam və ya qismən həyata keçirmə – beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır (maddə 106. 1);
- eyni əməllər yetkinlik yaşına çatmayanlara qarşı və ya şəxsi xarici ölkəyə daşımaq məqsədilə törədildikdə – yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır (maddə 106. 2);
- kölə ticarəti, yəni insanı köləliyə yönəltmək və ya kölə kimi istifadə etmək, satmaq və ya dəyişdirmək məqsədilə saxlama, onun barəsində sərəncam vermə, habelə kölə ticarəti və kölələrin daşınması ilə bağlı hər hansı bir əməl, eləcə də cinsi köləlik və ya köləlik əsasında cinsi azadlığa qəsd edən əməl – beş

¹ Məmmədov R. K. *Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi* Bakı. 2012

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

Yuxarıda qeyd olunmuşdu ki, şəxs üzərində mülkiyyət hüququna xas olan səlahiyyətləri tam və ya qismən həyata keçirmə şəxsə sahiblik etmənin və onun əqli və fiziki imkanlarından qul əməyi kimi istifadənin istənilən bir forması və həcmi nəzərdə tutulur. Deməli burada təkcə köləlik deyil, həm də köləliyə bənzər institut və adətlər kölə vəziyyəti hesab olunur. Hansı ki, bu da “Köləliyin, kölə ticarətinin və köləliyə bənzər institut və adətlərin ləğv edilməsi haqqında” 1956-cı il Əlavə Konvensiyasında nəzərdə tutulmuşdu.

Nəhayət, belə nəticəyə gəlmək olar ki, beynəlxalq cinayət kimi köləliyə və kölə ticarətinə qarşı mübarizəni özündə əks etdirən beynəlxalq hüquq normaları Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində lazımınca əks olunmamışdır. Bu mənada, Azərbaycan Respublikası “Köləliyin kölə ticarətinin və köləliyə bənzər institut və adətlərin ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyanın tələblərini yerinə yetirmiş kimi hesab oluna bilməz. Bu hərəkətlər insanlıq əleyhinə cinayət kimi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 105-ci maddəsinin qeydində göstərilmiş meyarlara uyğun gəldiyi halda Cinayət Məcəlləsinə əsasən məsuliyyətə səbəb olur. Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi beynəlxalq hüququn prinsipi kimi insan hüquq və azadlıqlarının tanınmasını və təmin edilməsini nəzərdə tutan beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasında, həmin bəşəri dəyərlərin təhlükə altına alınmasında ifadə olunur.

Köləlik cinayətinin obyektı insanların təhlükəsizliyinə, azad yaşamaq hüququna təminat verən beynəlxalq münasibətlərdir. Doğrudur, köləliyin Statutda əks olunan anlayışı ilə Cinayət Məcəlləsində əks olunan anlayışında uyğunluq

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

var, lakin Statutdan fərqli olaraq, Cinayət Məcəlləsində qadın və uşaq alveri öz əksini tapmamışdır. Bu ya ümumilikdə yuxarıda göstəriləyi kimi, “mülki əhaliyə qarşı yönəlmə” kimi qiymətləndirildiyindən, ya da bu sahədə hər hansı qanunun qəbulu nəzərdə tutulduğundan Cinayət Məcəlləsində əks olunmayıb. Bütün bunlara baxmayaraq, qadın və uşaq alveri Cinayət Məcəlləsində insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərməli idi.

İnsan alverinə qarşı beynəlxalq mübarizəyə dair Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin Təvsiyəsində (42-ci bənd) göstərilir ki, müəyyən üzv dövlətlərin qanunvericiliyində insan alveri ilə bağlı müəyyən olunan və pislənən fəaliyyətin heç də hamısı cinayət əməli sayılmır¹. Təvsiyə müvafiq ölkələri qanun qəbul etməyə və ya onu gücləndirməyə, hətta zərurət olduqda konkret əməlləri cinayət əməli kimi öz qanunvericiliyinə daxil etməyə dəvət edir. Bununla belə, qanunvericilikdə xüsusi növ cinayət əməlinin, yəni “seksual istismar məqsədilə insan alveri” adlı konkret cinayət əməlinin nəzərdə tutulması vacib deyil, sadəcə olaraq bu cür hərəkətlər və hüquq pozuntuları barəsində cinayət işi başlanmasını təmin etmək kifayətdir. Buna artıq milli cinayət qanunvericiliyində mövcud olan hüquq pozuntularına istinad etmək və zərurət olduqda həmin hüquq pozuntularının kriminallaşdırılması yolunda hüquqi maneə yarada bilən müəyyən şərtləri ləğv etmək vasitəsilə, yaxud əksinə, mövcud hüquq pozuntularının anlayışına sözügedən hərəkətlərin təsvirini əlavə etməklə nail olmaq olar. Təbii ki, qanunvericiliyə xüsusi cinayət əməllərini də daxil etmək olar.

¹*Seksual istismar ilə insan alverinə qarşı tədbirlər və qadınların zorakılıqdan müdafiəsi. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin R (2000) 11 sayılı və Rec. (2002) 5 sayılı təvsiyələri və izahedici Memorandumlar. Bakı, 2006*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Göstərilənlərə müvafiq olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizin cinayət qanunvericiliyində qadın və uşaq alverinə qarşı ciddi mübarizə aparılması üçün ya yeni qanunun qəbul olunmalıdır, ya da Avropa Şurasının Tövsiyəsində göstərilən məsələlərə müvafiq olaraq tədbirlər görülməlidir. Burada birinci variant daha uğurlu görünür. Belə ki, insan alveri fenomeni ilə müşayiət olunan hüquq pozuntularına insan hüquqlarının kobud pozuntusu kimi, insanın ləyaqətinə və şəxsiyyətinin toxunulmazlığına qarşı törədilən hüquq pozuntusu kimi baxmaq və qanunvericilikdə buna müvafiq tədbirlər nəzərdə tutmaq lazımdır. Eləcə də baş vermiş hüquq pozuntularının ağırlığına mütənasib olan cəza sanksiyalarını qanunvericiliyə daxil edərək gücləndirmək lazımdır.

“İnsan alveri və fahişəliyin üçüncü şəxslər tərəfindən istismarı ilə mübarizə haqqında” 1949-cu il Konvensiyası bu sahədə dövlətlərin üzərinə müəyyən öhdəliklər qoyur. Konvensiya dövlətlərdən mühacirləri, xüsusilə qadınları və uşaqları onların yerləşdikləri, yola düşdükləri məntəqələrdə, müdafiə etmək üçün bütün lazımi qərarları qəbul etməyi, əhalini haqqında bəhs olunan insan alveri təhlükəsi ilə bağlı əvvəlcədən məlumatlandırmağı, fahişəlik məqsədi güdən beynəlxalq insan alverinin qarşısını almaq məqsədilə dəmiryol stansiyalarına, hava və dəniz limanlarına və digər ictimai yerlərə, həmçinin yollara nəzarəti təmin etmək üçün tədbirlər görməyi, müvafiq hakimiyyət orqanlarını insan alverinin başlıca müqəssiri, iştirakçısı, yaxud qurbanı olan şəxslər haqqında xəbərdar etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görməyi tələb edir.

Konvensiyanın tərəfləri fahişəxana saxlayan və ya onu idarə edən, yaxud fahişəxanaları düşünülmüş şəkildə maliyyələşdirən, yaxud maliyyələşdirilməsində iştirak edən, üçün-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cü şəxslərin fahişəlik məqsədilə istifadə edəcəyini bilə-bilə binanı və ya başqa bir yeri, yaxud onun bir hissəsini icarəyə verən, yaxud icarəyə götürən hər bir şəxsi cəzalandırmağı öhdələrinə götürürlər.

Göstərilənlərə əsasən, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi hazırlanarkən müvafiq beynəlxalq müqavilələr – “Köləliyin, qul ticarətinin və köləyə oxşar institutların və adətlərin ləğv olunması haqqında” 1926-cı il Konvensiyası, “Köləliyin, kölə ticarətinin və köləliyə bənzər institut və adətlərin ləğv edilməsi haqqında” 1956-cı il Əlavə Konvensiyası, “İnsan alveri və fahişəliyin üçüncü şəxslər tərəfindən istismarı ilə mübarizə haqqında” 1951-ci il Konvensiyası, “Məcburi əmək haqqında” 28 iyun 1930-cu il Konvensiyası, “Məcburi əməyin ləğv edilməsi haqqında” Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1957-ci il Konvensiyası nəzərə alınmışdır. Bunu Cinayət Məcəlləsinin 106.2-ci maddəsindən də görmək olur. Burada köləliyin daha təhlükəli növləri qadagan olunur. Xüsusilə ağırlaşdırıcı hal kimi yetkinlik yaşına çatmayanlara qarşı və ya şəxsi xarici ölkəyə daşımaq məqsədilə törədilmiş cinayət əməli göstərilir. Bu maddəyə görə azad insanın köləlik məqsədilə xarici ölkəyə aparılması insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradır. Daha sonra 106.3-cü maddədə cinsi köləlikdən bəhs olunur. Cinsi köləlik və ya köləlik əsasında cinsi azadlığa qəsd edən əməl kişi və ya qadın cinsinə mənsub, istənilən şəxsin şəhvət hissələrinin hər hansı bir formada təmin edilməsi üçün qeyri-sərbəst vəziyyətdə saxlanması və onun bu mənada, könüllü surətdə və ya razılığı olmadan istifadə edilməsindən ibarət hərəkətlərdir. Bu maddəyə görə şəxsi cinsi kölə kimi kölə oldugunu bilə-bilə və bundan istifadə edərək cinsi azadlığına qəsd etmə insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunur.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Cinayət Məcəlləsinin 107-ci maddəsində əhalini deportasiya etmə və ya məcburi köçürmə əks olunmuşdur. Demək olar ki, Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsi Roma Statutunun 7-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin d) bəndi ilə müəyyən mənada üst-üstə düşür. Belə ki, Statuta görə deportasiya, yaxud əhalinin yerinin məcburi dəyişdirilməsi, köçürmə, yaxud digər məcburi tədbirlərin obyektinə olan şəxslərin qanuni yaşadıqları ərazidən beynəlxalq hüquqla yol verilən əsaslar olmadan zorla köçürülməsini ifadə edir. Lakin Cinayət Məcəlləsinin 107-ci maddəsində göstərilir ki, deportasiya beynəlxalq hüquq normaları və Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadıqda əhalini qanuni yerlərdən başqa ölkəyə qovma və ya digər məcburi hərəkətlərlə didərgin salmanı əhatə edir. Burada uyğunsuzluğun olması aydın şəkildə özünü biruzə verir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsində əks olunan deportasiya Statutda əks olunan deportasiyanın mənasını tam ifadə etmir. Belə ki, əhalinin yerinin məcburi dəyişdirilməsi onun başqa ölkəyə qovulması kimi göstərilir. Ola bilər ki, deportasiya ölkənin bir ərazisindən başqa bir ərazisinə köçürülməni əhatə edə bilər, yaxud deportasiya müharibə zamanı düşmən tərəfin mülki əhalisinə qarşı baş verə bilər. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində deportasiyanı ifadə edən maddə bir növ həm də insanlıq əleyhinə cinayətin başqa bir növü olan təqibə bənzəyir. Burada “əhalinin qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa ölkəyə qovma” ifadəsi təqib olunma anlayışına yaxındır. Əhalini qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa yerlərə qovma – qüvvə tətbiq etməklə, qırğınlar, zorakılıq törətməklə və s. bu kimi üsullarla sakinlərin qovulmasıdır. Əsas məqsəd əhalini yaşadığı yerdən qovmadır. Qovma ifadəsində əhaliyə qarşı törədilən başqa növ cinayətlər (təqib, genosid, işgəncə və s.) tövsif oluna bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Deportasiya cinayətinin obyektı əhalinin dinc yaşamaq hüququna təminat verən beynəlxalq münasibətlərdir. Obyektiv cəhəti isə beynəlxalq hüquq normaları və Azərbaycan Respublikası Qanunları ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan əhalini qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa ölkəyə qovmada və ya digər məcburi hərəkətlərlə didərgin salmada ifadə olunur.

Müharibə zamanı mülki əhalinin müdafiəsi haqqında Cenevrə Konvensiyasının 49-cu maddəsinə müvafiq olaraq, işğal etmiş tərəf yerli əhalinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından tam və ya qismən ən yaxın təhlükəsiz ərazilərə köçürə bilər. Hərbi əməliyyatlar başa çatdıqdan dərhal sonra əhali əvvəlki yerinə qaytarılmalıdır. Bu müddəə Cinayət Məcəlləsində öz əksini tapmışdır. Lakin Cinayət Məcəlləsinin 115.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq göstərilən tələblər pozularsa, bu zaman müharibə cinayətləri kimi tövsiyə olunur və beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırılmalıdır. Məcburi köçürmə və deportasiya o zaman insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunur ki, bu, birtərəfli qaydada həyata keçirilir, belə ki, harada və necə məskunlaşacağı təqsirkar üçün heç bir maraq doğurmur. Yəni əhalinin bu cür qovulması, didərgin salınması Cinayət Məcəlləsinin 107-ci maddəsi ilə insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsiyə olunur və on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Cinayət Məcəlləsinin 108-ci maddəsində insanlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibini yaradan növbəti əməl kimi cinsi zorakılıq göstərilmişdir:

– şəxslərə qarşı zorlama, fahişəliyə məcburetmə, məcburi sterilizasiya və ya cinsi zorakılıqla əlaqədar digər hərəkətləri etmə – on iki ildən iyirmi ilədək müddətə azad-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Cinsi zorakılıq obyektiv cəhətdən zorlama, fahişəliyə məcburetmə, məcburi sterilizasiya, cinsi zorakılıqlarla əlaqədar digər hərəkətləri etmədə ifadə olunur. Cinsi zorakılığın bu növlərinin fərqli xüsusiyyətlərini izah etməyə ehtiyac vardır. Bu səbəbdən də ilk olaraq, zorlama cinayətinin tərkib elementlərinə diqqət yetirək.

Zorlama, yəni zərərçəkmiş şəxsə və ya başqa şəxslərə zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə və ya zərərçəkmiş şəxsin köməksiz vəziyyətindən istifadə etməklə onunla cinsi əlaqədə olmadır. Zorlama cinayətindən zərərçəkmişin köməksiz vəziyyəti müxtəlif əlamətlərlə xarakterizə olunur. Zorlama o zaman köməksiz vəziyyətdən istifadə edilməklə törədilmiş sayılır ki, zərərçəkmiş öz psixi və ya fiziki vəziyyəti üzündən ona qarşı edilən hərəkətlərin xarakterini və mahiyyətini başa düşmür və ya müqavimət göstərə bilmir və təqsirkar da onun belə bir vəziyyətdə olduğunu dərk edir.

Zorlama cinayətinin obyektivi qadının cinsi azadlığı və ya azyaşlıların cinsi toxunulmazlığını təmin edən ictimai münasibətlərdir. Bu cinayətin obyektiv cəhəti iki hərəkətdən ibarətdir:

- cinsi əlaqədə olmadan;
- fiziki zorun tətbiqi və ya tətbiqi hədəsi

Zorlama Cinayət Məcəlləsinin 149-cu maddəsində insanlıq əleyhinə cinayət kimi deyil, şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayət kimi verilmişdir.

Fahişəliyə məcburetmə zərərçəkmişin öz bədənini mütəmadi olaraq satmağa vadar edilməsində, məcbur və təhrik edilməsində, habelə buna tam razı olan şəxsin öz

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

bədənini mütəmadi satmağa yönəldilməsində ifadə olunur. Cinayət Məcəlləsinin 243.1-ci maddəsinə görə gəlir və ya digər fayda əldə etmək məqsədi ilə fahişəliyə cəlbətmə iki min beş yüz manatdan üç min beş yüz manatadək miqdarda cərimə və ya üç yüz iyirmi saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya bir ilə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Zorlama kimi fahişəliyə cəlbətmə cinayəti də Cinayət Məcəlləsində ayrıca maddə kimi şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayət kimi verilmişdir.

Cinsi zorakılıqla əlaqədar digər hərəkətlər Cinayət Məcəlləsinin 150-ci maddəsində əks olunmuşdur.

Cinsi zorakılıqla əlaqədar digər hərəkətlər kimi Cinayət Məcəlləsinin 108-ci maddəsinin mənasında süni mayalandırma və ya embrionu implantasiya etmə də tanına bilər.

Əgər BCM-nin Statutu ilə Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsinə müqayisə etsək uyğun və fərqli cəhətləri aydın görürük. Belə ki, Statutun 7-ci maddəsində bu əməl zorlama, seksual köləlik rəftarı, fahişəliyə məcburetmə, məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya, yaxud hər hansı digər eyni ağır formada seksual zorakılıq adı ilə verilmişdir. Statutda sadalanan əməllər Cinayət Məcəlləsində “cinsi zorakılıq” anlayışı ilə ifadə olunmuşdur. Cinayət Məcəlləsinin 108-1-ci maddəsində cinsi zorakılığın bir növü kimi məcburi hamiləlikdən bəhs olunur. Eynilə BCM Statutunun 7-ci maddəsində də məcburi hamiləlik hər hansı əhalinin etnik tərkibinin dəyişdirilməsi, yaxud beynəlxalq hüququn digər ciddi pozuntularını törətmək məqsədilə məcburi qaydada hamilə olmuş hər hansı qadının qeyri-qanuni azadlıqdan məhrum edilməsini ifadə edir. Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi zorla hamilə edilmiş qadınların qanunsuz olaraq azadlıqdan

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məhrum edilməsinin hər hansı əhalinin etnik tərkibinin dəyişdirilməsinə xidmət etmək məqsədilə həyata keçirilməsi ilə ifadə olunur.

Doğrudur, Cinayət Məcəlləsinin 108-ci maddəsində cinsi zorakılıq və onun obyektiv cəhəti Statutda olduğu kimi insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunmuşdur. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu cinayətlər Cinayət Məcəlləsində ayrılıqda insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilməmiş cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən zorlama (maddə 149), cinsi zorakılıqla əlaqədar digər hərəkətlər (maddə 150) şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və azadlığı əleyhinə cinayətlər kimi, tibbi sterilizasiya (maddə 136.2) həyar və sağlamlıq əleyhinə cinayətlər kimi, fahişəliyə cəlb etmə (maddə 243) - ictimai mənəviyyət əleyhinə cinayətlər kimi göstərilmişdir. Bu əməllərin 108-ci maddəyə uyğun tövsif olunması üçün yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi mütləq sistemlilik və genişmiqyaslılıq əlamətləri olmalıdır.

Cinsi zorakılıq yalnız sülh dövründə hər hansı mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və ya sistemlik hücumların tərkib hissəsi kimi qəsdən törədildiyi halda, 108-ci maddəyə aid ola bilər. Göstərilən hərəkətlərin silahlı münaqişə zamanı törədilməsi müharibə cinayətlərinin tərkibini yaradır. Demək olar ki, Cinayət Məcəlləsinin 108-1-ci maddəsi eynilə Statutun 7-ci maddəsində göstərilən məcburi hamiləlik anlayışı ilə üst-üstə düşür. Cinsi zorakılıq və məcburi hamiləlik Cinayət Məcəlləsində ayrı-ayrı verilməsinə baxmayaraq, mahiyyət etibarilə eyni mənəni daşıyır və konkret olaraq bunlar üçün eyni müddətə cəza tətbiqi nəzərdə tutulur. Cinayətin ictimai təhlükəliliyi insanın, ailənin və cəmiyyətin, habelə insan şəxsiyyətinin ləyaqəti və şərəfini təhlükə altına alma ilə xarakterizə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Məcəlləsinin bu bölməsi hazırlanarkən bir sıra beynəlxalq müqavilələrin müddəaları nəzərə alınmışdır:

– 10 dekabr 1948-ci il “Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi”, “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” 16 dekabr 1966-cı il Paktı, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 4 noyabr 1950-ci il Avropa Konvensiyası və onun əlavə protokolları, “İşgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan davranış növləri və cəzalar əleyhinə” 1984-cü il Konvensiyası, “Girrov götürmə ilə mübarizə haqqında” 17 dekabr 1979-cu il tarixli beynəlxalq Konvensiya və digər beynəlxalq müqavilələrdə cinsi zorakılıq qadağan olunmuş və bu əməl insan hüquq və azadlıqlarına qarşı yönəlmiş cinayət əməli kimi göstərilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 109-cu maddəsində insanlıq əleyhinə cinayətin növbəti növü – “təqib” öz əksini tapmışdır. 109-cu maddədə göstərilir ki, siyasi, irqi, mədəni, dini, cinsi və beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan edilmiş əsaslara görə müəyyən edilmiş hər hansı bir qrupu və ya təşkilatı təqib etmə, yəni qrupa və təşkilata mənsub olduqlarına görə insanları əsas hüquqlardan kobudcasına məhrum etmə, insanlıq əleyhinə digər cinayətlərlə əlaqədar olduqda beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bu maddədə göstərilən “beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan edilmiş digər əsaslar” anlayışına dil, sosial mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti və s. aiddir.

Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi siyasi, irqi, dini və başqa əsaslara görə insanlar arasında ayrı-seçkilik salmaqla bu və ya digər qrupun hüquqlarını pozmaqda və cəmiyyətdə insanları dözülməz şəraitdə yaşamağa məcbur etmədə özünü göstərir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Təqib cinayətinin obyektı insan hüquqlarına təminat verən hər hansı bir formada ayrı-seçkiliyi qadağan edən beynəlxalq münasibətlərdir. Təbii ki, bu cinayətdən zərər çəkənlər siyasi, irqi, milli, etnik, mədəni, cinsi və ya beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan edilmiş digər əsaslarla ayırd edilən hər hansı qrupun və ya təşkilatın üzvləridir. Ümumilikdə təqib hər hansı bir qrupa və ya birliyə mənsubiyyət əlamətinə görə beynəlxalq hüquqazidd olaraq əsas hüquqlardan qəsdən və ciddi məhrum etməni əhatə edir (BCM Statutu: maddə 7. 2-ci hissə, h) bəndi). Bu cinayətə görə insanlar hər hansı bir qrupa və ya təşkilata mənsub olduqlarına görə əsas hüquqlardan kobudcasına məhrum edilir, yəni insanlar qeyri-insani ləyaqəti alçaldan əxlaq və ya birgəyaşayış prinsiplərə zidd olan əməllərə məruz qalır.

Təqib cinayətinin qurbanı olan şəxslər əsas hüquq və azadlıqlarından məhrum olunurlar. Belə ki, hər hansı qrupa və ya təşkilata mənsub olduğuna görə insanların əsas hüquq və azadlıqları qanunla və ya digər normativ aktlarla və yaxud zor tətbiq etməklə inkar edilir.

Cinayət Məcəlləsinin 109-cu maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün həmin maddədə göstərilən əməl digər insanlıq əleyhinə cinayətlərlə (Cinayət Məcəlləsinin 100-113-cü maddələri) əlaqədar olaraq törədilməlidir¹. Məsələn, hər hansı irqi qrupu qanuni yerləşdiyi yerdən başqa ölkəyə qovma həmin qrupa mənsub olan şəxslərin azadlıq hüququndan kobudcasına məhrum edilməsi kimi Cinayət Məcəlləsinin 109-cu maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin növbəti növü insanların məcburi yoxa çıxarılmasıdır. Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi insanların məcburi yoxa çıxarılmasının dövlətin və ya

¹*Səməndərov F. Y. Cinayət hüququ. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı, 2002*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

siyasi təşkilatın fəaliyyəti və səyi nəticəsində həyata keçirilməsi ilə xarakterizə olunur. Bu isə insanların yoxa çıxarılmasının asanlaşdırılmasını, bu işin maliyyələşdirilməsini sürətləndirən amillərdən biridir.

Adamların məcburi yoxa çıxarılması ilə qanunsuz tutma və həbsə alma, adam oğurluğunu eyniləşdirmək olmaz. Qanunsuz tutma və həbsə alma Cinayət Məcəlləsinin 145-ci maddəsi ilə, adam oğurluğu isə Cinayət Məcəlləsinin 144-cü maddəsi ilə tövsif olunur. Bunlar şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqəti əleyhinə cinayətlər hesab olunur. Lakin adamların məcburi yoxa çıxarılması insanlıq əleyhinə cinayət kimi Cinayət Məcəlləsinin 110-cu maddəsində (insanları zorakılıqla yoxa çıxarma) öz əksini tapmışdır.

Statutun 7-ci maddəsinə görə adamların məcburi yoxa çıxarılması, adamları uzun müddət qanuni müdafiədən məhrum etmək məqsədilə, sonradan bu cür azadlıqdan məhrumetməni etiraf etməkdən, bu adamların taleyi, olduğu yer haqqında məlumat verməkdən boyun qaçırmaqla dövlət, yaxud siyasi təşkilat tərəfindən, ya da onların icazəsi və yardımı eləcə də razılığı ilə həbs edilməsi, tutulması, yaxud oğurlanmasını ifadə edir. Burada dövlətin və ya siyasi təşkilatın göstərişi, dəstəyi və ya razılığı ilə dedikdə, hərəkətin hər hansı dövlətin, siyasi partiyanın, digər siyasi qurumun planının tərkib elementi olaraq, onun himayəsi və yardımı ilə təqsirkar üçün arzuolunmaz nəticənin baş verməsi üçün razılıq olmaqla, yaxud dövlətin və ya təşkilatın birbaşa tapşırığı və ya göstərişi üzrə törədilməsi nəzərdə tutulur. Şəxsin yoxa çıxarılma üsulu kimi onun tutulması və həbs olunması, oğurlanması nəzərdə tutulur. Tutulma və ya həbs olunma qanunla müəyyən edilmiş qaydada və ya bu qaydanı pozmaqla həyata keçirilə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Statutun 7-ci maddəsinin verdiyi tərifdə iki əsas məsələyə diqqət yetirmək lazımdır:

Birincisi, şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsini danma onun həbs edilməsinin, tutulmasının və ya oğurlanmasının inkar edilməsidir. Danma o vaxt mövcud olur ki, şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi faktı və onun kimlər tərəfindən törəldiyi məlum olur və ya güman edilir, lakin bunu dövlət və ya siyasi təşkilat inkar edir.

İkincisi, şəxsin aqibəti və ya yeri barədə məlumat verməkdən imtina etmək – bu yoxa çıxarılanın kimlər tərəfindən həyata keçirildiyi məlum olur və ya güman edilir, lakin təqsirkar faktı danmasa da zərərçəkmişin taleyi və olduğu yer barədə məlumat verməkdən boyun qaçırır.

Göründüyü kimi, bu cinayətin obyektı insanın toxunulmazlığına, azad yaşamaq hüququna təminat verən beynəlxalq münasibətlərdir. Araşdırmalara əsasən, söyləmək olar ki, bu cinayətdən zərərçəkənlər, adətən, dövlət xadimi, siyasi xadim, hüquq mühafizə strukturlarının rəhbər işçiləri və s. olur. Şəxsin yoxa çıxarılma üsulu kimi onun tutulması, həbs edilməsi və ya oğurlanması nəzərdə tutulur. Tutulma və ya həbs edilmə qanunu pozmaqla həyata keçirilə bilər. Əgər söhbət Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 110-cu maddəsindən gedirsə, bu əməl insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradır. Əksinə, söhbət adam oğurluğundan gedirsə, o zaman bu əməl Cinayət Məcəlləsinin 144-cü maddəsi ilə tövsif olunur. Dövlətin və ya siyasi təşkilatın göstərişi, dəstəyi və ya razılığı ilə şəxsi tutma, həbs etmə və ya oğurlama və sonradan şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsini danmada və ya onun aqibəti və yeri barədə məlumat verməkdən imtina etmə cinayətin obyektiv cəhətidir. Şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsini danma onun həbs edildiyi-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nin, tutulduğunun və ya oğurlanmasının inkar edilməsidir. Şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi faktı və onun kimlər tərəfindən oğurlanması məlumdursa və ya güman edilirsə və bunun müqabilində dövlət və ya siyasi təşkilat bunu inkar edirsə bu danma hesab olunur. Bəzən bunlar bütövlükdə məlum olur, lakin zərərçəkmişin taleyi, aqibəti haqqında heç bir məlumat verilmir.

Demək olar ki, insanların məcburi yoxa çıxarılması cinayəti müxtəlif dövlətlərin praktikasında tez-tez baş verir. Bu qeyri-hüquqi əmələ qarşı bütün dövlətlər kimi Azərbaycan dövləti də mübarizə aparır (baxmayaraq ki, bu bizim qanunvericilik üçün yeni cinayət tərkibidir). Məcburi yoxa çıxarılma Cinayət Məcəlləsinin 110-cu maddəsində belə göstərilir: “Dövlətin və ya siyasi təşkilatın göstərişi, dəstəyi və razılığı ilə uzun müddət ərzində qanuni müdafiədən kənarlaşdırmaq məqsədilə şəxsi tutma, həbs etmə və ya oğurlama və sonradan şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsini danma və ya onun aqibəti və ya yeri barədə məlumat verməkdən imtina etmə – on ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Roma Statutunun 7-ci maddəsi ilə Cinayət Məcəlləsinin tələbləri arasında bu cinayətlə bağlı hər hansı ciddi fərqin olmadığı müşahidə olunur.

Daha sonra Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsində irqi ayrı-seçkilikdən (aparteid) bəhs olunur. Demək olar ki, 111-ci maddədə irqi ayrı-seçkilik həm də apartied kimi göstərilir. Təbii ki, bunlar eyni ola bilməz, aparteid müstəqil tərkibli cinayətdir. Onun hüquqi əsası “Aparteid cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəzalandırma haqqında” 1973-cü il Konvensiyası ilə müəyyən olunur. Konvensiyanın 2-ci maddəsində göstərilir: “Bu Konvensiyanın məqsədləri

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

üçün “aparteid cinayəti” termini Afrikanın cənub hissəsində tətbiq edildiyi şəkildə aparılan ona oxşar irqi seqreqasiya və ayrı-seçkilik siyasətini və praktikasını ehtiva edir və bir irqə mənsub insan qrupunun hər hansı digər irqə mənsub insan qrupu üzərində ağalığını və onu müntəzəm istismar etməsini bərqərar və müdafiə etmək məqsədilə törədilən aşağıdakı qeyri insani əməlləri bildirir:

- irqi qrup, yaxud qrup üzvünü və ya üzvlərini yaşamaq və şəxsiyyət azadlığı hüququndan məhrum etmək;
- irqi qrup, yaxud qrup üzvlərini öldürmək;
- irqi qrup yaxud qrup üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli pozuntu yetirmək və onlara qarşı işgəncə, yaxud qəddar, qeyri insani və insanın ləyaqətini alçaldan davranış və cəza tətbiq etmək nəticəsində onların azadlığına və ləyaqətinə qəsd etmək...”.

İrqi ayrı-seçkiliyə gəldikdə isə, bu cinayətin qarşısının alınması ilə bağlı 1965-ci ildə ayrıca Konvensiya – “İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya qəbul olunmuşdur. Konvensiyanın 1-ci maddəsində göstərilir: “Bu Konvensiyada “irqi ayrı-seçkilik” ifadəsi məqsədi, yaxud nəticəsi siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və ictimai həyatın hər hansı digər sahəsində insanın hüquq və azadlıqlarının bərabər əsasda tanınmasını, istifadə olunmasını, yaxud həyata keçirilməsini ləğv etmək və ya pisləşdirmək olan, irqi, dərinin rəngi, nəsil, milli, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan hər hansı fərqləndirməni, istisnayı, məhdudluğu, yaxud üstün tutulmanı bildirir”.

Göründüyü kimi, aparteid bir irqə mənsub insan qrupunun hər hansı digər irqə mənsub insan qrupu üzərində ağalığı, irqi qrup, yaxud qrupların üzvlərini öldürməni və s. özündə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ehtiva etdiyi halda, irqi ayrı-seçkilik siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və ictimai həyatın hər hansı digər sahəsində insanın hüquq və azadlıqlarının bərabər əsasda tanınmasını, istifadə olunmasını, yaxud həyata keçirilməsini ləğv etmək və ya pisləşdirmək olan, irqi, dərinin rəngi, nəsil, milli, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan hər hansı fərqləndirməni, istisnanı, məhdudiyəti, yaxud üstün tutulmanı özündə ehtiva edir. Bu mənada onların fərqləndirilməsi məqsədəuyğundur.

Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsində də söhbət məhz apartheid cinayətindən gedir. Göstərilənlərə əsasən, belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsi daha çox BCM Statutunun deyil, Apartheid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiyanın transformasiyasıdır¹. Eyni zamanda Cinayət Məcəlləsində apartheidlə irqi ayrı-seçkilik müstəqil tərkibli cinayətlər kimi göstərilmişdir.

Demək olar ki, həm “Apartheid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiyanın 1-ci maddəsində, həm də BCM-nin Statutunda apartheid, insanlıq əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir. Statutun 7-ci maddəsinə görə apartheid bir irqi qrupun digər irqi qrup, yaxud qruplar üzərində ağalığı və sistemətik zülm rejiminin institutlaşdırılması kontekstində və bu cür rejimi saxlamaq məqsədilə törədilmiş, öz xarakterinə görə birinci bənddə göstərilənlərə analoji olan qeyri-insani hərəkətləri ifadə edir. Tərifdən də görüldüyü kimi, hər cür apartheid insanlıq əleyhinə cinayət deyil. O, mütləq sistemətik və ya genişmiqyaslı hücumun tərkib hissəsi kimi mülki əhaliyə qarşı zülm rejimini əks etdirməlidir. Apartheid cinayətinin obyektini bütün insanların hər cür ayrı-seçkilikdən qorunmasına təminat verən

¹ Məmmədov R. K. *Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi* Bakı. 2012

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

beynəlxalq münasibətlərdir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsinin tələbindən göründüyü kimi, bu maddə daha çox Aparteid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında 1973-cü il Konvensiyasına uyğunlaşdırılmışdır. Cinayət Məcəlləsinin 111. 0. 1-ci maddəsində irqi qrupa və ya qruplara mənsub olan şəxslərin yaşamaq və azadlıq hüquqlarını inkar etmədən bəhs olunur. Burada inkar etmə aşağıda göstərilən hərəkətlərlə izah olunur:

- irqi qrupa və ya qruplara mənsub olan şəxsləri öldürmə, onların sağlamlığına zərər vurma və ya əqli qabiliyyətlərinə ciddi zərər yetirmə;
- işgəncə və ya qəddar qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza tətbiq etmə;
- özbaşına həbs etmə və qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etmə, qrup üzvlərinin qanuni əsaslar və səbəblər olmadan həbsə alınmasını, uydurma əsaslarla böhtan atmaqla və s. üsullarla ittiham edilərək azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilməsini nəzərdə tutur.

Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsinin bəndlərinə diqqət yetirsək, onun yuxarıda sadalanan beynəlxalq hüquqi sənədlərə uyğunluğunu aydın görə bilərik. Cinayət Məcəlləsinin 111. 0. 3-cü maddəsində göstərilir:

irqi qrupun və ya qrupların ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi və mədəni həyatında iştirakının qarşısını almaq, habelə qrupa və qruplara mənsub olan şəxslərin işləmək, həmkarlar təşkilatını yaratmaq, təhsil almaq, ölkədən getmək və ölkəyə qayıtmaq, vətəndaşlıq, hərəkət etmək və ya yaşayış yerini seçmək, fikir və söz azadlığı, toplaşmaq və birləşmək hüquqları daxil olmaqla əsas insan hüquq və azadlıqlarını

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

inkar etməklə tam inkişafın qarşısını almaq məqsədilə hər hansı qanunverici və digər tədbiri həyata keçirmə;

111. 0. 4 – düşərgə və qəttoların yaradılması ilə əhalini irqi qruplara bölmək, irqi qruplar arasında qarışıq nigahları qadağan etmək, irqi qrupa və ya qruplara və ya onların üzvlərinə mənsub olan torpaq sahələrini onların razılığı olmadan almaq məqsədilə, qanunverici tədbirlər daxil olmaqla, hər hansı bir tədbiri həyata keçirmə;

111. 0. 5 – irqi qrupa və qruplara mənsub olan şəxslərin əməyini istismar etmə;

111. 0. 6 – aparteidə qarşı çıxan şəxsləri və təşkilatları əsas hüquq və azadlıqlardan məhrum etmə vasitəsilə təqib etmə – on iki ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Aparteid cinayətinin ictimai təhlükəliliyi irqinə, dərisinin rənginə və ya etnik mənsubiyyətinə görə insanlar arasında fərq qoyulması millətlər arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinə maneələr yaradılması və xalqlar arasında sülh və təhlükəsizliyin pozulması ilə ifadə olunur.

İnsanlıq əleyhinə cinayətlərdən biri də beynəlxalq hüquq normalarına zidd azadlıqdan məhrum etmə və ya digər formada qəddarcasına fiziki azadlıqdan məhrum etmədir. Bu cinayətin obyektı insanların azad və toxunulmaz yaşamaq hüququna təminat verən beynəlxalq münasibətlərdir. Cinayətin ictimi təhlükəliliyi insanların özbaşınalıqla tutulması və sair şəkildə azadlıqdan məhrum edilməsi nəticəsində xalqlar və dövlətlər arasında əməkdaşlığın pozulması, habelə cəmiyyətdə qorxu hissinin yaradılması ilə xarakterizə olunur. Məhz bu əməl, bir çox beynəlxalq hüquqi sənədlərə ziddir (Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 9-cu

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

maddəsi, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktının 9-11-ci maddələri, İnsan hüquq və azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyasının 5-7-ci maddələri). Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Paktın 9-cu maddəsində göstərilir ki, hər bir insan azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququna malikdir. Heç kim özbaşına həbs edilə və ya dustaq saxlanıla bilməz. Heç kim qanunla müəyyən edilən əsaslardan başqa və qanuni proseduraya uyğun olmadan heç bir halda azadlıqdan məhrum edilməməlidir.

BCM Statutunun 7-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin e) bəndi də konkret olaraq beynəlxalq hüquq normalarına zidd azadlıqdan məhrum etmə və ya digər formada qəddarcasına fiziki azadlıqdan məhrum etməni insanlıq əleyhinə cinayət kimi qadağan edir. Bu cinayət eynilə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 112-ci maddəsində də əks olunmuş və qadağan olunmuşdur. Statutun bu müddəası ilə Cinayət Məcəlləsinin 112-ci maddəsinin müqayisəsindən görünür ki, Cinayət Məcəlləsi Statutun həmin müddəasını tam əks etdirmir. Cinayət Məcəlləsində sadəcə azadlıqdan məhrum etmədən bəhs olunur, Statutda isə qəddarcasına azadlıqdan məhrum etmənin mövcudluğu tələb edilir. Sonra Cinayət Məcəlləsinin 112-ci maddəsinin tətbiqi üçün azadlıqdan məhrum etmənin beynəlxalq hüququn istənilən normasının pozulmasının nəticəsi olması kifayətdir. Statut isə bu məsələyə daha ciddi yanaşaraq beynəlxalq hüququn əsas normalarının, yəni azadlıq, toxunulmazlıq və lazımı mühakimə prosesi hüququna hamılıqla qəbul edilmiş təminatların pozulmasının zəruri olduğunu göstərmişdir.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı şəraitdə şəxslərin beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq azadlıqdan məhrum edilməsi təbii ki, insanlıq əleyhinə cinayətin

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

tərkibini yaratmır. Şəxslərin beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq həbs olunması və ya başqa cür azadlıqdan məhrum edilməsi istər sülh, istərsə də müharibə zamanı hər hansı mülki şəxslərə qarşı genişmiqyaslı və ya sistematik hücumun tərkib hissəsi olaraq qəsdən törədilərsə bu insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradır. Bu, Cinayət Məcəlləsində adekvat təsbit olunmuşdur.

Digər fəsilərdə qeyd olunduğu kimi, əməlin Cinayət Məcəlləsinin 112-ci maddəsi ilə tövsif olunması üçün beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq həbs etmə və ya başqa cür azadlıqdan məhrum etmə bir nəfərə qarşı deyil, bir neçə şəxsə qarşı həyata keçirilməlidir.

Nəhayət, insanlıq əleyhinə cinayətin daha bir növü işgəncədir. Statutun 7-ci maddəsinə görə, işgəncə həbsdə, yaxud ittihamçının nəzarəti altında olan şəxsə qəsdən fiziki, yaxud psixi iztirab, yaxud güclü ağrı verməyi əhatə edir, lakin Cinayət Məcəlləsində işgəncə həm insanlıq əleyhinə cinayət kimi (maddə 113), həm müharibə cinayəti kimi (maddə 115. 2), həm də şəxsiyyət əleyhinə cinayət kimi göstərilmişdir (maddə 133)¹. Bunu nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, hər cür işgəncə insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunmur. Cinayət Məcəlləsinin 113-cü maddəsində göstərilən işgəncə insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunmaqla, tutulmuş və ya azadlığı başqa formada məhdudlaşdırılmış şəxslərə fiziki ağrılar və ya psixi iztirablar verməyi əhatə edir. Eyni zamanda, işgəncə genişmiqyaslı və ya sistematik hücumların tərkib hissəsi olaraq qəsdən törədilərsə, bu, insanlıq əleyhinə cinayətin tərkibini yaradır. İnsanlıq əleyhinə cinayət kimi işgəncəyə BCM Statutunun verdiyi təriflə Cinayət Məcəlləsinin verdiyi tərif arasında müəyyən fərq var. Belə ki, Statut,

¹2012-ci il dəyişikliyi ilə "işgəncə" "əzab" sözü ilə əvəz edilmişdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

güclü ağrı verilməsindən bəhs edir, Cinayət Məcəlləsi isə sadəcə fiziki ağrılardan bəhs edir. Statut istər fiziki, istərsə də psixi iztirab verməni göstərir (maddə 7. 2 e) bəndi). Cinayət Məcəlləsi isə psixi iztirab verilməsini göstərir. Bir şeyi xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət Məcəlləsində müəyyənləşdirilmiş cəza (yeddi ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) həmin cinayətin beynəlxalq hüquq doktrinasında və praktikasında beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul olunmuş xüsusi ağırlığına uyğun gəlmir.

Sistematik və kütləvi işgəncə vermə insanlıq əleyhinə cinayət kimi beynəlxalq cinayət hesab olunur. İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növləri əleyhinə 1984-cü il Konvensiyası həmin cinayət barəsində universal yurisdiksiya müəyyənləşdirmişdir. Məhz bu müddəə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə transformasiya edilmiş və 113-cü maddəsində göstərilərək işgəncə verməni, barəsində universal yurisdiksiya nəzərdə tutulmuş cinayətlərin siyahısına salmışdır. Buna müvafiq olaraq BMT-nin İşgəncələr əleyhinə Komitəsi Azərbaycan hökumətinə tövsiyələr göndərmişdir. Həmin tövsiyələrdə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 133-cü maddəsinin 1984-cü il Konvensiyasının 1-ci maddəsinə uyğunlaşdırılmasının zəruriliyi göstərilmişdir. Məcəllənin 133. 1-ci maddəsində işgəncə vermə mütəmadi olaraq döyməklə və ya sair zorakı hərəkətlərlə güclü fiziki ağrı və ya psixi iztirablar verilməsi kimi müəyyənləşdirilir. Cinayət Məcəlləsinə 2012-ci ildə edilən dəyişikliyə qədər Məcəllənin 133. 3-cü maddəsində bu əməllərin qulluq mövqeyindən istifadə etməklə vəzifəli şəxs tərəfindən və ya onun təhriki ilə şəxsdən məlumat almaq və ya onu etirafa məcbur etmək, yaxud törətdiyi və törədilməsində şübhəli bilindiği əmələ görə həmin şəxsi cəzalandırmaq məqsədilə törədildiyi hallarda daha

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yüksək məsuliyyət (beş ildən on ilədək azadlıqdan məhrum etmə) nəzərdə tuturdu. Bu da 1984-cü il Konvensiyası ilə uyğunlaşmırdı. Ona görə ki:

Əvvəla, işgəncə vermə Cinayət Məcəlləsinin 133. 1-ci maddəsində göstəriləni kimi, təkcə “mütəmadi olaraq döyməklə və ya sair zorakı hərəkətlərlə” məhdudlaşmamalıdır.

İkincisi, Konvensiyadan fərqli olaraq Cinayət Məcəlləsi vəzifəli şəxslərin hərəkətsizliyini, yəni razılığını və ya işgəncə faktlarını susmaqla bəyənməsini cinayət hesab etmirdi. Göründüyü kimi, Cinayət Məcəlləsinə 2012-ci ildə edilən dəyişiklik zamanı 133-cü müddənin konversiyaya uyğunlaşdırılması məqsədilə maddənin adından “işgəncə” sözü “əzab” sözü ilə əvəz olunmuş və mətnə uyğunlaşdırılmışdır.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 113-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətə görə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün işgəncə bir nəfərə qarşı deyil, mülki əhalinin iki və ya daha çox nümayəndəsinə qarşı törədilməlidir. Təbii ki, bu əməl istər sülh, istərsə də müharibə şəraitində dinc mülki əhaliyə qarşı yönəlməlidir.

Dövlətin və ya siyasi təşkilatın göstərişi, dəstəyi və ya razılığı ilə uzun müddət ərzində qanuni müdafiədən kənarlaşdırmaq məqsədi ilə tutulan, həbs edilən, oğurlanan şəxslərə işgəncə vermə cinayətlərinin məcmusu qaydasında – Cinayət Məcəlləsinin 110-cu və 113-cü maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

Beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq həbs edilən və ya başqa cür azadlıqdan məhrum edilən şəxslərə işgəncə vermə cinayətlərinin məcmusu qaydasında Cinayət Məcəlləsinin 112-ci və 113-cü maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

BCM-nin Statutu yuxarıda sadalanan əməllərdən başqa, “güclü iztirab və ya ciddi bədən xəsarətləri və ya psixi və ya

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

fiziki sağlamlığa ciddi zərər vurulmasından ibarət olan oxşar xarakterli digər qeyri-insani əməlləri” də insanlıq əleyhinə cinayətlər sırasına aid edir (7-ci maddənin 1-ci hissəsinin k) bəndi). Bu maddənin Statuta salınmasını onunla əlaqələndirmək olar ki, insanlıq əleyhinə cinayətin konkret tərkibini müəyyənləşdirən 7-ci maddənin hər hansı bəndinin şamil oluna bilmədiyi ağır, qeyri-insani hərəkətlər cəzasız qalmasın.

Məlum məsələdir ki, dövlət Statutun iştirakçısı olmaqla onun yurisdiksiyasını tanıyır. Statutun 124-cü keçid maddəsinə əsasən, Statuta qoşulmuş dövlət bu Statutun iştirakçısı olarkən bəyan edə bilər ki, onun üçün bu Statutun qüvvəyə minməsindən sonra yeddi il müddətində 8-ci maddədə göstərilən cinayətlər Kateqoriyasına münasibətdə, əgər müvafiq cinayətin bu dövlətin vətəndaşları tərəfindən və ya onun ərazisində törədildiyi güman edilirsə, Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanımır. Bu maddədən irəli gələn bəyanat istənilən vaxt geri götürülə bilər. Lakin bir çox mütəxəssislərin fikrincə dövlətlərin Statutun 124-cü maddəsinə istinad etməsi müharibə cinayətlərinin beynəlxalq səviyyədə qarşısının alınmasının mənfi təsir göstərə bilər. Lakin dövlətlərin BCM-nin yurisdiksiyasını tanıyıb-tanınamasından asılı olmayaraq, o, Cenevrə Konvensiyaları və onlara Əlavə Protokollar əsasında üzərinə götürdüyü öhdəliyə müvafiq olaraq daxili qanunvericilikdə ciddi pozuntuların qarşısının cinayət hüquqi vasitələrlə alınmasını tam təmin etməlidir¹. Bu da müharibə cinayətlərinə münasibətdə Statuta qoşularkən qeyd-şərt edilməsinin əhəmiyyətsizliyinə dəlalət edir. Bunu bir növ Azərbaycan Respublikasına da aid etmək olar. Azərbaycan Respublikası Statutun iştirakçısı deyil. Lakin bu, müharibə cinayətlərinə münasibətdə dövlətin hər hansı fəaliyyətsizliyinə bəraət qazandırmamalıdır.

¹ İbayev V. İ. *Beynəlxalq humanitar hüquq*. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2001

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Nəhayət, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində həm insanlıq əleyhinə cinayətlər, həm genosid cinayəti, həm də müharibə cinayətlərinin tərkib elementləri göstərilməklə fərqli xüsusiyyətləri izah olunmuşdur.

Yoxlama suallar:

1. Milli cinayət qanunvericiliyi ilə cəzalandırılmalı olan zorlama cinayəti ilə insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunan zorlamanın fərqi nədir?
2. Zorlama və fahişəliyə məcburetmə eyni tərkib elementinə malikdir?
3. Məcburi hamiləlik zorlama kimi tövsif oluna bilərmi?
4. Məcburi hamiləlik insanlıq əleyhinə cinayət kimi özündə nəyi ehtiva edir?
5. Məcburi sterilizasiya və cinsi zoraklıq insanlıq əleyhinə cinayət kimi hansı tərkib elementlərinə malikdir?
6. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi beynəlxalq hüquq normaları ilə uyğunluq təşkil edirmi?
7. Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il sentyabrın 1-də qüvvəyə minmiş Cinayət Məcəlləsi ilə qüvvədə olan cinayət məəcəlləsi insanlıq əleyhinə cinayətləri hansı formada izah etmişdir, nə kimi fərqli cəhətlər var?
8. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunda əks olunmuş insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bağlı müddəaların Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində əks olunmuş insanlıq əleyhinə cinayətlərlə bağlı müddəaların müqayisəli təhlilində fərqli yanaşma varmı?

ƏLAVƏ

**BEYNƏLXALQ CİNAYƏT MƏHKƏMƏSİNİN
TƏRKİBİ, STRUKTURU VƏ YURİSDİKSİYASI**

Beynəlxalq cinayətlərin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizədə dövlətlərarası əməkdaşlığın və bunun nəticəsi olaraq beynəlxalq cinayət tribunallarının əhəmiyyəti böyük olmuşdur. Ad hoc tribunalların yaradılmasından sonra beynəlxalq hüququn mütərəqqi inkişafı nəticəsində daimi fəaliyyət göstərən Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin (BCM) yaradılmasını beynəlxalq hüququn uğuru hesab etmək olar. Fikir ayrılıqlarına, tərəddüdlərə baxmayaraq nəhayət ki, BCM yaradıldı, strukturu və tərkibi formalaşdı. O zaman Çin, Rusiya və ABŞ Nizamnaməni təsdiqləməkdən imtina etmişdirlər. ABŞ isə lap uzağa gedərək ölkə xaricində xidmət edən hərbi heyətin siyasi motivlərlə həbs edilmə və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməyə qarşı müdafiəsiz olduğunu iddia etməklə (halbuki, Roma Statutda BCM-in səlahiyyətlərini şüurlu şəkildə həmin ölkələrin özlərinə tabe edən təminatlar var), bir çox dövlətlərə Birləşmiş Ştatlara vətəndaşlarını heç vaxt BCM-yə təslim etməyəcəklərinə söz verdikləri dırnaqarası 98-ci maddə razılaşmalarını imzalamaqda təzyiq göstərmişdir.

Demək olar ki, cəmiyyətdə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi (BƏM) ilə BCM-nin tərkibi, strukturu, yurisdiksiyası və fəaliyyəti haqqında yetərli məlumat olmadığından hər hansı müqayisə apara bilmirlər. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikasının Ermənistanla ərazi mübahisələri var (Ermənistan Azərbaycanın 20 faizdən artıq torpağını

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

işğal edib), eyni zamanda işğal olunmuş ərazilərdə dinc mülki əhali işgəncələrə məruz qalmış, girov götürülmüş, öldürülmüşdür, bu halda hər iki məhkəmənin yurisdiksiyası və fəaliyyəti ölkə ictimaiyyəti üçün çox aktualdır. Bu səbəbdən bunların müqayisəli təhlilinin aparılması və yurisdiksiyası haqqında geniş məlumatların verilməsi zəruridir (Baxmayaraq ki, Azərbaycan Respublikası Roma Statutunu ratifikasiya etməyib).

BCM-nin Roma Statutuna uyğun olaraq Məhkəmənin yurisdiksiyası “bütünlükdə beynəlxalq ictimaiyyətin narahatlığına səbəb olan təhlükəlilik dərəcəsinə görə mövcud cinayətlərlə məhdudlaşır (5. 1-ci maddə) və hazırda üç cinayət növünü əhatə edir: genosid, müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətlər¹

Tərifli Roma Statutunun 6-cı maddəsində verilən genosid cinayəti özündə “milli, etnik, irqi və ya dini qrupu bütövlükdə və ya qismən məhv etmək niyyətilə törədilən” çoxsaylı hərəkətləri ifadə edir ki, bura belə bir qrupun üzvlərini qətlə yetirmək, onlara ciddi zehni və ya bədən xəsarətləri yetirmək, eləcə də uşaqların bir qrupdan digərinə zorla köçürülməsi daxildir. Mənası 7-ci maddədə əks olunan insanlıq əleyhinə cinayətlər “hər hansı mülki əhaliyə qarşı yönəlmiş genişmiqyaslı və ya sistematik hücumun bir hissəsi olaraq törədilən” fəaliyyəti nəzərdə tutur və özündə adamöldürmə, kölə vəziyyətinə salma, deportasiya, işgəncə, təcavüz və deportasiyanı ehtiva edir. 8-ci maddədə tərifli verilən müharibə cinayətləri isə “planın və ya siyasətin bir hissəsi olaraq və ya belə cinayətlərin geniş miqyasda törədilməsinin bir hissəsi kimi törədildikdə” Cenevrə Kon-

¹*Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013 s. 151*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

vensiyasının və beynəlxalq silahlı münaqişələrdə tətbiq edilən digər adət və ənənələrin, qanunların kobud surətdə pozulmasını, o cümlədən Cenevrə Konvensiyasının (daxili münaqişələrdə tətbiq edilən) ciddi pozulmasını əhatə edir.

Roma Statutu həmçinin 5.2-ci maddəyə uyğun olaraq, ondan əvvəl mövcud olan və ad hoc qaydasında fəaliyyət göstərən tribunallardan fərqli olaraq Məhkəmə üçün dördüncü beynəlxalq cinayət olan təcavüz cinayəti ilə əlaqədar yurisdiksiya həyata keçirilməsini təmin edir. Bu cinayətə tərifin verilməsində razılaşma 2010-cu ildə Uqandanın paytaxtı Kampalada xüsusi konfransda əldə edildi, halbuki Məhkəmə ən azı 30 üzv dövlətin Nizamnaməyə müvafiq düzəlişi təsdiqləməsi (indiyə kimi yeddisini təsdiqləyib) və Məhkəmənin bu cinayətlə bağlı öz yurisdiksiyasını aktivləşdirməsinə (bu qərar 2017-ci ildən tez qəbul edilməyə-cək) üzv dövlətlərin ən azı üçdə ikisinin razılığı olmadan yurisdiksiyanı həyata keçirilməsi mümkün olmayacaq¹.

Məhkəmənin yurisdiksiyası yalnız fiziki şəxslərə şamil olunur, belə ki dövlətlər və korporasiyalar kimi hüquqi şəxslər üzərində yurisdiksiyası yoxdur. O cümlədən Roma Statutu qüvvəyə minməmişdən əvvəl törədilmiş hər hansı cinayətlə bağlı yurisdiksiya həyata keçirə bilməz, buna görə də yalnız 1 iyul 2002-ci ilə qədər törədilmiş olduğu iddia olunan cinayətkar fəaliyyətlərə baxa bilər. Bu tarixdən sonra Statutu təsdiqləyən dövlət Məhkəmənin yurisdiksiyasına yalnız Nizamnamənin həmin dövlətdə qüvvəyə minəcəyi tarixdən başlayaraq tabe olacaq. Təəssüf hissilə qeyd etməliyik ki, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı baş vermiş müharibə cinayətləri, Xocalı

¹ *Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013 s. 151*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

soyqırımı BCM-də araşdırıla bilməz. Roma Statutuna görə bu hadisələr Statutun qəbulundan əvvəl baş verdiyi üçün məhkəmədə baxıla bilməz.

1998-ci il tarixli Roma Statutuna əsasən yaradılan BCM-nin əsası, Statutun qüvvəyə minməsi üçün zəruri olan 60 ratifikasiya əldə edildikdən sonra 2002-ci ilin iyulunda qoyulmuşdur. BCM-nin ilk hakimləri və ilk prokuroru 2003-cü ildə təyin edilmişdir.

Məhkəmə dörd əsas orqandan: Ədliyyə bölmələri; Prokurorluq; Məhkəmənin, öz heyəti tərəfindən seçilən üç hakimindən təşkil olunan və BCM-nin ümumi administrasiyasına görə məsuliyyət daşıyan Sədrlik (Prokurorluqdan əlavə); və Məhkəmə administrasiyasının qeyri-ədliyyə istiqamətlərinə görə cavabdeh olan Reyestrdən ibarətdir¹.

Roma Statutu BCM-ni təsis etməklə həmçinin, üzərində Məhkəmənin yurisdiksiyasının olduğu cinayət qurbanlarına və onların ailələrinə yardım məqsədli maliyyə layihələrinə kömək etmək məqsədilə Qurbanlar üçün Etimad Fondunu da yaratdı. Məhkəməni bütövlükdə idarə edən Üzv Dövlətlərin Assambleyasıdır (ÜDA), bu, Roma Statutuna tərəfdaş olan hər bir dövlətin bir nümayəndəsindən ibarət olan idarəedici nəzarətçi və qanunverici orqandır.

Məhkəmənin tərkibi iddiayaqədərki Bölmə, İddia Bölməsi və Apelyasiya Bölməsi üçün təyin edilən 18 tam iş vaxtlı hakimdən ibarətdir. Hakimlər ÜDA-da olan nümayəndələr tərəfindən seçilir və doqquz il fəaliyyət göstərirlər. BƏM-dəki həmkarlarından fərqli olaraq onların yəni-dən seçilmə hüququ yoxdur. Seçkidə namizədlik iki yolla, ya BƏM-in namizədliyi irəli sürmə prosesində olduğu kimi

¹*Robertson G. Crimes against Humanity: the Struggle for Global Justice. New York, New Press, 2006, 758 p.*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Daimi Arbitraj Məhkəməsinin müvafiq milli qrupu tərəfindən, ya da üzv dövlətdə şəxslərin müvafiq yüksək ədliyyə vəzifələrinə təyin edilməsi üçün tətbiq olunan prosedura riayət etməklə bu dövlət tərəfindən irəli sürülür. BƏM-də olduğu kimi BCM-də də ardıcılığın təmin edilməsi məqsədilə seçkilər hər üç ildən bir Məhkəmənin üçdə birinin, yəni altı hakiminin seçilməsilə şahmat qaydasında keçirilir.

BƏM-in Statutu ilə müqayisədə Roma Statutu BCM-də hakimlik vəzifələrinə dair namizədlərə olan tələbləri daha geniş şəkildə müəyyən edir. “Yüksək əxlaq nümunəsi” olmaq, “qərəzsizlik və bütövlük” keyfiyyətlərini daşımaq və “ən yüksək ədliyyə vəzifəsinə təyin olunma üçün öz müvafiq dövlətlərində” (Maddə 36. 3. a) ixtisaslı olmaq kimi Məhkəmə hakimlərinə olan tələblərdən əlavə Roma Statutu həmçinin məhkəmənin bütövlükdə həm cinayət, həm də beynəlxalq hüquqda təcrübəyə malik olmasını təmin etmək üçün səy göstərir. Üzv dövlətlər o cümlədən “qadınlara və uşaqlara qarşı zorakılıq da daxil olmaqla digər bu kimi spesifik məsələlərdə hüquqi təcrübəsi olan hakimlərin cəlb edilməsi zərurətini nəzərə almağa” (Maddə 36. 8. b) istiqamətlənmişdirlər¹.

BƏM-in Statutu kimi Roma Statutu da həmçinin üzv dövlətləri bütövlükdə məhkəmənin “dünyanın prinsipal hüquqi sistemlərinin” nümayəndəsi olmasını təmin etməyə yönləndirir və eləcə də “bərabər hüquqlu coğrafi nümayəndəliyi” əks etdirir. Bu tələbin yerinə yetirilməsində Üzv Dövlətlər Assambleyası qərara gəlmişdir ki, üzv dövlətlər BMT-nin dörd qruplaşması: Afrika, Latın Amerikası və Karib hövzəsi, Qərbi Avropa və Digər Dövlətlər (bura Avstraliya, Kanada

¹ *Robertson G. Crimes against Humanity: the Struggle for Global Justice. New York, New Press, 2006, 758 p.*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və Yeni Zelandiya daxildir) regional qruplarının hər birindən ən azı üç hakim, Asiya və Şərqi Avropanın hər birindən isə iki hakim seçməlidir. Bu zaman qruplar arasında bölünməli olan beş “artıq” yer qalır. Bütün hakimlərin milli məsubiyyəti müxtəlif olmalıdır. Bununla yanaşı, Roma Statutu Məhkəmənin gender balansını qorumağa səy göstərir. Üzv dövlətlərdən həmçinin “qadın və kişi hakimlərin ədalətli təmsilçiliyi” zərurətinin nəzərə alınması tələb olunur və ÜDA ən azı altı hakimin, yəni Məhkəmənin üçdə birinin qadın olması şərtini irəli sürmüşdür. Hazırda BCM on qadın və yeddi kişi hakimdən təşkil olunub. Qadın təmsilçiliyinin bu səviyyəsi BƏM-dəki bu səviyyə ilə müqayisədə qat-qat üstündür.

Məhkəmə üzərində iştirakçılığı həvəsləndirmək (xüsusilə də təyin edilən qadın hakimlərin sayı ilə əlaqədar) və BCM hakimlərinin malik olduğu güman edilən peşə kvalifikasiyalarını və təcrübəni daha yüksək dəqiqliklə müəyyənləşdirmək üçün göstərilən səylərə baxmayaraq seçki prosesi BƏM-də olduğu kimi siyasi təsirlərə məruz qalır. Buna bəlkə də yalnız dövlətlərin hər iki prosedurun – namizədliyi irəli sürmə və seçkinin səmərəliliyini təmin etmə halında arxalanmaq olar.

Üzv dövlətlərin nümayəndələri tərəfindən doqquz il müddətinə seçilən prokurorun rəhbərliyi altında Prokurorluq BCM-in yurisdiksiyası ilə üst-üstə düşən cinayətlərin araşdırılması və şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə görə cavabdehdir.

Prokurorluq tərəfindən aparılan istintaq araşdırmalarına Roma Statutunun 13-cü maddəsinə uyğun olaraq üç üsuldan biri ilə başlana bilər. Birinci üsulda Statut tərəfdaş olan dövlətlər, müvafiq hadisənin üzv dövlətin ərazisində baş verdiyi və ya dövlətin bir və ya daha çox vətəndaşına təsirini göstər-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

diyi halda üzərində BCM-nin yurisdiksiyası olan bir və ya daha çox cinayətin törədilməsini aşkarcasına özündə əks etdirən hər hansı situasiyanı prokurorun diqqətinə çatdırı bilər. Hərçənd ilkin olaraq bu müddəanın, başqa dövlətə təsir edən cinayətləri işarələmək məqsədilə bir və ya daha çox dövlət tərəfindən tətbiq ediləcəyi güman edilirdi, əslində isə Uqanda, Konqo Demokratik Respublikası, Mərkəzi Afrika Respublikası və Mali kimi bir sıra ölkələr iddia edilən və onların müvafiq ərazilərində baş vermiş cinayətkar fəaliyyətin araşdırılmasına istinad edərək işi öz boynuna götürmüşdü¹. Roma Statutuna tərəfdaş olmayan dövlət eləcə də öz ərazisində baş vermiş və ya onun bir vətəndaşı ilə əlaqəli olan cinayətlərlə bağlı Məhkəmənin yurisdiksiyasını qəbul etmək imkanına malikdir. Bu başlığa əsasən, Statuta tərəfdaş olmayan dövlətlərin vətəndaşları tərəfdaş olan dövlətin ərazisində müvafiq cinayətlərdən birini törətməkdə ittiham olunduqda onların BCM-yə yönləndirilməsi də mümkündür². Halbuki, praktiki olaraq bu imkan, yuxarıda təsvir edilən, müvafiq dövlətlərin üzərinə cinayətləri özlərinin araşdırmaları və məsuliyyətə cəlb etmələri yükünü qoyan ardıcılıq prinsipi ilə mühüm dərəcədə azalır.

İkincisi, BMT Xartiyasınının 7-ci Başlığına əsasən Təhlükəsizlik Şurası göstərilən cinayətlərdən bir və ya daha çoxunu aşkarcasına özündə əks etdirən hər hansı situasiyanın beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə təhlükə törətdiyi hesab edildikdə bu situasiyanın araşdırılması üçün müraciət edə bilər. Şura indiyə kimi belə səlahiyyətdən iki dəfə:

¹Wade Mansell and Karen Openshaw: *International Law (a critical introduction)*. Oxford and Portland Oregon 2013 s. 151

²Международный уголовный суд. (сборник документов), Казань: Центр инновационных технологий, 2004

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2005-ci ildə Sudanla və Darfurdakı vəziyyətlə daha sonra 2011-ci ildə Liviya ilə əlaqədar istifadə edib. İşə baxılma üçün belə müraciətlər olduqda əlaqədar dövlətin Roma Statutunu təsdiqləyib-təsdiqləməməsi əhəmiyyət kəsb etmir. Nə Sudan, nə də Liviya belə etməyib. Bu yaxınlarda isə müharibə cinayətlərinin törədilib-törədilmədiyini araşdırmaq məqsədilə Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən Suriyadakı vəziyyətin baxılma üçün Məhkəməyə təqdim edilməsi çağırışı olub.

Üçüncüsü, prokuror törədilmiş olduğu iddia edilən cinayətlər barədə etibarlı məlumatlar əldə etmişdirsə və şüurlu şəkildə istintaqı əsaslandırılmış hesab edirsə, istintaq araşdırmalarına başlanması qərarını özü verə bilər. Lakin belə araşdırmaya başlamazdan əvvəl prokuror ilk öncə Məhkəmənin İddiayaqədərki Bölməsinin palatalarından birinin razılığını almalıdır. Buna qədərki prokuror Luis Moreno-Okampo 2007-2008-ci illərdə Keniyada və 2010-cu ildə Fil Dişi Sahilində törədilmiş seçki sonrası vəhşiliklərlə bağlı araşdırmalara öz təşəbbüsü ilə başlamışdır (əvvəlcə müvafiq palatanın razılığını almaqla).

Təhlükəsizlik Şurası istintaqın başlanmasını təmin etməyə qadir olduğu kimi həm də istintaqı dayandıra bilər. Roma Statutunun 16-cı maddəsinə uyğun olaraq Şura hər hansı araşdırmanı və ya şəxsin məhkəməyə verilməsini bir il müddətinə dayandırmaq üçün bu dayandırmanın yenilənmə vaxtını göstərməməklə BCM-yə sorğu göndərə bilər. Təhlükəsizlik Şurasında belə səlahiyyətlərin mükafatlandırılması Statuta dair bir qütbdə Təhlükəsizlik Şurasının beş daimi üzvünün üçü – həm BCM-yə baxılma üçün iş təqdim olunduğu hallarda, həm də BCM-nin araşdırmalarının qar-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

şısının alınmasında Şuranın aparıcı rol oynamasının tərəfdarı olan Çin, Rusiya və ABŞ-ın, digər qütbə isə Statuta Qoşulmayanlar Hərəkatının üzvlərinin də daxil olduğu və Təhlükəsizlik Şurasının bu prosesə müdaxilə etməməsinin lehinə olan dövlətlərin arasında danışıqlar aparıldığı vaxtda əldə edilən kompromisin nəticəsi idi.

Bu kompromis şübhəsiz ki, Statutun qəbulunun təmin edilməsinə imkan yaratsa da, praktiki olaraq problemlərə yol açmışdır. Bunun nəticəsi idi ki, Çin, Rusiya və ABŞ Statutu təsdiqləməkdən imtina etmişdirlər.

BCM heç bir hüquq-mühafizə orqanına malik deyil, buna görə də xüsusilə şübhəli şəxslərin saxlanması və ardıcıl olaraq onların azadlıqdan məhrum edilməsi məsələlərində dövlət hakimiyyət orqanlarının yardımına etibar edir (5). Roma Statutuna uyğun olaraq üzv dövlətlər Məhkəmənin öz yurisdiksiyasına daxil olan cinayətləri araşdırmasında və məsuliyyətə cəlb etməsində onunla tam əməkdaşlıq etməyə borcludurlar və həmin dövlətlər bundan imtina etdikdə, BCM ÜDA qarşısında məsələ qaldıra bilər. Məhkəmə ona Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən təqdim olunan iş baxdıqda, bütün BMT üzvləri Statuta tərəfdaş olub-olmalarından asılı olmayaraq əməkdaşlıq etməyə borcludur.

Prokurorluq paralel olaraq səkkiz dövlətdə: Mərkəzi Afrika Respublikası, Fil Dışı Sahili, Konqo Demokratik Respublikası, Keniya, Liviya, Mali, Sudan (Darfurla əlaqədar) və Uqandada törədilmiş olduğu iddia edilən cinayətlər üzrə təhqiqatlar aparmışdır. Bununla yanaşı, prokuror araşdırmaların zəruri olub-olmadığını müəyyən etmək məqsədilə: Əfqanıstan, Komor adaları, Honduras və Cənubi Koreyada (orada Şimali Koreya tərəfindən törədildiyi iddia olunan cinayətlərlə bağlı) törədilmiş olduğu iddia edilən

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cinayətlər haqqında məlumatların ibtidai təhlilini həyata keçirir və həmçinin, Kolumbiya, Gürcüstan, Qvineya və Nigeriyada həqiqi məhkəmə icraatının aparılıb-aparılmadığını qiymətləndirir. Prokurorluq özünün ilk qərarını BCM-nin təsis edilməsindən demək olar ki, 10 il keçdikdən sonra, Konqo Demokratik Respublikasının lideri Tomas Lubanqaya Konqonun şimal-şərqində yerləşən İturi regionunda silahlı münaqişə zamanı uşaqların əsgər kimi istismarına görə 14 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası verilirəkən çıxardı. Qərardan sonra apellyasiya verildi¹.

Əvvəldə qeyd olunmuşdu ki, BCM-nin fəaliyyətində müsbət amillərlə yanaşı tənqidi məqamlar da az deyil. Buna şərait yaradan amillərdən biri məhz güc faktoru, güc hakimiyyətidir, ki, məhkəmə onlara təsir etməkdə çətinlik çəkir. Belə ki, beynəlxalq sferada bir çox cinayətlər törədilir ki, güclü dövlətlər həmin cinayətlərin baş verməsinə gizli dəstək verirlər və bunun daha geniş miqyasada yayılmasına əməkdaşlıq şəraitində imkan verirlər ki, belə hallarda bu cinayətlərin aşkarlanması və cinayətkarların cəzalandırılması mümkün olmur. Misal olaraq göstərmək olar ki, bu günə qədər BCM-nin bütün istintaq araşdırmaları Afrika dövlətləri ilə əlaqədar olmuşdur, bu da bəzi narazı müşahidəçilərin təşkilata “Avropanın Afrika üzrə Cinayət Məhkəməsi” adını verməsinə gətirib çıxarmışdır. Çoxlarına görə bu, beynəlxalq hüququn bir istiqamətli fəaliyyət göstərməsinə bir nümunədir, belə ki, daha güclü dövlətlər və onların vətəndaşları və ya güclü müttəfiqləri olan dövlətlər araşdırmalardan yaxa qurtardığı halda, yalnız ən yoxsul və ən zəif dövlətlər təhqiqatlara və cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə

¹ *Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013 s. 151*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məruz qalır. Digərləri bunula razılaşmır və Məhkəmənin baxdığı əksər işlərin Afrika xalqları ilə əlaqədar olmasında təəccüblü heç nə görmədiklərini bildirirlər, belə ki, məhz həmin ölkələr yoxsullaşmanın yüksək səviyyəsi ucbatından ədliyyə sisteminin tam funksiyalı olmaması tendensiyasını yaradır və çox güman ki, bununla da onlar BCM-nin mühakiməsi ilə üz-üzə qaldılar. Bununla yanaşı, dörd Afrika dövləti öz ərazilərində törədilmiş cinayətlərlə əlaqədar özləri Məhkəməyə müaricət ünvanlayıblar – hərçənd etiraf etmək lazımdır ki, bu müraciətlərin bəzilərinin siyasi motivli olması və BCM-yə manipulyasiya etmək məqsədli olmasına dair ittihamlar irəli sürülmüşdü. Bundan əlavə, BCM-nin Afrikadakı fəaliyyətini dəstəkləyənlər də Məhkəmənin baxdığı işlərin sözügedən qitədə ifrat dərəcədə cəmləşməsinin əslində diktatorlara və siyasi elitaya BCM-ni mahiyyət etibarilə qərəzsiz və ya hətta neo-imperialist kimi sərgiləməyə imkan yaratmaqla onların dəyirmanına su tökməsindən narahatdırlar.

Şübhəsiz, BCM-nin Afrika ilə bağlı narahatlığı dərk etməsi Sudanla münasibətdə adı çəkilən məhkəmənin fəaliyyəti və tədbirləri nəticəsində bu məsələnin 2005-ci ildə BMT Təhlükəsizlik Şurasına müzakirə mövzusu kimi gündərlməsi bu problemi daha da gərginləşdirmişdir. Bu məsələ həmçinin BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası ilə BCM arasındakı münasibətlərin problemləli təbiətini də ön plana çəkmişdir. 2009-cu ilin mart ayında Sudanın digər dövlət rəsmiləri ilə yanaşı prezident Ömər Əl-Bəşirin də həbs edilməsinə dair Məhkəmənin qərarı, nəinki məsələni ölkənin daxili işlərinə icazəsiz müdaxilə kimi səciyyələndirən Sudan Hökuməti tərəfindən etirazlara səbəb oldu (Sudan Roma Nizamnaməsinə tərəfdaş deyil), həm də Afrika İttifaqı (Aİ) bunu

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Darfurdakı münaqişənin sülh yolu ilə həllinə Məhkəmənin vasitəçilik cəhdlərinə zərbə vuracaq addım kimi qiymətləndirərək məsələyə etirazını bildirdi¹. Aİ-ni xüsusilə özündən çıxaran fakt 16-cı maddəyə görə öz səlahiyyətlərindən istifadə edərək BCM-nin Sudan prezidentinə qarşı apardığı məhkəmə icraatında 12 ay müddətinə qalmaqla bağlı BMT Təhlükəsizlik Şurasına ünvanladığı sorğunu sonuncunun cavablandırılmaması oldu. Nəticə etibarilə Aİ öz üzv dövlətlərini prezidentin həbsinin təmin edilməsində BCM ilə əməkdaşlıq etməməyə təlimatlandırdı, prezident isə bir çox Afrika dövlətlərinə səfər edib və sona qədər həmin dövlətlərin heç biri həbs qərarının icra edilməsinə razı olmayıb.

Əl-Bəşirin işi Aİ-ni araşdırma və ya məhkəmə icraatının dayandırılmasına görə BCM-yə sifariş verməsi üçün Baş Assambleyaya icazə vermək məqsədilə 16-cı maddəyə düzəliş edilməsi çağırışını etməyə də sövq etdi. Bu da, belə müraciətin sifariş edilməsi sorğusunun qəbulundan altı aylıq bir dövr keçdikdən sonra BMT Təhlükəsizlik Şurasının hərəkətsizliyi şərtilə mümkün idi. Belə düzəlişin qəbulunun faktiki qeyri-mümkün olmasına baxmayaraq (xüsusilə də Roma Statutuna tərəfdaş dövlətlərin ən azı səkkizdə yeddisinin təsdiqinin tələb olunduğu halda), BMT Təhlükəsizlik Şurasının fəaliyyətsizliyinə Aİ üzvlərinin həddən artıq məyus olmalarını bildirmək təklif edildi. Sözügedən iş Məhkəmənin ədalətin qərəzsiz surətdə tənzimləyicisi olmaqdan çox uzaq olmaqla, həqiqətdə veto hüququnu nəzərə aldıqda BMT Təhlükəsizlik Şurasına daimi beş üzvün təsiri mənasına gələn Şuranın ifrat həddə təsirinə məruz qalmasına aid çoxlarının şübhələrini təsdiqləyərək Afrikada BCM-in nü-

¹*Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013 s. 151*

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

fuzunu xeyli ləkələdi. Veto hüququnun mövcudluğu əlbəttə ki, həm də o deməkdir ki, daimi beşliyin heç birinə qarşı bu ölkələrin ərazisində törədilən mümkün cinayətlərə görə: məsələn, Tibetdə həyata keçirilən əməllərə görə Çinə və ya Rusiya qüvvələrinin Çeçenistanda törətdiklərinə görə ona qarşı Şura tərəfindən BCM-də iddia qaldırıla bilməz.

Prezident Əl-Bəşir heç də hazırda BCM-nin haqqında həbs qərarı çıxardığı yeganə Afrika ölkə başçısı deyil. 2013-cü ilin mart ayında Kenyanın prezidenti seçilmiş Uhuru Kenyatta Keniyada 2007-ci il seçkilərindən sonra baş vermiş vəhşiliklərlə əlaqədar insanlıq əleyhinə cinayətlər törətməkdə təqsirli bilinərək 2011-ci ildə Məhkəmə tərəfindən haqqında iddia qaldırılmışdır.

Son olaraq bir faktı da vurğulamaq lazımdır. Yuxarıdan göründüyü kimi, Məhkəmə özünün ilk hökmünü fəaliyyətə başladıqdan yalnız 10 il sonra çıxarmışdır. YBCT və RBCT-nin presedentləri dəqiqdirsə, hökmlərin icrasının təmin edilməsinə ayrılan vaxt həmişə vacib və olduqca dəyərli olacaqdır. Aydınır ki, yalnız cinayət əməli törədənlər məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər, lakin istehza doğuran odur ki, bu onlara: qalmaq üçün rahat şərait, səlahiyyətli hüquqi təmsilçilik və ölüm cəzasının qeyri-mümkünlüyü kimi mühüm imtiyazlar bəxş edəcək. Bundan əlavə, BCM-nin həyata keçirilmiş və ya göz yumulmuş dəhşətli aktların dərc edilməsi kimi əhəmiyyətli və təhsil xarakterli funksiyası olsa da, bu, iki arzuolunmaz nəticə ilə sonuclana bilər. Birincisi, mətbu orqanlar ağır cinayətlərə qeyri-adekvat cavab olmaqla müharibə cinayətlərinin dəhşəti ilə yorucu təsir göstərir. İkincisi isə odur ki, şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi müharibənin yerlə-yeksan etdiyi ərazilərdə sülh razılaşmasına nail olunmasını təhlükə altında qoya

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

bilər¹. Bu problemlərin tanınması bir tərəfdən beynəlxalq cinayətlərdə təqsirləndirilən şəxslərin öz ölkələrində məhkəmə qarşısına çıxarıldığı “qarışıq tribunal”ların təşkil olunmasına gətirib çıxardı, ancaq məhkəmədə həm dövlətin öz hakimləri, həm də milli və beynəlxalq cinayət qanunvericiliyini tətbiq edən xarici hakimlər iştirak etməli idilər. Belə qarışıq tribunallar Kamboca, Syerra-Leone, Şərqi Timor, Bosniya-Herseqovina və Livanda fəaliyyət göstərmişdirlər.

Nəhayət, müasir dünyada son 60 ilə qədər insan hüquqlarının təmin olunması dövlətlərin əsas öhdəliklərindən olsa da, bu öhdəliklər bəzən arzuolunan səviyyədə yerinə yetirilməmiş, bəzən insan hüquqlarının qorunmasını bəyan edən tərəflər bu hüquqları pozan siyasi rejimlərə gizli dəstək vermişlər. Dövlətlər bəzi hüquqları xüsusi önə çəkdikləri halda, digərlərinin rolunu azaltmaları və ya əhəmiyyət verməmələrinə görə ideoloji üstünlüklər baxımından fərqləndikləri üçün ayrı-ayrı hüquqların mühafizəsi ləkəli, onların icrası isə qeyri-bərabər olaraq qalsa da, indi belə hüquqların müdafiəsi çoxsaylı qlobal və regional konvensiyalarla qorunur. Xüsusilə də, aralarındakı şübhə doğurmayan qarşılıqlı asılılığa baxmayaraq, bir tərəfdən mülki və siyasi, digər tərəfdən isə sosial və iqtisadi hüquqların arasında bolgülərə yol verilir. İkinci Dünya müharibəsindən bəri insan hüquqlarına verilən və artmaqda olan bu əhəmiyyət o mənəni ifadə edirdi ki, artıq fərdlər bəzi məsələlərdə, beynəlxalq hüquqla onlara verilən hüquqlardan yararlanmağa qadir olan və həmin qanunların kobud surətdə pozulmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlbətməyə cavabdeh olan beynəlxalq hüquqi rejimin tabeliyində fəaliyyət göstərirlər.

¹*Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013 s. 151*

**BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI
BEYNƏLXALQ CİNAYƏT MƏHKƏMƏSİNİN
YARADILMASI ÜZRƏ BİRLƏŞMİŞ
MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ HİMAYƏSİ
ALTINDA SƏLAHİYYƏTLİ
NÜMAYƏNDƏLƏRİN DİPLOMATİK
KONFRANSI
Roma, İtaliya 15 iyun-17 iyul 1998-ci il
BEYNƏLXALQ CİNAYƏT MƏHKƏMƏSİNİN
ROMA
STATUTU**

PREAMBULA

Bütün xalqların ümumi bağlarla əlaqəli olduğunu və onların mədəniyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələrinin ümumi irs təşkil etdiyini dərk edərək və bu incə mozaikanın hər bir zaman pozula biləcəyindən narahat olaraq;

Keçən yüzilliklərdə milyonlarla uşaq, qadın və kişilərin bəşəriyyətin vicdanını dərinədən sarsıdan ağlasığmaz cinayətlərin qurbanlarına çevrilməsini yada salaraq;

Bu ağır cinayətlərin ümumi sülh, təhlükəsizlik və firəvanlıq üçün qorxu yaratmağını etiraf edərək;

Bütün beynəlxalq birliyi narahat edən ən ciddi cinayətlərin cəzasız qalmamasının və onların təsirli təqibinin həm milli səviyyədə həyata keçirilən tədbirlər, həm də beynəlxalq əməkdaşlığın fəallaşdırılması ilə təmin edilməli olmasını təsdiq edərək;

Bu cür cinayətlər törətmiş şəxslərin cəzasızlığına son qoymaq və bununla da oxşar cinayətlərin qarşısını almağa nail olmaq qətiyyətindən çıxış edərək;

Beynəlxalq cinayətlər törətməyə görə məsuliyyət daşı-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

yan şəxslər üzərində öz cinayət yurisdiksiyasını həyata keçirməyin hər bir dövlətin vəzifəsi olmasını yada salaraq;

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərini, xüsusən, bütün dövlətlərin həm hər hansı bir dövlətin ərazi toxunulmazlığı və siyasi müstəqilliyinə qarşı, həm də BMT-nin məqsədlərinə zidd olan digər tərzdə güclə hədələməkdən və onun tətbiqindən çəkinməli olmalarını bir daha təsdiq edərək;

Bununla əlaqədar həmin Statutda heç nəyin hər hansı iştirakçı dövlətə digər dövlətin daxili işlərinə aid olan hərbi münaqişələrə müdaxilə etmək hüququ verilməsi kimi qəbul edilə bilməməsini qeyd edərək;

Bu məqsədlə indiki və gələcək nəslin rifahı naminə BMT sistemi ilə əlaqəli olan, bütün beynəlxalq birliyi narahat edən ən ağır cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyaya malik Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılmasını qət edərək;

Bu Statut əsasında yaradılan Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin milli cinayət mühakiməsi orqanlarını tamamlamasını qeyd edərək;

Beynəlxalq ədalət mühakiməsinin və ona hörmətin sabit təminatlarının yaradılmasında qərarlı olaraq aşağıdakılar barədə razılığa gəlmişlər:

1-Cİ HİSSƏ.

MƏHKƏMƏNİN TƏŞKİLİ

Maddə 1. Məhkəmə

Bununla, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (Bundan sonra Məhkəmə) yaradılır. O, bu Statutda nəzərdə tutulan, beynəlxalq birliyin narahatlığına səbəb olan ən ağır cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərə münasibətdə yurisdik-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

siyasını həyata keçirməyə səlahiyyətli olan daimi orqandır və milli cinayət mühakiməsi orqanlarını tamamlayır. Məhkəmənin yurisdiksiyası və fəaliyyəti bu Statutun müddəaları ilə tənzimlənir.

Maddə 2. Məhkəmənin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə münasibətləri

Məhkəmə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə münasibətlərini həmin Statutun iştirakçı dövlətlərinin Assambleyasının bəyəndiyi və sonra Məhkəmə sədrinin Məhkəmənin adından bağladığı saziş vasitəsilə müəyyənləşdirir.

Maddə 3. Məhkəmənin olduğu yer

1. Məhkəmənin olduğu yer Haaqa, Niderlanddır (yerləşdiyi dövlət).

2. Məhkəmə yerləşdiyi dövlətlə iştirakçı dövlətlərin Assambleyasının bəyəndiyi və sonra Məhkəmənin sədrinin Məhkəmənin adından bağladığı mənzil-qərargah haqqında sazişə daxil olur.

3. Əgər Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edərsə, bu Statutda nəzərdə tutulan qaydada istənilən digər yerdə iclas keçirə bilər.

Maddə 4. Məhkəmənin hüquqi statusu və səlahiyyətləri

1. Məhkəmə beynəlxalq hüquq subyektliliyinə malikdir. O həmçinin funksiyalarının həyata keçirilməsi və məqsədlərinə nail olması üçün zəruri ola bilən hüquq qabiliyyətinə malikdir.

2. Məhkəmə bu Statutda nəzərdə tutulmuş qaydada hər hansı iştirakçı dövlətin ərazisində və xüsusi razılaşma ilə hər hansı digər dövlətin ərazisində öz funksiyalarını və səlahiyyətlərini həyata keçirə bilər.

**2-Cİ HİSSƏ.
YURİSDİKSİYA, AİDİYYƏT VƏ TƏTBİQ
EDİLƏN HÜQUQ**

Maddə 5. Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlər

1. Məhkəmənin yurisdiksiyası bütün beynəlxalq birləşmiş qüvvələrin diqqətini cəlb edən ən ciddi cinayətlərlə məhdudlaşır. Bu Statuta müvafiq olaraq, Məhkəmə aşağıdakı cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyaya malikdir:

- a) genosid cinayəti;*
- b) insanlıq əleyhinə cinayətlər;*
- c) müharibə cinayətləri;*
- d) təcavüz cinayəti*

2. Məhkəmə təcavüz cinayətinə münasibətdə yurisdiksiyasını 121 və 123-cü maddələrə müvafiq olaraq, bu cinayətin anlayışını əks etdirən və Məhkəmənin bu cinayətə münasibətdə yurisdiksiyasının həyata keçirilməsi şərtlərini şərh edən müddəalar qəbul edildikdən sonra həyata keçirir. Bu müddəalar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin müvafiq müddəalarına uyğun olaraq yaradılacaqdır.

Maddə 6. Genosid.

Bu Statutun məqsədlərinə görə, “genosid” hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupu qəsdən tamamilə və ya qismən məhv etməyə yönəlmiş aşağıdakı hərəkətlərdən birini ifadə edir:

- a) bu qrupların üzvlərinin öldürülməsi;
- b) bu qrupların üzvlərinə ciddi bədən xəsarətləri, yaxud əqli pozuntu yetirilməsi;
- c) bu qrupların üzvləri üçün qəsdən onun tam və ya qismən fiziki məhvinə yönəlmiş həyat şəraitinin yaradılması;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

d) bu qruplar arasında uşaq doğumunun qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlərin görülməsi;

e) uşaqların zorla bir insan qrupundan digərinə verilməsi.

Maddə 7. İnsanlıq əleyhinə cinayətlər

1. Bu Statutun məqsədlərinə görə, “insanlıq əleyhinə cinayət” əgər bu cür hücum qəsdən törədilsə, hər hansı mülki şəxslərə qarşı genişmiqyaslı və sistemativ hücumlar çərçivəsində həyata keçirilən aşağıdakı hərəkətlərdən birini ifadə edir:

a) adamöldürmə;

b) məhvetmə

c) köləyə çevirmə;

d) deportasiya, yaxud əhalinin yerini məcburi dəyişdirmə;

e) həbsxanaya salma, yaxud beynəlxalq hüququn əsas normalarına zidd olaraq fiziki azadlıqlardan başqa cür amansız məhrum etmə;

f) işgəncələr;

g) zorlama, seksual köləlik rəftarı, fahişəliyə məcburet-mə, məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya (dölsüzləşdir-mə), yaxud hər hansı digər eyni ağır formada seksual zorakı-lıq;

h) həmin bənddə göstərilən hər hansı əməllərlə, yaxud Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan başqa cinayətlərlə əlaqədar hər hansı eyniləşmiş qrup, yaxud birliyi siyasi, irqi, milli, etnik, mədəni, dini, 3-cü bənddə müəyyən olunduğu kimi cinsi, yaxud beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq hər yerdə yolverilməz hesab edilən başqa motivlərlə təqib etmə;

i) adamların məcburi yoxa çıxarılması;

j) aparteid cinayəti;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

k) qəsdən güclü iztirablara səbəb olma və yaxud ağır bədən xəsarətləri, yaxud fiziki və ya psixi sağlamlığa mühüm ziyan vurmaqdan ibarət olan digər anoloji xarakterli qeyri-insani hərəkətlər.

2. Birinci bəndin məqsədlərinə görə:

a) **“adamöldürmə”** – dövlətin və ya təşkilatın bu cür hücumun törədilməsinə yönəlmiş siyasətinin həyata keçirilməsi və ya bu cür siyasətə kömək məqsədilə hər hansı mülki şəxsə tətbiq olunan 1-ci bənddə göstərilən əməllərin çox sayda törədilməsi ilə əlaqədar davamlı davranışını bildirir;

b) **“məhv etmə”** – qəsdən əhalinin müəyyən hissəsini məhv etməyə yönəlmiş həyat şəraitinin yaradılması, xüsusən ərzaq məhsulları və dərman əldə etməkdən məhrum etməni əhatə edir;

c) **“köləyə çevirmə”** – insanlara münasibətdə hər hansı səlahiyyətin və ya mülkiyyət hüququ ilə bağlı bütün səlahiyyətlərin həyata keçirilməsini, o cümlədən bu səlahiyyətlərin insanların, xüsusən qadın və uşaqlarla ticarət zamanı həyata keçirilməsini əhatə edir;

d) **“deportasiya, yaxud əhalinin yerinin məcburi dəyişdirilməsi”** – köçürmə, yaxud digər məcburi tədbirlərin obyektı olan şəxslərin qanuni yaşadıkları rayondan beynəlxalq hüquqla yol verilən əsaslar olmadan zorla köçürülməsini ifadə edir;

e) **“işgəncə”** – həbsdə, yaxud ittihamçının nəzarəti altında olan şəxsə qəsdən fiziki, yaxud psixi iztirab, yaxud güclü ağrı verməyi əhatə edir; lakin yalnız qanuni sanksiya nəticəsində meydana çıxan, bu sanksiyalardan ayrılmaz olan, yaxud təsadüfən meydana gələn iztirab və ağrılar işgəncə hesab edilmir.

f) **“məcburi hamiləlik”** – hər hansı əhalinin etnik tərkibi

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

binin dəyişdirilməsi, yaxud beynəlxalq hüququn digər ciddi pozuntularını törətmək məqsədi ilə məcburi qaydada hamilə olmuş hər hansı qadının qeyri-qanuni azadlıqdan məhrum edilməsini ifadə edir. Bu anlayış heç bir halda hamiləliklə bağlı milli qanunvericiliyə zidd təfsir olunmamalıdır;

g) **“təqib”** – hər hansı qrupa və birliyə mənsubiyyət əlamətinə görə beynəlxalq hüquqa zidd olaraq əsas hüquqlardan qəsdən və ciddi məhrum etmə deməkdir;

h) **“aparteid cinayəti”** – bir irqi qrupun digər irqi qrup, yaxud qruplar üzərində ağalığı və sistematik zülm rejiminin institutlaşdırılması kontekstində və bu cür rejimi saxlamaq məqsədi ilə törədilmiş, öz xarakterinə görə 1-ci bənddə göstərilənlərlə analoji olan qeyri-insani hərəkətləri ifadə edir;

i) **“adamların məcburi yoxa çıxarılması”** – adamları uzun müddət ərzində qanuni müdafiədən məhrum etmək məqsədi ilə sonradan bu cür azadlıqdan məhrum etməni etiraf etməkdən, yaxud bu adamların taleyi və olduğu yer haqqında məlumat verməkdən boyun qaçırmaqla dövlət, yaxud siyasi təşkilat tərəfindən, yaxud onların icazəsi və yardımı və ya razılığı ilə həbs edilməsi, tutulması, yaxud oğurlanmasını ifadə edir.

3. Bu Statutun məqsədlərinə görə “gender” termininin cəmiyyət kontekstində hər iki cinsə – qadın və kişiyyə aid olması anlaşılır. “Gender” termini yuxarıda göstəriləndən fərqli hər hansı bir mənani ifadə etmir.

Maddə 8. Müharibə cinayətləri

1. Məhkəmə müharibə cinayətlərinə münasibətdə, xüsusən, onlar plan yaxud siyasət çərçivəsində törədildikdə və ya bu cür cinayətlərin genişmiqyaslı və ya sistematik hücum formasında törədilməsi zamanı yurisdiksiyaya malikdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. Bu Statutun məqsədlərinə görə, müahribə cinayətləri aşağıdakıları ifadə edir:

a) 12 avqust 1949-cu il Cenevrə Konvensiyasının ciddi şəkildə pozulması, o cümlədən Cenevrə Konvensiyalarının müddəalarına uyğun olaraq mühafizə olunan şəxslərə və əmlaka qarşı aşağıdakı hərəkətlərdən biri:

i) qəsdən adamöldürmə;

ii) bioloji eksperimentlər də daxil olmaqla işgəncələr yaxud qeyri-insani rəftar;

iii) qəsdən güclü iztirablar, ciddi bədən xəsarətləri, yaxud sağlamlığa ziyan yetirmə;

iv) hərbi zərurətlə əlaqədar olmayan əmlakın qeyri-qanuni, mənasız və genişmiqyaslı məhvi və mənimləmə;

v) hərbi əsir, yaxud digər mühafizə olunan şəxsi düşmən dövlətin silahlı qüvvələrində xidmətə məcbur etmə;

vi) hərbi əsir, yaxud digər mühafizə olunan şəxsi ədalətli və normal mühakimə icraatı hüququndan qəsdən məhrum etmə;

vii) qeyri-qanuni deportasiya, yerdəyişmə, yaxud azadlıqdan qeyri-qanuni məhrum etmə;

viii) girovgötürümə

b) beynəlxalq hüquq çərçivəsində təsbit edilmiş, beynəlxalq silahlı münaqişələrdə tətbiq edilən qanun və adətlərin digər ciddi pozuntuları, o cümlədən aşağıdakı hərəkətlərdən hər hansı biri:

i) ümumiyyətlə mülki əhaliyə və yaxud bilavasitə hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyən ayrı-ayrı şəxslərə qəsdən hücum etmə;

ii) mülki obyektlərə, yəni hərbi zərurətlə əlaqəli olmayan obyektlərə qəsdən hücum etmə;

iii) silahlı münaqişələrə dair beynəlxalq hüquq üzrə mül-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ki şəxslər və mülki obyektlərin istifadə etdikləri müdafiəyə malik olduqları müddətdə humanitar yardım göstərən yaxud Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə uyğun olaraq, sülhün qorunması missiyası ilə fəaliyyət göstərən şəxsi heyətə, obyektlərə, materiallara, bölmələrə, yaxud nəqliyyat vasitələrinə qəsdən zərbə endirmək;

iv) konkret və bilavasitə gözlənilən ümumi hərbi üstünlüklə açıq-aşkar mütənəsb olmadığı halda, bu cür hücumun mülki şəxslərin təsadüfi məhvinə, yaxud şikəst olmasına, yaxud mülki obyektlərə ziyan vurulmasına, yaxud ətraf mühitə genişmiqyaslı, uzunmüddətli və ciddi ziyan vurulmasına səbəb olacağı məlum olduqda, qəsdən bu cür hücum etmək;

v) müdafiəsiz və hərbi məqsədlər daşımayan şəhər, kənd, yaşayış yerləri və binalara hücum, yaxud onları hər hansı vasitələrlə atəşə tutmaq;

vi) silahı yerə qoymuş, yaxud artıq müdafiə vasitələrinə malik olmayan, qeyd-şərtsiz təslim olmuş kombatantı öldürmək və ya yaralamaq;

vii) parlamentar bayraqdan, milli bayraqdan, düşmən dövlətin, yaxud BMT-nin forma və hərbi fərqlənmə nişanlarından, habelə Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən olunmuş fərqlənmə nişanlarından düzgün istifadə etmədən adamların məhvinə gətirib çıxaran və ya onların fiziki şikəstliyinə səbəb olan əməllər törətmək;

viii) işğal etmiş dövlət tərəfindən birbaşa və ya dolayı yolla öz mülki əhalisinin bir hissəsinin işğal edilmiş əraziyə köçürülməsi, yaxud işğal olunmuş ərazinin əhalisinin bir hissəsinin bu ərazinin sərhədləri daxilində və ya onun sərhədlərindən kənara deportasiya etmək, yaxud köçürmək;

ix) hərbi məqsədlər daşımayan dini, təhsil, incəsənət, elm və yaxud xeyriyyəçilik məqsədləri üçün təyin olunmuş

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

binalara, tarixi abidlərə, xəstəxanalara və ya xəstələrin və yaralıların cəmləşdikləri yerlərə qəsdən zərbələr endirmək;

x) düşmən tərəfin hakimiyyəti altına düşən şəxslərin fiziki şikəstliyinə səbəb olan, yaxud onların üzərində müvafiq şəxsin tibbi, diş müalicəsi, yaxud xəstəxana müalicəsi zərurəti ilə əsaslandırılmamış və maraqlarına uyğun gəlməyən ölümə səbəb olan, yaxud bu şəxsin və ya şəxslərin sağlamlığına ciddi təhlükə yaradan hər hansı tibbi və elmi eksperimentlər aparmaq;

xi) düşmən tərəfə və ya orduya mənsub olan şəxsləri xəyanətkarlıqla öldürmək və ya yaralamaq;

xii) aman verilməyəcəyi barədə bəyanat vermək;

xiii) bu cür məhvetmə və ya zəbt etmə hərbi zərurətlə əlaqədar hallar istisna olmaqla, düşmənin əmlakını məhv etmək və ya zəbt etmək;

xiv) düşmən tərəfin vətəndaşlarının Məhkəmədə hüquq və iddialarını ləğv edilmiş, dayandırılmış, yaxud yolverilməz elan etmək;

xv) hətta müharibə başlanana qədər döyüşən tərəflərdə hərbi xidmətdə olduğu halda belə, düşmən tərəfin vətəndaşlarını öz ölkələrinə qarşı hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə məcbur etmək;

xvi) hətta hücumla alınsa belə, şəhər və ya yaşayış məntəqəsini qarət etmək;

xvii) zəhər və ya zəhərlənmiş silahı tətbiq etmək;

xviii) boğucu, zəhərləyici və ya digər qazlardan istifadə etmək və istənilən anoloji maddə, material və vasitələri tətbiq etmək;

xix) sərt üzlüyü bütün özəyi örtməyən, yaxud kəsikləri olan örtüklü güllələr tipli asan parçalanan, yaxud insan bədəninə yastılaşan güllələrdən istifadə etmək;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

xx) bu silahlar, bu döyüş sursatları, bu texnika və bu müharibənin aparılma qaydası ümumi qadağanın predmetidirsə və 121 və 123-cü maddələrdə öz əksini tapmış müddəalara uyğun olaraq, düzəlişlər yolu ilə bu Statuta əlavələrə daxil edilmişdirsə, həddən artıq böyük ziyanə və ya lazımsız itirablara səbəb olan yaxud öz mahiyyətinə görə beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulması xarakterli olan silah, döyüş sursatları və texnika, habelə müharibənin aparılma qaydalarından istifadə etmək;

xxi) insan ləyaqətinin alçaldılması, o cümlədən, təhqiredici və alçaldıcı rəftar;

xxii) özündə Cenevrə Konvensiyalarının kobud surətdə pozulmasını ifadə edən zorlama, seksual kölə kimi istifadə, fahişəliyə məcburetmiş, 7-ci maddənin 2-ci (f) bəndində müəyyən edildiyi kimi məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və bütün digər növ seksual zorakılıqlar;

xxiii) mülki şəxslərdən və ya digər mühafizə altında olan şəxslərdən müəyyən məntəqələrin, rayonların, yaxud silahlı qüvvələrin hərbi əməliyyatlardan müdafiəsi üçün istifadə etmək;

xxiv) Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən olunmuş fərqləndirici nişanlardan beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq istifadə edən binalara, maddələrə, tibbi müəssisələrə və nəqliyyat vasitələrinə, habelə tibbi heyətə qəsdən zərbə endirmək;

xxv) Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən edilmiş qaydada kömək çatdırılmasına qəsdən maneçilik yaradılması da daxil olmaqla, müharibənin aparılması vasitəsi kimi yaşayış üçün zəruri olan predmetlərdən qəsdən məhrum etmə yolu ilə mülki əhalini aclığa düşürən hərəkətlər etmək;

xxvi) 15 yaşınadək olan uşaqları milli silahlı qüvvələrin

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

tərkibinə toplamaq və ya cəlb etmək, yaxud onlardan döyüş əməliyyatlarında aktiv iştirak üçün istifadə etmək;

c) Qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr zamanı 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyasının dördü üçün də eyni olan 3-cü maddənin kobud şəkildə pozulması, o cümlədən: silahı yerə qoymuş hərbi qulluqçular və xəstələr, yaralanma, həbsdə olma, yaxud hər hansı digər səbəbdən sıradan çıxmış şəxslər də daxil olmaqla, hərbi əməliyyatlarda aktiv iştirak etməyən şəxslərə qarşı törədilmiş aşağıdakı hərəkətlərdən hər hansı biri:

xiv) həyatına və şəxsiyyətinə qəsd, o cümlədən hər hansı formada qətlə yetirmə, şikəst etmə, qəddarcasına davranma və işgəncə vermək;

xv) insan ləyaqətinin alçaldılması, o cümlədən təhqiredici və alçaldıcı rəftar;

xvi) girov götürmək;

xvii) məcburiliyi tanınmış olan bütün Məhkəmə qərarlarına əməl olunmasını təmin edən, Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilən ilkin Məhkəmə istintaqı olmadan hökmlər çıxarmaq və onları icra etmək;

d) 2 (c) bəndi qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrə tətbiq edilir və buna görə də nizamsızlıq, ayrı-ayrı və təsadüfi zorakılıq aktları və digər anoloji xarakterli daxili qaydaların pozulması və gərginliklərin yaranması hallarına tətbiq edilmir.

e) beynəlxalq hüquq çərçivəsində müəyyən edilmiş, qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrə tətbiq olunan qayda və adətlərin digər kobud pozuntuları, o cümlədən:

i) qəsdən, mülki əhaliyə zərbə endirmək, habelə hərbi əməliyyatlarda bilavasitə iştirak etməyən ayrı-ayrı mülki şəxslərə qəsdən hücum etmək;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ii) Cenevrə Konvensiyaları ilə müəyyən olunmuş fərqləndirici nişanlardan istifadə edən binalara, maddələrə, tibbi müəssisələrə və nəqliyyat vasitələrinə, habelə tibbi heyətə qəsdən zərbə endirmək;

iii) silahlı münaqişələrdə beynəlxalq hüquq üzrə mülki şəxslər və mülki obyektlərin istifadə etdikləri müdafiyyə malik olduqları müddətdə humanitar yardım göstərən, yaxud Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə uyğun olaraq, sülhün qorunması missiyası ilə fəaliyyət göstərən heyətə, obyektlərə, maddələrə, bölmələrə, yaxud nəqliyyat vasitələrinə qəsdən zərbə endirmək;

iv) hərbi məqsədlər daşımayan dini, təhsil, incəsənət, elm və yaxud xeyriyyəçilik məqsədləri üçün təyin olunmuş binalara, tarixi abidələrə, xəstəxanalara və xəstələrin və yaralıların cəmləşdikləri yerlərə qəsdən zərbələr endirmək;

v) hətta hücumla alınmış şəhərləri və yaşayış məntəqələrini qarət etmək;

vi) o cümlədən, hər dörd Cenevrə Konvensiyasının 3-cü maddəsinin kobud surətdə pozulması olan zorlama, seksual kölə kimi istifadə etmə, fahişəliyə məcbur etmə, 7-ci maddənin 2-ci (1) bəndində müəyyən edilmiş qaydada məcburi hamiləlik, məcburi sterilizasiya və bütün digər növ seksual zorakılıqlar;

vii) 15 yaşına çatmamış uşaqları silahlı qüvvələrin, yaxud qrupların tərkibinə toplamaq və ya cəlb etmək, yaxud onları döyüş əməliyyatlarında aktiv iştirak etmək üçün istifadə etmək;

viii) mülki əhalinin təhlükəsizliyi və hərbi zərurətlə bağlı tələb olmadığı halda, münaqişə ilə bağlı səbəblərə görə mülki əhalinin köçürülməsi barədə qərar vermək;

ix) düşmən kombatantını xəyanətkarcasına öldürmək, yaxud yaralamaq;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

x) aman olmayacağı barədə bəyanat vermək;

xi) münaqişədə olan digər tərəfin onun hakimiyyəti altında olan şəxslərin fiziki şikəstliyinə səbəb olma, yaxud onlar üzərində tibbi, diş müalicəsi, yaxud xəstəxana müalicəsi zərurəti ilə əsaslandırılmayan və onun maraqları ilə uyğun gəlməyən ölümə səbəb olan, yaxud bu şəxsin və ya şəxslərin sağlamlığına ciddi təhlükə yaradan hər hansı növ tibbi və elmi eksperimentlərin keçirilməsi;

xii) bu cür məhvetmə və ya zəbtetmənin hərbi zərurətin qəti diqtəsindən irəli gəldiyi hallar istisna olmaqla, düşmənin əmlakının məhv edilməsi və ya zəbt edilməsi.

f) 2 (e) bəndi qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrə tətbiq edilir və buna görə də nizamsızlıq, ayrı-ayrı və təsadüfi zorakılıq aktları və digər analoji xarakterli daxili qaydaların pozulması və gərginliyin yaradılması hallarına tətbiq edilmir. O bir iştirakçı dövlətin ərazisində baş verən hərbi münaqişələrə münasibətdə, hakimiyyət orqanları ilə mütəşəkkil silahlı qruplar arasında və ya bu cür qrupların öz aralarında uzunmüddətli hərbi münaqişə getdiyi hallarda tətbiq edilir.

3. 2(s) və 2(d) bəndlərində heç bir şey hökumətin dövlətdə qanun və qaydanın bərpa edilməsi və qorunmasına və ya dövlətin vahidliyi və ərazi bütövlüyünün bütün qanuni vasitələrlə müdafiəsinə görə məsuliyyətinə toxunmur.

Maddə 8 bis¹

Təcavüz cinayəti

1. Bu Statutun məqsədlərinə uyğun olaraq, “təcavüz cinayəti” özünün xarakterinə, ağırlıq dərəcəsinə və miqyasına görə BMT Nizamnaməsinin açıq-aşkar pozuntusunu təşkil edən, dövlətdə siyasi və hərbi fəaliyyəti istiqamətləndirən və ya onun üzərində effektiv nəzarət həyata keçirən şəxs tərə-

¹ 11 iyun 2010-ci il tarixli RC/Res. 6 sayılı qətnamə ilə daxil edilmişdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

findən təcavüz aktının planlaşdırılmasını, hazırlanmasını, başlanmasını və ya icrasını ifadə edir.

2. 1-ci bəndin məqsədlərinə uyğun olaraq, “təcavüz aktı” bir dövlət tərəfindən digər dövlətin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyi əleyhinə və ya hər hansı bir formada BMT Nizamnaməsi ilə bir araya sığmayan silahlı gücün tətbiqini ifadə edir. Aşağıdakı hərəkətlərdən hər hansı biri BMT Baş Assambleyasının 14 dekabr 1974-cü il tarixli 3314 (XXIX) sayılı qətnaməsinə müvafiq olaraq, müharibənin elan olunmasına baxmayaraq, təcavüz aktı hesab olunur:

a) bir dövlətin silahlı qüvvələrlə başqa dövlətin ərazisinə soxulması və ya hücumu, yaxud bu cür zorla soxulma və ya hücumun nəticəsi olan hər hansı hərbi işğal və ya zor işlətməklə başqa dövlətin ərazisinin və ya onun bir hissəsinin istənilən ilhaqı;

b) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisini bombardıman etməsi və ya onun ərazisinə qarşı hər hansı silahın tətbiq edilməsi;

c) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin li-man və ya sahillərini blokadaya alması;

d) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin quru, dəniz və ya hava qüvvələrinə, yaxud dəniz və hava donanmasına basqın etməsi;

e) bir dövlətin, başqa bir dövlətin ərazisində onunla razılaşma əsasında yerləşən silahlı qüvvələrinin bu razılaşmanın şərtlərini pozmaqla istifadə edilməsi və habelə həmin silahlı qüvvələrin bu razılaşmanın xitam olunmasından sonra göstərilən ərazidə qalmaqda hər hansı formada davam etməsi;

f) dövlətin öz ərazisini, həmin ərazini üçüncü bir dövlətə qarşı təcavüz aktı törətmək üçün istifadə edən başqa bir dövlətin sərəncamına verməsi;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

g) dövlətin silahlı quldur, təxribatçı və terrorçu dəstələri təşkil edib, onları başqa dövlətdə daxili çevriliş etmək üçün və ya təcavüzkarın öz mənafeyinə uyğun olaraq onun siyasətini dəyişdirməklə oraya göndərilməsi

Maddə 9. Cinayətin elementləri

1. Cinayətin elementləri Məhkəmənin 6, 7 və 8 və 8 bis maddələrinin təfsiri və tətbiqinə kömək edir. Onlar iştirakçı dövlətlərin Assambleyası üzvlərinin üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

2. Cinayətin elementlərinə düzəlişləri aşağıdakılar təklif edə bilərlər:

- a) hər hansı iştirakçı dövlət;
- b) mütləq səs çoxluğu ilə qərar qəbul etmiş hakimlər;
- c) Prokuror

Bu cür düzəlişlər iştirakçı dövlətlər Assambleyası üzvlərinin 2/3 səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

3. Cinayətin elementləri və onlara düzəlişlər bu Statuta uyğun olur.

Maddə 10

Bu hissənin heç bir müddəası hazırda qüvvədə olan və ya təşəkkül tapan beynəlxalq hüquq normalarını hər hansı şəkildə məhdudlaşdıran və ya onlara bu Statutun məqsədlərindən fərqli məqsədlər üçün zərər vuran kimi yozulmamalıdır.

Maddə 11. Ratione temporis yurisdiksiyası

1. Məhkəmə, yalnız Statut qüvvəyə mindiyi tarixdən sonra törədilmiş cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyaya malikdir.

2. Hər hansı dövlət 12-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən bəyanat verməyibsə, Statut qüvvəyə mindikdən sonra ona qoşularsa, Məhkəmə yalnız Statutun müvafiq dövlət üçün

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qüvvəyə mindiyi andan sonra törədilmiş cinayətlər barəsində öz yurisdiksiyasını tətbiq edə bilər.

Maddə 12. Yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi şərtləri

1. Dövlət bu Statutun iştirakçısı olmaqla 5-ci maddədə qeyd edilmiş cinayətlərə münasibətdə Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanıyır.

2. Aşağıda qeyd olunan dövlətlərdən biri və ya bir neçəsi Statutun iştirakçısıdırsa və ya 3-cü bəndə müvafiq olaraq Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanıyarsa, Məhkəmə 13-cü maddəni (a) və ya (s) bəndlərində göstərilmiş hallarda, yurisdiksiyasını həyata keçirə bilər:

a) həmin əməlin ərazisində törədildiyi dövlət və ya əgər cinayət dəniz və ya hava gəmisində törədilibsə, həmin dəniz və ya hava gəmisinin qeydiyyatı alındığı dövlət;

b) cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxsin vətəndaşı olduğu dövlət

3. 2-ci bəndə müvafiq olaraq Məhkəmə yurisdiksiyasının Statutun iştirakçısı olmayan dövlət tərəfindən tanınması tələb edildisə, həmin dövlət Katibə bəyanat təqdim etməklə müvafiq cinayət barəsində Məhkəmənin yurisdiksiyasının həyata keçirilməsini tanıya bilər. Tanıyan dövlət Məhkəmə ilə 9-cu hissəyə əsasən hər hansı təxrəsalınmaz formada və istisnasız əməkdaşlıq edir.

Maddə 13. Yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi

Məhkəmə həmin Statutun müddəalarına müvafiq olaraq 5-ci maddədə qeyd edilmiş hər hansı cinayət barəsində öz yurisdiksiyasını həyata keçirə bilər, əgər:

a) bir və ya bir neçə cinayətin törədildiyi ehtimal olunan vəziyyət 14-cü maddəyə əsasən iştirakçı dövlət tərəfindən Prokurora çatdırılmışdırsa;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

b) bir və bir neçə cinayətin törədildiyi ehtimal olunan vəziyyət BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə əsasən fəaliyyət göstərən Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən prokurora çatdırılmışdırsa;

c) prokuror 15-ci maddəyə müvafiq olaraq bu cür cinayətlərə münasibətdə istintaqa başlamışdırsa

Maddə 14. Vəziyyətin iştirakçı dövlət tərəfindən çatdırılması

1. İştirakçı dövlət Məhkəmənin yurisdiksiyasına düşən bir və ya bir neçə cinayətin törədilməsi ehtimal olunan vəziyyəti prokurora verib, həmin cinayətləri törətməyə görə bir və ya bir neçə konkret şəxsə ittiham təqdim olunmasının vacibliyinin müəyyən edilməsi üçün təhqiqat keçirilməsi xahişi ilə ona müraciət edə bilər.

2. Vəziyyət çatdırılarkən mümkün qədər, konkret müvafiq şərait göstərilir və müraciət edən dövlətin sərəncamında olan təsdiqedicə sənədlər əlavə olunur.

Maddə 15. Prokuror

1. Prokuror Məhkəmə yurisdiksiyası çərçivəsində, ehtimal edilən cinayətlər haqqında məlumat əsasında *prorio motu* istintaq başlaya bilər.

2. Prokuror alınmış məlumatın ciddiliyini qiymətləndirir. Bu məqsədlə, o, dövlətlərdən, BMT orqanlarından, dövlətlərarası və qeyri-dövlət təşkilatlarından və ya digər münasib hesab etdiyi mənbələrdən əlavə məlumat tələb edə və Məhkəmənin yerləşdiyi yerdə yazılı və yaxud şifahi şəhadətnamələr ala bilər.

3. Əgər prokuror istintaqın başlaması üçün kifayət qədər əsasın olması qərarına gələrsə, xahişini əsaslandırıcı toplanılmış materiallarla birgə İlk icraat Palatasına istintaqın aparılmasına razılıq verilməsi üçün müraciət edir. Zərərçək-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

mişlər Sübütəmə və prosedür Qaydalara müvafiq olaraq İlkin icraat Palatasına təqdimat verə bilirlər.

4. İlkin icraat Palatası müraciəti və onu əsaslandırın materialları öyrəndikdən sonra bu cinayət işinin Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşməsi və istintaqın başlaması üçün lazımı əsasların olması nəticəsinə gələrsə, o Məhkəmənin yurisdiksiyaya və işin icraata qəbul oluna bilməsinə dair sonrakı qərarlarına xələl gətirmədən, istintaqın başlamasına razılıq verir.

5. İlkin icraat Palatasının istintaqa sanksiya verilməsinə rədd cavabı prokurorun eyni vəziyyətə aid yeni faktlar və şəhadətlər əsəsindəki sonradan müraciət etmək imkanını istisna etmir.

6. 1-ci və 2-ci bəndlərdə qeyd edilən ilkin təhqiqatlardan sonra prokuror təqdim edilmiş məlumatların istintaq üçün lazımı əsaslara malik olmaması qərarına gələrsə, o, məlumatı təqdim edənləri bu haqda xəbərdar edir. Bu, yeni şəhadətlər və faktlar əsəsində eyni vəziyyətə dair sonrakı məlumatın prokuror tərəfindən araşdırılması ehtimalını istisna etmir.

Maddə 15bis¹

Təcavüz cinayətinə görə yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi

(Dövlətə istinadən, *proprio motu*)

1. Məhkəmə təcavüz cinayətinə görə yurisdiksiyanı 13-cü maddənin (a) və (c) bəndlərinə, bu maddənin müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirə bilər.

2. Məhkəmə yalnız otuz iştirakçı dövlət tərəfindən düzəlişlərin ratifikasiyası və ya qəbul edilməsindən bir il sonra törədilmiş təcavüz cinayətinə münasibətdə yurisdiksiyanı həyata keçirə bilər.

¹ 11 iyun 2010-ci il tarixli RC/Res. 6 saylı qətnamə ilə daxil edilmişdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. Məhkəmə təcavüz cinayəti üzərində bu maddəyə uyğun olaraq eyni sayda üzv dövlətin Statuta düzəliş üçün tələb olunan çoxluğu ilə qəbul edilən qərara əsasən 1 yanvar 2017-ci ildən sonra yurisdiksiyanı həyata keçirməlidir.

4. Məhkəmə 12-ci maddəyə müvafiq olaraq, üzv dövlət tərəfindən törədilmiş təcavüz aktı nəticəsində yaranan təcavüz cinayəti üzərində yurisdiksiyanı, əgər üzv dövlət əvvəllər belə yurisdiksiyanın qəbul olunmaması barədə Katibə bəyanat vermişdirsə, həyata keçirə bilər. Belə bəyannamənin geri götürülməsi istənilən vaxtda yerinə yetirilə bilər və üç il ərzində iştirakçı dövlət tərəfindən nəzərdən keçiriləcək.

5. Məhkəmə bu Statutun iştirakçısı olmayan dövlətə münasibətdə həmin dövlətin vətəndaşları tərəfindən və ya həmin dövlətin ərazisində törədildiyi halda təcavüz cinayətinə görə yurisdiksiyanı həyata keçirə bilməz.

6. Əgər prokuror təcavüz cinayətinə münasibətdə istintaqın aparılması üçün kifayət qədər əsasların olması qənaətinə gələrsə, o, Təhlükəsizlik Şurasının aidiyyəti dövlət tərəfindən törədilmiş təcavüz aktının olub-olmamasını müəyyən etməsinə əmin olmalıdır. Prokuror məhkəmədən öncə vəziyyət, o cümlədən hər hansı məlumat və sənədlər barədə BMT Baş Katibinə məlumat verməlidir.

7. Əgər Təhlükəsizlik Şurası belə müəyyənətməni həyata keçiribsə, prokuror təcavüz cinayətinə görə istintaq apara bilər.

8. Əgər məlumatın verildiyi tarixdən altı ay ərzində heç bir müəyyənətmə həyata keçirilməyibsə, prokuror təcavüz cinayətinə münasibətdə o şərtlə istintaqı davam etdirə bilər ki, 15-ci maddədə nəzərdə tutulan prosedura uyğun olaraq Məhkəmənin Prosesə Hazırlıq Bölməsinin təcavüz cinayətinə görə istintaqın başlanması barədə icazəsi olsun və 16-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

cı maddəyə əsasən Təhlükəsizlik Şurası heç bir qərar qəbul etməsin.

9. Məhkəmədən kənar orqan tərəfindən təcavüz aktının müəyyən olunması bu Statuta əsasən Məhkəmənin öz mülahizələrinə xələl gətirmir.

10. Bu maddə 5-ci maddədə qeyd olunan digər cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar müddəalara xələl gətirmir.

Maddə 15ter¹

Təcavüz cinayətinə görə yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi

(Təhlükəsizlik Şurasına istinadən)

1. Məhkəmə təcavüz cinayətinə görə yurisdiksiyanı 13-cü maddənin (b) bəndinə, bu maddənin müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirə bilər.

2. Məhkəmə yalnız otuz iştirakçı dövlət tərəfindən düzəlişlərin ratifikasiyası və ya qəbul edilməsindən bir il sonra törədilmiş təcavüz cinayətinə münasibətdə yurisdiksiyanı həyata keçirə bilər.

3. Məhkəmə təcavüz cinayəti üzərində bu maddəyə uyğun olaraq eyni sayda üzv dövlətin Statuta düzəliş üçün tələb olunan çoxluğu ilə qəbul edilən qərara əsasən 1 yanvar 2017-ci ildən sonra yurisdiksiyanı həyata keçirməlidir.

4. Məhkəmədən kənar orqan tərəfindən təcavüz aktının müəyyən olunması bu Statuta əsasən, Məhkəmənin öz mülahizələrinə xələl gətirmir.

5. Bu maddə 5-ci maddədə qeyd olunan digər cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar müddəalara xələl gətirmir.

¹11 iyun 2010-ci il tarixli RC/Res. 6 sayılı qətnamə ilə daxil edilmişdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Maddə 16

Cənayyət təqibi və istintaqın təxirə salınması

BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə əsasən qəbul etdiyi qətnamədə Təhlükəsizlik Şurası bu barədə Beynəlxalq Cənayyət Məhkəməsinə müraciət etdikdən sonra həmin Statuta müvafiq olaraq 12 ay müddətində heç bir istintaq və ya cənayyət təqibi başlanıla və yaxud aparıla bilməz; bu müraciət Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən eyni şərtlərlə təkrar edilə bilər.

Maddə 17. Aidiyyətə dair məsələlər

1. Preambulanın 10-cu bəndi və 1-ci maddəni nəzərə almaqla, Məhkəmə işin icraata qəbul edilə bilməməsini aşağıdakı hallarda müəyyənləşdirir:

a) bu dövlət istintaq aparmaq və ya lazımi tərzdə cənayyət təqibinə başlamaq iqtidarında olmadığı və ya bunu arzulamadığı hallar istisna olmaqla, eyni iş üzrə yurisdiksiyaya malik olan dövlət tərəfindən istintaq aparıldıqda və ya cənayyət təqibi başlanmış olduqda;

b) qəbul edilmiş qərarın dövlətin lazımi qaydada cənayyət təqibinə başlamaq iqtidarında olmaması və ya bunu arzulamamasının nəticəsi halları istisna olmaqla iş, ona dair yurisdiksiyaya malik dövlət tərəfindən istintaq edildikdə və dövlət bu işin aid olduğu şəxsə qarşı cənayyət təqibinə başlamaq qərarına gəldikdə;

c) işin aid olduğu şəxs həmin ərizənin predmeti olan hərəkətə görə mühakimə edilmişdirsə və Məhkəmə tərəfindən işə baxılmasına 20-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən icazə verilmədikdə;

d) iş Məhkəmənin sonrakı hərəkətlərini doğruldacaq qədər ciddi deyilsə

2. Hər hansı konkret işə baxılmasını dövlətin arzulama-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dığını müəyyən etmək üçün Məhkəmə, beynəlxalq hüquqla tanınmış lazımi prosessual normaları nəzərə alaraq, əgər bu mümkündürsə, aşağıda qeyd edilən amillərdən biri və ya bir neçəsinin mövcudluğunu müəyyən edir:

a) Məhkəmə baxışı müvafiq şəxsin 5-ci maddədə göstərilən, həmin Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən qorumaq məqsədi ilə keçirilmiş və ya keçirilir, yaxud milli qərar bu məqsədlərlə çıxarılmışdır;

b) Məhkəmə baxışının keçirilməsində müvafiq şəxsi ədalət mühakiməsinə vermək niyyətinə uyğun olmayan vəziyyətə gətirib çıxarmış əsassız gecikdirilmələrə yol verilmişdir;

c) işin Məhkəmə baxışı müstəqil və qərəzsiz keçirilməyib və ya keçirilmir, baxışın keçirilmiş və ya keçirildiyi qayda yaranmış şəraitdə müvafiq şəxsin ədalət Məhkəməsinə verilməsi niyyətlərinə uyğun gəlmir.

3. Məhkəmə hər hansı işdə dövlətin yetərli gücünün olmaması müvafiq dövlətin milli Məhkəmə sisteminin tamamilə və ya qismən dağılması və ya olmaması səbəbindən müttəhimə və ya lazımi sübutların və şahid ifadələrinin öz sərəncamına ala bilməməsini və yaxud Məhkəmə baxışını hər hansı digər səbəblərdən həyata keçirə bilməməsini nəzərə alır.

Maddə 18. Aidiyyətə dair ilkin qərarlar

1. 13-cü maddənin (a) bəndinə əsasən, vəziyyət Məhkəməyə verilmişdirsə və prokuror istintaqın başlanması üçün məntiqi əsasların olduğunu müəyyən etmiş və ya prokuror 13-cü maddənin (s) bəndi və ya 15-ci maddəyə əsasən istintaqa başlamışdırsa, prokuror bütün iştirakçı dövlətlərə və mövcud informasiyaları nəzərə alaraq adətən, həmin cinayət

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

barəsində öz yurisdiksiyasını həyata keçirmək hüququna malik dövlətlərə bildiriş göndərir. Prokuror bildirişi dövlətlərə tam məxfi halda göndərə bilər və əgər prokuror zəruri hesab edirsə, həmçinin şəxslərin mühafizəsi, sübut və dəlillərin məhv edilməsi və bəzi şəxslərin qaçıb gizlənməsinə mane olmaq məqsədləri ilə dövlətlərə təqdim edilən məlumatı məhdudlaşdırma bilər.

2. Bildiriş alınmış dövlət bir ay müddətində Məhkəməyə bildirişdə göstərilmiş informasiyaya aid, 5-ci maddədə göstərilən cinayətləri əks etdirən cəzalandırılan cinayət əməllərinə görə yurisdiksiyasında olan vətəndaş və ya digər şəxslərə qarşı istintaq aparıldığı və ya başa çatdığı haqqında məlumat verə bilər. İlk icraat Palatasının prokurorun ərizəsi əsasında istintaqın aparılmasına icazə verdiyi hallar istisna olmaqla, bu dövlətin xahişi əsasında prokuror bu şəxslərə aid istintaqı dövlətə təhvil verir.

3. Prokurorun istintaqın dövlətə təhvil verilməsinə razılığına prokuror tərəfindən razılıq verildiyi tarixdən 6 ay müddətində və ya şəraitin kəskin halda dəyişməsi əsasında, dövlət tərəfindən qərəzsiz, lazımi dərəcədə istintaqın aparılması mümkün olmadığı halda yenidən baxıla bilər.

4. Müvafiq dövlət və ya prokuror İlk icraat Palatasının qərarına qarşı 82-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən Apelyasiya Palatasına şikayət verə bilər. Apelyasiyaya operativ qaydada baxıla bilər.

5. Prokuror 2-ci bəndə əsasən istintaqı təhvil verəndə müvafiq dövlət tərəfindən aparılan istintaq və tətbiq edilən sonrakı digər Məhkəmə təqibi tədbirlərinə dair vaxtaşırı məlumat verməsini xahiş edə bilər. Bu növ suallara cavab verərkən iştirakçı dövlətlər əsassız gecikdirmələrə yol verməməlidirlər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

6. İlk icraat Palatası qərar çıxarana qədər və ya prokuror bu maddəyə əsasən, istintaqı təhvil verdikdən sonra istənilən vaxt vacib sübutların alınması üçün unikal imkanlar olduqda və ya bu cür sübutların gələcəkdə yığılmasına ciddi təhlükə olacağı halda istisna hallarda İlk icraat Palatasından sübutların saxlanması məqsədilə istintaq aparmaq üçün icazə verilməsini xahiş edə bilər.

7. İlk icraat Palatasının bu maddəyə əsasən, çıxardığı qərarla razılaşmadıqda, dövlət 19-cu maddəyə müvafiq olaraq əlavə mühüm faktlar və şəraitin dəyişməsinə əsasən, işin icraata qəbul edilməsinə etiraz edə bilər.

Maddə 19

Məhkəmənin yurisdiksiyası və aidiyyətə dair etirazlar

1. Məhkəmə baxışında olan işə münasibətdə yurisdiksiyaya malik olmasına əmin olmalıdır. Məhkəmə 17-ci maddəyə müvafiq olaraq qərarında işin icraatına aid olmasını müəyyən edə bilər.

2. 17-ci maddədə göstərilən əsaslara görə işin icraatına aid olmamasına və ya Məhkəmənin yurisdiksiyasına dair etirazlar aşağıdakılar tərəfindən verilə bilər:

a) müttəhim və ya barəsində 58-ci maddəyə əsasən həbs orderi və ya Məhkəməyə gəlmək haqqında əmr verilmiş şəxs;

b) iş üzrə cinayət təqibi və ya istintaq aparması, yaxud cinayət təqibi və ya istintaq aparmış olması əsası ilə işə münasibətdə yurisdiksiyaya malik olan dövlət;

c) 12-ci maddəyə əsasən yurisdiksiyanı tanıması tələb olunan dövlət

3. Prokuror Məhkəmədən yurisdiksiya və ya aidiyyətə dair qərar çıxarmağı xahiş edə bilər. Yurisdiksiya və ya aidiyyətə dair məsələyə baxılarkən 13-cü maddəyə əsasən və-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ziyyəti təqdim edən, həmçinin zərərçəkmişlər də öz qeydlərini Məhkəməyə təqdim edə bilərlər.

4. Məhkəmənin yurisdiksiyası və aidiyyətə dair 2-ci maddədə göstərilmiş dövlət və ya hər hansı şəxs tərəfindən yalnız bir dəfə etiraz verilə bilər. Etiraz prosesin başlanmasına qədər və ya prosesin başlanması zamanı verilməlidir. Müstəsna hallarda Məhkəmə bir dəfədən artıq və prosesin başlamasından sonra etiraz verilməsinə icazə verə bilər. Məhkəmənin başlanğıcında və ya Məhkəmənin icazəsi ilə sonrakı mərhələdə işin icraata qəbul edilə bilməsinə dair etiraz yalnız 17-ci maddənin 1-ci bəndinin (s) yarım bəndinə əsasən verilə bilər.

5. 2-ci bəndin (b) və (s) yarım bəndlərində göstərilən dövlətlər ilk imkanda etiraz verməlidir.

6. İttihamin təsdiq edilməsinə qədər aidiyyətə və ya Məhkəmənin yurisdiksiyasına dair etirazlar İlk icraat Palatasına göndərilir. İttihamin təsdiqindən sonra onlar Məhkəmə palatasına göndərilir. Yurisdiksiyaya və aidiyyətə dair qərardan 82-ci maddəyə əsasən, Apellyasiya Palatasına şikayət verilə bilər.

7. Əgər etiraz 2-ci bəndin (b) və (s) bəndlərinə əsasən dövlət tərəfindən verilmişdirsə prokuror Məhkəmənin 17-ci maddəyə əsasən qərar qəbul etməsinə qədər istintaqı dayandırır.

8. Məhkəmənin qərar qəbul etməsinə qədər prokuror-Məhkəmədən aşağıdakılara icazə istəyə bilər:

a) 18-ci maddənin 6-cı bəndində göstərilən zəruri istintaq tədbirlərinin görülməsini;

b) şahidlərdən ərizələrin və ya ifadələrin alınmasına və ya etirazın verilməsinə qədər başlamış sübutların toplanılması və ya öyrənilməsinin davam etdirilməsini;

c) müvafiq dövlətlə əməkdaşlıq əsasında prokurorun

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

artıq 58-ci maddəyə əsasən haqqında həbs orderi xahiş etdiyi şəxsin qaçmasının qarşısının alınmasını.

9. Etirazın verilməsi, ona qədər prokuror tərəfindən görülmüş hər hansı hərəkətin, Məhkəmə tərəfindən verilmiş hər hansı order və sərəncamın həqiqiliyinə xələl gətirmir.

10. Əgər Məhkəmə 17-ci maddəyə əsasən, işin qəbulunun mümkünsüzlüyü qərarına gələrsə, prokuror əvvəllər işin 17-ci maddəyə əsasən, qəbul edilə bilinməyən hesab edilməsinin əsaslarını ləğv edən yeni halların açılmasına əmin olduqda, bu qərarın yenidən baxılmasını xahiş edə bilər.

11. Əgər prokuror 17-ci maddədə qeyd edilmiş məsələləri nəzərə alaraq, istintaqı təhvil verirsə, o, müvafiq dövlətə həmin işin icraatına dair məlumatların verilməsi xahişi ilə müraciət edə bilər. Müvafiq dövlətin xahişinə görə bu cür məlumatın məxfiliyi saxlanılır. Sonradan prokuror istintaqı davam etdirmək qərarına gəlirsə, o, bu haqda istintaqı təhvil verdiyi dövləti xəbərdar edir.

Maddə 20. Ne bis in idem

1. Bu Statutda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, heç kəs həmin şəxsin Məhkəmə tərəfindən təqsirli bilindiyi və ya bəraət verildiyi cinayətin tərkibini təşkil edən hərəkətə görə mühakimə oluna bilməz.

2. 5-ci maddədə qeyd edilmiş cinayətə görə Məhkəmə tərəfindən bir dəfə təqsirli bilinmiş və ya bəraət verilmiş heç bir şəxs digər Məhkəmə tərəfindən mühakimə edilə bilməz.

3. 6, 7 və 8 ya 8 bis maddələrə əsasən, də qadağan olunmuş hərəkətə görə digər Məhkəmə tərəfindən mühakimə edilmiş şəxs heç kəs, eyni hərəkətə görə Məhkəmə tərəfindən mühakimə edilə bilməz, əgər başqa Məhkəmədəki proses:

a) bu şəxsi Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid cinayət

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məsuliyyətindən yayındırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdursa; və ya;

b) digər əlamətlərə görə beynəlxalq hüquqla tanınmış qanuni prosedur normalara uyğun olaraq qərəzsiz və müstəqil şəkildə keçirilməmişdir və keçirildiyi qayda, mövcud şəraitdə, həmin şəxsi ədalət Məhkəməsinə vermək məqsədlərinə cavab vermirsə.

Maddə 21. Tətbiq edilən hüquq

1. Məhkəmə tətbiq edir:

a) birinci növbədə bu Statutu, cinayətin elementlərini və özünün Sübutetmə və prosedur Qaydalarını;

b) İkincisi, müvafiq hallarda, tətbiq edilə bilən beynəlxalq müqavilələri, beynəlxalq silahlı münaqişələr hüququnun ümumtanınmış prinsipləri də daxil olmaqla, beynəlxalq hüququn prinsip və normalarını;

c) bu mümkün olmadığı hallarda Məhkəmə dünyanın hüquq sistemlərinin milli qanunlarından götürülmüş ümumi prinsipləri, o cümlədən bu Statuta beynəlxalq hüquqa və beynəlxalq norma və standartlara zidd olmamaq şərti ilə adi şəraitdə bu cinayətə dair öz yurisdiksiyasını icra edə biləcək dövlətlərin milli qanunlarını tətbiq edir.

2. Məhkəmə prinsip və normaları əvvəlki qərarlarda təfsir edildiyi kimi tətbiq edə bilər.

3. Hüququn bu maddəyə əsasən, tətbiq və təfsir edilməsi beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına uyğun olmalı, 7-ci maddənin 3-cü bəndində müəyyən edilmiş gender əlamətinə görə, yaş, irq, dərinin rəngi, dil, din və ya dini etiqad, siyasi və ya digər baxışlar, milli, etnik və ya sosial mənşə, əmlak, silk və ya digər əsaslarla fərq qoyulmasına imkan verməməlidir.

+

3-CÜ HİSSƏ.

CINAYƏT HÜQUQUNUN ÜMUMİ PRINSİPLƏRİ

Maddə 22

Nullum crimen sine lege,

1. Tərəddidiyi anda Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid cinayətin tərkibini yaratmırsa, şəxs tərəddiyi əmələ görə bu Statuta əsasən cinayət məsuliyyəti daşımır.

2. Cinayətin anlayışı dəqiq şərh edilməlidir və analogiya ilə tətbiq edilməməlidir. Anlayış ikimənalı olduğu halda istintaq altında olan, barəsində Məhkəmə araşdırması aparılan və ya təqsirli bilinmiş şəxsin xeyrinə şərh edilir.

3. Bu maddə hər hansı bir əməlin bu Statutdan asılı olmayaraq beynəlxalq hüquqa əsasən cinayət kimi tövsif edilməsinə təsir etmir.

Maddə 23.

Nulla poena sine lege

Məhkəmə tərəfindən təqsirli bilinmiş şəxs yalnız bu Statutun müddəalarına müvafiq olaraq cəzalandırıla bilər.

Maddə 24.

Ratione personae. Retroaktivliyin yolverilməzliyi

1. Şəxs Statutun qüvvəyə minməsinə qədər olan əməllərə görə, bu Statuta əsasən, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz.

2. Müvafiq məsələ barəsində qəti hökm və ya qərar qəbul edilməmişdən əvvəl həmin məsələyə tətbiq edilə biləcək qanun dəyişikliyi olarsa, haqqında istintaq, Məhkəmə təhqiqatı aparılan və yaxud təqsirli hesab edilmiş şəxs üçün daha əlverişli qanun tətbiq edilir.

Maddə 25. Fərdi cinayət məsuliyyəti

1. Bu Statuta əsasən, Məhkəmə fiziki şəxslərə münasibətdə yurisdiksiyaya malikdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşən cinayəti törətmiş şəxs fərdi məsuliyyət daşıyır və bu Statuta əsasən cəzalandırılmalıdır.

3. Bu Statuta əsasən, şəxs Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətə görə cinayət məsuliyyəti daşıyır və cəzalandırılmalıdır, əgər həmin şəxs:

a) belə cinayəti fərdi şəkildə, başqa şəxslə birlikdə, və ya həmin başqa şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib edilməməsindən asılı olmayaraq, başqa şəxs vasitəsi ilə törədirsə;

b) bu cinayət törədildikdə və ya onun törədilməsinə sui-qəsd olduqda, belə cinayəti törətməyə əmr edir, təhrik edir və ya sövq edirsə;

c) həmin cinayətin törədilməsini asanlaşdırmaq məqsədi ilə əməkdaşlıq edir, təhrik edir, və yaxud onun icrası üçün vasitələrin təqdim edilməsi də daxil olmaqla, hər hansı başqa bir üsulla onun icrasına və yaxud ona sui-qəsdə kömək edirsə;

d) vahid məqsədlə fəaliyyət göstərən bir qrup şəxsin belə cinayəti törətməsinə və yaxud cinayətə sui-qəsdinə hər hansı başqa tərzdə kömək edirsə, belə kömək bilə-bilə edilməli və yaxud bu cür fəaliyyət və ya məqsəd Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətin törədilməsi ilə bağlı olduqda, cinayət fəaliyyətini və yaxud qrupun cinayətkar məqsədini dəstəkləmək məqsədi daşdıqda; yaxud qrupun cinayət törətmək niyyəti dərk edildikdə;

e) genosid cinayətinə münasibətdə, birbaşa və aşkar şəkildə başqalarını genosid törətməyə təhrik etdikdə;

f) belə cinayətin törədilməsinə sui-qəsd, onun törədilməsində mühüm addım sayılan hərəkətlər etməsinə baxmayaraq həmin şəxsin məramından asılı olmayaraq, cinayət

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

baş a çatdırılmamış qaldıqda. Bununla bərabər, şəxs cinayətin törədilməsi cəhdindən imtina edirsə və ya başqa hər hansı tərzdə cinayətin baş a çatdırılmasının qarşısını alırsa, əgər həmin şəxs tamamilə və könüllü olaraq cinayətkar məqsəddən imtina edirsə, bu Statuta uyğun olaraq cəzalandırılmamalıdır.

4. Bu Statutun fərdi cinayət məsuliyyətinə aid olan maddələrindən heç biri dövlətin beynəlxalq hüquqi məsuliyyətinə təsir etmir.

Maddə 26. 18 yaşına çatmamış şəxslər üçün yurisdiksiyanın istisna edilməsi

Məhkəmə, güman edilən cinayətin törədilmə vaxtına qədər 18 yaşına çatmamış şəxslər üzərində yurisdiksiyaya malik deyil.

Maddə 27. Vəzifə səlahiyyətlərinə əsaslanmanın yol-verilməzliyi

1. Bu Statut vəzifə mövqeyindən asılı olmayaraq bütün şəxslərə eyni dərəcədə şamil edilir. Xüsusən, hökumət və ya dövlət başçısı, hökumət və ya parlament üzvü, seçilmiş nümayəndə və ya hökumətin vəzifəli şəxsi kimi vəzifə mövqeyi bu Statuta əsasən, heç bir halda şəxsi cinayət məsuliyyətdən azad etmir və öz-özlüyündə hökmün yumşaldılması üçün əsas vermir.

2. Milli və ya beynəlxalq hüquqa əsasən, şəxsin vəzifə səlahiyyəti ilə bağlı immunitətlər və xüsusi prosessual normalar Məhkəmənin bu cür şəxslər barəsində yurisdiksiyasının həyata keçirilməsinə mane törətməməlidir.

Maddə 28. Komandir və digər rəislərin məsuliyyəti

Bu Statuta əsasən, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinin digər əsaslarına əlavə olaraq:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

1. Aşağıdakı halda hərbi komandir və ya hərbi komandir kimi səmərəli fəaliyyət göstərən şəxs, onun səmərəli komandanlığı və nəzarəti altında olan və ya şəraitdən asılı olaraq, bu şəxslərin hakimiyyəti altında və nəzarətində olan qüvvələr tərəfindən onların bu qüvvələr üzərində nəzarətin lazımı qaydada həyata keçirilməməsi nəticəsində törədilmiş, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyır:

a) həmin hərbi komandir və yaxud şəxs bu qüvvələrin cinayət törətdiklərini və ya törətmək niyyətində olduqlarını bildirdi və ya həmin şəraitdə bilməli idi;

b) hərbi komandir və ya şəxs öz səlahiyyətləri daxilində bu əməllərin törədilməsinin qarşısını almaq və ya onlara son qoymaq və ya həmin məsələləri istintaq və cinayət təqibindən ötrü səlahiyyətli orqanlara vermək üçün bütün lazımı və məntiqi tədbirləri görməmişdir.

2. Rəis və tabelçilikdə olan şəxsin 1-ci bənddə göstərilməmiş münasibətlərinə gəldikdə, rəis öz səlahiyyətlərini lazımı qaydada icra etməməsi nəticəsində, onun effektiv hakimiyyəti və nəzarəti altında olanlar tərəfindən törədilmiş Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti daşıyır, əgər:

a) rəis tabeliyində olan şəxslər tərəfindən bu cür cinayətlərin törədilməsini və ya törətmək niyyətinin olmasını bilmiş və ya bunu dəqiq əks etdirən informasiyaya şüurlu olaraq əhəmiyyət verməmişdirsə;

b) cinayətlər rəisin səmərəli məsuliyyəti və nəzarəti altına düşən fəaliyyətə toxunduqda;

c) rəis öz səlahiyyətləri çərçivəsində bu əməllərin törədilməsinin qarşısını almaq və ya onlara son qoymaq, yaxud həmin məsələləri istintaq və cinayət təqibi üçün səlahiyyətli

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

orqanlara verməkdən ötrü bütün lazımı və məntiqə uyğun tədbirlər görmədikdə.

Maddə 29. Müddətin tətbiq edilə bilməməsi

Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlər üçün heç bir müddət müəyyən edilmir.

Maddə 30. Subyektiv cəhət

1. Əgər başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, şəxs yalnız Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətin obyektiv cəhəti xarakterizə edən əlamətlərə görə o, qəsdən və şüurlu surətdə törətdikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır.

2. Bu maddənin məqsədlərinə görə, şəxs o halda qəsd etmiş olur ki:

a) əmələ münasibətdə - şəxs bu əməli törətməyə hazırlaşır;

b) nəticəyə münasibətdə - şəxs bu nəticəyə nail olmağa hazırlaşır və ya başa düşür ki, hadisələrin adi axarında o baş verəcəkdir;

3. Bu maddənin məqsədlərinə görə, “şüurlu surətdə” ifadəsi şəraitin mövcud olmasını və ya nəticənin hadisələrin adi axarında baş verəcəyini başa düşməyi ifadə edir. “Bilmək” və “bilik” müvafiq qaydada təfsir olunmalıdır.

Maddə 31. Cinayət məsuliyyətindən azad edilmə üçün əsaslar

1. Bu Statutda cinayət məsuliyyətindən azad edilmə üçün nəzərdə tutulan əsaslardan əlavə, şəxs cinayət məsuliyyətindən o hallarda azad olunur ki, onun hərəkətləri baş verən zaman:

a) şəxs öz davranışının xarakterini, yaxud qeyri-hüquqliyini dərk etmir, yaxud öz hərəkətlərini qanunun tələblərinə uyğunlaşdırmaq imkanından məhrum edən psixi xəstəlik və ya psixikasının pozulmasından əziyyət çəkir;ə;

b) əgər şəxs intoksikasiya nəticəsində Məhkəmənin yu-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

risdiksiyası altına düşən cinayət hərəkəti törədə biləcəyini, bu cür hərəkətin törədilmə təhlükəsinin olduğunu bildiyi halda könüllü surətdə özünü intoksikasiya vəziyyətinə salmamışsa və bu şəxs onu öz davranışının qeyri-hüquqiliyini və ya xarakterini dərk etmək, yaxud öz hərəkətlərini qanunun tələblərinə uyğunlaşdırmaq imkanından məhrum edən intoksikasiya vəziyyətində olmuşdursa;

c) şəxs özünü və ya başqa şəxsləri və yaxud müharibə cinayətləri zamanı özünün və ya başqa şəxslərin yaşaması üçün xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb edən əmlakı, yaxud hərbi xarakterli tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün xüsusilə zəruri əmlakı qaçılmaz və qeyri-hüquqi güc tətbiqindən bu şəxsi, və ya əmlakı təhdid edən təhlükə ilə mütənəsib üsullarla müdafiə etmək üçün düşünülmüş hərəkət etmişdirsə.

Şəxsin güc tətbiqi ilə həyata keçirilən müdafiədə iştirakı, öz-özlüyündə bu yarım bəndə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad edilmə üçün əsas ola bilməz.

d) Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayəti ehtiva etməsi təxmin edilən əməl şəxsin qarşısını almaq istədiyi ziyandan artıq ziyan vurmaq istəməməsi şərti ilə, onun və ya digər şəxslər üçün labüd ölüm təhlükəsinə, yaxud labüd bədən xəsarətlərinə, yaxud bu cür xəsarətlər yetirmənin davam etməsinə məcburi cavab reaksiyasıdırsa və bu şəxs təhlükənin aradan qaldırılması üçün vacib və düşünülmüş tədbirlər görmüşdürsə. Bu cür təhlükə:

i) ya digər şəxslər tərəfindən həyata keçirilə;

ii) ya da bu şəxsin iradəsindən asılı olmayan digər vəziyyətlərdən yarana bilər.

2. Baxdığı işlərə münasibətdə bu Statutda nəzərdə tutulan cinayət məsuliyyətindən azad edən halların tətbiq edilə bilməsini Məhkəmə müəyyən edir.

3. Məhkəmə baxışının gedişində 21-ci maddədə nəzər-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

də tutulmuş qaydada tətbiq olunan hüquqdan irəli gəlsə, Məhkəmə 1-ci bənddə göstərilməmiş digər hər hansı halı cinayət məsuliyyətindən azad edilmək üçün əsas kimi nəzərdən keçirə bilər. Bu cür əsas baxılması Sübutetmə və prosesur Qaydalarında nəzərdə tutulmalıdır.

Maddə 32. Faktda yanılma və ya hüquqda yanılma

1. Faktda yanılma yalnız həmin cinayətin zəruri subyektiv cəhətini istisna etdiyi halda cinayət məsuliyyətindən azad edilmə üçün əsas sayılır.

2. Müəyyən tip davranışların Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayət olub-olmamasına münasibətdə hüquqi səhv cinayət məsuliyyətindən azad edilmə üçün əsas deyildir. Əgər hüquqda yanılma həmin cinayətin zəruri subyektiv cəhətini istisna etdikdə və ya bu hissənin 33-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət məsuliyyətindən azad edilmə üçün əsas ola bilər.

Maddə 33. Rəislərin əmrləri və qanunun göstərişləri

1. Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərin, hökumətin və ya mülki, yaxud hərbi rəisin əmri ilə törədilməsi aşağıdakı hallar istisna olmaqla, şəxsi, cinayət məsuliyyətindən azad etmir:

a) Müvafiq hökumətin yaxud rəisin göstərişini yerinə yetirmək bu şəxsin qanuni vəzifəsidirsə;

b) Bu şəxs əmrin qeyri-qanuniliyini bilməmişdirsə və;

c) Əmr açıq-aşkar qeyri-qanuni olmamışdırsa

2. Bu maddənin məqsədlərinə görə, genosid cinayətinin və bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərin törədilməsi haqqında əmrlər açıq-aşkar qeyri-qanunidir.

4-CÜ HİSSƏ.

MƏHKƏMƏNİN TƏRKİBİ VƏ İDARƏÇİLİYİ

Maddə 34. Məhkəmə orqanları

Məhkəmə aşağıdakı orqanlardan ibarətdir:

- a) Rəyasət heyəti
- b) Apellyasiya şöbəsi, Məhkəmə şöbəsi və ilkin icraat şöbəsi:
- c) Prokuror dəftərxanası
- d) Katiblik

Maddə 35. Hakimlərin funksiyalarının yerinə yetirilməsi

1. Bütün hakimlər öz səlahiyyətlərini daimi əsaslarla yerinə yetirən Məhkəmə üzvü kimi seçilirlər və öz səlahiyyətlərinin başladığı vaxtdan bu əsaslarla öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün Məhkəmənin sərəncamında olurlar.

2. Rəyasət heyətinə daxil olan hakimlər öz funksiyalarını seçildikləri andan daimi əsaslarla yerinə yetirirlər.

3. Rəyasət heyəti Məhkəmənin işinin həcmi nəzərə alaraq Məhkəmənin hakimləri ilə məsləhətləşmələr əsasında vaxtaşırı digər hakimlərdən hansı həcmdə öz funksiyalarını daimi əsaslarla yerinə yetirmək tələb olunması barədə qərar qəbul edə bilər. Hər hansı bu cür qayda 40-cı maddənin müddəalarına ziyan gətirmir.

4. Öz funksiyalarını daimi əsaslarla yerinə yetirməsi tələb olunmayan hakimlərə maliyyə qaydaları 49-cu maddəyə uyğun olaraq tətbiq edilir.

Maddə 36. Hakimlərə qarşı irəli sürülən tələblər, hakimliyə namizədlərin irəli sürülməsi və seçilməsi

1. 2-ci bəndin tələbləri nəzərə alınmaqla Məhkəmə 18 hakimdən ibarət olur.

2. a) Rəyasət Heyəti Məhkəmənin adından çıxış edərək

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

zəruri səbəbləri göstərməklə 1-ci bənddə nəzərdə tutulan hakimlərin sayının artırılması barədə təklif qəbul edə bilər. Kətib təxirə salınmadan hər hansı bu cür təklifi bütün iştirakçı dövlətlər arasında yayır,

b) hər hansı bu cür təklif sonradan 112-ci maddəyə əsasən çağırılmış iştirakçı dövlətlərin Assambleyasının iclasında baxılmalıdır. Bu cür təklif iştirakçı dövlətlərin iclasında 2/3 səs çoxluğu ilə bəyənilsə qəbul edilmiş sayılır və iştirakçı dövlətlərin Assambleyasının qərarı ilə müəyyən olunmuş vaxtda qüvvəyə minir,

c) i) (b) yarımbəndinə uyğun olaraq iştirakçı dövlətlərin Assambleyasının növbəti iclasında hakimlərin sayının artırılması barədə təklifin qəbul edilməsindən sonra, 3-8-ci bəndlərə və 87-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, əlavə hakimlərin seçkiləri keçirilir.

ii) (b) və (s) (i) bəndlərinə müvafiq olaraq hakimlərin sayının artırılması barədə təklifin qəbul edilməsi və həyata keçirilməsindən sonra Rəyasət Heyəti öz təşəbbüsü ilə əgər Məhkəmənin işinin həcmi yol verirsə istənilən vaxt hakimlərin sayının 1-ci bənddə göstərildiyindən az olmamaq şərti ilə azaldılmasını təklif edə bilər. Bu cür təklifə (a) və (b) yarımbəndlərində müəyyən olunmuş prosedura uyğun olaraq baxılır. Bu cür təklif qəbul olunduqdan sonra hakimlərin sayı tədricən, fəaliyyətdə olan hakimlərin səlahiyyət müddətinin bitməsi vaxtı ilə zəruri həddə qədər azaldılır.

3. a) hakimlər onların namizədliyinin irəli sürüldüyü dövlətlərdə ali hakim vəzifəsinə təyin olunmaq üçün tələblərə cavab verən qərəzsiz və müstəqil, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olan şəxslər sırasından seçilir.

b) Məhkəmənin tərkibinə seçilmək üçün hər bir namizəd aşağıdakılara malik olmalıdır:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

i) cinayət və prosessual hüquq sahəsində mötəbər təcrübəyə və cinayət mühakiməsi sahəsində hakim, prokuror, vəkil və ya başqa analogi keyfiyyətdə zəruri iş təcrübəsinə;

ii) beynəlxalq humanitar hüquq, insan hüquqları kimi-müvafiq beynəlxalq hüquq sahələrində kifayət qədər təcrübəyə, həmçinin Məhkəmənin fəaliyyət predmetinə aid olan professional hüquq fəaliyyətində geniş təcrübəyə malik;

c) hər bir namizəd Məhkəmənin tərkibinə seçilmək üçün ən azı Məhkəmənin işgüzar dillərindən birini bilməli və onda sərbəst danışmalıdır.

4. a) Məhkəmənin tərkibinə seçilmək üçün namizəd bu Statutun iştirakçısı olan hər bir dövlət tərəfindən, yaxud

i) bu dövlətdə mövcud olan Məhkəmə vəzifəsinə təyin edilmək üçün namizədin irəli sürülməsinə uyğun olaraq; və ya

ii) Statutda Məhkəmənin tərkibinə namizəd irəli sürülmək üçün nəzərdə tutulan prosedurlara uyğun olaraq irəli sürülür.

Namizədin irəli sürülməsi namizədin 3-cü bənddə nəzərdə tutulmuş tələblərə hansı şəkildə cavab verməsi barədə bütün zəruri təfsilatı ilə məlumat verilən ərizə ilə müşayiət olunur.

b) seçkilər keçirilən zaman hər bir iştirakçı dövlət bu dövlətin vətəndaşı olması məcburi olmayan, lakin hər bir halda hər hansı üzv dövlətin vətəndaşı olan bir namizəd irəli sürə bilər.

c) iştirakçı dövlətlərin Assambleyası məqsədmüvafiq hesab edərsə, namizədlərin irəli sürülməsi üzrə Məsləhətləşmə Komitəsi yaradılması barədə qərar qəbul edə bilər. Komitənin tərkibi və mandatı iştirakçı dövlətlərin Assambleyası tərəfindən müəyyən edilir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

5. Seçkilərin keçirilməsi üçün namizədlərin 2 siyahısı tərtib edilir:

A siyahısı 3 (b) (i) yarımbəndlərində göstərilən tələblərə cavab verən namizədlərin adlarından ibarətdir;

B siyahısı 3 (b) (ii) yarımbəndlərdə göstərilən tələblərə cavab verən namizədlərin adlarından ibarətdir.

Hər iki siyahı üçün kifayət edən keyfiyyətlərə malik olan namizəd hansı siyahıya düşməsinə öz seçiminə görə müəyyən edə bilər. Məhkəmənin tərkibinə ilk seçkilərdə A siyahısından doqquzdan az olmayaraq, B siyahısından isə 5-dən öz olmayaraq hakimlər seçilir. Sonrakı seçkilər Məhkəmənin tərkibində A və B siyahısından keçmiş hakimlərin proporsiyalarını saxlamaq üçün keçirilir.

6. a) hakimlər 112-ci maddəyə uyğun olaraq, bu məqsədlə çağırılmış iştirakçı dövlətlərin Assambleyasının iclasında gizli səsvermə yolu ilə seçilir. 7-ci bəndin müddəalarına riayət olunmaqla, səsvermədə olan və iştirak edən üzv dövlətlərin 2/3-dən çoxunun daha artıq səsini qazanmış 18 namizəd Məhkəmənin tərkibinə seçilmiş hesab edilir.

b) əgər (a) yarım bəndində müəyyən edilmiş prosedurlara uyğun olaraq, birinci turda səsvermənin gedişində kifayət sayda hakim seçilməmişdirsə qalan yerlər dolana kimi növbəti səsvermə turları keçirilir.

7. Məhkəmənin tərkibində eyni bir dövlətin iki vətəndaşı ola bilməz. Məhkəmənin tərkibinə münasibətdə iki və daha artıq dövlətin vətəndaşı hesab edilə bilən şəxs bu şəxsin adətən öz mülki və siyasi hüquqlarından istifadə etdiyi dövlətin vətəndaşı sayılır.

8. a) iştirakçı dövlətlər hakimlərin seçilməsi zamanı Məhkəmə üzvlərinin tərkibində aşağıdakıların təmin olunmasının zəruriliyini nəzərə alır:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- i) dünyanın əsas hüquq sistemlərinin təmsil olunması;
- ii) ədalətli coğrafi təmsilçilik; və
- iii) Məhkəmənin tərkibində qadın və kişi cinslərinin ədalətli təmsilçiliyi

b) iştirakçı dövlətlər məhkəmənin tərkibində xüsusi məsələlər üzrə, o cümlədən qadınlara yaxud uşaqlara qarşı zor tətbiqinə dair məsələlər üzrə hüquqi fəaliyyət təcrübəsinə malik olan şəxslərin olmasının zəruriliyini nəzərə alır, lakin bununla məhdudlaşmırlar.

9. a) (b) yarım bəndinə əsasən, hakimlər öz vəzifələrində 9 il qalırlar və (s) yarım bəndinə və 37-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən, yenidən seçilmək hüququna malik deyillər.

b) ilk seçkilərdə hakimlərin püşkatma yolu ilə seçilən 1/3 hissəsi vəzifələrində 3 il müddətində qalırlar; hakimlərin püşkatma ilə seçilən 1/3 hissəsi vəzifələrində 6 il müddətində qalırlar, yerdə qalanlar isə vəzifələrində 9 il ərzində qalırlar.

c) (b) yarım bəndinə əsasən, 3 il müddətinə seçilmiş hakim tam müddətə yenidən seçilmək hüququna malikdir.

10. 9-cu bəndin müddəalarına baxmayaraq 39-cu maddəyə əsasən, Məhkəmə yaxud Appellyasiya Palatasına təyin edilmiş hakim həmin Palatada dinləməsi başlanılmış hər hansı Məhkəmə yaxud apellyasiya baxışının başa çatmasına qədər öz vəzifəsində qalır.

Maddə 37. Vakant yerlər

1. Vakansiyalar açılarkən onların tutulması üçün seçkilər 36-cı maddəyə uyğun olaraq keçirilir.

2. Vakansiyayı doldurmaq üçün seçilmiş hakim öz sələfinin səlahiyyət müddəti bitənədək vəzifədə qalır və əgər bu müddət 3 ildən azdırsa, 36-cı maddəyə uyğun olaraq, tam müddətə yenidən seçilə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Maddə 38. Rəyasət Heyəti

1. Sədr və sədrin birinci və ikinci müavinləri hakimlərin mütləq əksəriyyətinin səs çoxluğu ilə seçilir. Onlar öz funksiyalarını 3 il müddətində və yaxud bu müddətlərdən hansının tez bitməsindən asılı olaraq özünün hakim kimi səlahiyyətlərinin bitməsinə qədər icra edirlər. Onlar bir dəfə yenidən seçilə bilərlər,

2. Əgər sədr yoxdursa və ya kənarlaşdırılmışsa, sədrin birinci müavini sədri əvəz edir, əgər sədr və sədrin birinci müavini yoxdursa və ya kənarlaşdırılmışsa, sədrin ikinci müavini sədri əvəz edir.

3. Sədr və sədrin birinci və ikinci müavinləri Rəyasət heyətini təşkil edir və aşağıdakılara görə cavabdehlik daşıyırlar:

a) Prokuror dəftərxanası istisna olmaqla Məhkəmə işlərinin lazımı qaydada idarəçiliyi;

b) bu Statutla onun üzərinə qoyulmuş digər funksiyaların həyata keçirilməsi

4. özünün 3 (a) bəndində nəzərdə tutulmuş vəzifələrini yerinə yetirərkən Rəyasət Heyəti prokurorla fəaliyyəti əlaqələndirir və sonuncu ilə qarşılıqlı maraq kəsb edən bütün məsələlərdə razılaşmanı təmin edir.

Maddə 39. Palatalar

1. Hakimlərin seçilməsindən sonra Məhkəmə mümkün qədər tez, öz tərkibində 34-cü maddənin (b) bəndində göstərilmiş şöbələri təşkil edir. Apellyasiya şöbəsi sədr və daha 4 hakimdən, Məhkəmə şöbəsi azı 6 hakimdən və ilkin icraat şöbəsi azı 6 hakimdən ibarət olur. Hakimlərin şöbələrin tərkibinə təyin olunması hər bir şöbənin üzərinə qoyulan funksiyaların xarakteri, hər bir şöbədə cinayət hüququ və prosesi və beynəlxalq hüquq sahəsində mütəxəssis olan optimal say-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

da hakimnin ola bilməsi üçün seçilmiş hakimlərin səriştəsi və təcrübəsi nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Məhkəmə şöbəsi və ilkin icraat şöbəsi başlıca olaraq, cinayət işləri üzrə Məhkəmə araşdırmalarının aparılması sahəsində təcrübəyə malik olan hakimlərdən ibarət olur.

2. a) Məhkəmə funksiyaları hər bir şöbədə palatalar tərəfindən həyata keçirilir;

b) (i) Apellyasiya Palatası Apellyasiya şöbəsinin bütün hakimlərindən ibarət olur;

(ii) Məhkəmə Palatasının funksiyaları Məhkəmə şöbəsinin üç hakimi tərəfindən həyata keçirilir.

(iii) İlkin icraat Palatasının funksiyaları ya ilkin icraat şöbəsinin üç hakimi tərəfindən, ya da bu Statuta və Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq, bu şöbənin bir hakimi tərəfindən həyata keçirilir.

c) bu bənddə heç bir şey Məhkəmənin iş həcminin effektiv nizama salınması maraqlarını tələb edərkən, eyni zamanda birdən artıq Məhkəmə Palatasının və İlkin icraat Palatasının yaradılması imkanını istisna etmir.

3. a) Məhkəmə şöbəsi və ilkin icraat şöbəsinə təyin olunmuş hakimlər bu şöbələrdə öz funksiyalarını 8 il müddətinə və bu müddətin bitdiyi zaman müvafiq şöbədə artıq dinləmələri başlamış istənilən işə baxılmasının bitməsinə qədər yerinə yetirirlər;

b) Apellyasiya şöbəsinə təyin olunmuş hakimlər bu şöbədə öz funksiyalarını bütün səlahiyyət müddətləri ərzində həyata keçirirlər,

4. Apellyasiya şöbəsinə təyin olunmuş hakimlər öz funksiyalarını yalnız bu şöbədə həyata keçirirlər. Rəyasət Heyətinin Məhkəmənin iş həcminin effektiv nizamlanması maraqlarının tələb etməsi qənaətinə gəldikdə, heç bir hal-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

da iş üzrə ilkin icraatda iştirak etmiş hakimin eyni iş üzrə Məhkəmə palatasında dinləmələrdə iştirak etmək hüququna malik olmaması şərti ilə, bu maddədə heç bir şey Məhkəmə şöbəsinin hakiminin ilkin icraat şöbəsinə və əksinə təyin olunmasını istisna etmir.

Maddə 40. Hakimlərin müstəqilliyi

1. Hakimlər öz funksiyalarını yerinə yetirərkən müstəqildirlər.

2. Hakimlər onların hakimlik funksiyalarını yerinə yetirməyə mane olan, yaxud onların müstəqilliyinə şübhə doğura bilən heç bir fəaliyyətlə məşğul olmurlar.

3. Məhkəmənin olduğu yerdə öz funksiyalarını daimi əsaslarla yerinə yetirməsi tələb olunan hakim heç bir digər professional xarakterli işlərlə məşğul olmamalıdır.

4. 2 və 3-cü bəndlərin tətbiqinə dair istənilən məsələ hakimlərin mütləq səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Əgər bu məsələlərdən hər hansı biri bu və ya digər hakimlə bağlıdırsa, bu hakim qərar qəbul edilməsində iştirak edə bilməz.

Maddə 41. Hakimlərin işdən azad olunması yaxud kənarlaşdırılması

1. Rəyasət Heyəti Sübutetmə və prosedur Qaydalarına müvafiq olaraq hakimi öz xahişi ilə bu Statutla, üzərinə qoyulmuş funksiyaları yerinə yetirməkdən azad edə bilər.

2. a) hakim bu və ya digər əsaslarla onun qərəzsizliyinin məntiqi şübhə altına qoyula biləcəyi ilə bağlı işə baxılmasında iştirak etmir. Bunlardan başqa, əgər bu hakim əvvəllər həmin işlə Məhkəmədə hər hansı formada, yaxud milli səviyyədə bu işə aid istintaq altında olan və ya Məhkəmə təqibinə məruz qalmış şəxsin iştiraki ilə olan cinayət işi ilə bağlı olmuşsa, həmin bəndə müvafiq olaraq işə baxılmır. Hakim, həmçinin, Sübutetmə və prosedur Qaydalarında

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nəzərdə tutula bilən digər əsaslarla da işə baxılmasından kənarlaşdırılır.

b) prokuror, yaxud istintaq altında olan, yaxud haqqında Məhkəmə araşdırması aparılan şəxs bu bəndə uyğun olaraq hakimə etiraz barədə vəsatət verə bilər.

c) hakimə etirazla bağlı istənilən məsələ hakimlərin mütləq səs çoxluğu ilə həll edilir. Etiraz edilən hakimə həmin məsələ üzrə öz qeydlərini təqdim etmək hüququ verilir, lakin o qərar qəbul edilməsi prosesində iştirak etmir.

Maddə 42. Prokuror Dəftərxanası

1. Prokuror dəftərxanası Məhkəmənin ayrıca orqanı kimi müstəqil fəaliyyət göstərir. O, Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşən cinayətlər haqqında hər hansı informasiya və təqdim edilmiş situasiyaların alınmasına, onların öyrənilməsinə, Məhkəmə istintaqının və cinayət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə cavabdehlik daşıyır. Dəftərxananın əməkdaşları hər hansı xarici mənbədən göstərişlər tələb etmir və onları yerinə yetirmir.

2. Dəftərxanaya prokuror tərəfindən rəhbərlik edilir.

Prokuror şəxsi heyət, bina və onun sərəncamında olan sair ehtiyatlar da daxil olmaqla Dəftərxanaya rəhbərlik və idarəetmə üzrə bütün səlahiyyətlərə malikdir. Prokurora həmin Statuta müvafiq olaraq prokurorun yerinə yetirməli olduğu hər hansı hərəkəti yerinə yetirmək səlahiyyətinə malik olan bir və ya bir neçə prokuror müavini köməklik göstərir. Prokuror və prokuror müavini müxtəlif dövlətlərin vətəndaşları olmalıdır. Onlar tam məşğulluq əsasında işləyir.

3. Prokuror və prokuror müavinləri yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, yüksək ixtisasa malik olan və cinayət işləri üzrə təhqiqat, yaxud istintaqın aparılması sahəsində geniş praktiki təcrübəyə malik olan şəxslər olmalıdırlar. Onlar

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Məhkəmənin işgüzar dillərindən azı birini tam bilməli və onda sərbəst danışmalıdırlar.

4. Prokuror iştirakçı dövlətlər Assambleyasının üzvlərinin mütləq səs çoxluğu ilə, gizli səsvermə yolu ilə seçilir. Prokurorun müavinləri prokuror tərəfindən təqdim edilmiş namizədlər siyahısından eyni qaydada seçilirlər. Prokuror hər bir prokuror müavinini vəzifəsinə təyin olunmaq üçün 3 namizəd irəli sürür. Əgər onların seçilməsi zamanı daha qısa səlahiyyət müddəti nəzərdə tutan qərar qəbul olunmazsa, prokuror və prokuror müavinləri doqquz il müddətinə seçilirlər və yenidən seçilə bilməzlər.

5. Nə prokuror, nə də prokurorun müavinləri onların prokuror funksiyalarının yerinə yetirilməsinə mane ola bilən, yaxud onların müstəqilliyini şübhə altına alan heç bir fəaliyyətlə məşğul olmurlar. Onlar peşə fəaliyyətinin başqa heç bir növü ilə məşğul olmurlar.

6. Rəyasət heyəti prokuroru, yaxud onun müavinini onun öz xahişi ilə bu və ya digər konkret işdə iştirak etməkdən azad edə bilər.

7. Nə prokuror, nə də prokuror müavinləri hər hansı bir əsasla onların qərəzsizliyini məntiqi şübhə altına ala bilən heç bir işdə iştirak etmirlər. Əgər onlar əvvəllər bu işdə Məhkəmədə, yaxud istintaq altında olan və ya Məhkəmə təqibinə məruz qalmış şəxsə aidiyyəti olan, bu işlə əlaqəli cinayət işinə milli səviyyədə baxılarkən hər hansı keyfiyyətdə iştirak etmişdirsə, bu bəndə əsasən, onlar işdə iştirak etməkdən kənarlaşdırılır.

8. Prokuror, yaxud prokuror müavininə etirazla bağlı istənilən məsələlər Apellyasiya Palatası tərəfindən həll edilir.

a) istintaq altında olan və ya haqqında Məhkəmə baxışı aparılan şəxs istənilən vaxt bu maddədə göstərilmiş əsaslarla

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

prokurora, yaxud prokuror müaviniyə etiraz barədə vəsatətlə müraciət edə bilər.

b) prokuror və ya prokuror müavini müvafiq olaraq bu barədə öz qeydlərini təqdim edə bilər.

9. Prokuror bu məsələlərlə kifayətlənməyərək seksual zorakılıq, gender zorakılığı və uşaqlara münasibətdə zorakılıqla bağlı məsələlər də daxil olmaqla, xüsusi məsələlər sahəsində hüquq faliyyəti təcrübəsinə malik olan məsləhətçilər təyin edir.

Maddə 43. Katiblik

1. Katiblik prokurorun 42-ci maddəyə uyğun olan funksiyalarının və səlahiyyətlərinə ziyan gətirmədən, işlərin idarə olunması və Məhkəməyə xidmətin qeyri-məhkəmə aspektlərinə cavabdehlik daşıyır.

2. Katibliyə Məhkəmənin əsas inzibati vəzifəli şəxsi olan Katib rəhbərlik edir. Katib öz funksiyalarını Məhkəmə sədrinin rəhbərliyi altında həyata keçirir.

3. Katib və katibin müavini yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, yüksək təcrübəyə malik olur və Məhkəmənin işgüzar dillərindən heç olmasa birini tam bilir və onda sərbəst danışır.

4. Hakimlər iştirakçı dövlətlər Assambleyasının istənilən tövsiyəsini nəzərə almaqla, Katibi gizli səsvermə yolu ilə mütləq səs çoxluğu ilə seçir. Əgər bu cür zərurət yaranarsa və Katibin tövsiyəsi ilə hakimlər eyni qayda ilə Katibin müavini seçirlər.

5. Katib 5 illik səlahiyyət müddətinə seçilir, bir dəfə yenedən seçilə bilər və tam məşğulluq əsasında işləyir. Katibin müavini öz vəzifəsində 5 il, yaxud hakimlərin mütləq səs çoxluğu ilə müəyyən edilmiş daha qısa müddətdə qalır və o katib müaviniyə zəruri funksiyalarını yerinə yetirə bilmək əsası ilə seçilə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

6. Katib Katiblik strukturunda zərərçəkmişlərə və şahidlərə yardım göstərilməsi üzrə Qrup yaradır, bu Qrup Prokuror Dəftərxanası ilə məsləhətləşməklə Məhkəməyə gəlmiş şahidləri zərərçəkmişləri və bu cür şahidlərin ifadələri nəticəsində təhlükə gözləyən digər şəxsləri müdafiə tədbirləri və təhlükəsizlik proseduraları, məsləhətlər və digər müvafiq köməklə təmin edir. Qrupun tərkibinə seksual zorakılıq cinayətləri ilə bağlı xəsarətlər də daxil olmaqla, xəsarətlərə dair məsələlər üzrə iş təcrübəsinə malik olan əməkdaşlar daxil olurlar.

Maddə 44. Şəxsi heyət

1. Prokuror və katib öz müvafiq orqanlarına lazımı qədər təcrübəli şəxsi heyət təyin edirlər. Prokurora münasibətdə bu, müstəntiqlərin təyinatını da əhatə edir.

2. Şəxsi heyətin işə götürülməsi zamanı prokuror və katib yüksək iş qabiliyyətliliyini, səriştəliliyini və düzgünlüyünü əldə rəhbər tutur və 36-cı maddənin 8-ci bəndində əks olunmuş *mutatis mutandis* (lat. sözü olub edilmiş zəruri dəyişikliklər) kriteriyasına diqqət yetirir.

3. Rəyasət heyətinin və prokurorun razılığı ilə katib Məhkəmə heyətinin təyinatı, mükafat alması və işdən azad olunması şərtlərini ehtiva edən şəxsi heyət haqqında Əsasnamə təklif edir. Şəxsi heyət haqqında Əsasnamə iştirakçı dövlətlərin Assambleyasında bəyənilir.

4. Məhkəmə müstəsna hallarda iştirakçı dövlətlər, hökumətlərarası təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən ödənişsiz əsaslarla göndərilmiş mütəxəsislərin xidmətindən hər hansı bir orqanın işinə kömək göstərilməsi üçün istifadə edə bilər. Prokuror Prokuror Dəftərxanasının adından istənilən belə təklif qəbul edə bilər. Ödənişsiz əsaslarla göndərilmiş bu cür personal iştirakçı dövlətlər Assamb-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

leyası tərəfindən müəyyən olunmuş rəhbər prinsiplərə uyğun olaraq, işə qəbul edilir.

Maddə 45. Təntənəli öhdəlik

Bu Statuta uyğun olaraq vəzifəyə başlamazdan əvvəl hakimlər, prokuror, prokuror müavinləri, katib və katib müavini Məhkəmənin açıq iclasında öz üzərlərinə özlərinin müvafiq funksiyalarını qərəzsiz və vicdanla yerinə yetirəcəkləri barədə təntənəli öhdəlik götürürlər.

Maddə 46. Vəzifədən azad edilmə

1. Hakim, prokuror, prokuror müavini, katib yaxud katib müavini bu barədə 2-ci bəndə uyğun qərar qəbul edilərsə aşağıdakı hallarda tutduqları vəzifədən azad edilirlər:

a) Sübut etmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulduğu kimi, bu şəxsin ciddi xəətaya, yaxud bu Statut üzrə öz vəzifəsində ciddi pozuntuya yol verməsi müəyyən edildikdə;

b) həmin şəxs bu Statutla onun üzərinə qoyulan funksiyalarını yerinə yetirməyə qadir olmadıqda.

2. 1-ci bəndə əsasən hakimin, prokurorun, prokuror müavininin vəzifəsindən azad edilməsi barədə qərar gizli səsvermə ilə qəbul edilir:

a) hakimlərə münasibətdə - yerdə qalan hakimlərin 2/3 səs çoxluğu ilə qəbul edilmiş tövsiyəsilə iştirakçı dövlətlərin 2/3 səs çoxluğu ilə;

b) prokurora münasibətdə - iştirakçı dövlətlərin mütləq çoxluğu ilə;

c) prokuror müavininə münasibətdə - prokurorun tövsiyəsi ilə iştirakçı dövlətlərin mütləq səs çoxluğu ilə.

3. Katibin, yaxud katib müavininin vəzifəsindən azad edilməsi haqqında qərar hakimlərin mütləq səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

4. Bu maddəyə əsasən, bu Statutla tələb olunan vəzifə funksiyalarını yerinə yetirmək qabiliyyəti və davranışı mübahisələndirilən hakimə, prokurora, prokuror müavininə, katibə və ya katib müavininə sübutlar təqdim etmək və ya toplamaq və Sübut etmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq təqdimat vermək üçün bütün imkanlar yaradılır. Bu məsələnin digər müzakirəsində həmin şəxs iştirak etmir.

Maddə 47. İntizam tədbirləri

46-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutululardan daha az ciddi xətalara yol vermiş hakimə, prokurora, prokuror müavininə, katibə, yaxud müavininə münasibətdə Sübut etmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq intizam tədbirləri tətbiq edilir.

Maddə 48. İmtiyaz və immunitətlər

1. Məhkəmə hər bir üzv dövlətin ərazisində onun məqsədlərinə çatmaq üçün zəruri olan imtiyaz və immunitətlərə malikdir.

2. Hakimlər, prokuror, prokuror müavinləri və katib məhkəmənin fəaliyyətində iştirak edərkən, yaxud bu cür fəaliyyətə münasibətdə diplomatik nümayəndəlik başçıları nın malik olduqları imtiyaz və immunitətlərdən istifadə edirlər. Onlar tərəfindən rəsmi qaydada həyata keçirilmiş bütün hərəkətlərə, yazışmalara və danışıqlara münasibətdə Məhkəmə prosesual immuniteti onların səlahiyyət müddətləri bitdikdən sonra da saxlınır.

3. Katibin müavini, Prokuror Dəftərxanasının əməkdaşları və katibliyin əməkdaşları Məhkəmənin imtiyaz və immunitətləri haqqında sazişə uyğun olaraq, öz funksiyalarını yerinə yetirə bilmək üçün zəruri olan imtiyaz, immunitet və güzəştlərdən istifadə edirlər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

4. Məhkəmənin yerləşdiyi yerdə olması zəruri olan, müdafiəçi, ekspertlər, şahidlər və istənilən digər şəxslər Məhkəmənin imtiyaz və immunitetləri haqqında sazişə uyğun olaraq, Məhkəmənin lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan statusla təmin edirlər.

5. İmmunitet və imtiyazlardan imtina edilə bilər:

- a) hakimlərə, yaxud prokurora münasibətdə - hakimlərin mütləq səs çoxluğu ilə;
- b) katibə münasibətdə - Rəyasət Heyəti tərəfindən;
- c) prokurorun müavinlərinə və prokuror dəftərxanasının əməkdaşlarına münasibətdə - prokuror tərəfindən.
- d) katibin müavininə və Katibliyin əməkdaşlarına münasibətdə - katib tərəfindən.

Maddə 49. Məvaciblər, maddi yardımlar və xərclərin ödənilməsi

Hakimlər, prokuror, prokuror müavinləri katib və katibin müavinini iştirakçı dövlətlərin Assambleyası tərəfindən müəyyən edilmiş məvacib, yardım və xərclərin kompensasiyasını ala bilərlər. Bu məvacib və yardımların ölçüsü onların səlahiyyət müddəti bitənədək azaldıla bilməz.

Maddə 50. Rəsmi və işçi dillər

1. Məhkəmənin rəsmi dilləri ingilis, ərəb, ispan, çin, rus və fransız dilləridir. Məhkəmənin qərarları, həmçinin Məhkəmə tərəfindən baxılmış əsas məsələlər üzrə digər qərarları rəsmi dillərdə çap edilir. Sübutetmə və prosedur Qaydaları ilə müəyyən edilmiş kriteriyalara uyğun olaraq Rəyasət heyəti bu maddənin məqsədlərinə görə, Məhkəmənin hansı qərarlarının əsas məsələlər üzrə olmasını müəyyən edir.

2. Məhkəmənin işçi dilləri ingilis və fransız dilləridir. Sübutetmə və prosedur Qaydalarında digər rəsmi dillərin işgüzar dillər kimi istifadə edilə bilməsi halları müəyyən edilir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. Baxışda iştirak etmiş tərəflərdən hər hansı birinin, yaxud baxışda iştirak etməyə razılıq verilmiş dövlətin xahişi ilə, Məhkəmə həmin tərəfə və ya dövlətə Məhkəmənin fikrincə, bu cür razılığın kifayət qədər əsaslı olması şərti ilə ingilis yaxud fransız dilləri ilə yanaşı istənilən digər dildən istifadə etməyə razılıq verir.

Maddə 51. Sübutetmə və prosedur Qaydaları

1. Sübutetmə və prosedur Qaydaları iştirakçı dövlətlər Assambleyasının 2/3 səs çoxluğu ilə qəbul olunduqdan sonra qüvvəyə minir.

2. Sübutetmə və prosedur Qaydalara aşağıdakı düzəlişlər təklif edə bilərlər.

- a) istənilən iştirakçı dövlət;
- b) hakimlərin mütləq səs çoxluğu;
- c) prokuror

Bu cür düzəlişlər iştirakçı dövlətlər Assambleyasının 2/3 səs çoxluğu ilə qəbul edildikdən sonra qüvvəyə minir.

3. Sübutetmə və prosedur Qaydalarının qəbul edilməsindən sonra, Məhkəmə Sübutetmə və prosedur Qaydalarının nəzərdə tutulmadığı konkret vəziyyət ilə qarşılaşdıqda, zəruri hallarda hakimlər 2/3 səs çoxluğu ilə iştirakçı dövlətlər Assambleyasının növbəti sessiyasında, yaxud xüsusi sessiyasında onları təsdiq edənə, dəyişənə, yaxud düzəliş edənə qədər tətbiq olunan müvəqqəti qaydalar qəbul edə bilərlər.

4. Sübutetmə və prosedur Qaydaları, onlara düzəlişlər və istənilən müvəqqəti qayda, bu Statutla uyğun olmalıdır. Sübutetmə və prosedur Qaydalarına düzəlişlər, həmçinin müvəqqəti qaydalar istintaq altında olan və haqqında məhkəmə təhqiqatı aparılan, yaxud təqsirli hesab edilmiş şəxslərin ziyanına olaraq, retroactiv tətbiq olunmur.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

5. Statutla Sübutetmə və prosedur Qaydaları arasında ziddiyyət yarandıqda, Statut üstün qüvvəyə malikdir.

Maddə 52. Məhkəmənin reqlamenti

1. Bu Statuta və Sübutetmə və prosedur qaydalara uyğun olaraq, hakimlər mütləq səs çoxluğu ilə Məhkəmənin gündəlik fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün zəruri olan reqlamentlərini qəbul edirlər.

2. Reqlament hazırlanarkən və ona hər hansı düzəlişlər edilərkən prokuror və katiblə məsləhətləşmələr aparılır.

3. Reqlament və ona istənilən düzəlişlər, əgər hakimlər başqa qərar qəbul etməmişlərsə, qəbul edilən kimi qüvvəyə minir. Qəbul edildikdən dərhal sonra onlar qeydlərini etmək üçün iştirakçı dövlətlərə göndərilir. Əgər iştirakçı dövlətlərin əksəriyyəti tərəfindən 6 ay ərzində irəli sürülməzsə, onlar qüvvəsində qalırlar.

5-Cİ HİSSƏ:

İSTINTAQ VƏ CİNAYƏT TƏQİBİ

Maddə 53. İstintaqın başlanması

1. Prokuror ona təqdim edilmiş məlumatları qiymətləndirərək əgər bu Statuta müvafiq hərəkətlərin edilməsi üçün məntiqi əsasların olmamasını müəyyən etmirsə, istintaqa başlayır. İstintaqın başlanması haqqında qərar qəbul edərkən prokuror aşağıdakı məsələlərə baxır:

a) prokurorun sərəncamında olan məlumat Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətin törədilməsi və ya törədilməkdə olmasını güman etməyə məntiqi əsaslar verirmi;

b) Bu iş 17-ci maddəyə əsasən, icraata qəbul edilməlidir, yaxud icraata qəbul ediləcəkm;

c) cinayətin ağırlığı və zərərçəkmişlərin maraqlarını

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nəzərə almaqla istintaqın aparılması ədalət mühakiməsinin maraqlarına cavab verməyəcəyi barədə tutarlı əsaslar varmı;

Əgər prokuror tədbirlər görülməsi üçün məntiqi əsaslar olmamasını və onun qərarının yalnız yuxarıdakı (s) bəndində göstərilən fikirlərə əsaslanırsa, bu barədə İlk icraat Palatasına məlumat verirsə,

2. Əgər istintaq zamanı prokuror aşağıdakılara görə cinayət təqibinin başlanılması üçün kifayət qədər əsasların olmaması qənaətinə gəlirsə, nə qədər ki,

a) 58-ci maddəyə əsasən order və ya əmr tələb etmək üçün kifayət qədər hüquqi, yaxud faktiki əsaslar yoxdur;

b) iş 17-ci maddəyə əsasən, icraata qəbul edilə bilməz; yaxud

c) bütün hallar, o cümlədən cinayətin ağırlıq dərəcəsi, zərərçəkmişlərin maraqları və güman edilən cinayətkarın yaşı və yaxud bacarığı, habelə onun güman edilən cinayətdə rolu nəzərə alınmaqla, cinayət təqibi ədalət mühakiməsinin maraqlarına cavab vermir,

prokuror İlk icraat Palatasını və 14-cü maddəyə uyğun olaraq, vəziyyəti təqdim edən dövləti yaxud 13-cü maddənin (v) bəndinin müddəalarına müvafiq olaraq Təhlükəsizlik Şurasının gəldiyi nəticələr və bu cür nəticələr üçün əsaslar barədə xəbərdar edir.

3. a) 14-cü maddəyə əsasən vəziyyətin verilməsini həyata keçirən dövlət, yaxud 13-cü maddənin (b) bəndinə əsasən, Təhlükəsizlik Şurasının xahişi ilə İlk icraat Palatası 1 və ya 2-ci bəndlərə əsasən, prokurorun tədbir görməmək qərarına yenidən baxa bilər və prokurordan bu qərara yenidən baxmağı xahiş edə bilər.

b) Bundan başqa, əgər bu qərar yalnız 1 (s) və 2(s) bəndlərinin müddəalarına əsaslanmışdırsa, İlk icraat Palatası öz

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

təşəbbüsü ilə prokurorun tədbir görməmək qərarına yenidən baxa bilər. Bu halda prokurorun qərarı yalnız o halda qüvvəyə minir ki, o İlk icraat Palatası tərəfindən təsdiq edilsin.

4. Prokuror istənilən vaxt istintaqın başlanması və ya cinayət təqibi barədə qərarına yeni faktlar yaxud məlumatlar əsasında yenidən baxa bilər.

Maddə 54. İstintaq zamanı prokurorun səlahiyyət və vəzifələri

1. Prokuror:

a) Həqiqətin müəyyən olunması üçün istintaqı elə aparır ki, bu Statuta yğun olaraq, cinayət məsuliyyətinin yaranıb-yaranmaması barədə bütün faktlar və sübutlar əhatə olunsun və bu zaman həm təqsirlilik, həm də təqsirsizlik barədə halları bərabər qaydada araşdırır.

b) Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərin səmərəli istintaq və cinayət təqibini təmin etmək üçün etibarlı tədbirlər görür, bu zaman 3-cü maddənin 7-ci bəndində müəyyən edildiyi kimi gender amili, yaş və sağlamlıq vəziyyəti, habelə cinayətlərin xarakterini, xüsusən seksual zorakılıq, gender zorakılığı, yaxud uşaqlara qarşı zorakılığın xarakteri də daxil olmaqla şahidlər və zərərçəkmişlərin maraqları və şəxsi mənafələrinə riayət edir; və

c) şəxslərin bu Statutdan irəli gələn bütün hüquqlarına tam riayət edir.

2. Prokuror hər hansı dövlətin ərazisində istintaq apara bilər:

a) 9-cu hissənin müddəalarına uyğun olaraq; yaxud

b) 56-cı maddənin 3(d) bəndinə əsasən İlk icraat Palatası tərəfindən verilmiş razılığa əsasən.

3. Prokuror aşağıdakıları edə bilər:

a) sübutlar toplamaq və öyrənmək;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

b) istintaq altında olan şəxslərin, zərərçəkmişlərin və şahidlərin gəlməsini tələb etmək və onları dindirmə;

c) hər hansı dövlət, yaxud hökumətlərarası təşkilat, yaxud mexanizmi, onların müvafiq səlahiyyətləri və ya mandatlarına uyğun olaraq yardım göstərməyə əmin etmək;

d) Bu Statuta zidd olmayan hər hansı dövlət, hökumətlərarası təşkilat, yaxud şəxs tərəfindən əməkdaşlığı asanlaşdıran saziş ya müqavilələr bağlamaq;

e) əgər sənəd və məlumatı vermiş şəxs buna razılıq vermirsə, yalnız yeni sübutlar almaq məqsədilə prokuror tərəfindən gizliliyi saxlanmaq şərti ilə alınmış sənəd və məlumatın icraatın hər hansı mərhələsində açılmamasına təminat vermək;

f) hər hansı bir şəxsin müdafiəsi yaxud sübutların saxlanılması, məlumatların gizliliyinin qorunması üçün zəruri tədbirləri görmək və ya görülməsini xahiş etmək.

Maddə 55. İstintaqın gedişində şəxslərin hüquqları

1. Bu Statuta uyğun olaraq həyata keçirilən istintaqa münasibətdə şəxslər:

a) Özünə qarşı şahidlik etməyə, yaxud öz təqsirini etiraf etməyə məcbur edilməməlidir:

b) hər hansı formada məcburiyyətə, təzyiq və ya hədə-qorxuya, işgəncə yaxud digər qəddar və ya qeyri-insani, yaxud insan ləyaqətini alçaldan rəftar və ya cəzaya məruz qalmamalıdır; və

c) Əgər dindirmə bu şəxsin tam başa düşmədiyi dildə, yaxud onun danışmadığı dildə aparılırsa, pulsuz olaraq səriştəli tərcüməçinin köməyindən və ədalətlik tələblərinin qorunması üçün zəruri olan tərcümədən istifadə etməlidir;

d) əsassız saxlamaya, yaxud həbsə məruz qalmamalıdır, həmçinin Statutda müəyyən edilmiş əsaslar və prosedurlardan başqa azadlıqdan məhrum edilməyə məruz qalmamalıdır.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. Bu və ya digər şəxsin Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşən cinayəti törətməsini güman etməyə əsaslar olduqda və bu şəxs təcili olaraq ya prokuror, ya da bu Statutun 9-cu hissəsinə uyğun olaraq göndərilmiş vəsatət əsasında milli hakimiyyətlər tərəfindən dindirilməli olduğu hallarda, bu şəxs dindirmə başlayanadək ona bildirilməli olan aşağıdakı hüquqlara da malikdir;

a) dindirmə başlayanadək onun Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayəti törətməsinin güman etməyə əsaslar olması haqqında xəbərdar edilməsi;

b) bu cür susmanın təqsirlilik, yaxud təqsirsizliyin müəyyən olunmasında nəzərə alınmaması şərti ilə davam etdirilməsi;

c) öz seçimi əsasında hüquqi yardımdan istifadə etmək yaxud, əgər bu şəxs hüquqi yardımdan istifadə etmirsə, ədalət mühakiməsinin maraqlarının tələb etdiyi hallarda və əgər bu şəxs bu cür yardımın haqqını ödəmək üçün kifayət qədər imkana malik deyildirsə, istənilən halda hər hansı haqq ödəmədən ona təyin edilmiş hüquqi yardımını almaq;

d) əgər şəxs öz iradəsi ilə vəkil xidmətindən istifadə etmək hüququndan imtina etməmişdirsə, vəkilin iştirakı ilə dindirilmək

Maddə 56. İlk icraat Palatasının istintaq üçün əlverişli imkanlara münasibətdə rolu

1. a) Əgər prokuror istintaq aparılmasının gələcəkdə Məhkəmə istintaqının gedişində istifadə məqsədləri üçün əldə edilməsi mümkün olmayacaq şahid ifadələrinin, yaxud ərizələrin alınması, yaxud sübutların toplanılması və ya yoxlanılması üçün əlverişli imkan yaranması qənaətinə gəlsə bu barədə İlk icraat Palatasına xəbər verir.

b) Bu halda İlk icraat Palatası prokurorun xahiş ilə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Məhkəmə ardıcılığının və səmərəliliyinin, xüsusən müdafiə hüququnun təmin edilməsi üçün lazım olan tədbirləri görə bilər.

c) Əgər İlk icraat Palatası başqa qərar qəbul etməzsə, prokuror (a) yarım bəndində nəzərdə tutulmuş qaydada aparılmış istintaqla bağlı Məhkəmənin əmri ilə həbs edilmiş və Məhkəməyə gəlmiş şəxsin dinlənməsi mümkünlüyü ilə ona müvafiq məlumat çatdırır.

2. 1 (b) bəndində göstərilən tədbirlər aşağıdakıları ifadə edə bilər:

a) əməl edilməli olan proseduralara münasibətdə təklif və sərəncamların verilməsi;

b) işin icraatına aid protokolların aparılması barədə göstərişin verilməsi;

c) kömək göstərilməsi üçün ekspert təyin edilməsi.

d) Məhkəmənin əmri ilə həbs edilmiş və Məhkəməyə gəlmiş şəxsin müdafiəçisinə baxışda iştirak etməyə razılıq verilməsi, yaxud, həbs baş tutmamışdırsa və ya çağırılmış şəxs gəlməmişdirsə, yaxud müdafiəçi müəyyən edilməmişdirsə, baxışda iştirak etmək və müdafiənin maraqlarını təmin etmək üçün digər müdafiəçinin təyin edilməsi.

e) öz üzvlərindən birinə, yaxud ehtiyac olarsa, ilkin icraat şöbəsi yaxud məhkəmə şöbəsinin hakiminə sübutların toplanılması və saxlanması və şəxslərin dindirilməsinə dair təklif və ya sərəncam vermək və müşahidəni həyata keçirmək üçün tapşırıqlar verilməsi;

f) sübutların toplanılması və saxlanması üçün zəruri olan bu kimi digər hərəkətlər.

3. a) əgər prokuror bu maddəyə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb etmirsə, İlk icraat Palatası isə bu tədbirləri Məhkəmə baxışı gedişində müdafiənin maraq-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

larının təmin olunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən sübutların saxlanılması məqsədi ilə vacib hesab edirsə, o prokurorla bu cür tədbirlərə təkid etməməyə ciddi əsaslarının olmasına dair məsləhətləşmələr keçirir. Əgər məsləhətləşmələr nəticəsində İlkin icraat Palatası prokurorun bu cür tədbirlərin görülməsini tələb etmək istəməməsinin əsassız olması qənaətinə gələrsə İlkin icraat Palatası öz təşəbbüsü ilə bu cür tədbirləri həyata keçirə bilər.

b) İlkin icraat Palatasının bu bəndə əsasən, öz təşəbbüsü ilə hərəkət etmək qərarından prokuror tərəfindən şikayət verilə bilər. Şikayətə təxirə salınmadan baxılır.

4. 69-cu maddəyə əsasən, Məhkəmə baxışı üçün toplanılmış yaxud saxlanılan sübutların yararlılığı Məhkəmə Palatası tərəfindən müəyyən edilmiş sübut etmə qiymətinə malikdir.

Maddə 57. İlkin istintaq palatasının funksiyaları və səlahiyyətləri

1. Əgər bu Statutda başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, İlkin icraat Palatası öz funksiyalarını bu maddəyə əsasən həyata keçirir.

2. a) İlkin icraat Palatasının 15, 18, 19, 54-cü maddələrə, 61-ci maddənin 2-ci bəndinə, 72-ci maddənin 7-ci bəndinə əsasən verilmiş qərar və sərəncamları onun hakimlərinin əksəriyyət səs çoxluğu ilə qəbul edilir;

b) bütün digər hallarda İlkin icraat Palatasının hakimi əgər Sübut etmə və prosedur Qaydalarında başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, yaxud İlkin icraat Palatasının hakimlərinin səs çoxluğu ilə başqa hal qərara alınmamışdırsa, bu Statutla nəzərdə tutulan İlkin icraat Palatasının funksiyalarını həyata keçirə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. İlk icraat Palatası bu Statutla nəzərdə tutulan digər funksiyalarla yanaşı aşağıdakıları edə bilər:

a) prokurorun xahişinə əsasən, istintaqın aparılması məqsədi ilə zəruri ola bilən order və sərəncamlar vermək;

b) 58-ci maddəyə əsasən, həbs olunmuş və ya əmrə əsasən, gəlmiş şəxsin xahişi ilə 56-cı maddədə sadalanan tədbirlər də daxil olmaqla elə sərəncamlar verə, yaxud şəxsin müdafiəsinin təşkil olunmasında ona kömək etmək üçün zəruri ola biləcək 9-cu hissədə nəzərdə tutulmuş əməkdaşlıq yaratmağa kömək etmək;

c) zəruri olduğu hallarda zərərçəkmişlər və şahidlərin şəxsi həyatlarının toxunulmazlığı və qorunması, sübutların qorunması, həbs olunmuş, yaxud əmr üzrə, gəlmiş şəxslərin müdafiəsi və milli təhlükəsizliyə aid olan məlumatların qorunmasını təmin etmək:

d) əgər İlk icraat Palatası mümkün qədər müvafiq dövlətlərin rəyini nəzərə alaraq, konkret hal üzrə bu dövlətin 9-cu hissəyə uyğun olaraq əməkdaşlıq haqqında xahişin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan hər hansı orqanının, yaxud onun Məhkəmə sisteminin elementinin olmaması səbəblərdən açıq-aydın yerinə yetirə bilməməsini müəyyən etmişdirsə, prokurora iştirakçı dövlət ərazisində bu dövlət tərəfindən 9-cu hissəyə müvafiq olaraq əməkdaşlığa razılıq alınmadan istintaqa dair xüsusi tədbirlər həyata keçirməyə razılıq vermək;

e) 58-ci maddəyə əsasən həbs edilmək üçün order və ya gəlmə üçün əmr verildiyi hallarda və sübutların gücünü habelə, bu Statutda və Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulduğu qaydada maraqlı tərəflərin hüquqlarını nəzərdə almaqla, 93-cü maddənin l(1) bəndinə əsasən, o cümlədən, əsasən, zərərçəkmişlərin maraqlarına uyğun olaraq müsadirə məqsədi ilə onların mühafizə tədbirləri görülmə-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

sində əməkdaşlığını təmin etmək üçün dövlətlərə müraciət etmək.

Maddə 58. İlk icraat Palatasının həbs edilmək üçün order yaxud Məhkəməyə gəlmək haqqında əmr verməsi

1. İlk icraat Palatası prokurorun müraciəti əsasında, istintaqın başlanmasından sonra istənilən vaxt prokuror tərəfindən təqdim olunmuş bu müraciət və sübutları, yaxud digər məlumatları nəzərdən keçirərək aşağıdakıları müəyyən edərsə bu və ya digər şəxsin həbsinə order verir;

a) həmin şəxsin Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayəti törətməsini güman etməyə məntiqi əsaslar vardır; və

b) həmin şəxsin həbs edilməsi aşağıdakılara görə zəruridir:

i) Onun Məhkəmə baxışına gəlməsini təmin etmək üçün;

ii) Bu şəxsin istintaq, yaxud Məhkəmə baxışı üçün hədə-qorxu, yaxud maneçilik törətməməsini təmin etmək üçün;

iii) müvafiq hallarda şəxs tərəfindən bu cinayətin davam etdirilməsinin yaxud onunla bağlı olan, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan və eyni hallarla əlaqədar olan cinayətin törədilməsinin qarşısının alınması üçün

2. Prokurorun müraciətində aşağıdakılar göstərilir:

a) şəxsin adı və şəxsiyyətini müəyyən edən hər hansı digər müvafiq məlumat;

b) müvafiq şəxsin törətməsi güman edilən, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətə konkret istinad;

c) güman edildiyi kimi, bu cinayəti təşkil edən faktların qısa şərh;

d) müvafiq şəxsin bu cinayətləri törətməsini güman etməyə məntiqi əsas yaradan faktların və istənilən digər məlumatların xülasəsi; və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

e) prokurorun müvafiq şəxsin həbsini zəruri hesab etməsinin səbəbləri.

3. Həbs orderində aşağıdakılar göstərilir:

a) şəxsin adı və şəxsiyyətini müəyyən edən hər hansı digər müvafiq məlumat;

b) müvafiq şəxsin törədilməsi güman edilən Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətə konkret istinad;

c) güman edildiyi kimi, bu cinayəti təşkil edən faktların qısa şərhi;

4. Həbs orderi Məhkəmə başqa sərəncam verməyəndək qüvvədə qalır.

5. Həbs orderi əsasında Məhkəmə 9-cu hissəyə müvafiq olaraq, ibtidai həbs, yaxud şəxsin həbs edilməsi və onun sərəncama verilməsini tələb edə bilər.

6. Prokuror cinayətlərə istinadları dəyişdirməklə, yaxud onları digər cinayətlərə istinadlarla tamamlamaqla, İlk icraat Palatasına həbs orderində dəyişikliklər etmək xahişi ilə müraciət edə bilər. Əgər İlk icraat Palatası həmin şəxsin bu formada göstərilmiş cinayətləri törətməsini güman etməyə məntiqi əsasların olmasına inanarsa, həbs orderində müvafiq dəyişikliklər edir.

7. Həbs orderinin tələb edilməsinə alternativ kimi prokuror İlk icraat Palatasına həmin şəxsin gəlməsi barədə əmr verilməsi xahişi ilə müraciət edə bilər. Əgər İlk icraat Palatası həmin şəxsin ehtimal edilən cinayətləri törətməsini güman etməyə məntiqi əsasları olmasına və əmrin həmin şəxsin gəlməsi üçün kifayət edən tədbir olmasına əmin olarsa, əgər bu milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuşdursa, müəyyən şərtlərlə və ya heç bir şərt olmadan azadlığı məhdudlaşdıran (tutmadan fərqli) gəlmə haqqında əmr verə bilər. Əmrdə aşağıdakılar göstərilir:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- a) şəxsin adı və şəxsiyyətini müəyyən edən istənilən digər məlumat;
- b) şəxsin gəlməsinin dəqiq tarixi;
- c) həmin şəxsin törətməsi güman edilən Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətə konkret istinad; və
- d) bu cinayəti təşkil etməsi güman edilən faktların dəqiq xülasəsi

Gəlmə haqqında əmr bilavasitə müvafiq şəxsə təqdim edilir.

Maddə 59. Həbsdə saxlama dövlətində həbs etmə proseduru

1. Hər hansı şəxsin ibtidai həbsi və yaxud həbs edilib təhvil verilməsi barədə xahiş almış dövlət dərhal müvafiq şəxsin öz qanunvericiliyinə və 9-cu hissənin müddəalarına uyğun olaraq həbs edilməsi üçün addımlar atır.

2. Həbsə məruz qalmış şəxs dərhal bu dövlətin qanunvericiliyinə uyğun olaraq aşağıdakıların müəyyən edilməsi üçün həbsdə saxlanıldığı dövlətin səlahiyyətli məhkəmə orqanına təhvil verilir:

- a) order bu şəxsə münasibətdə verilmişdirmi;
- b) bu şəxs müvafiq prosedurlara əməl olunmaqla həbs edilmişdirmi; və
- c) bu şəxsin hüquqları qanunla mühafizə olunmuşdurmu.

3. Həbs olunan həbsdə saxlanıldığı dövlətin səlahiyyətli orqanlarına Məhkəməyə verilənə qədər müvəqqəti azadlığa buraxılması üçün vəsatət verə bilər.

4. Hər hansı bu cür vəsatətə baxarkən həbsdə saxlanılma yerinin dövlətinin səlahiyyətli orqanı güman edilən cinayətin ağırlığı nəzərə alınmaqla, müvəqqəti azad etməyə haqq qazandıran fəvqaləhdə və müstəsna halların mövcud ol-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ması, həbsdə saxlanma yeri dövlətinin bu şəxsin Məhkəməyə verilməsi öhdəliyinin yerinə yetirə bilməsini təmin edən etibarlı təminatların olmasını nəzərdən keçirir. Həbsdə saxlama yeri dövlətinin səlahiyyətli orqanı həbs orderinin 58-ci maddənin 1-ci bəndinin (a) və (b) yarımbəndlərinə müvafiq şəkildə verilib-verilməməsi məsələsinə baxa bilməz.

5. İlk icraat Palatası müvəqqəti azadlığa buraxılma haqqında istənilən vəsatət bardə xəbərdar edilir və həbsdə saxlama yeri dövlətinin səlahiyyətli orqanına tövsiyələr verir. Həbsdə saxlama yeri dövlətinin səlahiyyətli orqanı qərarını çıxaranadək bu tövsiyələri, o cümlədən bu şəxsin qaçmasının qarşısının alınması üzrə tədbirlərə dair istənilən tövsiyəni tam həcmdə nəzərə alır.

6. Əgər şəxs müvəqqəti azad olunursa İlk icraat Palatası bu cür müvəqqəti azad etmənin statusuna dair vaxtaşırı məruzələr tələb edə bilər.

7. Həbsdə saxlama yeri dövlətinin, şəxsi Məhkəməyə vermək haqqında qərarının çıxarılmasından sonra həmin şəxs mümkün qədər tez Məhkəməyə təqdim edilir.

Maddə 60. Məhkəmədə ilkin icraat

1. Şəxsin Məhkəməyə verilməsi, yaxud könüllü və ya gəlmə haqqında əmrə əsasən, Məhkəməyə gəlməsindən sonra İlk icraat Palatası şəxsə onun törətməsi güman edilən cinayətlər barəsində və Məhkəmə baxışının başlanmasına qədər həbsdən müvəqqəti azad edilmə haqqında, vəsatət vermək hüququ da daxil olmaqla, bu Statutla nəzərdə tutulmuş hüquqları barədə məlumat verilməsinə əmin olur.

2. Haqqında həbs orderi verilmiş şəxs Məhkəmə baxışının başlanmasına qədər müvəqqəti olaraq həbsdən azad edilmə haqqında vəsatət verə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Əgər İlkın icraat Palatası 58-ci maddənin 1-ci bəndi ilə müəyyən edilmiş şərtlərin yerinə yetirilməsinə əmin olarsa, şəxs həbsdə qalmaqda davam edir. Əgər İlkın icraat Palatası onların yerinə yetirilməsinə əmin deyilsə, o bu şəxsi müəyyən şərtlərlə və ya heç bir şərt olmadan azad edir.

3. İlkın icraat Palatası vaxtaşırı bu şəxsin azad edilməsi və ya onun həbsdə saxlanılması haqqında qərarlarına baxır və bunu prokurorun və ya bu şəxsin xahişi ilə istənilən vaxt edə bilər, əgər, o, bu cür nəzərdən keçirmədən sonra dəyişmiş şəraitin tələb etməsinə əmin olarsa, həbsdə saxlama, həbsdən azad etmə, yaxud həbsdən azad etmə şərtlərinə dair qərarlarını dəyişə bilər.

4. İlkın icraat Palatası prokuror tərəfindən istintaqın əsassız yubadılmasına görə Məhkəmə baxışına qədər heç kəsin uzun müddət əsassız olaraq həbsdə saxlanılmamasını təmin edir. Bu cür yubanmalar yarandıqda Məhkəmə şəxsin müəyyən şərtlərlə, yaxud heç bir şərt olmadan həbsdən azad edilməsi barədə məsələyə baxa bilər.

5. Zərurət yarandıqda, İlkın icraat Palatası həbsdən azad edilmiş şəxsin iştirakını təmin etmək üçün həbsə order verə bilər.

Maddə 61. Məhkəmə baxışının başlanmasına qədər ittihamın təsdiq edilməsi

1. 2-ci bəndin müddəalarına əsasən, şəxsin Məhkəməyə təhvil verilməsi yaxud onun özünün könüllü şəkildə Məhkəməyə gəlməsindən sonra qanunla müəyyən olunmuş müddət ərzində İlkın icraat Palatası prokurorun əsasında məhkəmə baxışının keçirilməsinə nail olmağa çalışdığı ittihamın təsdiqi ilə bağlı dinləmələr keçirir. Dinləmələr prokurorun və müttəhimin, habelə onun müdafiəçisinin iştirakı ilə aparılır.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. İlk icraat Palatası prokurorun xahişi, yaxud özünün təşəbbüsü ilə prokurorun əsasında Məhkəmə baxışını keçirməyə çalışdığı ittihamın təsdiq edilməsi üçün dinləmələri aşağıdakı hallarda müttəhim olmadan həyata keçirə bilər:

a) şəxs özünün Məhkəmədə iştirak etmək hüququndan istifadə etməkdən imtina etmişdir, yaxud:

b) həmin şəxsə qarşı irəli sürülən ittihamlar və bu ittihamların təsdiqi üçün dinləmələrin keçirilməsinə öz münasibəti barədə məlumat verilməsindən ötrü Məhkəməyə gəlməsinin təmin edilməsi üçün bütün məntiqi addımlar atıldığı halda şəxsin gizləndiyi və ya onun olduğu yeri müəyyən etmək mümkün olmadıqda;

Əgər İlk icraat Palatası bunun ədalət mühakiməsinin maraqlarına cavab verməsini müəyyən edərsə, göstərilən hallarda bu cür şəxslər müdafiəçi vasitəsilə təmsil oluna bilərlər.

3. Bu şəxs dindirməyə qədər məntiqi müddət ərzində:

a) prokurorun əsasında şəxsi Məhkəməyə cəlb etməyə çalışdığı ittihamnaməni əks etdirən sənədlərin surətlərini alır; və

b) prokurorun dinləmələr zamanı hansı sübutlardan istifadə etmək istəməsi barədə xəbərdar edilir.

İlkin icraat Palatası məlumatın dinləmələr üçün açılması barədə sərəncam verə bilər.

4. Dinləməyə qədər prokuror istintaqı davam etdirə bilər və istənilən ittihamı dəyişdirə və ya çıxara bilər. Dinləməyə qədər müttəhimə ittihamda istənilən dəyişiklik və çıxarma barəsində məntiqi məlumat verilir. İttihamın çıxarılması zamanı prokuror İlk icraat Palatasına bunun səbəbləri barədə məlumat verir.

5. Dinləmələr zamanı prokuror ittihamın hər bir bəndini həmin şəxsin ittiham olunduğu cinayəti törətməsini gü-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

man etmək üçün ciddi əsasların müəyyən edilməsi üçün kifayət qədər sübutlarla müdafiə etməlidir. Prokuror sənədlərə və ya sənədlərin xülasəsinə əsaslanaraq Məhkəmədə ifadə verməsi gözlənilən şahidləri çağırmağa bilər.

6. Dinləmənin gedişində şəxs aşağıdakıları edə bilər:

- a) ittihama etirazını bildirmək;
- b) prokurorun təqdim etdiyi sübutlara etiraz etmək; və
- c) sübutlar təqdim etmək.

7. İlk icraat Palatası dinləmələr əsasında həmin şəxsin ittiham olunduğu hər bir cinayəti etməsini güman etməyə ciddi əsaslar yaradan kifayət qədər sübutların olub-olmamasını müəyyən edir. Öz qərarına əsaslanaraq İlk icraat Palatası:

a) kifayət qədər sübutlar müəyyən etdiyi ittihamları təsdiq edir və bu şəxsi təsdiq olunmuş ittihamlarla bağlı Məhkəmə baxışının həyata keçirilməsi üçün bu və ya digər Məhkəmə palatasına verir.

b) kifayət qədər sübutlar müəyyən etmədiyi ittihamları təsdiq etmir;

c) dinləmələri saxlayır və prokurordan aşağıdakıların mümkünlüyünə baxmağı xahiş edir;

i) bu və ya digər konkret ittihama münasibətdə əlavə sübutların təqdim edilməsi yaxud istintaqın davam etdirilməsi; və ya

ii) təqdim edilmiş sübutların Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan digər cinayətlərin törədilməsi faktını müəyyən etməsini güman etdikdə, ittihamın dəyişdirilməsi.

8. Əgər İlk icraat Palatası ittihamı təsdiq etmirsə bu prokurora sonradan bu ittihamın təsdiq edilməsi barədə əlavə sübutlarla yenidən müraciət etməyə mane olur.

9. İttihamın təsdiq edilməsindən sonra və Məhkəmə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

baxışının başlanmasına qədər prokuror İlkın icraat Palatasının razılığı və müttəhimə xəbər verilməsindən sonra, ittihamı dəyişə bilər. Əgər prokuror əlavə ittiham irəli sürmək, yaxud ittihamı daha ciddi ittihamla əvəz etmək istəyirsə, onda bu maddəyə əsasən bu ittihamların təsdiq edilməsi üçün dinləmələr keçirilməlidir. Məhkəmə baxışının başlanmasından sonra prokuror Məhkəmə Palatasının razılığı ilə ittihamı çıxara bilər.

10. Əvvəllər verilmiş istənilən order İlkın icraat Palatası tərəfindən təsdiq olunmamış, yaxud prokuror tərəfindən geri götürülmüş istənilən ittihamla münasibətdə qüvvəsini itirir.

11. Bu maddəyə əsasən, ittihamların təsdiq edilməsindən sonra Rəyasət heyəti 8-ci bənd və 64-cü maddənin 4-cü bəndinə əsasən, sonrakı araşdırmalar üçün cavabdehlik daşıyır və İlkın icraat Palatasının bu cür araşdırmaya aidiyyəti olan və onun gedişində yerinə yetirilən hər hansı funksiyalarını həyata keçirən Məhkəmə Palatasını yaradır.

6-CI HİSSƏ.

MƏHKƏMƏ BAXIŞI

Maddə 62. Məhkəmə baxışının yeri

Əgər başqa qərar qəbul edilməsə, Məhkəmə baxışının yeri məhkəmənin olduğu yerdir.

Maddə 63. Müttəhimin iştirakı ilə məhkəmə baxışı

1. Müttəhim məhkəmə baxışında iştirak edir.

2. Əgər Məhkəmə baxışında iştirak edən müttəhim Məhkəmə baxışının gedişini pozmaqda davam edərsə, Məhkəmə Palatası müttəhimi kənarlaşdırır və ona zəruri olduğu hallarda əlaqə vasitələrindən istifadə etməklə Məhkəmə zalından kənar olmaqla baxışın gedişini izləmək və müdafiəsinə göstərişlər vermək imkanı yaradır. Göstərilən tədbir-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lər yalnız müstəsna hallarda digər müəyyən tədbirlər nəticə vermədikdə və ciddi zərurət olan müddət ərzində xüsusi hallara münasibətdə tətbiq edilir.

Maddə 64. Məhkəmə palatasının funksiya və səlahiyyətləri

1. Məhkəmə Palatasının bu maddədə nəzərdə tutulan funksiyaları və səlahiyyətləri bu Statuta və Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

2. Məhkəmə Palatası təhqiqatın ədalətli və sürətli olması və müttəhimin hüquqlarının tam təmin olunması, zərərçəkmiş və şahidlərin hüquqlarının mütləq qorunması zərurətinin nəzərə alınmasını təmin edir.

3. İşin bu Statuta uyğun olaraq dinlənilməsi üçün təyin olunmasından sonra işə baxmaq üçün təyin olunmuş Məhkəmə Palatası:

a) tərəflərlə məsləhətləşir və təhqiqatın ədalətli və sürətli həyata keçirilməsi üçün zəruri olan prosedurlar qəbul edir;

b) Məhkəmə baxışının gedişində istifadə olunacaq dili və ya dilləri müəyyən edir; və

c) bu Statutun hər hansı digər müddəalarına əməl etməklə, Məhkəmə baxışına lazımi qaydada hazırlaşmaq üçün buna qədər açılmamış sənədlərin, yaxud informasiyaların Məhkəmə baxışının başlamasına qədər açılmasını nəzərdə tutur.

4. Əgər bu ona öz funksiyalarının effektiv və düzgün yerinə yetirmək üçün tələb olunursa, Məhkəmə Palatası İlkin icraat Palatasına, yaxud zəruri olduqda, İlkin icraat şöbəsinin sərəncamında olan digər hakiminə ilkin məsələləri verə bilər.

5. Müvafiq hallarda Məhkəmə Palatası tərəflərə xəbərdarlıq etməklə birdən çox müttəhimə qarşı ittihamın birləşdirilməsi, yaxud ayrılması barədə sərəncam verə bilər,

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

6. Məhkəmə Palatası Məhkəmə baxışının başlamasına qədər və ya Məhkəmə baxışının gedişində öz funksiyalarının həyata keçirərkən zəruri olduqda:

a) İlkin icraat Palatasının 61-ci maddənin 11-ci bəndində göstərilmiş istənilən funksiyalarını həyata keçirir;

b) zəruri olduqda bu Statutda göstəriləni qaydada dövlətlərin köməyindən istifadə etməklə şahidlərin gəlməsi və onların ifadə verməsini, həmçinin sənədlərin və digər sübutların təqdim edilməsini tələb edir;

c) gizli məlumatların yayılmamasını təmin edir;

d) Məhkəmə baxışına qədər toplanılmış, yaxud Məhkəmə baxışının gedişində tərəflərin təqdim etdikləri sübutlara əlavə sübutların təqdim edilməsi haqqında sərəncam verir;

e) müttəhimin, şahidlərin və zərərçəkmişlərin müdafiəsini təmin edir; və

f) işə aid olan istənilən digər məsələ barəsində qərar çıxarır.

7. Məhkəmə baxışı açıqdır, lakin Məhkəmə Palatası 68-ci maddədə nəzərdə tutulan məqsədlər, yaxud sübut kimi təqdim edilməli olan həssas, yaxud gizli məlumatın qorunması üçün xüsusi hallarda bəzi iclasların qapalı keçirilməsinin tələb olunduğunu müəyyən edə bilər.

8. a) Baxış başlayarkən Məhkəmə palatası müttəhimə bundan əvvəl İlkin icraat Palatasında təsdiq edilmiş ittihamnaməni oxuyur. Məhkəmə Palatası müttəhimin ittihamın mahiyyətini başa düşməsinə əmin etməlidir. O, müttəhimə 65-ci maddəyə əsasən, öz təqsirini etiraf etmək, yaxud öz təqsirsizliyini bəyan etmək imkanı verir.

b) Məhkəmə baxışının gedişində sədrlik edən hakim təhqiqatın aparılmasına dair, o cümlədən onun düzgün və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

qərəzsiz aparılmasının təmin olunması üçün göstərişlər verə bilər. Sədrlik edən hakimin bütün göstərişlərinə əməl etməklə, tərəflər bu Statutun müddəalarına uyğun olaraq sübutlar təqdim edə bilərlər.

9. Məhkəmə Palatası xüsusi olaraq, tərəflərdən birinin vəsətəti yaxud öz təşəbbüsü ilə:

a) sübutların aidiyyəti yaxud uyğunluğu haqqında qərar çıxarır;

b) dinləmələrin gedişində qaydanın qorunması üçün bütün zəruri tədbirləri görür

10. Məhkəmə Palatası aparılması və saxlanılması Katibə həvalə edilmiş prosesin gedişini tam əks etdirən müvafiq Məhkəmə baxışı protokolunun tərtib edilməsini təmin edir.

Maddə 65. Təqsirini etiraf etmə halında qüvvədə olan prosedura

1. Müttəhim 64-cü maddənin 8 (a) bəndinə əsasən, öz təqsirini etiraf etdikdə Məhkəmə Palatası aşağıdakıları müəyyən edir:

a) müttəhim özünü təqsirli bilməsinin xarakterini və nəticələrini dərk edirmi;

b) bu etiraf müttəhim tərəfindən müdafiəçisi ilə uzunmüddətli məsləhətləşmələrdən sonra könüllü edilmişdirmi; və

c) təqsirini boynuna alma işin aşağıdakılarda ifadə olunmuş halları ilə təsdiq olunurmu:

1) prokuror tərəfindən təqdim edilmiş və müttəhimin etiraf etdiyi ittihamları əks etdirən sənədlərdə;

ii) prokuror tərəfindən təqdim olunmuş ittihamı gücləndirən və müttəhimin qəbul etdiyi istənilən materiallarda; və

iii) prokurorun, yaxud müttəhimin təqdim etdikləri istənilən digər sübutlarda, məsələn şahid ifadələrində

2) əgər Məhkəmə Palatası 1-ci bənddə göstərilən şərtlərə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

əməl olunması qərarına gələrsə, öz təqsirini boynuna almağı haqqında etiraf edilmiş cinayətin törədilməsini sübut etmək üçün lazım olan mühüm əhəmiyyətli halları müəyyən edən təqdim olunmuş bütün əlavə sübutlarla birlikdə baxır və müttəhim bu cinayətin törədilməsinə görə məhkum edə bilər.

3) əgər Məhkəmə Palatası 1-ci bənddə göstərilən şərtlərə əməl olunması qənaətinə gəlmirsə, o cinayəti etiraf etmir və bu halda o bu Statutla nəzərdə tutulmuş işə baxılmasının adi prosedurlarına əsasən, Məhkəmə təhqiqatının davam etdirilməsi haqqında sərəncam verir və bu işi digər Məhkəmə Palatasına verə bilər.

4. Əgər Məhkəmə Palatası ədalət mühakiməsinin maraqlarının, xüsusən, zərərçəkmişlərin maraqlarının, işin hallarının daha geniş şərh olunmasını tələb etməsi qənaətinə gələrsə aşağıdakıları edə bilər:

a) prokurora şahid ifadələri də daxil olmaqla əlavə sübutların təqdim olunması xahişi ilə müraciət edə; yaxud

b) Bu Statutla nəzərdə tutulan işə baxılmasının adi prosedurlarına əsasən Məhkəmə təhqiqatının davam etdirilməsinə sərəncam verə bilər və bu zaman o təqsirin etiraf olunmadığına istinad edərək, işi başqa Məhkəmə Palatasına verə bilər.

5. prokuror və müdafiə arasında ittihamın dəyişdirilməsi, təqsirini boynuna alma yaxud təyin edilməli olan cəza barədə hər hansı müzakirə Məhkəmə üçün məcburi deyildir.

Maddə 66. Təqsirsizlik prezumpsiyası

1. Hər kəs onun təqsiri qanunla sübut olunana qədər təqsirsiz hesab edilir.

2. Müttəhimin təqsirini sübut etmək vəzifəsi prokurorun üzərinə düşür.

3. Müttəhimə məhkum etmək üçün Məhkəmə əmin ol-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

malıdır ki, müttəhim təqsirlidir və bu məntiqi əsaslarla şübhə doğurmur.

Maddə 67. Müttəhim hüquqları

1. Hər hansı ittihamın araşdırılması zamanı müttəhimin bu Statutun müddəaları nəzərə alınmaqla, açıq dinləmələr, qərəzsiz şəkildə aparılan ədalətli dinləmələr və tam bərabərlik əsasında aşağıdakı təminatlara hüququ var:

a) ona elan edilən ittihamın məzmunu, əsasları və xarakteri barədə müttəhimin tam şəkildə başa düşdüyü və danışdığı dildə təcili qaydada və ətraflı məlumat almaq;

b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün lazımı vaxta və imkana malik olmaq, habelə seçdiyi müdafiəçi ilə konfidensiallıq şəraitində, sərbəst ünsiyyətdə olmaq;

c) əsassız ləngimələr olmadan mühakimə olunmaq;

d) 63-cü maddənin 2-ci bəndinə əsasən, öz iştiraki ilə mühakimə olunmaq və özünü şəxsən və ya təyin etdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə müdafiə etmək, əgər müdafiəçisi yoxdursa bu hüquq barədə məlumatlandırılmaq, ədalət mühakiməsinin maraqlarının tələb etdiyi və onun müdafiəçisinin xidmət haqqını ödəmək imkanı olmadıqda hər bir haqla Məhkəmənin ona təyin etdiyi müdafiəçiyə malik olmaq;

e) onun əleyhinə ifadələr vermiş şahidlərə suallar vermək və bu şahidlərin dindirilməsi, habelə onun əleyhinə ifadə verən şahidlər üçün mövcud olan şərtlərlə, onun xeyrinə ifadə verən şahidlərin çağırılması və dindirilməsi hüququna malik olmaq. Müttəhim həmçinin öz müdafiəsi üçün arqumentlər gətirmək və bu Statuta əsasən, digər müvafiq sübutlar təqdim etmək hüququna malikdir;

f) Məhkəmədə işə baxılması üçün yaxud Məhkəməyə təqdim edilmiş sənədlərin tərtib edilməsi zamanı istifadə edilmiş dil müttəhimin tam həcmdə başa düşdüyü və onun da-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

nışdığı dil deyilsə, Məhkəmə baxışının ədalətlik tələblərinə cavab verməsi üçün zəruri olan tərcümələr almaq və pulsuz olaraq səriştəli tərcüməçinin köməyindən istifadə etmək;

g) ifadə verməyə, yaxud özünü təqsirli bilməyə məcbur edilməmək və bu cür susmanın təqsirlilik yaxud təqsirsizliyin həll edilməsinə təsir etməməsi şərti ilə susmağa davam etmək;

h) and qəbul etmədən öz müdafiəsi üçün yazılı və şifahi bəyanatlarla çıxış etmək; və

i) əksini sübut etmək vəzifəsindən, yaxud təkzib etmək vəzifəsindən azad olmaq.

2. Bu Statutda nəzərdə tutulmuş istənilən digər informasiyanın açılmasına əlavə olaraq, prokuror mümkün qədər tez olmaqla, sərəncamı və nəzarəti altında olan, onun fikrincə müttəhimin təqsirsizliyini təsdiq edən, yaxud təsdiq etməli olan, yaxud təqsirini yüngülləşdirən, yaxud ittiham sübutlarının həqiqiliyinə təsir edə bilən halların olması barədə sübutları müdafiəyə təqdim edir. Bu bəndin tətbiqinə dair istənilən şübhələr məhkəmə tərəfindən həll edilir.

Maddə 68. Zərərçəkmişlərin və şahidlərin mühafizəsi və onların baxışda iştirakı

1. Məhkəmə zərərçəkmişlərin və şahidlərin şəxsi həyatının və layaqətlərinin toxunulmazlığı, fiziki və psixi rifahının, təhlükəsizliyinin qorunması üçün etibarlı tədbirlər görür. Bu zaman Məhkəmə bütün müvafiq amilləri, o cümlədən yaş, 7-ci maddənin 3-cü bəndində müəyyən edildiyi kimi gender amili, sağlamlığının vəziyyətini, habelə cinayətin xarakterini, lakin bununla məhdudlaşmamaqla, cinayətin seksual zorakılıq, gender zorakılıqlı yaxud uşaqlara münasibətdə zorakılıqları əhatə etməsi hallarını nəzərə alır. Prokuror xüsusi olaraq bu cinayətlərə görə istintaqın aparıl-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ması və cinayət təqibinin həyata keçirilməsi zamanı bu cür tədbirlər görür. Bu tədbirlər müttəhimin hüquqlarına ziyan vurmamalı, yaxud onunla ziddiyyət təşkil etməməli, habelə Məhkəmə baxışının ədalətli və qərəzsiz aparılmasına ziyan vurmamalıdır.

2. 67-ci maddədə nəzərdə tutulmuş dinləmələrin açıq aparılması prinsipindən istisna kimi, Məhkəmə Palatası zərərçəkmişlərin və şahidlərin yaxud müttəhimlərin müdafiəsi üçün baxışın istənilən hissəsini in camera (qapalı) apara bilər, yaxud sübutların elektron və ya digər xüsusi vasitələrlə təqdim edilməsinə icazə verə bilər. Xüsusi olaraq, seksual zorakılığın qurbanları yaxud zərərçəkmiş və ya şahid uşaqlarından söhbət getdikdə, əgər Məhkəmə bütün hallar, o cümlədən bu cür şahid yaxud zərərçəkmişlərin fikri nəzərə alınmaqla başqa göstəriş verməmişdirsə bu cür tədbirlər görülür.

3. Məhkəmə məhkəmə baxışının əlverişli hesab etdiyi mərhələlərində müttəhimin hüquqlarına və məhkəmə baxışının ədalətli və qərəzsiz aparılmasına ziyan vurmaması və ziddiyyət təşkil etməməsi şərti ilə zərərçəkmişlərin şəxsi mənafeələrinə toxunulmuş olduğu hallarda onların fikirlərini və ehtiyatlılığını təqdim etməyə icazə verə və onlara baxa bilər. Məhkəmə bunu haqlı hesab etdiyi hallarda bu cür fikir və ehtiyatlılıq Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq, zərərçəkmişlərin qanuni nümayəndələri tərəfindən bəyan edilə bilər.

4. Zərərçəkmişlərə və şahidlərə kömək göstərilməsi üzrə qrup prokurora və məhkəməyə 43-cü maddənin 6-cı bəndində qeyd olunmuş müvafiq müdafiə tədbirləri, təhlükəsizliyin təmin olunması proseduraları, məsləhətlərin verilməsi və digər köməklikləri tövsiyə edə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

5. Bu Statuta əsasən, sübutların və məlumatların açılması hər hansı şahid yaxud onun ailə üzvlərinin təhlükəsizliyi üçün ciddi təhlükə yarada bildiyi hallarda prokuror iş üzrə dinləmələrin başlamasına qədər olan istənilən prosesual hərəkətlərin həyata keçirilməsi məqsədilə bu sübut və məlumatları açmaya və bunun əvəzində onların xülasəsini təqdim edə bilər. Göstərilən tədbirlər elə həyata keçirilməlidir ki, bu müttəhimin hüquqlarına və Məhkəmə baxışının ədalətli və qərəzsiz aparılmasına zidd olmasın və ziyan vurmasın.

6. Dövlət onun qulluqçuları, yaxud nümayəndələrinin mühafizəsini təmin edən zəruri tədbirlərin, habelə konfidensial və həssas məlumatların qorunması üzrə tədbirlərin görülməsi haqqında xahişlə müraciət edə bilər.

Maddə 69. Sübutlar

1. İfadə verməyə başlamazdan əvvəl hər bir şahid Sübut etmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq öz üzərinə düzgün ifadə vermək vəzifəsi götürür.

2. 68-ci maddədə, yaxud Sübut etmə və prosedur Qaydalarında göstərilən tədbirlərlə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa şahidlər Məhkəmə iclasında şəxsən ifadə verirlər. Məhkəmə həmçinin bu Statutun müddəalarına əməl olunması şərti ilə və Sübut etmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq, şahid ifadələrinin viva voce (şifahi) yaxud video və ya audio texnikanın köməkliliyi ilə yazılmış halda verilməsinə, habelə sənədlərin yaxud məktubluların təqdim edilməsinə icazə verə bilər. Bu tədbirlər müttəhimin hüquqlarına zidd olmamalı və ona ziyan vurmamalıdır.

3. Tərəflər 64-cü maddəyə uyğun olaraq, işə aidiyyəti olan sübutlar təqdim edə bilərlər. Məhkəmə həqiqətin müəyyən edilməsi üçün zəruri hesab etdiyi bütün sübutların təqdim edilməsini tələb etmək hüququna malikdir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

4. Məhkəmə Sübuetmə və prosedur Qaydalarına müvafiq olaraq, digər hallarla yanaşı, onların qüvvəsini, həmçinin bu sübutların Məhkəmə baxışının ədalətli aparılmasına, yaxud şahidlərin ifadələrinin ədalətli qiymətləndirilməsinə vura biləcəyi zərəri nəzərə almaqla hər hansı sübutların aidiyyəti barədə qərar çıxara bilər.

5. Məhkəmə Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulmuş konfidensiallıq imtiyazına hörmət edir və əməl edir.

6. Məhkəmə hamıya məlum olan faktların sübut edilməsini tələb etmir, lakin onları Məhkəmə qaydasında nəzərə ala bilər.

7. Bu Statutun müddələrinin və ya beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarının pozulması nəticəsində alınmış sübutlar yolverilməz hesab edilir; Əgər:

a) pozuntu sübutun həqiqiliyinə ciddi şübhələr vardırsa; yaxud

b) sübutun qəbul edilməsi ədalətli aparılması ilə bir araya sığmırsa və ona ciddi ziyan vurursa.

8. Dövlətlər tərəfindən toplanılmış sübutların uyğunluğu, yaxud aidiyyəti ilə bağlı məsələni həll edərkən Məhkəmə bu dövlətin milli qanunvericiliyinin tətbiqinə münasibətdə qərar çıxarmamalıdır.

Maddə 70. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə qarşı cinayət

1. Məhkəmə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə qarşı qəsdən törədilmiş aşağıdakı cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyaya malikdir:

a) 69-cu maddənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, düzgün ifadə vermək öhdəliyi götürdükdən sonra yalan ifadələr verilməsi;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

b) bilə-bilə yalan yaxud saxtalaşdırılmış sübutlar təqdim edilməsi;

c) şahidə hüquqazidd təsir göstərmə, şahidin iştirakına və ya ifadə verməsinə mane olma, ifadə verməsinə görə şahiddən əvəz çıxmaq üçün ona təzyiq göstərmək, yaxud sübutları məhv etmə, saxtalaşdırma və ya bu sübutların toplanılmasına mane olma;

d) vəzifəli şəxsi öz vəzifəsini yerinə yetirməməyə, yaxud lazımsız qaydada yerinə yetirməyə inandırmaq, yaxud məcbur etmək məqsədi ilə Məhkəmənin vəzifəli şəxsinə maneə yaratmaq, onu qorxutmaq, yaxud ona qeyri-qanuni təsir göstərmək;

e) bu və ya digər vəzifəli şəxsin öz vəzifələrini yerinə yetirməsinə görə əvəz çıxmaq kimi Məhkəmənin vəzifəli şəxsinə təsir göstərmək;

f) Məhkəmənin vəzifəli şəxsi kimi öz rəsmi vəzifəsi ilə əlaqədar olaraq hədə-qorxu ilə tələb etmə, yaxud rüşvət alma;

2. Məhkəmənin bu maddəyə əsasən, cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyasının həyata keçirilməsini tənzimləyən prinsip və prosedurları Sübut etmə və prosedur Qaydalarında ifadə olunanlarla eyni olmalıdır. Məhkəməyə bu maddə üzrə onun təhqiqatına beynəlxalq yardım göstərilməsi şərtləri tələb olunan dövlətin daxili qanunvericiliyi ilə nizama salınır.

3. Hər hansı şəxsin təqsirli bilinməsi haqqında qərar çıxararkən Məhkəmə Sübut etmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq cərimə, yaxud beş ildən artıq olmayaraq azadlıqdan məhrum etmə qaydasında cəza, yaxud bu və ya digərini eyni zamanda təyin edə bilər.

4. a) hər bir iştirakçı dövlət onun vətəndaşı tərəfindən, yaxud ərazisində törədilmiş istintaqın aparılması və məhkəmə icraatının həyata keçirilməsinə qarşı yönəlmiş bu mad-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

dədə nəzərdə tutulan ədalət mühakiməsinə qarşı cinayətlərə görə özünün cəza tədbirlərini müəyyən edən cinayət qanunvericiliyini tətbiq edir.

b) Məhkəmənin xahişi ilə iştirakçı dövlət bunu əhəmiyyətli hesab etdiyi halda, işi Məhkəmə təqibi üçün öz səlahiyyətli orqanına verir. Həmin orqanlar bu işləri diqqətlə təhlil edir, onlara baxılmasının səmərəliliyi üçün lazımi ehtiyat ayırırlar.

Maddə 71. Məhkəmədə qeyri-qanuni davranışa görə sanksiya

1. Məhkəmə, məhkəmədə iştirak edən şəxsləri qeyri-qanuni davranışlarına görə, o cümlədən baxışı pozmağa, yaxud onun sərəncamlarını yerinə yetirməkdən qəsdən imtina etməyə görə azadlıqdan məhrum etmədən başqa Məhkəmə zalından müvəqqəti, yaxud daimi kənarlaşdırma, cərimə, yaxud Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulan digər müvafiq tədbirlər kimi inzibati tədbirlərlə cəzalandıra bilər.

2. 1-ci bənddə göstərilən tədbirlərin tətbiqini nizama salan prosedurlar Sübutetmə və prosedur Qaydalarında müəyyən olunur.

Maddə 72. Milli təhlükəsizliyə toxunan məlumatların mühafizəsi

Bu maddə dövlətin rəyinə əsasən, onun məlumat, yaxud sənədlərinin açılmasının milli təhlükəsizlik maraqlarına ziyan gətirə biləcəyi hər bir halda tətbiq olunur. Bu cür hallar özündə 56-cı maddənin 2 və 3-cü bəndlərinin, 61-ci maddənin 3-cü bəndinin, 64-cü maddənin 3-cü bəndinin, 67-ci maddənin 2-ci bəndinin, 68-ci maddənin 6-cı bəndinin, 87-ci maddənin 6-cı bəndinin və 93-cü maddənin müddəalarının şamil olunduğu halları, habelə Məhkəmə baxışının bu cür açma haqqında məsələ qaldırılma biləcəyi istənilən mərhələsində meydana çıxan halları əks etdirir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Bu maddə, həmçinin informasiya və ya sübutları təqdim etmək üçün müraciət edilmiş şəxs açmanın dövlətin milli təhlükəsizlik maraqlarına ziyan vruması əsası ilə bundan imtina etdiyi və ya həmin məsələni dövlətə təqdim etdiyi və maraqlı dövlətin onun fikrincə, açmanın onun milli təhlükəsizlik maraqlarına ziyan gətirə biləcəyini təsdiq etdiyi halda da tətbiq edilir.

Bu maddədə heç bir hal 54-cü maddənin 3 (e) və (f) bəndinə əsasən, tətbiq edilən konfidensiallıq tələblərinə, yaxud 73-cü maddənin tətbiqinə ziyan gətirmir.

Əgər hər hansı dövlətə dövlətin informasiya və ya sənədlərinin açılması, yaxud yəqin ki, Məhkəmə baxışının hər hansı mərhələsində açılacağı məlum olursa və onun fikrincə, onların açılması onun milli təhlükəsizlik maraqlarına ziyan vura bilərsə, dövlət məsələnin həmin maddəyə uyğun olaraq həllinə nail olmaq üçün müdaxilə etməyə haqlıdır.

Əgər hər hansı dövlətin mülahizəsinə görə informasiyanın açılması onun milli təhlükəsizlik maraqlarına ziyan vurmuşsa, bu dövlət şəraitdən asılı olaraq, prokuror, müdafiə yaxud İlk icraat Palatası və ya Məhkəmə Palatası ilə qarşılıqlı şəkildə həmin məsələnin əməkdaşlıq əsasında həll olunması üçün bütün məntiqi tədbirləri görür. Bu cür tədbirlər özündə aşağıdakıları əks etdirir:

- a) sorğunun dəqiqləşdirilməsi yaxud modifikasiyası;
- b) Məhkəmənin tələb olunan informasiyanın yaxud sübutun aidiyyəti üzrə, yaxud hətta aidiyyəti olsa belə, sübutun sorğu edilən dövlətdən başqa digər mənbədən alınma bilməsi üzrə qərar çıxarması;
- c) informasiya yaxud sübutların digər mənbələrdən, yaxud digər formada alınması; yaxud.
- d) ümumiləşdirilmiş yaxud işlənmiş informasiyanın

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

təqdim edilməsi, açmaya məhdudiyyətlərin qoyulması, in camera yaxud ex parte baxışdan istifadə olunması, yaxud bu Statut və Qaydalara uyğun olaraq digər mühafizə tədbirləri də daxil olmaqla, kömək göstərilməsinin şərtləri barədə razılaşma.

6. Əgər həmin məsələnin əməkdaşlıq əsasında nizam salınması üçün məntiqli tədbirlər görülmüşdürsə və dövlət informasiya və ya sənədin onun milli təhlükəsizlik maraqlarına ziyan vurmadaan açılması və ya təqdim olunmasına imkan verən üsul və şərtlərin olmaması güman edilirsə, əgər bu motivlərin şərh olunması öz-özlüyündə bu cür ziyana səbəb olursa öz qərarının konkret motivlərini göstərməklə, bu barədə prokurora yaxud Məhkəməyə məlumat verir.

7. Əgər Məhkəmə sonradan müvafiq sübutların işə aid olmasını və müttəhimin təqsirinin yaxud təqsirsizliyinin müəyyən edilməsi üçün zəruriliyini müəyyən edərsə aşağıdakı tədbirləri görə bilər;

a) əgər informasiyanın və ya sənədin açılması 9-cu hissəyə əsasən əməkdaşlıq haqqında xahişə uyğun olaraq yaxud 2-ci bənddə göstərilən halla əlaqədar olaraq istənilərsə və dövlət 93-cü maddənin 4-cü bəndinə uyğun olaraq etiraz üçün səbəblər gətirmişdirsə:

i) Məhkəmə 7-ci bəndin (a) (ii) yarımbəndində göstərilən hər hansı qərarı çıxarmazdan əvvəl müvafiq hallarda in camera və ex parte dinləmələri də daxil olmaqla dövlətin arqumentlərinin dinlənməsi məqsədi ilə növbəti məsləhət-ləşmələrin aparılması haqqında sorğu göndərə bilər;

ii) əgər Məhkəmə sorğu edilən dövlətin müvafiq işin hallarında 93-cü maddənin 4-cü bəndi üzrə etiraz üçün əsas-lara istinad etməklə Statut üzrə öhdəliklərə zidd hərəkət etməsi qənaətinə gələrsə Məhkəmə öz qərarı üçün əsasları

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

göstərməklə müvafiq məsələni 87-ci maddənin 7-ci bəndinə əsasən verə bilər; və

iii) Məhkəmə müttəhimin işi üzrə Məhkəmə baxışının gedişində bu və ya digər faktın olması və ya olmaması üzrə müvafiq hallarla əsaslandırılıla bilən nəticələr çıxara; yaxud

b) bütün digər hallarda:

i) açma haqqında sərəncam vermək; yaxud

ii) açma haqqında qərar Məhkəmə tərəfindən qəbul olunmadıqda müttəhimin iş üzrə Məhkəmə baxışının gedişində müvafiq hallarda bəraət qazandıra bilən bu və ya digər faktın olub-olmaması üzrə nəticələr çıxarmaq.

Maddə 73. Üçüncü tərəflərin informasiya və sənədləri

Əgər Məhkəmə hər hansı dövlət, hökumətlərarası təşkilat, yaxud beynəlxalq təşkilat tərəfindən iştirakçı dövlətə konfidensiallıq şərti ilə açılmış və onun sərəncamında, ixtiyarında, yaxud nəzarəti altında olan informasiya və ya sənədin təqdim olunması xahişi ilə müraciət edirsə, onda üzv dövlət bu cür informasiya və ya sənədin açılması üçün, informasiya və ya sənədi açılan tərəfin razılığını alır. Əgər belə tərəf iştirakçı dövlətdirsə, o ya bu cür sənədin, yaxud informasiyanın açılmasına razılıq verir, ya da sənədin və ya informasiyanın 72-ci maddənin müddəalarına əməl etməklə açılması məsələsini nizama salmaq vəzifəsini üzərinə götürür. Əgər bu cür tərəf qismində bu Statutun iştirakçısı olmayan dövlət çıxış edirsə və məlumatın və ya sənədin açılmasına razılıq verməkdən imtina edirsə, sorğu verilən dövlət Məhkəməni bu tərəf qarşısında konfidensiallığa əməl etməyə münasibətdə əvvəllər üzərinə götürdüyü öhdəlik nəticəsində bu sənədi və ya informasiyanı təqdim edə bilməyəcək vəziyyətdə olması barədə xəbərdar edir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Maddə 74. Qərar qəbul edilməsinə tələblər

1. Məhkəmə Palatasının bütün hakimləri məhkəmə baxışının hər bir mərhələsində və bütün iclaslarda iştirak edirlər. Rəyasət heyəti ayrı-ayrı hallarda mövcud imkanları nəzərdə almaqla Palatanın bu üzvü artıq iştirak edə bilmədikdə Məhkəmə Palatası üzvünü əvəz edən bir və ya daha çox ehtiyat hakimlər təyin edir.

2. Məhkəmənin qərarı onun sübutları və işin bütün gedişini qiymətləndirməsi əsasında qəbul edilir. Qərar ittihamı nəzərdə tutan sənədlərdə, yaxud ittihamı nəzərdə tutan sənədlərə hər hansı düzəlişlərdə ifadəsini tapmış fakt və hallardan kənara çıxmamalıdır. Məhkəmə öz qərarını yalnız ona təqdim edilmiş və Məhkəmə baxışının gedişində nəzərdən keçirilmiş sübutlarla əsaslandırılmalıdır.

3. Məhkəmə öz qərarını yekdilliklə qəbul etməyə çalışır, bu, mümkün olmadıqda isə qərar hakimlərin əksəriyyəti tərəfindən qəbul edilir.

4. Məhkəmə Palatasının iclası gizli saxlanılır.

5. Qərar yazılı formada çıxarılır və Məhkəmə Palatasının nəticələrinin sübutlar və rəylər əsasında tam və əsaslandırılmış şərhini ehtiva edir. Çıxarılan qərar vahid olur. Yekdilliyin olmadığı halda Məhkəmə Palatasının qərarı çoxluğun və azlığın rəyini əks etdirir. Qərar və ya onun xülasəsi açıq iclasda elan olunur.

Maddə 75. Zərərçəkmiş dəymiş ziyanın ödənilməsi

1. Məhkəmə zərərçəkmiş dəymiş ziyanın ödənilməsi və ya reabilitasiya, kompensasiya, restitusiya da daxil olmaqla zərərçəkmişə aid olan prinsipləri müəyyən edir. Bu əsasla Məhkəmə daxil olmuş xahişlərə cavab olaraq, yaxud müstəsna hallarda öz təşəbbüsü ilə öz qərarında zərərçəkmişlərə yaxud onlara münasibətdə vurulmuş ziyan, zərər və

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

xərclərin miqyas və ölçüsünü müəyyən edə bilər və hansı prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərməsini bəyan edir.

2. Məhkəmə bilavasitə məhkum edilmiş şəxsin zərərçəkmişə yaxud zərərçəkmişlərə münasibətdə reabilitasiya, kompensasiya və restitusiya da daxil olmaqla dəymiş ziyanın lazımı formada ödəməsi haqqında qərar çıxara bilər. Müvafiq hallarda Məhkəmə 79-cu maddədə nəzərdə tutulmuş məqsədli fonda ziyanın ödənilməsi qaydasında məbləğlərin verilməsi haqqında qərar çıxara bilər.

3. Bu maddəyə uyğun olaraq qərar çıxarmazdan əvvəl Məhkəmə müttəhimdən, zərərçəkmişdən, digər maraqlı şəxslərdən, yaxud maraqlı dövlətlərdən, yaxud onların adından təqdimat tələb edə və onları nəzərə ala bilər.

4. Bu maddəyə əsasən, öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Məhkəmə şəxsin məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşən cinayətdə təqsirli bilinməsi haqqında qərar çıxardıqdan sonra, onun bu maddəyə əsasən, çıxara biləcəyi istənilən qərarın icrası üçün 93-cü maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq tədbirlərin görülməsindən ötrü zərurət olub-olmamasını müəyyən edə bilər.

5. Əgər 109-cü maddənin müddəaları bu maddəyə tətbiq oluna bilərsə, iştirakçı dövlət bu maddəyə əsasən çıxarılmış qərarı icra edir.

6. Bu maddədə heç nə beynəlxalq, yaxud milli hüquqa müvafiq olaraq zərərçəkmişlərin hüquqlarını məhdudlaşdıran hal kimi təfsir oluna bilməz.

Maddə 76. Cəzanın təyin olunması

1. Müttəhimin təqsiri müəyyən olunduğu hallarda, Məhkəmə Palatası cəzanın təyin edilməsinə aidiyyəti olan məhkəmə baxışı zamanı təqdim edilmiş sübutlar və verilmiş təqdimatları nəzərə almaqla müvafiq cəza təyin edilməsi haqqında məsələyə baxır.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. 65-ci maddənin müddəalarının tətbiq edildiyi hallar istisna olmaqla, cəzanın təyin edilməsinə aidiyyəti olan məhkəmə baxışı zamanı təqdim edilmiş sübutlar və verilmiş təqdimatları nəzərə almaqla, Məhkəmə Palatası Məhkəmə baxışının sonuna qədər öz təşəbbüsü ilə və Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq, prokurorun, yaxud müttəhimin xahişi ilə hökmən cəza təyin olunması üçün aidiyyəti olan istənilən əlavə sübutları və təqdimatları dinləmək üçün əlavə məhkəmə dinləmələri keçirə bilər.

3. 2-ci bəndin tətbiq olunduğu hallarda 75-ci maddəyə əsasən, verilmiş istənilən ərizə və təqdimatlar 2-ci maddədə qeyd olunan əlavə dinləmələrin gedişində yaxud zəruri hallarda hər hansı yeni dinləmələrin gedişində baxılır.

4. Hökm açıq və lazım olduqda müttəhimin iştirakı ilə elan edilir.

7-Cİ HİSSƏ. CƏZA TƏDBİRLƏRİ

Maddə 77. Tətbiq olunan cəza tədbirləri

1. Məhkəmə 110-cu maddəni nəzərə almaqla bu Statutun 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə aşağıdakı cəza tədbirlərindən birini təyin edə bilər:

a) illərin sayı ilə hesablanan, ən çoxu 30 ili aşmamaqla müəyyən müddətdə azadlıqdan məhrumetmə, yaxud

b) cinayətin müstəsna ağır xarakteri və onu törətməkdə təqsirli bilinmiş şəxsin fərdi keyfiyyətlərinə görə buna bəraət qazandırıldığı hallarda ömürlük həbs cəzası.

2. Azadlıqdan məhrumetmə ilə yanaşı Məhkəmə aşağıdakıları təyin edə bilər:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

a) Sübutetmə və prosedur Qaydaları ilə nəzərdə tutulmuş kretiriyalara əsasən cərimə;

b) üçüncü şəxslərin bona fide hüquqlarına ziyan gətirmədən cinayət nəticəsində düzünə və ya yanakı yolla əldə edilmiş gəlirlər, əmlak və aktivlərin müsadirə edilməsi.

Maddə 78. Cəza tədbirlərinin müəyyən edilməsi

1. Cəza tədbirlərinin müəyyən olunması zamanı Məhkəmə Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq cinayətin ağırlığı və məhkumun şəxsiyyəti kimi amilləri nəzərə alır.

2. Azadlıqdan məhrumetmə formasında cəza təyin edərkən Məhkəmə bu cür müddət varsa məhkəmənin qərarı üzrə ibtidai həbsdə saxlama müddətini hesaba alır. Məhkəmə cinayətin əsasında duran əməllə əlaqədar olaraq başqa cür həbsdə olmanın hər hansı müddətini hesaba ala bilər.

3. Əgər şəxs birdən çox cinayətə görə məhkum edilsə, Məhkəmə hər bir cinayətə görə ayrıca cəzanı və azadlıqdan məhrumetmənin müddəti cəmini göstərməklə ümumi cəzanı təyin edir. Bu müddət ayrılıqda təyin olunmuş ən sərt cəzada nəzərdə tutulmuş müddətdən az olmamalı və 30 il azadlıqdan məhrumetmə cəzasından, yaxud 77-ci maddənin 1-ci bəndinin (b) yarım bəndinə uyğun olaraq ömürlük azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzadan ağır olmamalıdır.

Maddə 79. Məqsədli fond

1. İştirakçı dövlətlər Assambleyasının qərarı ilə Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərdən zərərçəkmişlərin və bu cür zərərçəkmişlərin ailələrinin maraqları naminə məqsədli fond yaradılır.

2. Məhkəmə cərimələr yaxud müsadirələr yolu ilə götürülmüş pul vəsaitləri və digər əmlakın məqsədli fonda verilməsi haqqında sərəncam verə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. Məqsədli Fond iştirakçı dövlətlər Assambleyasının müəyyən etdiyi kriteriyalara uyğun olaraq idarə olunur.

Maddə 80. Milli qanunlara və milli səviyyədə cəza tədbirlərinin tətbiq edilməsinə ziyan vurulmaması

Statutun bu hissəsində heç bir şey dövlətlərin milli qanunvericiliklə müəyyən edilmiş cəza tədbirlərini, yaxud dövlətlərin bu hissədə müəyyən edilmiş cəza tədbirlərini nəzərdə tutmayan qanunlarını tətbiq etməsinə toxunmur.

8-Cİ HİSSƏ.

ŞİKAYƏT VƏ TƏKRAR BAXIŞ

Maddə 81. Bəraət haqqında qərardan, təqsirli bilinmə haqqında qərardan və hökmdən şikayət

1. 74-cü maddəyə uyğun olaraq qəbul edilmiş qərardan Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq aşağıda nəzərdə tutulmuş qaydada şikayət verilə bilər:

a) Prokuror aşağıdakı əsaslardan hər hansı birinə əsasən apellyasiya verə bilər:

- I) prosesual səhv;
- II) faktda səhv; və ya
- iii) hüquqda səhv;

b) təqsirli bilinmiş şəxs yaxud bu şəxsin adından prokuror aşağıdakı əsaslardan hər hansı biri ilə apellyasiya verə bilər:

- i) prosesual səhv;
- ii) faktda səhv;
- iii) hüquqda səhv; və ya
- iv) məhkəmə baxışının və ya qərarın ədalətli olmasına, yaxud bu baxışa və ya qərara inama təsir edən istənilən digər əsas.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. a) Sübutetmə və Prosedur Qaydalarına uyğun olaraq prokuror və ya təqsirli bilinmiş şəxs çıxarılmış hökmün törədilmiş cinayətlə uyğun olmaması əsasına görə hökmdən şikayət verə bilər.

b) əgər Məhkəmə hökmə şikayət qaydasında yenidən baxarkən təqsirli bilinmə haqqında qərarın qismən və ya tamamilə ləğv edilməsinə əsasların olması qərarına gələrsə, prokurora və təqsirli bilinmiş şəxsə 81-ci maddənin 1-ci bəndinin (a) və (b) yarımbəndlərinə əsasən əsasları təqdim etməyi təklif edə bilər və 83-cü maddəyə uyğun olaraq təqsirli bilinmə haqqında qərar çıxara bilər;

c) şikayət qaydasında yalnız təqsirli bilinmə haqqında qərara baxıldıqda Məhkəmə hökmünün 2(a) bəndinə əsasən yüngülləşdirilməsi üçün əsaslar olması qərarına gələrsə, belə hallarda eyni prosedura tətbiq edilir;

3. a) Məhkəmə Palatası başqa sərəncam vermədikdə apellyasiyaya baxılmasına qədər təqsirli bilinmiş şəxs həbsdə qalır;

b) prokurorun apellyasiya ilə əlaqədar azad etmənin aşağıdakı 9 (c) yarımbəndində nəzərdə tutulmuş şərtlərə əməl etməklə həyata keçirdiyi hallar istisna olmaqla, təqsirli bilinmiş şəxsin həbsdə qalma müddəti ona təyin olunmuş azadlıqdan məhrum etmə müddətini aşarsa o azad edilir;

c) bəraət haqqında qərar çıxarıldıqda, müttəhim aşağıdakılara əməl edilməklə dərhal azad edilir:

i) müstəsna hallarda konkret qaçma təhlükəsi, verilmiş ittihamın ciddiliyi və apellyasiyanın müvəffəqiyyətlə başa çatması ehtimalını nəzərə almaqla prokurorun xahişi ilə apellyasiyaya baxılana qədər müqəssirin həbsdə saxlanması müddətini uzada bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ii) Məhkəmə Palatasının (c) (i) yarım bəndinə əsasən, çıxardığı qərardan Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq şikayət verilə bilər.

4) 3(a) və (b) yarımbəndlərinə əməl etməklə qərarın və ya hökmün icrası apellyasiya verilməsi və şikayət qaydasında icraatın aparılması üçün nəzərdə tutulmuş müddətdə dayandırıla bilər.

Maddə 82. Digər qərarlardan şikayət

1. Hər bir tərəf Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq aşağıdakı qərarların hər hansı birindən şikayət verə bilər:

a) yurisdiksiyaya və yaxud münasiblik şərtinə aid qərarlar;

b) istintaq altında olan yaxud haqqında məhkəmə baxışı keçirilən şəxslərin azad edilməsinə icazə verən, yaxud bunu qadağan edən qərarlar;

c) İlkin icraat Palatasının 56-cı maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən, öz təşəbbüsü ilə hərəkət etmək qərarları;

d) məhkəmə baxışının ədalətli və tez aparılmasına, onun nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə biləcək, yaxud İlkin icraat Palatası və ya Məhkəmə Palatasının mövqeyincə, Apellyasiya Palatasının təxirəsalınmaz qərar qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq işin təhqiqatında əhəmiyyətli irəliləyişə səbəb ola biləcək məsələlərə aid qərarlar,

2. İlkin icraat Palatasının 57-ci maddəsinin 3(d) bəndinə əsasən, çıxardığı qərardan İlkin icraat Palatasının razılığı ilə prokuror yaxud maraqlı dövlət şikayət verə bilər. Bu cür apellyasiyaya təxirəsalınmaz qaydada baxılmalıdır.

3. Əgər Apellyasiya Palatası Sübutetmə və prosedur Qaydalarına müvafiq olaraq, xahişə əsasən, bu barədə qərar

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

çıxarmırsa, şikayət öz-özlüyündə baxışın dayandırılmasına səbəb olmur.

4. Zərərçəkmişin nümayəndəsi, məhkum edilmiş və ya 73-cü maddəyə uyğun olaraq qəbul edilmiş qərar nəticəsində ziyan çəkmiş bona fide mülkiyyətçi Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulmuş qaydada ziyanın ödənilməsi haqqında qərardan şikayət edə bilər.

Maddə 83. Apellyasiya icraatı

1. İcraatın 81-ci maddəyə və bu maddəyə uyğun olaraq aparılması məqsədi ilə Apellyasiya Palatası Məhkəmə palatasının bütün səlahiyyətlərinə malikdir.

2. Əgər Apellyasiya Palatası şikayət verilən məhkəmə baxışının qərar və ya hökmə inamı şübhə altına qoya biləcək dərəcədə ədalətsiz olması yaxud şikayət verilmiş qərar və ya hökmün çıxarılması zamanı faktda, yaxud hüquqda ciddi səhvlər, yaxud prosesual pozuntulara yol verilməsi qənaətinə gəlirsə, o, aşağıdakıları edə bilər:

- a) qərarı və ya hökmü dəyişdirər və ya ləğv edə bilər;
- b) başqa Məhkəmə palatasında yeni Məhkəmə baxışının aparılması haqqında sərəncam verə bilər.

Bu məqsədlərlə Apellyasiya Palatası işin faktiki tərəfi ilə əlaqədar məsələni aydınlaşdırmaq və sonradan Apellyasiya Palatasına müvafiq rəy təqdim etmək məqsədi ilə ilkin Məhkəmə Palatasına qaytara, yaxud məsələnin aydınlaşdırılması üçün özü sübutlar tələb edə bilər. Əgər qərar və ya hökmdən yalnız məhkum edilmiş və ya bu şəxsin adından prokuror şikayət edirsə, onda bu qərar və ya hökm şəxsin ziyanına dəyişdirilə bilməz.

3. Əgər hökmdən şikayət verilən zaman Apellyasiya Palatası çıxarılmış hökmün törədilmiş cinayətə müvafiq ol-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

maması nəticəsinə gəlirsə, hökmü 7-ci hissəyə uyğun olaraq dəyişdirə bilər.

4. Apellyasiya Palatasının qərarı hakimlərin səs çoxluğu ilə qəbul edilir və açıq iclasda elan edilir. Qərarında onun çıxarılmasının əsasları göstərilir. Yekdillik olmadığı halda Apellyasiya Palatasının qərarında çoxluğun və azlığın rəyi şərh olunur, lakin hər bir hakim hüquqi məsələ üzrə xüsusi yaxud narazı rəylə çıxış edə bilər.

5. Apellyasiya Palatası öz qərarını bəraət verilmiş yaxud təqsirli bilinmiş şəxsin iştirakı olmadan elan edə bilər.

Maddə 84. İttiham hökmünə və ya hökm üzrə cəzaya yenidən baxılması

1. Təqsirli bilinmiş şəxs yaxud onun ölümündən sonra əri və ya arvadı, valideynləri, yaxud müttəhimin ölümü zamanı yaşayan, təqsirli şəxsin tanıdığı hər hansı bir şəxsin adından prokuror Apellyasiya Palatasına ittiham hökmünün çıxarılması haqqında yekun qərara, yaxud hökm üzrə cəzaya aşağıdakı əsaslarla yenidən baxmaq üçün vəsatət verə bilər:

a) yeni sübutlar tapılmışdır, hansı ki:

1) Məhkəmə baxışı zamanı olmamışdır və onların olmasına görə məsuliyyət tamamilə və ya qismən ərizə ilə müraciət etmiş tərəfin üzərinə qoyula bilməz; və

2) kifayət qədər vacibdir, belə ki, onlar məhkəmə baxışının gedişində gətirilmiş olsaydı başqa qərarın çıxarılmasına gətirib çıxara bilərdi.

b) Məhkəmə baxışının gedişində nəzərə alınmış və ittihamedicinin hökmün əsli olduğu həlledici sübutun yalan, qondarma və ya saxtalaşdırılmış olmasına dəlilət edən yeni faktlar tapılmışdır;

c) ittihamedicinin hökmün çıxarılmasında və ya ittihamın təsdiq edilməsində iştirak etmiş bir hakim, yaxud bir neçə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hakim həmin işə baxarkən bu hakimi və ya bu hakimləri 46-cı maddəyə uyğun olaraq vəzifəsindən kənarlaşdırmaq üçün əsas verən, kifayət qədər ağır xəyata yaxud öz vəzifələrinin ciddi pozulmasına yol vermişlər.

2. Əgər Apellyasiya Palatası əsassız hesab edirsə vəsatəti rədd edir. Əgər o vəsatətin mahiyyət üzrə əsas olmasını müəyyən edərsə, zəruri hallarda aşağıdakıları edə bilər:

- a) yenidən ilk Məhkəmə palatasını toplamaq;
- b) yenidən Məhkəmə palatası formalaşdırmaq; yaxud
- c) tərəfləri Sübutetmə və prosedur Qaydalarında göstəriləndiyi qaydada dinləyərək qərarın yenidən baxılıb baxılması barədə qərar qəbul etmək üçün həmin işə münasibətdə yurisdiksiyanı özündə saxlamaq.

Maddə 85. Həbs edilmiş yaxud təqsirli bilinmiş şəxsə kompensasiya

1. Qanunsuz tutmaya yaxud həbsdə saxlamaya məruz qalmış hər kəs kompensasiya hüququna malikdir.

2. Əgər hər hansı şəxs yekun qərarla cinayət etməyə görə təqsirli bilinmişdirsə və onun barəsində çıxarılmış hökm sonradan Məhkəmə səhvini qeyd-şərtsiz sübut edən hər hansı yeni açılmış hala əsasən, ləğv edilmişdirsə, göstərilən naməlum halın müstəsna olaraq və ya qismən bu cür təqsirli bilinmə nəticəsində cəza çəkən şəxsin təqsiri üzündən, aşkar edilmədiyi sübut edilməzsə, qanuni kompensasiya alır.

3. Müstəsna hallarda Məhkəmə kobud və aşkar məhkəmə səhvlərini sübut edən qeyd-şərtsiz faktları aşkar etdikdə bəraət haqqında yekun qərarla yaxud bu səbəbdən icraata xitam verildikdən sonra həbsdən azad edilmiş şəxsə Sübutetmə və prosedur Qaydaları ilə nəzərdə tutulmuş kriteriyalara uyğun olaraq öz mülahizəsinə əsasən kompensasiya müəyyən edə bilər.

9-CU HİSSƏ.

**BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ VƏ MƏHKƏMƏ
KÖMƏYİ**

Maddə 86. Ümumi əməkdaşlıq vəzifəsi

Üzv dövlətlər bu Statutun müddəalarına uyğun olaraq məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərin istintaqının aparılmasında və bu cinayətlərə görə cinayət təqibinin həyata keçirilməsində Məhkəmə ilə hərtərəfli əməkdaşlıq edirlər.

Maddə 87. Əməkdaşlıq haqqında xahiş: ümumi müddəalar.

1. a) Məhkəmə üzv dövlətlərə əməkdaşlıq haqqında xahişlə müraciət etmək hüququna malikdir. Bu cür xahişlər diplomatik kanallarla, yaxud qoşulma, təsdiq, qəbul yaxud ratifikasiya zamanı hər bir üzv dövlət tərəfindən müəyyən edilən digər kanallarla göndərilir.

Hər bir üzv dövlət tərəfindən bu cür müəyyənləşdirməyə sonrakı dəyişikliklər Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun aparılır.

b) (a) yarım bəndinin müddəalarına ziyan gətirmədən, məqsədəuyğun olduğu hallarda, xahişlər Beynəlxalq cinayət polisi təşkilatı vasitəsi ilə, yaxud hər hansı müvafiq regional təşkilat vasitəsi ilə göndərilə bilər.

2. Əməkdaşlıq haqqında xahiş və bu xahişi əsaslandıran hər hansı sənədlər ya dövlət tərəfindən ratifikasiya, qəbul, təsdiq, yaxud qoşulma zamanı elan edilmiş seçməyə görə sorğu verilən dövlətin rəsmi dillərindən birində və ya məhkəmənin işgüzar dillərindən birində təqdim edilir və yaxud bu dillərdən birinə tərcümə ilə müşayiət edilir.

Bu cür seçməyə sonrakı dəyişikliklər Sübutetmə və Prosedur Qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. Sorğu verilən dövlət xahişin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan həcm və halları istisna olmaqla əməkdaşlıq haqqında xahişi və onu əsaslandıran hər hansı sənədi gizli saxlamalıdır.

4. 9-cu hissəyə uyğun olaraq təqdim edilmiş kömək haqqında xahişlə əlaqədar olaraq Məhkəmə hər hansı zərərçəkmişlərin, potensial şahidlərin və onların ailələrinin fiziki və psixi sağlamlığı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün lazım olan informasiyanın qorunması ilə bağlı tədbirlər də daxil olmaqla, tədbirlər görə bilər. Məhkəmə 9-cu hissəyə uyğun olaraq təqdim edilmiş istənilən informasiyanın zərərçəkmişlərin və potensial şahidlərin və onların ailələrinin fiziki və psixi sağlamlığı və təhlükəsizliyinin təmin olunması şərti ilə verilməsi və istifadə olunması xahişi ilə müraciət edə bilər.

5. Məhkəmə bu Statutun iştirakçısı olmayan hər hansı dövlətə xüsusi müqavilə, bu dövlətlə razılaşma və ya hər hansı digər müvafiq əsaslarla bu hissəyə uyğun olaraq, kömək göstərməyi təklif edə bilər. Məhkəmə ilə xüsusi müqavilə və ya saziş bağlamış bu Statutun iştirakçısı olmayan dövlətin hər hansı bu cür müqavilə və ya sazişə uyğun olaraq xahişin yerinə yetirilməsində əməkdaşlıq etməkdən imtina etdiyi hallarda, Məhkəmə iştirakçı dövlətlərin Assambleyasına və ya həmin məsələ Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən Məhkəməyə verildiyi hallarda Təhlükəsizlik Şurasına bu barədə məlumat verə bilər.

6. Məhkəmə hər hansı hökumətlərarası təşkilatdan informasiya və ya sənədlərin təqdim edilməsini xahiş edə bilər. Məhkəmə həmçinin əməkdaşlıq və bu təşkilatla razılaşdırılan və onun müvafiq səlahiyyətləri və ya mandatına cavab verən digər formalarda kömək göstərilməsi barədə xahiş edə bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

7. İştirakçı dövlətin bu Statutun müddəalarına zidd olaraq məhkəmənin əməkdaşlıq haqqında xahişini yerinə yetirmədiyi, bununla da Məhkəməyə onun funksiyalarını və bu Statuta uyğun olaraq səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə imkan vermədiyi hallarda Məhkəmə bu barədə rəy çıxara və məsələni iştirakçı dövlətlər Assambleyasına yaxud həmin məsələnin Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən Məhkəməyə verildiyi hallarda - Təhlükəsizlik Şurasına verə bilər.

Maddə 88. Milli hüquqla nəzərdə tutulan prosedurların mövcudluğu

İştirakçı dövlətlər bu hissədə göstərilmiş bütün əməkdaşlıq formaları üçün prosedurların onların milli hüququnda nəzərdə tutulmasını təmin edirlər.

Maddə 89. Şəxsin Məhkəməyə verilməsi

1. Məhkəmə şəxsin həbs edilməsi və verilməsi haqqında xahişi 91-ci maddədə göstərilmiş bu xahişi əsaslandıran materiallara birlikdə bu şəxsin ərazisində ola biləcəyi hər hansı dövlətə göndərə bilər və bu dövlətə həmin şəxsin həbs edilməsi və verilməsinin icra edilməsində əməkdaşlıq haqqında xahişlə müraciət edir. İştirakçı dövlətlər bu hissənin müddəalarına və onların milli qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş prosedurlara uyğun olaraq həbsin və verilmənin icra edilməsi haqqında xahişi yerinə yetirir.

2. Verilmə üçün axtarılan şəxsin 20-ci maddədə nəzərdə tutulduğu qaydada **ne bis in idem** prinsipi əsasında milli məhkəməyə protestlə müraciət etdiyi hallarda sorğu verilən dövlət dərhal qəbul edilə bilmə haqqında müvafiq qərarın olub-olmamasının müəyyən edilməsi üçün Məhkəmə ilə məsləhətləşir. Əgər iş qəbul edilə bilən hesab edilirsə sorğu verilən dövlət xahişin icrasına başlayır. Əgər qəbul oluna bilmə haqqında qərar qəbul edilmişdirsə, sorğu verilən döv-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

lət Məhkəmənin qəbul oluna bilmə haqqında qərarının qəbul edilməsinə qədər şəxsin verilməsi haqqında xahişin yerinə yetirilməsini təxirə sala bilər.

3. a) İştirakçı dövlət öz prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq digər dövlətin məhkəməyə verdiyi şəxsin onun ərazisindən keçməsi verilməyə mane olduğu və ya verilmənin gecikməsinə səbəb olacağı hallar istisna olmaqla öz ərazisindən aparılmasına icazə verir.

b) Məhkəmənin tranzit haqqında xahişi 87-ci maddəyə uyğun olaraq göndərilir. Tranzit haqqında xahişdə aşağıdakılar əks olunur:

i) keçirilən şəxsin təsviri;
ii) işin hallarının və onların hüquqi tövsifinin qısa şərh; və

iii) həbs və vermə orderi;

c) Tranzitlə keçirmə zamanı keçirilən şəxs həbsdə saxlanılır.

d) keçirmə hava nəqliyyatı ilə həyata keçirildiyi və tranzit dövlətin ərazisində enmə nəzərdə tutulmadığı halda heç bir icazə tələb olunmur.

e) Əgər tranzit dövlət ərazisində planlaşdırılmamış enmə baş verirsə, bu dövlət Məhkəməyə ona (b) yarımbəndinin müddəalarına uyğun olaraq tranzit haqqında xahişin göndərilməsi tələbi ilə müraciət edə bilər. Tranzit dövlət gətirilən şəxsi tranzit haqqında xahişin alınmasına və tranzitin yenidən başlamasına qədər saxlayır, lakin bununla belə, bu yarımbəndin məqsədləri üçün saxlama əgər bu müddətdə bu cür xahiş alınmamışdırsa, planlaşdırılmamış enmə anından 96 saatdan artıq davam edə bilməz.

4. Əgər axtarılan şəxs sorğu verilən dövlətdə Məhkəməyə verilmək üçün vəsatət qaldırıldığından başqa cinayətə görə Məhkəmə təqibinin obyektidirsə və ya cəza çə-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

kirsə, sorğu edilən döviət xahişin təmin edilməsi haqqında qərarının çıxarılmasından sonra Məhkəmə ilə məsləhətləşir.

Maddə 90. Kolliziya yaradan xahişlər

1. 89-cu maddəyə uyğun olaraq Məhkəmədən şəxsin təhvil verilməsi haqqında xahiş almış iştirakçı dövlət hər hansı digər dövlətdən də elə həmin şəxsin məhz Məhkəmənin bu şəxsin təhvil verilməsi haqqında vəsatət qaldırdığı cinayətin əsaslarını təşkil edən hərəkətlərə görə verilməsi haqqında xahiş aldığı hallarda Məhkəməni və tələb edən dövləti bu fakt barədə xəbərdar edir.

2. Əgər tələb edən dövlət iştirakçı dövlətdirsə, tələb olunan dövlət Məhkəmənin xahişinə üstünlük verir:

a) əgər Məhkəmə 18 və 19-cu maddələrə uyğun olaraq şəxsin verilməsi barədə vəsatət qaldırdığı işin icraata qəbul edilməsi haqqında qərar çıxarırsa və bu qərarla tələb edən dövlətin onun vermə haqqında xahişi ilə bağlı apardığı istintaq və ya Məhkəmə təqibi nəzərə alınarsa; yaxud

b) əgər Məhkəmə tələb edən dövlətin 1-ci bəndə uyğun bildirişi əsasında (a) yarım bəndində nəzərdə tutulan qərar çıxarsa.

3. 2-ci bəndin (a) yarım bəndinə müvafiq olaraq qərar çıxarılmadığı hallarda tələb olunan dövlət Məhkəmənin 2-ci bəndin (b) yarım bəndinə əsasən, qərar çıxarmasına qədər öz mülahizəsinə əsasən, tələb edən dövlətin vermə haqqında xahişinə baxmağa başlaya bilər, lakin Məhkəmənin işin qəbul edilə bilməməsi haqqında qərar çıxarmasına qədər şəxsi vermir. Məhkəmənin qərarı tezləşdirilmiş qaydada çıxarılır.

4. Əgər tələb edən dövlət, bu Statutun iştirakçısı deyilsə, tələb olunan dövlət şəxsin tələb edən dövlətə verilməsində beynəlxalq öhdəliklə bağlı deyilsə, Məhkəmə bu işi qəbul edilə bilən hesab etmişdirsə, Məhkəmədən daxil olmuş təhvil vermə haqqında xahişə baxa bilər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

5. Əgər 4-cü bəndə uyğun olaraq Məhkəmə iş üzrə qəbul edilə bilmə haqqında qərar çıxarmamışdırsa, tələb olunan dövlət öz mülahizəsinə əsasən tələb edən dövlətdən daxil olmuş vermə haqqında xahişə baxmağa başlaya bilər.

6. Tələb olunan dövlətin artıq şəxsin tələb edən, Statutun iştirakçı olmayan dövlətə şəxsin verilməsi üzrə beynəlxalq öhdəliklə bağlı olduğu hallar istisna olmaqla, 4-cü bəndin tətbiq olunduğu hallarda, tələb olunan dövlət bu şəxsin Məhkəməyə təslim edilməsi və ya tələb edən dövlətə verilməsi haqqında məsələni həll edir. Öz qərarını qəbul edərkən tələb olunan dövlət bütün müvafiq amilləri, lakin bununla məhdudlaşmayan aşağıdakıları nəzərdən keçirir:

- a) Xahişlərin müvafiq göndərilmə tarixlərini;
- b) bu münasib olduqda cinayətin bu dövlətin ərazisində törədilib-törədilməməsi, habelə zərərçəkmişlərin və onun verilməsini xahiş etdiyi şəxsin özünün vətəndaşlığı halları da daxil olmaqla, tələb edən dövlətin maraqlarını; və
- c) Məhkəmə və tələb edən dövlət arasında sonrakı təhvil vermənin mümkünlüyünü

7. Məhkəmədən şəxsin təhvil verilməsi barədə xahiş almış iştirakçı dövlət həm də hər hansı bir dövlətdən Məhkəmənin bu şəxsin təhvil verilməsinə çalışdığı cinayətin tərkibini yaradan hərəkətlərdən fərqli hərəkətlərə görə verilməsi haqqında xahiş aldığı halda:

a) tələb olunan dövlətin şəxsin tələb edən dövlətə verilməsi üzrə beynəlxalq öhdəliyi yoxdursa, Məhkəmənin xahişinə üstünlük verir.

b) tələb olunan dövlət artıq şəxsin tələb edən dövlətə verilməsi üzrə beynəlxalq öhdəliyə malikdirsə, bu şəxsin məhkəməyə təhvil verilməsi, yaxud tələb edən dövlətə verilməsi məsələsini həll edir. Öz qərarını qəbul edərkən tələb

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

olunan dövlət bütün müvafiq amilləri, lakin bunlarla məhdudlaşmayan 6-cı bənddə əks olunmuş amilləri nəzərdən keçirir, lakin xüsusən həmin hərəkətin ağırlığını və nisbi xarakterini nəzərə alır.

8. Əgər bu maddəyə uyğun olaraq bildirişə görə Məhkəmə işin qəbul edilə bilməməsi barədə qərar çıxarırsa və nəticədə tələb edən dövlət verməyə rədd cavabı alırsa, tələb olunan dövlət Məhkəməni bu qərar barədə xəbərdar edir.

Maddə 91. Həbs və sərəncama təqdim etmə haqqında xahişin məzmunu

1. Həbs etmə və sərəncama təqdim etmə haqqında xahiş yazılı formada göndərilir. Təxirəsalınmaz hallarda xahiş bu xahişin 87-ci maddənin l (a) bəndində nəzərdə tutulan kanalla təsdiq edilməsi şərti ilə, yazılı məlumatın çatdırılmasını təmin edə bilən istənilən vasitə ilə göndərilir.

2. Həbs etmə və sərəncama təqdim etmə haqqında xahişin İlk icraat Palatasının 58-ci maddəyə əsasən həbsinə order verdiyi şəxsə münasibətdə olduğu hallarda xahiş aşağıdakıları ehtiva edir və ya əsaslandırır:

a) bu şəxsin şəxsiyyətini müəyyən etmək üçün kifayət edən, axtarışda olan şəxsin təsviri barədə informasiya və bu şəxsin ola biləcəyi yerə aid informasiya;

b) həbs orderinin surəti; və

c) tələb olunan dövlətdə sərəncama təqdim etmə proseduru yerinə yetirmək üçün zəruri ola bilən sənədlər, ərizələr və informasiyalar, bu tələblərin tələb olunan dövlətlə digər dövlət arasındakı razılaşmalara və ya digər müqavilələrə uyğun olaraq vermə haqqında xahişə münasibətdə təbiiq edilənlərdən ağırlaşdırıcı olmaması şərti ilə və əgər mümkündürsə, Məhkəmənin xüsusi xarakterini nəzərə alaraq az ağır olmalıdır.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. Həbs və sərəncama təqdim etmə haqqında xahiş artıq təqsirli bilinmiş şəxs haqqındadırsa xahiş aşağıdakıları əks etdirir və ya əsaslandırır;

a) bu şəxsin həbsi barədə hər hansı orderin surətini;
b) təqsirli bilinmə haqqında məhkəmə qəranının surətini;
c) axtarılan şəxsin məhz təqsirli bilinmə haqqında məhkəmə qərarında nəzərdə tutulan şəxs olduğunu göstərən informasiyalar; və

d) əgər axtarılan şəxsə hökm çıxarılmışdırsa hökmün surəti və azadlıqdan məhrum etmə qaydasında hökm çıxmışdırsa, cəzanın nə qədər hissəsinin artıq qurtarmasını və hansı hissəsinin hələ çəkilməmiş qalması haqqında müraciət.

4. Məhkəmənin xahişi ilə iştirakçı dövlət 2(s) bəndinə müvafiq olaraq bütövlükdə və ya hər hansı konkret məsələ ilə əlaqədar tətbiq ediləcək milli qanunvericiliyin hər hansı tələblərinə dair Məhkəmə ilə məsləhətləşmələr keçirir. Bu cür məsləhətləşmələrin gedişində iştirakçı dövlət Məhkəməyə onun milli qanunvericiliyinin konkret tələbləri barədə məlumat verir.

Maddə 92. İbtidai həbs

1. Təxirəsalınmaz hallarda Məhkəmə axtarılan şəxsin sərəncama təqdim etmə haqqında xahişin və bu xahişi əsaslandırان, 91-ci maddədə nəzərdə tutulan sənədlərin verilməsinə qədər həbsi haqqında xahişlə müraciət edə bilər.

2. İbtidai həbs haqqında xahiş yazılı məlumatın çatdırılmasını təmin etməyə qadir olan hər hansı vasitə ilə göndərilir və aşağıdakıları ehtiva edir:

a) axtarılan şəxsin onun şəxsiyyətini müəyyən etməyə kifayət edən təsviri ilə informasiya və bu şəxsin güman edilən yerinə dair informasiya;

b) imkan daxilində cinayətin baş vermə yeri və vaxtı da

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

daxil olmaqla, bu şəxsin həbsinin xahiş edilməsi ilə əlaqədar olan cinayətin və bu cinayəti təşkil edən güman edilən faktların qısa şərh;

c) həbs etməyə orderin və ya axtarılan şəxsin məhkum edilməsi haqqında Məhkəmə qərarının mövcudluğu barədə müraciət; və

3. Axtarılan şəxsin sərəncama təqdim edilməsi barədə xahişin sonra təqdim ediləcəyi barədə müraciət;

4. Tələb olunan dövlət sərəncama təqdim etmə haqqında xahişi və bu xahişi əsaslandırان 91-ci maddədə nəzərdə tutulan sənədləri Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulmuş konkret vaxt ərzində almadıqda, ibtidai həbs altında olan şəxs azad edilə bilər. Əgər tələb olunan dövlətin qanunvericiliyi buna yol verirsə, şəxs bu müddətin bitməsinə qədər sərəncama təqdim edilməsinə razılıq verə bilər. Bu halda tələb olunan dövlət ən qısa vaxtda bu şəxsi Məhkəmənin sərəncamına təqdim edir.

5. Axtarılan şəxsin 3-cü bəndə uyğun olaraq həbsdən azad edilməsi, sonra sərəncama təqdim etmə haqqında xahiş və bu xahişi əsaslandırان sənədlər təqdim edilərsə, bu şəxsin sonradan həbs, edilməsi və sərəncama təqdim edilməsinə təsir etmir.

Maddə 93. Əməkdaşlığın digər formaları

1. İştirakçı dövlətlər bu hissəyə uyğun olaraq və onların milli qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş prosedurlara əsasən, Məhkəmənin kömək göstərilməsi haqqında və istintaqın və ya cinayət təqibinin həyata keçirilməsi ilə bağlı xahişlərini aşağıdakı yollarla yerinə yetirirlər:

a) şəxsin və ya predmetlərin olduğu yerin identifikasiyası və müəyyənləşdirilməsi;

b) Məhkəməyə zəruri olan ekspertlərin fikrini və ya

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ekspertiza rəyləri da daxil olmaqla sübutların toplanılması və and altında ifadələr də daxil olmaqla, sübutların alınması;

c) istintaq altında olan və ya Məhkəmə təqibi altında olan hər hansı şəxsin dindirilməsi;

d) Məhkəmə sənədləri də daxil olmaqla, sənədlərin təqdim edilməsi;

e) şəxslərin şahid və ya ekspert kimi Məhkəməyə könüllü gəlməsini təmin etmək;

f) 7-ci bənddə nəzərdə tutulmuş qaydada, şəxsin müvəqqəti təhvil verilməsi;

g) qəbirlərin ekskumasiyası və müayinə edilməsi də daxil olmaqla yerlərin və ya obyektlərin müayinəsinin həyata keçirilməsi;

h) axtarışların həyata keçirilməsi və həbs qoyulması;

i) rəsmi protokollar və sənədlər də daxil olmaqla, protokolların və sənədlərin təqdim edilməsi;

y) zərərçəkmişlərin və şahidlərin mühafizəsi və sübutların saxlanılması;

k) sonradan üçüncü şəxslərin bona fide hüquqlarına ziyan vurmada mütadirə məqsədləri üçün əldə edilmiş vasitələrin, əmlakın və gəlirlərin, habelə cinayətin vasitələrinin üzə çıxarılması, saxlanılması və dondurulması yaxud həbs edilməsi; və

1) Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşən cinayətə görə istintaqın və cinayət təqibinin həyata keçirilməsində əməkdaşlıq məqsədi ilə tələb olunan dövlətin qanunvericiliyi ilə qadağan edilməmiş hər hansı digər köməkliklərin təqdim edilməsi;

2) Məhkəmə məhkəməyə gəlmiş şahidə və ya ekspertə bu şəxsin tələb olunan dövlətdən yola düşməsinə qədər baş vermiş hər hansı hərəkətə və ya xəyata münasibətdə bu şahid

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

və ya ekspertin Məhkəmə tərəfindən təqib, həbs, yaxud şəxsi azadlığının hər hansı digər məhdudlaşdırılmasına məruz qal-mayacağına təminat verməyə səlahiyyətlidir.

3) Əgər 1-ci bəndə əsasən, göndərilmiş xahişdə göstə-rilən köməkliklər çərçivəsində hər hansı konkret tədbirlə-rin görülməsi tələb olunan dövlətdə ümumi tətbiq hüququn mövcud əsas prinsiplərinə əsasən, qadağan olunursa, tələb olunan dövlət dərhal bu məsələni həll etmək üçün Məhkəmə ilə məsləhətləşmələr keçirir. Bu məsləhətləşmələrin gedişin-də bu köməyin başqa formada və ya başqa şərtlərlə təqdim edilə bilməsi barədə məsələyə baxılmalıdır. Əgər bu məs-ləhətləşmələrdən sonra bu məsələni həll etmək mümkün ol-mursa, Məhkəmə bu xahişə zəruri dəyişikliklər edir.

4) 72-ci maddəyə uyğun olaraq, iştirakçı dövlət kömək haqqında xahişdən yalnız o halda tamamilə və ya qismən imtina edə bilər ki, xahiş onun milli təhlükəsizli-yinə aid olan sənədlərin təqdim edilməsinə və ya faktların elan edilməsinə aid olsun.

5. 1(1) bəndinə əsasən, kömək haqqında xahişə rədd ca-vabı verməzdən əvvəl tələb olunan dövlət köməyin konkret müəyyən edilmiş şərtlərlə edilə bilməsi və ya onun daha gec vaxtda və ya hər hansı başqa formada edilə bilməsi məsələ-sinə baxır, bu zaman nəzərə alır ki, əgər Məhkəmə və ya prokuror köməyi hansısa şərtlərlə qəbul edilərsə, Məhkəmə və ya prokuror onlara əməl etməlidirlər.

6. Əgər kömək haqqında xahiş rədd edilərsə tələb olu-nan dövlət dərhal Məhkəmə və ya prokurora bu etirazın sə-bəbləri haqqında məlumat verir.

7. a) Məhkəmə həbsdə olan şəxsin tanınma, ifadə ver-mək və ya digər kömək göstərilməsi üçün müvəqqəti veril-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

məsi haqqında xahişlə müraciət edə bilər. Bu şəxs aşağıdakı şərtlərə əməl etməklə verilə bilər:

i) şəxs şüurlu olaraq bu cür təhvil verməyə öz razılığını verir; və

ii) tələb olunan dövlət həmin dövlət və Məhkəmənin razılığa biləcəyi şərtlərə əməl etməklə təhvil verməyə razılışır.

b) verilmiş şəxs həbsdə qalır. Təhvil vermənin məqsədlərinin yerinə yetirilməsindən sonra Məhkəmə həmin şəxsi dərhal tələb olunan dövlətə qaytarır.

8. a) Məhkəmə xahişdə, haqqında danışılan istintaq və təhqiqat məqsədi ilə lazım olanlar istisna olmaqla, sənədlərin və informasiyaların konfidensiallığını təmin edir.

b) Tələb olunan dövlət zəruri olduqda sənədləri və informasiyaları konfidensiallıq şərti ilə prokurora təqdim edə bilər. Bu halda prokuror bu sənədləri və bu informasiyaları yalnız yeni sübutların alınması məqsədi ilə istifadə edə bilər;

c) tələb olunan dövlət öz təşəbbüsü ilə və ya prokurorun xahişi ilə sonradan bu sənədlərin və informasiyaların açılmasına razılıq verə bilər. Bundan sonra onlar Sübutetmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq və 5 və 6-cı hissələrin müddəalarına əsasən, sübut kimi istifadə oluna bilərlər.

9) a) i) hər hansı iştirakçı dövlət Məhkəmədən və hər hansı beynəlxalq öhdəliyinə uyğun olaraq digər dövlətdən təhvil vermə və ya təslim etmə haqqında xahişdən fərqli, qarşılıqlı xahiş aldığı halda, iştirakçı dövlət Məhkəmə və digər dövlətlə məsləhətləşərək zəruri hallarda möhlət və ya bu və ya digər xahişin şərtlərinə əməl etmək yolu ilə hər iki xahişin təmin edilməsi üçün tədbirlər görür;

ii) bu olmadıq halda qarşılıqlı xahişlər 90-cı maddədə əks olunmuş prinsiplərə uyğun olaraq təmin edilir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

b) əgər Məhkəmənin xahişi üçüncü dövlətin və ya hər hansı beynəlxalq razılaşmaya əsasən, beynəlxalq təşkilatın nəzarəti altında olan informasiyalar, mülkiyyətlər və ya şəxslərə aiddirsə, tələb olunan dövlət bu barədə Məhkəməyə məlumat verir və Məhkəmə öz xahişini üçüncü dövlətə və ya beynəlxalq təşkilata göndərir.

10. a) Məhkəmə iştirakçı dövlətin xahişi ilə onun yurisdiksiyası altına düşən və ya tələb edən dövlətin milli qanunvericiliyinə əsasən, ağır cinayəti təşkil edən əməllərə görə istintaq və ya Məhkəmə təhqiqatı aparan digər iştirakçı dövlətlə əməkdaşlıq edə və ona köməklik göstərə bilər.

b) i) (a) yarım bəndinə əsasən göstərilən kömək başqaları ilə yanaşı özündə aşağıdakıları da əhatə edir;

1) Məhkəmə tərəfindən aparılmış istintaq və ya Məhkəmə təhqiqatının gedişində əldə edilmiş ərizələr, sənədlər və digər sübut növlərinin verilməsi;

2) Məhkəmənin sərəncamı ilə tutulmuş hər hansı şəxsin dindirilməsi.

ii) Məhkəmənin (v) (i) (1) yarım bəndinə əsasən kömək göstərməsi zamanı:

1) əgər sənədlər və ya digər sübut növləri hər hansı üçüncü dövlətin köməkliliyi ilə əldə edilmişdirsə, Məhkəmənin bu materialları verməsi üçün bu dövlətin razılığı tələb olunur.

2) Əgər sənədlər və digər sübut növləri şahidlər və ya ekspertlər tərəfindən təqdim olunmuşdursa, Məhkəmənin bu materialları verməsi 68-ci maddənin müddəaları ilə tənzim olunur.

c) Məhkəmə bu bənddə göstərilən şərtlərlə, Statutun iştirakçısı olmayan dövlət tərəfindən edilmiş kömək haqqında xahişi bu bəndə uyğun olaraq təmin edə bilər.

Maddə 94. Xahişin icrasının istintaq və ya Məhkəmə təqibinin aparılması ilə əlaqədar təxirə salınması

1. Əgər xahişin dərhal icra edilməsi xahişin aid olduğu işdən fərqli iş üzrə aparılan istintaq və ya Məhkəmə təqibinə mane olursa, tələb olunan dövlət bu xahişin icrasını Məhkəmə ilə razılaşıdırılmış müddətə təxirə sala bilər. Lakin təxirəsalma tələb olunan dövətdə müvafiq istintaq və ya Məhkəmə təqibinin başa çatması üçün zəruri olan müddəti aşmamalıdır. Təxirəsalma haqqında qərar çıxarmazdan əvvəl tələb olunan dövlət köməyin müəyyən şərtlərlə dərhal yerinə yetirilməsinin mümkünlüyü məsələsinə baxmalıdır.

2. 1-ci bəndə uyğun olaraq təxirəsalma haqqında qərarın qəbul edildiyi hallarda, prokuror buna baxmayaraq 93-cü maddəsinin 1 (y) bəndinə uyğun olaraq sübutların qorunması üçün tədbirlər görülməsini tələb edə bilər.

Maddə 95. İşin qəbul edilməsindən protest vermə ilə bağlı xahişin icrasının təxirə salınması

53-cü maddənin 2-ci bəndinə xələl gətirmədən Məhkəmənin 18 və 19-cu maddələrə uyğun olaraq işin qəbul edilə bilməsinə münasibətdə protestə baxırsa, tələb olunan dövlət, əgər Məhkəmə prokurorun 18 və 19-cu maddələrə uyğun olaraq sübutların toplanılmasına başlaya bilməsi haqqında xüsusi qərar qəbul etməmişdirsə, bu hissəyə uyğun olaraq Məhkəmənin qərar çıxarılmasına qədər xahişin icra edilməsini təxirə sala bilər.

Maddə 96. 93-cü maddəyə əsasən digər kömək formaları haqqında xahişin məzmunu

1. 93-cü maddədə göstərilən digər kömək formaları haqqında xahiş yazılı formada göndərilir. Təxirəsalınmaz

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

hallarda, xahiş 87-ci maddənin 1 (a) bəndində göstərilmiş kanalla təsdiq olunması şərti ilə yazılı məlumatın çatdırılmasını təmin edə bilən istənilən vasitə ilə göndərilə bilər.

2. Bu xahiş müvafiq hallarda aşağıdakıları əks etdirir;

a) xahişin və istənilən köməyin məqsədlərinin, o cümlədən bu xahişin hüquqi əsaslarının qısa şərh;

b) hər hansı şəxsin olduğu yer və şəxsiyyəti və ya istənilən köməyin göstərilməsi üçün müəyyən edilməsi və ya identifikasiya edilməsi zəruri olan yer haqqında mümkün qədər dəqiq informasiya;

c) xahişin əsaslandığı halların qısa şərh;

d) icra edilməli olan hər hansı prosedur və ya tələblərin motivləri və ətraflı şərh;

e) xahişin icra edilməsi üçün tələb olunan dövlətin qanunvericiliyinə uyğun olaraq tələb olunan informasiyalar; və

f) istənilən köməyin göstərilməsi üçün zəruri olan, işə dair hər hansı digər informasiyalar

3. Məhkəmənin xahişi ilə iştirakçı dövlət 2 (e) bəndinə əsasən, tətbiq edilə bilən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hər hansı tələblərə dair bütövlükdə və ya konkret məsələlərlə bağlı Məhkəmə ilə məsləhətləşmələr aparılır.

2. Təcili xahiş təqdim edildiyi halda, xahişə cavab olaraq hazırlanmış sənədlər və ya sübutlar təcili qaydada göndərilir.

3. Tələb olunan dövlətin cavabları orijinal dildə və və ya onların əsli qaydasında göndərilir.

4. Bu hissənin digər maddələrinə ziyan vurmadan, hər hansı məcburetə tədbirləri olmadan yerinə yetirilə bilən xahişin müvəffəqiyyətli icrası üçün zəruridirsə, prokuror könüllülük əsasında, o cümlədən tələb olunan dövlətin hakimiyyətinin iştirakı olmadan şəxsin konkret dindirilməsi və ya ondan sübutların alınması da daxil olmaqla və əgər bu

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

xahişin icrası üçün son dərəcə əhəmiyyətlidirsə, hər hansı ictimai obyektin və ya digər ictimai yerin hər hansı dəyişikliklər olmadan müayinəsini aşağıdakı formalarda bilavasitə dövlətin ərazisində icra edə bilər;

a) əgər tələb olunan dövlət, güman olunduğu kimi ərazisində cinayətin baş verdiyi dövlətdirsə və işin 18 və ya 19-cu maddələrə uyğun olaraq qəbulu üçün müəyyən edilmişdirsə, prokuror tələb olunan dövlətlə mümkün məsləhətləşmələr apardıqdan sonra bu cür xahişi bilavasitə icra edə bilər;

b) başqa hallarda prokuror bu cür xahişi tələb olunan dövlətlə məsləhətləşmələrdən sonra və həmin dövlət tərəfindən bildirilən hər hansı məntiqi şərtləri və ya qaydaları nəzərə almaqla icra edə bilər. Əgər tələb olunan dövlət bu yarımbəndə əsasən, xahişin icrası ilə bağlı problemlərə istinad edirsə, o dərhal bu məsələnin həlli üçün Məhkəmə ilə məsləhətləşmələr keçirir.

5. 72-ci maddəyə uyğun olaraq, Məhkəmə tərəfindən dinlənilən və ya dindirilən şəxsə milli müdafiə və ya təhlükəsizliyə aid olan gizli informasiyanın yayılmasına yol verilməməsi üçün məhdudiyətlərə istinad etməyə icazə verən müddəa bu maddəyə əsasən, təqdim edilmiş kömək haqında xahişin icrası zamanı tətbiq edilə bilər.

Maddə 100. Xərclər

1. Aşağıda göstərilən, Məhkəmənin ödədiyi xərclər istisna olmaqla, tələb olunan dövlətin ərazisində xahişin icrası ilə bağlı olan adi xərclər bu dövlət tərəfindən ödənilir.

a) şahidlərin və ekspertlərin getmələri və onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, yaxud 93-cü maddəyə əsasən, həbsdə olan şəxslərin təhvil verilməsi ilə bağlı xərclər;

b) yazılı və şifahi tərcümə və stenoqramın tərtib olunması xərcləri;

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

c) hakimlərin, prokurorun, prokuror müavinlərinin, katib, katib müavininin və Məhkəmənin hər hansı orqanının əməkdaşlarının yol xərcləri və gündəlik xərcləri;

d) Məhkəmənin istədiyi hər hansı ekspert rəyi və ya ekspertizanın hazırlanması xərcləri;

e) Məhkəmənin sərəncamına əsasən, şəxsin həbsdə saxlanma yeri dövlətinə daşınması ilə bağlı xərclər;

1. Məsləhətləşmələrdən sonra - xahişin icrası ilə bağlı hər hansı müstəsna xərclər,

2. 1-ci bəndin müddəaları müvafiq hallarda iştirakçı dövlətlər tərəfindən Məhkəməyə edilən xahişlərə münasibətdə də tətbiq edilir. Bu halda Məhkəmə icra ilə bağlı adi xərcləri ödəyir.

Maddə 101. Şərtlərin dəyişilməzliyi haqqında norma

1. Bu Statuta müvafiq olaraq, Məhkəməyə verilmiş şəxs təhvil verildiyi cinayətin əsasını təşkil edən hərəkət və hərəkətlər silsiləsindən başqa, təhvil verməyə qədər yol verdiyi hər hansı əmələ görə prosessual tədbirə, cəza və ya həbsdə saxlanmaya məruz qala bilməz.

2. Məhkəmə, şəxsi Məhkəməyə təhvil verən dövlətdən 1-ci bənddə müəyyən edilmiş tələblərdən imtina etməyi xahiş edə bilər və zəruri olduqda Məhkəmə 91-ci maddəyə uyğun olaraq əlavə informasiya təqdim edir. İştirakçı dövlətlər Məhkəmənin tələblərdən imtina barədə xahişini təmin etmək səlahiyyətlərinə malikdirlər və bunu etməyə çalışmalıdırlar.

Maddə 102. Terminlərin işlədilməsi

1. Bu Statutun məqsədlərinə görə:

a) **“təhvil vermə** – bu Statuta uyğun olaraq, dövlətin şəxsi məhkəməyə gətirməsini ifadə edir;

b) **“Təslim etmə** – şəxsin beynəlxalq müqavilənin, Konvensiyanın və ya milli qanunvericiliyin müddəalarına uyğun olaraq bir dövlətdən digər dövlətə gətirilməsini ifadə edir;

**10-CUHİSSƏ
İCRA**

Maddə103. Azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəzanın icra edilməsində dövlətlərin rolu

1. a) Azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəza məhkəməyə, haqqında hökm çıxarılmış şəxsi qəbul etməyə hazır olması barədə məlumat vermiş dövlətlər arasından Məhkəmənin müəyyən etdiyi dövlətdə çəkilir.

b) dövlət hökm çıxarılmış şəxsi qəbul etməyə hazır olması barədə bəyanat verən zaman Məhkəmə ilə razılaşma üzrə və bu hissəyə uyğun olaraq bu cür qəbuletmənin şərtlərini göstərə bilər.

c) konkret işdə azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəzanın çəkilməsi üçün təyin olunmuş dövlət, dərhal Məhkəmə tərəfindən edilmiş təyinatla razılaşdırılmaması barədə Məhkəməyə məlumat verir.

2. a) Hökmün icra dövləti azadlıqdan məhrumetmənin şərtlərinə və davamlılığına fiziki təsir göstərə bilən, 1-ci bəndə uyğun olaraq razılaşdırılmış şərtin yerinə yetirilməsi də daxil olmaqla, bütün hallar barədə Məhkəməyə məlumat verir. Məhkəməyə məlum olan və ya baş verəcəyi ehtimal olunan hər hansı belə hal barədə 45 gündən gec olmayaraq məlumat verilir. Bu müddət ərzində hökmü icra edən dövlət 110-cu maddəyə uyğun olaraq öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə ziyan gətirə bilən hərəkətlər etmir.

b) Əgər Məhkəmə (a) yarımbəndində göstərilən hallarla razılaşa bilmirsə, o hökmü icra edən dövlətə məlumat verir və 104-cü maddənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq hərəkət edir.

3. 1-ci bəndə uyğun olaraq, dövlətin təyin olunması üzrə öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Məhkəmə aşağıdakıları nəzərə alır:

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

a) Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulduğu kimi, ədalətli bölgü prinsiplərinə uyğun olaraq iştirakçı dövlətlərin azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəzanın icra edilməsinə görə məsuliyyəti bölüşdürmələri prinsipini;

b) məhbuslarla münasibətdə ümumi tanınmış beynəlxalq müqavilə standartlarının tətbiq edilməsi;

c) haqqında hökm çıxarılmış şəxsin rəyi; və

d) haqqında hökm çıxarılmış şəxsin vətəndaşlığı;

e) haqqında hökm çıxarılmış şəxsə və ya cinayət hallarına və ya cəzanın səmərəli icra edilməsinə aid olan və hökmü icra edən dövlətin təyin edilməsi zamanı nəzərə alınmalı olan digər amillər.

4. Əgər 1-ci bəndə uyğun olaraq heç bir dövlət təyin edilməmişdirsə, azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəza 3-cü maddənin 2-ci bəndində göstərilən qərargah mənzil haqqında razılaşmada nəzərdə tutulmuş şərtlərə uyğun olaraq yerləşmə dövlətin təqdim etdiyi həbsxana müəsisəsində çəkilir.

Maddə 104. Hökmü icra edən dövlətin dəyişdirilməsi

1. Məhkəmə istənilən vaxt haqqında hökm çıxarılmış şəxsin digər dövlətin həbsxanasına köçürülməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

2. Haqqında hökm çıxarılmış şəxs, istənilən vaxt Məhkəməyə onun hökmü icra edən dövlətdən köçürülməsi barədə vəsatətlə müraciət edə bilər.

Maddə 105. Hökmün icrası

1. Dövlətin 103-cü maddənin (b) bəndinə əsasən, qeydşərt edə bildiyi şərtlərə əməl olunmaqla, azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəzanın təyin edilməsi haqqında hökm bütün iştirakçı dövlətlər üçün məcburidir və onlar hökmü heç bir halda dəyişdirə bilməzlər.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

2. Yalnız Məhkəmə hər hansı şikayət və ya yenidən baxma haqqında vəsatət üzrə qərar qəbul etmək hüququna malikdir. Hökmü icra edən dövlət hökm çıxarılmış şəxsə hər hansı bu cür vəsatətlə müraciət etməyə mane olmur.

Maddə 106. Hökmün icra edilməsinə və azadlıqdan məhrumetmənin şərtlərinə nəzarət

1. Azadlıqdan məhrumetmə qaydasında cəzanın icra edilməsi Məhkəmənin nəzarəti altında həyata keçirilir və məhbuslarla rəftar geniş tanınmış beynəlxalq müqavilə standartlarına uyğun olmalıdır.

2. Azadlıqdan məhrumetmə şəraiti hökmün icra edən dövlətin qanunvericiliyi ilə tənzimlənir və məhbuslarla rəftar haqqında ümumi tanınmış beynəlxalq müqavilə standartlarına uyğun olmalıdır; bu şərait heç bir halda hökmü icra edən dövlətdə analoji cinayətlər törətməyə görə məhkum olunanların həbsdə saxlanılmalarından az və ya çox əlverişli olmamalıdır.

3. Haqqında hökm çıxarılmış şəxslər və Məhkəmə arasında yazışmalalar maneəsiz və konfidensialdır.

Maddə 107. Şəxsin cəzasını çəkdikdən sonra təhvil verilməsi

1. Hökmü icra edən dövlətin vətəndaşı olmayan şəxs cəzasını çəkdikdən sonra, əgər hökmü icra edən dövlət bu şəxsə öz ərazisində qalmağa icazə vermirsə, həmin dövlət, qanunvericiliyinə uyğun olaraq, bu şəxsi qəbul etməli olan dövlətə və ya bu zaman şəxsin bütün arzularını nəzərə almaqla, onu qəbul etməyə razı olan dövlətə verir.

2. Əgər heç bir dövlət şəxsin 1-ci bəndə uyğun olaraq təhvil verilməsi ilə bağlı xərcləri öz üzərinə götürmürsə bu xərcləri Məhkəmə çəkir.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

3. 108-ci maddənin müddəalarına əməl etməklə hökmü icra edən dövlət həmçinin öz qanunvericiliyinə uyğun olaraq həmin şəxsi bu şəxsi Məhkəmə təqibi və ya hökmün icrası məqsədilə ona təslim etmə və ya sərəncamına təqdim etmə haqqında xahişlə müraciət edən dövlətə verə və ya başqa cür sərəncamına təqdim edə bilər.

Maddə 108. Cinayət təqibinə və ya digər hüquq pozuntularına görə cəzaya münasibətdə məhdudiyətlər

1. Əgər bu cür cinayət təqibi, cəza və ya verilmə hökmü icra edən dövlətin xahişi ilə Məhkəmə tərəfindən təsdiq olunmamışdırsa, haqqında hökm çıxarılmış və hökmü icra edən dövlətdə həbsdə saxlanılan şəxs hökmü icra edən dövlətə verilənə kimi törətdiyi hər hansı hərəkətə görə cinayət təqibinə və ya cəzaya, yaxud üçüncü dövlətə verilməyə məruz qala bilməz.

2. Məhkəmə müvafiq məsələ üzrə hökm çıxarılmış şəxsi dinlədikdən sonra qərar çıxarır.

3. Əgər hökm çıxarılmış şəxs məhkəmənin çıxardığı hökm üzrə cəza müddətini çəkib qurtardıqdan sonra öz iradəsi ilə 30 gündən artıq müddətdə hökmü icra edən dövlətin ərazisində qalırsa və ya bu dövləti tərk etdikdən sonra yəni-dən onun ərazisinə qayıdırsa, 1-ci bənd tətbiq edilmir.

Maddə 109. Cərimələr və müsadirə tədbirləri haqqında qərarların icra edilməsi

1. İştirakçı dövlətlər Məhkəmənin 7-ci hissəyə əsasən, çıxardığı cərimələr və müsadirə tədbirləri haqqında qərarlarını üçüncü tərəflərin bona-fide hüquqlarına ziyan gətirmədən və onların milli qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş prosedurlara uyğun olaraq icra edirlər.

2. Əgər iştirakçı dövlət müsadirə haqqında qərarı yerinə yetirə bilmirsə üçüncü tərəflərin bona-fide hüquqlarına

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

ziyan gətirmədən, o Məhkəmənin qərarı ilə müsadirə edil-məli olan gəlirlərin, əmlak və ya aktivlərin alınması üçün tədbirlər görür.

3. İştirakçı dövlətin Məhkəmənin qərarını icra etməsi nəticəsində daşınmaz əmlakın müvafiq hallarda digər əm-lakların satılmasından alınmış əmlak və ya gəlirlər Məh-kəməyə verilir.

Maddə 110. Məhkəmə tərəfindən hökm üzrə cəzanın müddətinin azaldılması haqqında məsələyə baxılması

1. Hökmü icra edən dövlət Məhkəmənin çıxardığı hökm üzrə cəzanın müddəti bitənə qədər şəxsi azadlığa bu-raxa bilməz.

2. Yalnız Məhkəmə cəza müddətinin hər hansı formada azaldılması haqqında qərar qəbul etmək hüququna malikdir və şəxsi dinləyərək bu məsələ üzrə qərar çıxarır.

3. Əgər şəxs cəza müddətinin üçdə ikisini və ya azad-lıqdan ömürlük məhrumetmə halında 25 ilini çəkmişdirsə, Məhkəmə şəxsə münasibətdə çıxardığı hökm üzrə təyin edil-miş cəzanın müddətinin azaldılması məsələsini həll etmək üçün hökmü nəzərdən keçirir. Hökmün nəzərdən keçirilməsi yuxarıda göstərilmiş müddət çatanadək həyata keçirilə bil-məz.

4. 3-cü bəndə uyğun olaraq hökm nəzərdən keçirilərkən məhkəmə aşağıdakı amillərdən birinin və yaxud bir neçəsi-nin olduğunu müəyyən edərsə, cəza müddətinin azaldılması barədə qərar çıxara bilər;

a) Məhkəmənin həyata keçirdiyi istintaq və cinayət təqibində şəxsin məhkəmə ilə əməkdaşlıq etmək barədə ilkin mərhələdə ifadə olunmuş hazırlığı;

b) Digər hallarda məhkəmənin qərar və əməllərinin ic-rasının təmin edilməsində şəxs tərəfindən könüllü yardım

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

göstərilməsi, xüsusən cərimə, müsadirə və ya zərərin ödənilməsi haqqında qərarların qüvvəsinin şamil edildiyi və zərərçəkmişin maraqları üçün istifadə oluna biləcəyi aktivlərin yerlərinin üzə çıxarılmasında köməklik göstərilməsi; və ya

c) Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulan və cəzanın azaldılması üçün əsas olmağa kifayət edən açıq və mühüm şərait dəyişikliyinə dəlalət edən digər amillər.

5. Əgər 3-cü bəndə uyğun olaraq, hökmün ilkin nəzərdən keçirilməsi zamanı Məhkəmə cəza müddətinin azaldılmasının məqsədəuyğun olmaması barədə nəticəyə gələrsə, o zaman Məhkəmə cəza müddətinin azaldılması haqqında məsələyə sonradan Sübutetmə və prosedur Qaydalarında nəzərdə tutulmuş zaman kəsiklərində və kriteriyaları tətbiq etməklə baxır.

Maddə 111. Nəzarət altından qaçma

Əgər təqsirli bilinmiş şəxs həbsdən qaçırsa və hökmü icra edən dövləti tərk edirsə, bu dövlət Məhkəmə ilə məsləhətləşmələrdən sonra qüvvədə olan ikitərəfli və ya çoxtərəfli razılaşmalara uyğun olaraq bu şəxsin olduğu dövlətə təhvil vermə haqqında və ya Məhkəməyə şəxsin təhvil verilməsi haqqında vəsatət qaldırmaq xahişi ilə müraciət edə bilər. Məhkəmə şəxsin cəzasını çəkdiyini və ya onun təyin etdiyi digər dövlətə gətirilməsi barədə sərəncam verə bilər.

11-Cİ HİSSƏ.

İŞTİRAKÇI DÖVLƏTLƏRİN ASSAMBLEYASI

Maddə 112. İştirakçı dövlətlərin Assambleyası

Bununla, bu Statutun iştirakçı dövlətlərin Assambleyası təsis edilir. Hər bir iştirakçı dövlət Assambleyada müavinləri və məsləhətçilərinin müşayət etdiyi bir nümayəndəyə

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

malikdir. Statutu və ya Yekun aktını imzalamış dövlətlər Assambleyada müşahidəçi ola bilərlər.

Assambleya:

a) Hazırlayıcı komissiyanın tövsiyələrinə baxır və müvafiq hallarda təsdiq edir;

b) Məhkəmə işlərinin idarə olunması məsələləri üzrə inzibati icmalı Rəyasət heyətinə, prokurora və katibə təqdim edir;

c) 3-cü bəndə uyğun olaraq, yaradılmış büronun məruzələrinə baxır və müzakirə edir və bununla bağlı müvafiq tədbirlər görür;

d) Məhkəmənin büdcəsini nəzərdən keçirir və qəbul edir;

e) 36-cı maddəyə uyğun olaraq hakimlərin sayının dəyişdirilməsinə zərurət olub-olmamasını həll edir;

f) 87-ci maddənin 5 və 7-ci bəndlərinin icrası ilə əlaqədar əməkdaşlığın olmamasına aid olan istənilən məsələlərə baxır;

g) Bu Statuta, Sübutmə və prosedur Qaydalarına uyğun olaraq hər hansı digər funksiyaları yerinə yetirir.

3. a) Assambleya Assambleyanın üç il müddətinə seçdiyi sədr, sədrin iki müavini və 18 üzvünün daxil olduğu Büroya malikdir.

b) büro ədalətli coğrafi bölgü kriteriyaları və dünyanın əsas hüquq sistemlərinin təmsil olunması nəzərə alınmaqla nümayəndəlik xarakterinə malikdir.

c) büronun iclasları zəruri olduğu qədər tez-tez, lakin ildə bir dəfədən gec olmayaraq keçirilir. O, Assambleyaya öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə köməklik göstərir.

4. Assambleya yoxlama, qiymətləndirmə və istintaq aparılmasında Məhkəmənin effektivliyini və qənaətliliyini

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

artırmaq məqsədilə müstəqil nəzarət mexanizmlərinin yaranması da daxil olmaqla, zəruri olan köməkçi orqanlar yarada bilər.

5. Məhkəmənin sədri, prokuror, katib və ya onların nümayəndələri zəruri olduqda Assambleyanın və Büronun iclaslarında iştirak edirlər.

6. Assambleyanın sessiyaları Məhkəmənin yerləşdiyi yerdə və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının mərkəzi qurumlarında ildə bir dəfə keçirilir; şəraitin tələb etdiyi hallarda Assambleyanın xüsusi sessiyaları keçirilir. Əgər bu Statutda başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, xüsusi sessiyalar Büro tərəfindən öz təşəbbüsü ilə və ya iştirakçı dövlətlərin üçdə birinin xahişi ilə çağırılır.

7. Hər bir iştirakçı dövlət bir səsə malikdir. Assambleyada və Büroda mahiyyəti üzrə məsələlərin konsensus əsasında həll edilməsinə nail olmaq üçün bütün tədbirlər görülür. Əgər Statutda başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, konsensusa nail olmaq mümkün olmadıqda:

a) iştirakçı dövlətlərin mütləq çoxluğunun səsvermə üçün kворum təşkil etməsi şərti ilə, mahiyyət məsələləri üzrə qərarlar səs vermədən iştirak edən dövlətlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilir;

b) prosedur məsələləri üzrə qərarlar səsvermədən iştirak edən və səs verən iştirakçı dövlətlərin adi səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

8. Əgər dövlətin borcları ötən tam iki il ərzində onun ödəmələrinin cəminə çatan məbləğə bərabərdirsə və ya onu keçmişdirsə, Məhkəmənin xərcləri ödəməyən və borclu qalan iştirakçı dövlət Assambleyada və Büroda səs vermək hüququna malik deyil. Bununla belə, əgər Assambleya əmin olsa ki, ödəmə iştirakçı dövlətdən asılı olmayan səbəblərdən

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

baş vermişdir, iştirakçı dövlətə Assambleya və Bürodə səs verməyə icazə verə bilər.

9. Assambleya öz prosedur qaydalarını tətbiq edir.

10. Assambleyanın rəsmi və işgüzar dilləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının dilləridir.

12-Cİ HİSSƏ. MALİYYƏLƏŞDİRMƏ

Maddə 113. Maliyyə

Əgər başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Məhkəməyə və iştirakçı dövlətlər Assambleyasının sessiyalarına, o cümlədən Assambleyanın Bürosu və köməkçi orqanlarının iclaslarına aid olan bütün maliyyə məsələləri bu Statut, Maliyyə əsasnamələri və iştirakçı dövlətlər Assambleyasının qəbul etdiyi qaydalarla tənzimlənir.

Maddə 114. Məsrəflərin ödənilməsi

Məhkəmənin və iştirakçı dövlətlər Assambleyasının, o cümlədən, onun Bürosu və köməkçi orqanlarının iclaslarının məsrəfləri Məhkəmənin vəsaiti hesabına ödənilir.

Maddə 115. Məhkəmənin və iştirakçı dövlətlər Assambleyasının vəsaiti

Məhkəmənin və iştirakçı dövlətlər Assambleyasının, o cümlədən onun Bürosu və iştirakçı dövlətlər Assambleyası tərəfindən qəbul edilən büdcədə nəzərdə tutulmuş köməkçi orqanlarının məsrəfləri aşağıdakı mənbələr hesabına ödənilir:

a) iştirakçı dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən əlavə ödəmələr;

b) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, xüsusən, Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən vəziyyətin verilməsi ilə bağlı çəkilmiş məsrəflərlə əlaqədar təqdim etdiyi və Baş Məclis tərəfindən təsdiq edilməli olan vəsait.

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Maddə 116. Könüllü ödəmələr

115-ci maddənin müddəalarına xələl gətirmədən Məhkəmə əlavə vəsait qismində, iştirakçı dövlətlər Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş müvafiq kriteriyalar əsasında hökumətlərin, beynəlxalq təşkilatların, ayrı-ayrı şəxslərin, korporasiyaların və və digər qurumların könüllü ödəmələrini qəbul və istifadə edə bilər.

Maddə 117. Ödəmələrin müəyyən edilməsi

İştirakçı dövlətlərin ödəmələri Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən onun müntəzəm büdcəsi üçün qəbul edilmiş qaydalara əsasən və bu qaydaların əsaslandığı prinsiplərə uyğun olaraq müəyyən olunmuş və razılaşdırılmış əlavə ödəmələr şkalasına müvafiq olaraq müəyyən edilir.

Maddə 118. İllik təftiş

Məhkəmənin sənədləri, kitabları və hesablari, o cümlədən onun illik maliyyə məlumatları müstəqil müfəttiş tərəfindən hər il təftiş olunur.

13-CÜ HISSƏ.

YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 119. Mübahisələrin tənzimlənməsi

1. Məhkəmənin məhkəmə funksiyalarına aid olan istənilən mübahisəsi məhkəmənin qərarı ilə tənzimlənməlidir.

2. Bu Statutun təfsiri və ya tətbiqinə münasibətdə iki və ya daha artıq iştirakçı dövlət arasında meydana çıxan və bu andan üç ay ərzində danışıq yolu ilə tənzimlənen istənilən digər mübahisə, iştirakçı dövlətlər Assambleyasına verilir. Assambleya mübahisənin həlli üçün özü səy göstərir və ya mübahisənin, onun Statutuna uyğun olaraq Beynəlxalq Məhkəməyə verilməsi də daxil olmaqla, bu mübahisənin

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

həlli vasitələrinin sonrakı tətbiqinə münasibətdə tövsiyələr verə bilər.

Maddə 120. Qeyd-şərtlər

Bu Statuta heç bir qeyd-şərt edilə bilməz.

Maddə 121. Düzəlişlər

1. Bu Statut qüvvəyə mindiyi andan yeddi il sonra hər bir iştirakçı dövlət ona düzəlişlər təklif edə bilər. Təklif edilən düzəlişin mətni Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təqdim olunur, o isə dərhal bu mətni bütün iştirakçı dövlətlər arasında yayır.

2. Təqdim olunma tarixindən üç aydan tez olmayaraq iştirakçı dövlətlərin növbəti Assambleyası olanların və səs vermədə iştirak edənlərin səs çoxluğu ilə bu təklifin müzakirə edilib-edilməməsi məsələsini həll edir. Assambleya təklifə bilavasitə baxa və ya baxılan məsələ bunu tələb edərsə, İcmal Konfransı çağıra bilər.

3. Barəsində konsensus əldə edilə bilməyən düzəlişin iştirakçı dövlətlər Assambleyasının müşavirəsi və ya İcmal Konfransı tərəfindən qəbul edilməsi üçün iştirakçı dövlətlərin üçdə iki səs çoxluğu tələb olunur.

4. 5-ci bənddə nəzərdə tutulan hal istisna olmaqla, iştirakçı dövlətlərin səkkizdə yeddisi tərəfindən ratifikasiya fərmanlarının və ya qəbul etmə haqqında sənədlərin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə saxlanma üçün verilməsindən bir il sonra düzəliş bütün iştirakçı dövlətlərə münasibətdə qüvvəyə minir.

5. Bu Statutun 5-ci maddəsinə edilmiş hər bir düzəliş onu qəbul etmiş iştirakçı dövlətlər üçün, onların ratifikasiya fərmanlarını və ya qəbul etmə haqqında sənədlərinin saxlanma üçün verilməsindən bir il sonra qüvvəyə minir. Məhkəmə düzəlişi qəbul etməmiş iştirakçı dövlətə münasibətdə bu düzəlişin əhatə etdiyi cinayətlərlə bağlı, əgər belə cinayət

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

bu iştirakçı dövlətlərin vətəndaşları tərəfindən və ya onun ərazisində törədilsə, öz yurisdiksiyasını həyata keçirmir.

6. Əgər 4-cü bəndə müvafiq olaraq düzəliş iştirakçı dövlətlərin səkkizdə yeddisi tərəfindən qəbul edilmişdirsə, onu qəbul etməmiş istənilən iştirakçı dövlətlər 127-ci maddənin 1-ci bəndinin müddəalarından asılı olmayaraq 127-ci maddənin 2-ci bəndinin müddəalarına əməl etməklə, bu düzəlişin qüvvəyə minməsindən sonra bir ildən gec olmayaraq bildiriş göndərərək dərhal Statutdan çıxıa bilər.

7. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi iştirakçı dövlətlər Assambleyasının müşavirəsi və ya İcmal Konfransı tərəfindən qəbul edilmiş hər bir düzəlişi bütün iştirakçı dövlətlər arasında yayır.

Maddə 122. İnstitusional xarakterli müddəalara düzəlişlər

1. Statutun müstəsna olaraq institusional xarakter daşıyan müddəalarına, yəni 35-ci maddəyə, 36-cı maddənin 8-ci və 9-cu bəndlərinə, 37-ci maddəyə, 38-ci maddəyə 39-cu maddənin 1-ci (ilk iki cümlə), 2-ci və 4-cü bəndlərinə, 42-ci maddənin 4-9-cu bəndlərinə, 43-cü maddənin 2-ci və 3-cü bəndlərinə və 44, 46 və 49-cu maddələrə hər bir iştirakçı dövlət tərəfindən 121-ci maddənin 1-ci bəndinin müddəalarından asılı olmayaraq istənilən zaman düzəlişlər təklif edilə bilər. Təklif edilən hər bir düzəlişin mətni Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə və ya iştirakçı dövlətin Assambleyası tərəfindən təyin edilmiş bu mətni dərhal bütün iştirakçı dövlətlər arasında yayan digər şəxsə təqdim olunur.

2. Bu maddəyə edilən və barəsində konsensus əldə edilə bilməyən düzəlişlər iştirakçı dövlətlər Assambleyası və ya icmal Konfransı tərəfindən iştirakçı dövlətlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Belə düzəlişlər, onların Assambleya və ya müəyyən hallarda Konfrans tərəfindən qəbul

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

edilməsindən altı ay sonra bütün iştirakçı dövlətlərə münasibətdə qüvvəyə minir.

Maddə 123. Statuta yenidən baxılması

1. Bu Statutun qüvvəyə minməsindən yeddi il keçdikdən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu Statuta istənilən düzəlişi müzakirə etmək üçün İcmal Konfransı çağırır. Belə müzakirə 5-ci maddədə nəzərdə tutulan cinayətləri özünə daxil edə bilər, lakin bunlarla məhdudlaşmır. Konfrans iştirakçı dövlətlər Assambleyasının iştirakçısı üçün elə həmin şərtlərlə açıqdır.

2. Bundan sonra istənilən vaxt iştirakçı dövlətlərdən birinin xahişi ilə və 1-ci bənddə göstərilmiş məqsədlər naminə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi iştirakçı dövlətlərin əksəriyyətinin razılığı ilə iştirakçı dövlətlərin İcmal Konfransını çağırır.

3. 121-ci maddənin 3-7-ci bəndlərinin müddəaları Statuta edilən və İcmal Konfransında müzakirə olunmuş hər hansı düzəlişin qəbul edilməsi və qüvvəyə minməsinə münasibətdə tətbiq olunur.

Maddə 124. Müvəqqəti müddəa

12-ci maddənin 1-ci bəndinin müddəalarına baxmayaraq dövlət bu Statutun iştirakçısı olarkən bəyan edə bilər ki, onun üçün bu Statutun qüvvəyə minməsindən sonra yeddi il müddətində 8-ci maddədə göstərilən cinayətlər kateqoriyasına münasibətdə, əgər müvafiq cinayətin bu dövlətin vətəndaşları tərəfindən və ya onun ərazisində törədildiyi güman edilirsə, Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanımır. Bu maddədən irəli gələn bəyanat istənilən vaxt geri götürülə bilər. Bu maddənin müddəaları 123-cü maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq çağırılan İcmal Konfransında müzakirə edilir.

Maddə 125. İmzalanma, ratifikasiya, qəbuletmə, təsdiqetmə və ya qoşulma

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

1. Bu Statut 1998-ci il iyulun 17-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının Roma-dakı mənzil-qərargahında bütün dövlətlər tərəfindən imzalamaq üçün açıq olacaq. Sonra o, 1998-ci il Oktyabr 17-nə qədər Romada, İtaliya Xarici İşlər Nazirliyində imzalamaq üçün açıq olacaq. Bu tarixdən sonra Statut 2000-ci il dekabrın 31-nə qədər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nyu Yorkdakı Mərkəzi təsisatlarında imzalamaq üçün açıq olacaq.

2. Bu Statut onu imzalamış dövlətlər tərəfindən ratifikasiya, qəbul və ya təsdiq edilməlidir. Ratifikasiya fərmanları və ya qəbul və yaxud təsdiq etmə barədə sənədlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə saxlamaq üçün təhvil verilir.

3. Bu Statut bütün dövlətlərin qoşulması üçün açıqdır. Qoşulma haqqında sənədlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə saxlamaq üçün təhvil verilir.

Maddə 126. Qüvvəyə minmə

1. Bu Statut 60-cı ratifikasiya fərmanının və ya qəbuletmə, təsdiqetmə və ya qoşulma haqqında sənədin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə saxlamaq üçün təhvil verilməsindən 60 gün sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. 60-cı ratifikasiya fərmanının və ya qəbuletmə, təsdiq etmə və ya qoşulma haqqında sənədin saxlamaq üçün təhvil verilməsindən sonra Statutu ratifikasiya, qəbul, təsdiq edən və ya ona qoşulan hər bir dövlət üçün Statut, bu dövlət tərəfindən öz ratifikasiya fərmanının və ya qəbul etmə, təsdiq etmə və ya qoşulma haqqında sənədinin təhvil verilməsindən 60 gün sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 127. Çıxma

1. Hər bir iştirakçı dövlət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə müvafiq yazılı bildiriş göndərməklə bu

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

Statutdan çıxma bilər. Əgər bildirişdə daha gec müddət göstərilməyibsə, çıxma belə bildirişin alınmadığı tarixdən bir il sonra qüvvəyə minir.

2. Bu Statutdan çıxma dövləti, Statutdan irəli gələn və onun Statutda iştirak dövründə yaranmış öhdəliklərin, o cümlədən hər hansı maliyyə öhdəliyinin yerinə yetirilməsindən azad etmir. Dövlətin bu Statutdan çıxması qüvvəyə minməsindən əvvəl başlanmış və onlara münasibətdə çıxan dövlətin əməkdaşlıq etməli olduğu təhqiqat və araşdırmaların aparılmasında Məhkəmə ilə əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə təsir etmir. Çıxma həmçinin onun qüvvəyə minməsindən əvvəl Məhkəmənin icraatında olmuş hər hansı məsələnin davam edən müzakirəsinə heç cür xələl gətirmir.

Maddə 128. Autentik mətnlər

İngilis, ərəb, ispan, rus və fransız dillərində mətnləri eyni şəkildə autentik olan bu Statutun əsli Birləşmiş Miillətlər Təşkilatının Baş Katibinə saxlamaq üçün təhvil verilir, o isə bu Statutun təsdiq edilmiş surətlərini bütün dövlətlərə göndərir.

Bunu təsdiq etmək üçün aşağıda imza edənlər öz müvafiq hökumətləri tərəfindən lazımi şəkildə səlahiyyətləndirilməklə bu Statutu imzalamışlar.

1998-ci il iyulun 17-də Romada imzalanmışdır.

Alovsat Vilayat Allahverdiyev

Ph.D. in law, docent at the Baku Eurasian University. Had worked as a Senior Lecturer at the Military Academy of the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan from 2003 to 2016. Currently a lecturer of the National Aviation Academy. Has participated in more than 20 international and domestic scientific and practical conferences, symposiums and seminars and is the author of more than 40 scientific-theoretical and analytical articles in the foreign and local publications and several training programs in various fields of international law. He is currently an adjunct at the Military Academy of the Armed Forces, and is working on his doctoral dissertation.

Аловсат Виляят оглы Аллахвердиев

Доктор философии по праву, доцент Бакинского Евразийского Университета. С 2003-го по 2016-й год работал старшим преподавателем Военной Академии Вооруженных Сил Азербайджанской Республики. В настоящее время преподаватель Национальной Академии Авиации. Участвовал в более чем 20 международных и отечественных научно-практических конференциях, симпозиумах и семинарах и является автором более 40 научно-теоретических и аналитических статей в зарубежных и местных изданиях и нескольких учебных программ в различных областях международного права. В настоящее время является адъюнктом в Военной Академии Вооруженных Сил, работает над докторской диссертацией.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Məcəllələr Külliyyatı. Bakı. Qanun, 2004
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. Qanun, 2002
3. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Bakı, 2007
4. “Azərbaycan” qəzeti, 1997, № 10
5. Hüseynov L. H. Beynəlxalq hüquq. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı, 2000
6. Hüseynov L. H. Genosid cinayətinin tərkib ünsürləri // Hüquqi dövlət və qanun 1999, №8
7. Səməndərov F. Y. Cinayət hüququ. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı, 2002
8. İbayev V. İ. Beynəlxalq humanitar hüquq. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı 2001
9. Məmmədov R. K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi Bakı. 2012
10. 525-ci qəzet, 2011, № 235 (3551)
11. Məmmədov X. , Məmmədov N. Türkiyədə və Azərbaycanda erməni millətçilərinin cinayətləri. Bakı. Elm, 2006
12. Seksual istismar ilə insan alverinə qarşı tədbirlər və qadınların zorakılıqdan müdafiəsi. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin R (2000) 11 sayılı və Rec (2002) 5 sayılı tövsiyələri və izahedici Memorandumlar. Bakı, 2006
13. Абашидзе Аслан. Вопросы юрисдикции Международного уголовного суда и взаимоотношения с Советом Безопасности ООН // Международный уголовный суд и позиция России: Материалы

- конференции - М. Фонд “Гласность”, 2000
14. Андрюхин М. Н. Геноцид-преступление против человечества: Автореф. . . . канд. юрид. наук. М. , 1954
 15. Блищенко И. История создания Международного уголовного суда и проект его устава // Международный уголовный суд и позиция России: Материалы конференции. М.: Фонд “Гласность”, 2000
 16. Блищенко И. П., Фисенко И. В. Международный Уголовный Суд. / Предисловие проф. В. П. Лозбякова. М., Закон и право, ЮНИТИ, 1998
 17. Костенко Н. И. Международный уголовный суд. М.: ПРИОР, 2002
 18. Гусейнов Л. Г. Конституция Азербайджанской Республики, права человека и международное право // *Beynəlxalq hüquq*. 1998, №1
 19. Права человека. Учебник для вузов. Ответственный редактор-член. корр., РАН, доктор юридических наук Е. А. Лукашева, М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999
 20. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М.: Юридическая литература, 1961, Т. IV
 21. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М. , “Юридическая литература”, 1961, Т. V
 22. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками сборник материалов М. : Юридическая литература, 1961, Т. VII
 23. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8-и томах. Том I, М.: Юридическая литература, 1987

24. Международный уголовный суд. (сборник документов), Казань: Центр Инновационных технологий, 2004
25. Лукашук И. И., Наумов А. В. Международное уголовное право. Учебник. М.: Спарк, 1999
26. Международное публичное право. Учебник, 2-е изд., перераб. и доп. Ред К. А. Бекашева, М.: ТК ВЕЛБИ, Проспект, 2003
27. Права человека. Сборник международных договоров. Том 1 (часть вторая), Универсальные договоры, ООН, Нью-Йорк и Женева, 2002
28. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1. Учение о преступлениях. Учебник для вузов / Под ред. доктора юридических наук, профессора Н. Ф. Кузнецовой и кандидата юридических наук, доцента И. М. Тяжковой. М.: ИКД “Зерцало-М”, 2002, 624 с.; Том 5. Особенная часть / Под ред. доктора юридических наук, профессора Г. И. Борзенкова и доктора юридических наук, профессора Б. С. Комиссарова, М.: ИКД “Зерцало-М”
29. Маєвська А. А. Універсальна юрисдикція і Римський статут Міжнародного кримінального суду // Проблеми законності. Вип. 47: Респ. міжвідомч. наук зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. -Харків: Нац. юрид. акад. України, 2001, с. 198-201.
30. Akhavan P. The Origin and Evolution of Crimes against Humanity. In: Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden, 2003
31. Akhavan P. Reconciling Crimes against Humanity with the Laws of War. In: Journal of international criminal justice, 2008, vol. 6

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

32. A. Jones - Bolinda Beginner Guides: Crimes Against Humanity 2016
33. Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity - Dordrecht/Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992
34. Bassiouni M. Cherif. International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes // Law & Contemp. Prob, 1996
35. Bassiouni M. Cherif. International Criminal Law: A Draft International Criminal Code, 1980
36. Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2011;
37. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, Geneva, 25 January 2005
38. Bassiouni M. Cherif. A Draft International Criminal Code and Draft Statute for an International Criminal Tribunal, 1987
39. Byron C. War Crimes Against Humanity in the Rome Statute of the International
40. Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application – Apr 25, 2011.
41. Benjamin Ricci - Crimes against humanity: A historical perspective, May 5, 2004
42. Robertson G. Crimes Against Humanity: The Struggle for Global Justice Paperback – February 5, 2013
43. Robertson G. Crimes against Humanity: the Struggle for Global Justice. New York, New Press, 2006

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

44. Norman G. Crimes against Humanity: Birth of a Concept Hardcover – October 15, 2011
45. International Crimes, peace and human rights: the role of the International Criminal Court /Dinah Shelton, editor and contributor, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000;
46. Schabas W. Crimes against Humanity: the State Plan or Policy Element. İn: The Theory and Practice of International Criminal Law, 2008
47. Bassiouni M. Cherif. Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application Oct 30, 2014
48. The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000
49. The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000
50. The practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda /Cohn R. W. D. Cones, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New-York, 2000
51. Acquaviva G. At the Origins of Crimes against Humanity. İn: Journal of international criminal justice, 2011, vol. 9
52. Byron Ch. War Crimes and Crimes against Humanity in the Rome Statute of the International Criminal Court. Manchester, Manchester Univ. Press, 2009
53. Bou V. Crimes against Humanity in Contemporary İn-

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

- ternational Law. In: The Diversity of International Law, 2009
54. Crimes against humanity: Birth of a concept Kindle Edition by Geras Norman (Author)
 55. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe, Carnegie Endowment for International Peace - Washington, 1944
 56. Fleck D. The Handbook of humanitarian law in armed conflicts. Oxford University Press, 2003
 57. Individual Criminal Responsibility in International Law By Elies Van Sliedregt Oxford Monographs in International Law
 58. The 1949 Geneva Conventions: A Commentary (Oxford Commentaries on International Law) 1st Edition by Andrew Clapham
 59. Nina H. B. Corgensen. The responsibility of states for international crimes. Oxford monographs in international
 60. Jordan J. Paust and M. Cherif Bassiouni
 61. Jackson M. The Customary International Law Duty to Prosecute
 62. Kress C. On the Outer Limits of Crimes against Humanity. In: Leiden
 63. Journal of International Law, 2010
 64. Crimes against Humanity. In: Tulane Journal of International and Comparative Law, 2007
 65. May L. Crimes against Humanity: a Normative Account, Cambridge
 66. University Press, Cambridge, 2005
 67. Harding Ch. Exploring the intersection of European law and national criminal law / European law review, 2000
 68. Harris D. C. Case and Materials on International Law sixth edition. Thomson, Sweet and Maxwell, 2004

Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər

83. www.un.org/icty/
84. www.un.org/icc/
85. www.crimesofwar.org
86. www.crimesofwar.org/onnews/news-guinea.html
87. www.militaryphotos.net/forums/archive/index.php/t-164863
88. en.wikipedia.org/wiki/Torture
89. www.albd.org/convention/paper_kmsobhan.htm
90. www.1905.az
91. www.umn.edu/humanrts/instree/iccelementsofcrimes.html
92. www.wiki.lawguru.com/index.php/Crime_against_humanity;
93. www.albd.org/convention/paper_kmsobhan.htm
94. www.ratical.org/ratville/CAH
95. <http://www.guidedones.com/metapage/women/crimewom10.htm>
96. www.absoluteastronomy.com/topics/Crime_against_humanity
97. [//files.preslib.az/projects/aggression/m3_az.pdf](http://files.preslib.az/projects/aggression/m3_az.pdf);
98. <http://anl.az/down/xocali-20.pdf>
99. [az.wikisource.org/wiki/1990-c%C4%B1_il_yanvar%C4%B1n_20-d%C9%99_Bak%C4%B1da_t%C3%B6r%C9%99dilm%C5%9F_faci%C9%99li_hadis%C9%99r_haqq%C4%B1nda_Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Milli_M%C9%99clisinin_q%C9%99rar%C4%B1_\(1994\)](http://az.wikisource.org/wiki/1990-c%C4%B1_il_yanvar%C4%B1n_20-d%C9%99_Bak%C4%B1da_t%C3%B6r%C9%99dilm%C5%9F_faci%C9%99li_hadis%C9%99r_haqq%C4%B1nda_Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Milli_M%C9%99clisinin_q%C9%99rar%C4%B1_(1994))
100. www.albd.org/convention/paper_kmsobhan.htm

Ə. V. Allahverdiyev
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

**BEYNƏLXALQ HÜQUQDA İNSANLIQ
ƏLEYHİNƏ CİNAYƏTLƏR**

DƏRS VƏSAİTİ (*Azərbaycan dilində*)

**Nəşriyyatın direktoru:
professor Nadir Məmmədli**

Dizayn: Zahid Məmmədov
Tərtibatçı dizayner: Tünzalə Tağıyeva

Çapa imzalanmış 09.09.2017.
Şərti çap vərəqi 23.5. Sifariş № 444.
Kağız formatı 84x108 1/32. Tiraj 500.

Kitab "Elm və təhsil" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

E-mail: nurlan1959@gmail.com

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.